

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Рекција глагола и облици њихове допуне	1—11.
2. А. Пецо: Акценат именица женскога рода типа <i>глава, вѣла</i>	12—24.
3. Биљана Шљивић-Шимшић: О неким искуствима из рада са француским студентима	25—34.
4. Олга Ристић: <i>Гаснути</i> (<i>гаснути се</i>) : <i>гасити</i> (<i>гасити се</i>)	35—40.
5. Егон Фекете: О семантичкој диференцијацији облика <i>загри- зен</i> и <i>загризен</i>	41—46.
6. Славко Вукомановић: <i>У Речки</i> или <i>у Речкој?</i>	47—49.
7. Владимир Гудков: Бранислав Грујић и Никола Шубин: Речник руско-српскохрватски и српскохрватско-руски	50—56.
8. Језичке поуке	57—63.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

—Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.
Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“ Обилићев Венац бр. 5

НАШ ЈЕЗИК

Књига XII

Нова серија

Св. 1—2.

РЕКЦИЈА ГЛАГОЛА И ОБЛИЦИ ЊИХОВЕ ДОПУНЕ

1. У језику народних песама и код старијих писаца наилазимо на случајеве употребе објекатске допуне у облику акузатива и уз непрелазне глаголе. То су познати случајеви употребе примера типа: *Сједе зетџа Сџрахинића бана, | Сједе њега за софру гошћову* (нар. песма). — *Мајка дјецу рано лијегала, | У јушро их рано усџајала* (исто). — *Заиграше добре коње љољем* (И. Мажуранић, Смрт Смаил-аге Ченгића). — *Пошџо је љолијегала дјецу враџи се за сџо* (М. Лалић, Хајка). — *Радије је шеџала моју узвишено сџ кроз љразне одаје* (Вл. Десница, Прољећа Ивана Галеба). Али ту особину, како нам говоре последња два примера, налазимо и код данашњих писаца. Ње има, дакако, и у савременом говорном језику.

Поводом овакве употребе објекта у акузативу потребно је истаћи да се ту глаголи, иако основом својом (тј. основним значењем) непрелазни, јављају као прелазни, са значењем: учинити да буде оно што се тим глаголима казује; *сесџи* значи: учинити да онај на кога се мисли седне, управо, рећи томе да седне, показати му да седне; *леџи* — ставити да легне; *заиграџи коње* — подстаћи, натерати коње да заиграју итд. Како овде, а и иначе, речи добивају значење које им се даје у њиховој употреби, нарочито се лепо види из примера: *Јарко га је огријало сунце* (нар. песма), који се као карактеристичан за ово стално, од Ђ. Даничића до данас, давао у нашим граматикама, а с којим је сасвим идентичан пример из данашњег књижевног језика: *Бјеше га сунце огријало кад је чуо за сина* (М. Лалић, Хајка). Иако медијалан и непрелазан у једноме своме значењу, какво има у примеру: *Сунце је огрејало*, рецимо, тј. *љојавило се, љусџило је своје зраке*, — глагол *огрејаџи* није само такав, него, зависно од смисла у реченици, може бити и прелазан; прелазан је очевидно у оба претпоследња примера, јер у њима *огрејаџи* значи:

обасјајти (га) зрацима, односно фигуративно — обрадовајти (га). То, дакако, потврђује и пример из Вукова Рјечника: *Грани сунце да огријем руке, где огријајти*, без икакве сумње, значи *загрејајти*, где је *огрејајти*, тј., свакако прелазан глагол.

2. У језику старијих писаца, већином песника, и опет у језику народних песама, каткад се употребљавао објекат у акузативу и уз друге неке непрелазне глаголе чија рекција у савременом српскохрватском језику као допуну захтева други неки падежни облик: *Да наричем сред уздаха изгубљено добро моје* (И. Ђорђевић, Пјесни разлике, 225). — *Завидећ' му царсџио од свијетла* (И. Гундулић, Осман, 20, 50). — *Да њлачемо куће и љубовце* (С. М. Сарајлија, Пјесванија 56). — *Плачу мајке једине синове | Плачу љубе своје заручнике* (А. Качић, Разговор, 74). — *Да њи кукаш срећу своју* (Вук, Ковчежић, 101). — *Не њлач' мајко, дилбер-Фаџиму!* (Његош, Вијенац). — *Дубровачка [су] власџела сама себе уџрављала* (Вук, Рјечник, уз реч справа). Данас би се рекло: *Наричем за изгубљеним добром, завидећи на царсџиу; Плачемо за кућама и љубовцама; Кукаш за својом срећом; Не њлачи, мајко, за дилбер-Фаџимом; Власџела су уџрављала сама собом*. А облик акузатива, очевидно, у таквим примерима не би био могућ.

Међутим, у примерима из Даничићеве Синтаксе: *Ту ред Јакшу кајеџана дође* (С. М. Сарајлија, Певанија 101). — *Мене је ево сваџио овде зајало* (А. Качић, Корабљица, 467). — *Лијеј њи вас дар дојаде* (Нар. пј. 1, 116). — *Глас дојаде Војводу Војина* (Исто, 379). — *Њега сваде мора скуџље сџаџи* (Вук, Даница 2, 116). — *А Чуџиџа сџоји без динара* (Нар. пј. 3, 31) и сл., — иако су глаголи у њима непрелазни, објекат уз њих, како видимо, стоји у акузативу. И Т. Маретић је несумњиво у праву кад, полазећи управо од Даничићевих примера, сматра да рекција и ових непрелазних глагола допушта употребу допуне у акузативу. Нама није јасно само зашто Маретић држи да је то „prema njem. gefallen“ (в. Језиџни савјетник, стр. 17). Љуб. Стојановић пак у критици Маретићева „Језиџног савјетника“ упућује на исправнију употребу глагола *дојаџти* и *зајаџти* у значењу: *џријаџти, џаџти* у део с допуном у дативу. Ипак се поставља питање може ли се извести закључак да рек-

ција тих глагола у савременом језику не допушта употребу облика акузатива уз њих. Стојановићево мишљење изнето у његовој сада поменутој критици (на стр. 135. Наставног вјесника XXXIII, у коме је критика објављена) многима се чини прихватљиво. Многи, наиме, мисле да је Стојановић у праву када каже да уз глаголе *дојасџи* и *зайасџи*, у значењу *пријасџи*, *јасџи* у део „није добро“ употребљавати облик акузатива, тим пре што се ово мишљење подудара с означеном рекцијом у појединим нашим речницама Броз-Ивековићу, нпр., и Ристић-Кангрину, и што је без икакве оградe пренесено у Наш језик (књ. IV предратне серије, стр. 189).

Уз те глаголе очевидно врло често стоји име у дативу: *Мени дојада кумовски дар* (Ст. М. Љубиша, Причања Вука Дојчевића, 35). — *Мени за сву муку пријасивања не дојаде ни једна јара* (В. Јагџ, Спомени мојега живота I, 338). — *Да пријесџо српски не дојадне дјеци од другога брака* (Б. Даничић, Историја српског народа, 43). — *Глас дојаде Анџици* (С. Матавуљ, Са Јадрана, 25). — *Њих је изаслао кад му дојадеше први гласи о Цукићевој буну* (П. Тодоровић, Дела I, 16). — *Други нема право на онолико колико му је дојало* (Ј. Дучић, Сабрана дела 6, 199). — *И тај је задаџак дојао књизи српској* (Ст. Новаковић, Српска књига, 3). — *Данас нам је зайала врло жалосна дужност* (А. Шеноа, Казалишна извјешћа II, 246). — *Пошрудићемо се да њи не зайадне* (Ј. Грујић, Записи III, 44). — *Кад год је Горчину зайало, свагда је...* (Невесински, Суд. СКГ XXIV, 642). — *Мени је ово једном зайало да њи истину креснем* (Ст. Самарџић, Из наше нахије, 84).

3. Али се, можда још чешће, уз исте ове глаголе, и не само у време из кога су Даничићеви примери већ и данас, као допуна употребљава акузатив: *Сви главари бјеху на скупу кад ме дојаде књига од вас* (П. П. Његош, Писма I, 8). — *Црни глас дојаде нас синоћ* (Б. Даничић, Ситнији списи 1925, 262). — *Бољи и виши пођоше бољима и вишима, а ја једва вас зайадох* (С. М. Љубиша, Цјелокупна дјела I, 167). — *Један рад фочанских кујуница дојаде га када се дијелио њијен* (С. Матавуљ, Цјелокупна дела I, 443). — *Сви му завиде што је баш њега дојала* (Ј. Козарац, Мртви капитали, 83). — *Некога дојадне љеши, а некога грђи* (Д. Шимуновић, Изабране приповијетке,

325). — *Прилагођује се илу и њоложају који га је дођао* (Вл. Назор, Приче, 200). — *И сѣога је лов Клaру дођао* (Горан Ковачић, Дани гњева, 58). — *И ја њоносан ишо ме дођаде часи* (Пупин, Са пашњака..., 22). — *Хусеин-кайеиана зајаде велики њлијен* (Ј. Е. Томић, Змај од Босне, 188). — *Та је судбина зајала и мог зейа* (В. Јагић, Спомени II, 314). — *Мању добиш од оне која би зајала Бугарску* (Ј. Томић, Аустро-Угарска, 105). — *Краљевића Сѣјеиана имала је зајаси и десѣииска власи у Србији* (Зборник И. Руварца, 457). — *Уйрав њега је зајала ња срећа* (Ј. Козарац, Мртви капитали, 186). — *Нији се зна колико ће зајаси наш о њи ну* (С. Куленовић, Комедије, 12). — *Једно ѡраже — друго и х дојадне* (Књижевност 1948, 685). — *Васину жену зајала је још једна ораница* (разг.).

А најзад ни сви састављачи речника код нас не занемарују значење тих глагола којје као допуну захтева облик у акузативу; у Dayre-Deanović-Maixnerovu Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku уз глагол *дѣјаси-дѣјаднѣм* налазимо и пример: *дођао ме ред*. И сасвим је разумљиво да ће сви познаваоци нашег језика — не мислим само познаваоци његових законитости, а још мање зналци граматичких правила, него сви они који наш језик познају у целини, тј. они који познају народни и књижевни језик онакав какав је он код наших писаца, — допустити напоредаку употребу облика датива и акузатива у функцији допуне глагола о чијој рекцији говоримо.

Ова напоредак употребе двојакних тих облика допуне једних истих по облику глагола, у овоме случају не представља синонимске вредности синтагми у којима се јављају, већ су условљени различним значењима управних глагола, од којих је једно значење намене (дативско), а друго — значење обухватања (акузативно). Да је рекција глагола, односно падежни облик њихове допуне условљен опет смислом онога што се падежном синтагмом казује — нарочито се јасно огледа у примерима с глаголом *сѣјајати* — *сѣдји* у значењу: *имаи цену, кои ѡаи*. Када целом синтагмом с тим глаголом треба означити која се цена даје за оно што се плаћа, име појма који даје цену стоји само у акузативу, као у последњем од примера из Даничићеве синтаксе датим овде у т. 2. А када исти тај глагол треба допунити именом онога који тражи цену, коме се плаћа цена, — то име уз глагол *сѣјајати*

долази у облику датива. У вези са овим треба истаћи да се тај глагол у овоме значењу данас осећа као архаичан или дијалекатски.

4. На овоме ћемо месту указати и на значење глагола *лагати*, којему су неки граматичари (између осталих и Т. Маретић) спорили исправност употребе у значењу прелазног глагола с објектом у акузативу, и тврдили да је у необичној (по њихову схватању) употреби допуна глаголу *лагати* овај падеж узет место датива. То, међутим, није тачно, већ једно од значења глагола *лагати* захтева његову допуну управо с обликом акузатива, у служби правог објекта. Истина је да рекција овога глагола кад он има значење *представљати коме нешто лажно, говорити коме лаж*, као и сви глаголи говорења, захтева допуну у дативу (*Или ти и лажу, или мисле што и ја*. — И. Андрић, На Дрини ћуприја, 280), као год што тај глагол у једноме од својих значења, у значењу: *имати обичај лагати, бити лажљив* не тражи никакве допуне (*Само ситне душе лажу*. — Б. Кнежевић, Мисли, 144). Али је исто тако сасвим разумљиво да се лажи пред неким изнесе с циљем да се тај превари, обмане, разумљиво је, тј., да *лагати* значи и *варати, обмањивати*, и да се у томе своме значењу, када је потребно показати кога неко vara, кога обмањује, мора употребити објекатска допуна у акузативу, како је и употребљена у примерима: *И даље лаже државу и друштво* (Авакумовић, Казнени поступак, 46). — *Море ти ме лажеш, Васке!* (Ст. Сремац, Зона Замфирова, 70). — *Марко лаже Моравке девојке* (Српски етногр. зборник, 335). — *Ја лажем себе у ком новом храму* (М. Бојић, Сонети). — *Тиме си самог себе лагао* (Звезда 1912, I, 28). — *Селаца немају више поверења у владу што и хитално лаже* (Правда 1917, 239/1). — *Лаже тебе Ђоко Маловићу* (Нар: пјесме 4, 474)¹.

Вишеструким значењем, управо, појединих глагола, вишеструком рекцијом њиховом и треба објашњавати употребу допуне уз њих и обликом датива и обликом акузатива уопште. Такву рекцију имају и глаголи: *волећи, помоћи, помагати, савештавати, служити, смењати, судити*. Као прелазни глаголи, они захтевају објекатску допуну у акузативу: *Волимо те, Спихањићу бане*

¹ Овим је углавном примерима и подробније објашњена вишестраност рекције глагола *лагати* у Нашем језику, књ. III н. с., стр. 154—159.

(Нар. пј. 2, 44). — *Волим кума нег златна голуба* (Исто, 1, 98). — *Најјрије савјешујем њебе* (Д. Обрадовић, Првенац, 15). — *Лако је здравому болесника савјештовати* (Вук, Пословице, 203). — *Помолимо се нашем Паруу ... да закрили и њомогне нас* (Л. Војновић, Дубровник, 156). — *Али га није њомогло, морао је да врађи* (Ђонових Ј., Хронике, 114). — *То ње не њомага колико ни врага крсти* (Вук, Пословице, 402). — *Када се рече ја му њомажес и ја га њомажес, онда је јасно да глагол њомагађи има више значења* (А. Белић, Наш језик 1936, 99). — *Мој отац савјештовао је овога* (Св. Марковић, Целокупна дела 2, 15). — *Служих ца ра девет година дана* (нар. песма). — *Било би стјрога нејраво судиђи некога за мању кривицу* (Авакумовић, Стицај злочина, 185). — *Исти њако, ако не горе, суди Енглезе* (Матош, Огледи, 134). — *Па их ухвађили и цару довели да их суди* (Ј. Продановић, Антологија, 320). — *Нисам имао јраво да судим. То ми не њоси у њке* (С. Живадиновић, Тридесет година, 36). — *Имам ли ја јраво да судим њога човека* (П. Тодоровић, Дела I, 122). — *Ево ме ако сам крив да ме судиђе* (В. Врчевић, Приповијести, 261). — *Да знамо иђа је Вук у срјској књижевности не би смо га једнако њрогонили и смеђали будуђности њезину, развиђак њезин* (Кратки преглед Хармоније I, 112). — *Под ону лићу ... где га нико не може смеђађи* (Л. Лазаревић, Приповетке, 6). — *Њега више није смеђао ни дим њушача* (Ј. Лесковар, Приповијести, 42). — *Није их смеђао шум њобјешњеле ѡрироде* (Б. Ливадић, Новеле, 1910). — *Овакве ствари га смеђају* (Гарашанин, Писма II, 90). — *Какав је њо начин некога смеђађи њако неуморно* (М. Крлежа, Господа Глембајеви, 54). — *Моја ѡрисуђности их ни мало није смеђала* (Балски, У новом двору, 9). — *Не може смеђађи ни једнога хисѡричара* (Хрватско коло, VIII, 124). — *И њо, на крају, није никога много смеђало* (И. Андрић, На Дрини ћуприја, 153). — *Шимунa су смеђале руке* (Ковачић, Есеји, 194). — *Али све њо није смеђало носача Самуела* (И. Самоковлија, Носач Самуел, 21). — *Није га ниђиђа смеђало* (А. Цесарец, Златни младић, 42).

Исти набројани глаголи могу означавати и намену појму с именом које их допуњава, могу, тј., значити: чинити некоме оно што се основом тих глагола казује. А када ово значе, облик њихове допуне природно мора бити датив: *Волим ње му него њеби*,

сине (Нар. пј. 2, 42). — Помози ми казати (Св. Ранковић, Поручени идеали, 121). — Ако буде употребе да помогну својој браћи (Његош, Писма I, 140). — Помози ми јушпрошње јушро (Врчевић, Приповијести, 261). — Дошао сам к вама да ми помогнете (И. Ћипико, За крухом, 225). — Помоглох врџу и в и н о г р а д у (Вл. Назор, Пастир Лода, 100). — В и н о г р а д у не помогне молићва него мошника (Звоно 1910, 104). — Одврну га у свој завичај да му йомага (Павлиновић, Пути, 68). — Ако н а м йо исто савешује (С. Јовановић, О држави, 51). — Однео је к њему да му он савешује (Ј. Продановић, Антологија, 375). — Бежи у Шам и Медину како му се савешовало (Ј. Скерлић, Вој. Илић, 8). — И в у је сада йо смейало (Н. Бартуловић, На прелому, 98). — Нишйа не смейа б р з о м ч и й а њ у (Шапчанин, Посланица, 36). — К о ј о ј о в ц и своје руно смейа, ондје није овце нишйи руна (Вук, Пословице, 174). — Сйих и слик не смеју смейайи й е с н и к у (Б. Поповић, Српски књиж. гласник III, 392). — И ево ја сам с е б и судим (С. Матавуљ, Ускок, 130). — Види се да наука с в е м у суди (Ј. Веселиновић VII, 20). — Много је йрошло док је дошао дан да се М и л и ћ у йо йравди суди (М. Сретеновић, Милићев гроб, 83). — Нашйамйани су судови избраних судаца који су судили с р љ с к и м г р а м а й и к а м а (Б. Даничић, Ситнији списи, 49).

Зато што у случајевима о којима говоримо управни глаголи у себи садрже оба значења, и оно што проистиче из функције објекатске допуне (акузативно) и оно које условљава облик дативске допуне, у језичком осећању појединаца, или и појединих дијалекатских области, може се једно од ових значења развити на штету другога, и у складу с тим употреба једног облика допуне потискује употребу оног другог. Али, ако се узме српскохрватски језик као целина — а он се овде за књижевну норму тако и мора узимати — из наведених примера јасно произилази да се ти глаголи допуњавају и обликом датива и обликом акузатива и да, према томе, нису у праву они који тврде да „глагол смейайи тражи уза се именицу у дативу“ (а не у акузативу) или да се „глагол судйишйи у нашем језику слаже с дативом а не с акузативом“ (Наш језик књ. I предратне серије, стр. 183 и II, стр. 60).

Међу глаголе чија рекција допушта допуну и у једном и у другом од ова два падежа иде и глагол учйишйи. Облик датива у функци-

ји допуне овога глагола употребљава се у служби означавања циља коме је намењено оно што се казује управним глаголом, а у тој се служби, како је одвећ познато, употребљава и акузатив — не више наравно као облик за означавање појма коме је што намењено, већ за означавање појма који има да се постигне, који, дакле, има да се обухвати оним што се казује управним глаголом. После овог објашњења мислимо да ће бити сасвим јасно зашто је, мада се обема синтагмама не казује исто, ипак подједнако обично *Учишељ нас је учио једној лейој њесми* и *Учишељ нас је учио једну лейу њесму*. У последњем облику овога примера, поред објекта као циља, имамо ближи објекат у акузативу — *нас*. А као *учиши* тако и: *ѡиѡиѡи* и *молиѡи* и с њима сложени глаголи поред датива као падежа циља, тј. даљег објекта, могу имати објекатску допуну у акузативу: *Чекај, Бајо, да ѡе не ѡи ѡиѡи* (М. Лалић, Хајка). — *Примагни се ближе да ѡе не ѡи ѡиѡи* (Исто). — *Молио бих вас једну сѡвар* (Последњи пример је узет из Граматике потписаног). — Истина, ваља истаћи да је реч која овде означава појам циља као допуна глаголу много обичнија у облику акузатива с предлогом *за* или, у неким случајевима — у облику локатива с предлогом *о* (*Чекај, Бајо, да ѡе за не ѡи ѡиѡи*, или *о не чему ѡиѡи*; *Примагни се да ѡе за не ѡи ѡиѡи* за молим. — *Молио бих вас за једну сѡвар*), а ниједан други од наведених глагола, осим глагола *учиѡи*, место акузатива циља не може уза се имати допуну у дативу.

У Даничићевој Синтакси (на стр. 408—410) налазимо велик број примера с низом глагола, у овоме случају, непотпуног значења уз које поред праве објекатске допуне стоји још једна допуна у акузативу. И разумљиво је што су каснији граматичари: Миклошић, Новаковић, Маретић и Љ. Стојановић, који су имали само тај језички материјал пред очима, овим двоструким акузативним допунама, поклањали више пажње него што се то нама, који полазимо од свога језичког осећања и од језика целе наше књижевности, данас чини оправданим. И сасвим је разумљиво што су они то чинили јер су примери с овом синтаксичком особином узети из познатих наших писаца, старијих додуше, оних из XVII и XVIII века, или из писаца тога времена који су дела своја писали народним језиком, из народних умотворина, из пи-

саца почетка XIX века, из дела самога Вука Караџића, из Његоша и њихових савременика. И сасвим је разумљиво што се та особина, макар колико да је она данас ретка, и у највише случајева туђа нашем језичком осећању, не може обићи ни у једној књизи која говори о падежним синтагмама српскохрватског књижевног језика.

Маретић је ту другу допуну у акузативу с правом назвао предикатним акузативом зато што је то облик који се давао именском делу предиката, како се ово лепо види у примерима: *И њ о г л е д е с њ в о р и с њ р и ј е л е* (Гундулић, Осман 5, 23). — *Д а г а учини свога краља* (Ј. Палмотић, Кристијада, 165). — *З о в у њ и г а м и л о с р д н а* (И. Ђорђић, Салтијер 153). — *Х р њ е з о в е м људе оне* (В. Дошен, Аждаја, 131). — *Сребрно седло не чини коња д о б р а* (Вук, Пословице). — *Д а с в и ј е њ у к њ и ж е в н о м учини себе њ о з н а њ а* (Лука Милованов). — *У ч и н и њ у ђ е ц у ј а њ и ч а р е* (Нар. пј. 2, 44). — *Д а њ е с њ а в и м в е љ е г а в е з и р а* (Исто 2, 13). — *С њ а в и х с њ р а ж у м л а д у м о м у* (Исто, 1, 550). — *С њ р у к м у м е ђ у д р в о ш и м ш и р о в о* (Исто, 1, 307). — *И нека му в и р н о х а р а ч д а ј е и Т у р ч и н а г л а в а р а њ о з н а ј е* (А. Рељковић, Сатир, 16). — *Т и ј е м о ж е ш учини њ с р е ђ н у и ч е с њ и њ у* (С. М. Сарајлија, Историја Србије, 383). — *Р а њ њ а г а ј е б о г в и ш е г а д а о* (Његош, Г. вијенац, 46). — *К а к о њ е ј е б о г в е с е л а д а о* (Исто, 110). — *К у м а м е ђ у К р с њ и њ њ е љ Ј о в а н а* (Вук, Рјечник, уз метати). — *Н о њ е б а н а д р ж и м н а ј б о љ е г а* (С. М. Сарајлија, Певанија, 109). — *М а м е з а њ о к р и в а н а њ и н е њ е ш* (Огледало српско, 59). — *К а д м е г л о б и њ е к р и в а м е н а ђ о ш е* (Вук, Пословице). — *Н а њ а о с и њ х л а ж н е* (Откровење, 22).

Други акузатив у овим и сличним случајевима је, рекосмо, именски део предиката у коме је глагол непотпуног значења. Он је, дакле, неопходна допуна глаголу зато што је тај глагол, и с објекатском допуном (у првом акузативу) уза њ, сасвим непотпун. Само је облик акузатива те предикатске допуне, за наше данашње језичко осећање, врло необичан. У савременом би се језику, како је то и Маретић већ осећао, место акузатива пре употребио други неки облик. Маретић, истина, каже да би се ту поред акузатива могао употребити само инструментал. Међутим, треба рећи да би се место тога предикатског акузатива данас најчешће употребио инструментал или други неки падежни облик. А врло је мало примера у којима је и по данашњем нашем језичком осећању сам

акузатив ту највише на своме месту. То су пре свега она неколика горе наведена примера из Његоша у којима имамо по два акузатива уз глагол *даћи*, где, у ствари, то и нису два акузатива већ једна акузативна објекатска синтагма у којој је други акузатив привремени атрибут објекта. У првом Његошевом примеру: *Рашта га је бог вишега дао* — каже се да је *њега вишега* дао, а у другом да је *њега весела* дао. Овамо иде и Рељковићев пример, у коме је глаголу *познавати* — *Турчин главар* објекатска допуна. У неким другим од наведених и њима сличним примерима очевидно би данас, уколико би то број слогова у стиху допуштао, више био на своме месту облик акузатива с предлогом *за* или везником *као*: *Да ти е сџавим за великог везира*. — *За кума међу Јована Крсџићеља*. — *Но ти е држим за најбољега бана*. — *За сџрук му међу дрво шимширово*. — *Ходи мене узми за гостодара*. — *Као сџражу сџави младу мому*. Реченица *Не држах себе досџојна* данас би се употребила такође у облику акузатива с предлогом *за* или у облику инструментала место другог акузатива (*Не држах себе за досџојна* или *Не држах себе досџојним*). У највише других оваквих случајева предикатској допуни, боље рећи именском делу предиката, према данашњем језичком осећању најбоље би одговарао облик инструментала или да тачније кажемо у тим случајевима би се једино инструментал могао употребити место акузатива: *И погледе сџвори сџријелама*. — *Да га учини својим краљем*. — *Да себе књижевном свијету учини џознаџим*. — *Учинићу децу јањичарима*. — *Хрџи ма зовем оне људе*. — *Ти ме можеш учиниџи срећном и чесџи и џиом* итд. У стиховима, поготову онима с одређеним бројем слогова, овај или било који други облик осим акузатива без предлога очевидно није могао бити употребљен. А свакако је у време када су употребљени било и синтаксичких услова за употребу облика акузатива у служби ове предикатске допуне. Доказ за ово нам могу бити бројни примери из прозних текстова. Још више примери из Рељковића и Његоша који би се и данас употребити у истом облику, а највише то што се у неким случајевима и данас тако употребљавају. *Изузетно развијену ју је, кажу, и мајка на свџи донела* (разг.). — *Таквога га џознајем од џре 20 година* (исто) итд.

Т. Маретић је добро запазио да је у Вукову језику обичан облик акузатива заменица: *џо, неџо, све*, у случајевима какве имамо у примерима: *То је мајка Мару џослушала. — Тврџковић је крив само џо. — Оџиду не џо у Карановац. — Одавно је имао не џо зуб на њ. — Турџима се учини да Живковић све има џраво* и сл., који се тако употребљава још и данас. Ипак су у савременом језику много чешћи и обичнији исти облици тих заменица с предлогом *за*. (Данас би, дакако, много обичније било рећи: *За џо мајка Мару џослушала*), или генитив с предлозима *због* или *ради* (*Тврџковић је крив само због џога. — Одавно је због нечега имао зуб на њега*), или и једна и друга ова предлошко-падежна веза (*Оџиду за не џо у Карановац* или *Оџиду ради нечега у Карановац*), или локатив с предлогом *у* (*Турџима се учини да Живковић у свему има џраво*).

Управни глаголи, односно управни изрази у данашњем језику ређе имају овакву допуну у облику правог објекта. Другим речима — допуна уз њих за данашње наше језичко осећање није прави већ даљи објекат. Ми претпостављамо да је то само била и раније, иако се употребљавала и у облику правог објекта.

М. Стјевановић

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГА РОДА ТИПА ГЛАВА, ВИЛА

У часопису „Jezik“, прва свеска за 1961/62. годину, проф. Љ. Јонке у чланку „Akcentska problematika hrvatskosrpskoga književnog jezika danas“ дотакао се низа акценатских проблема, о којима је, истина, и раније било ријечи на страницама наших стручних часописа (в. М. Стевановић: Неки акценатски дублети, Н. Ј. н. с., књ. III, стр. 226—241), али са којима се још увијек и свакодневно сусрећемо. Поред осталих проф. Јонке је споменуо и акценат акузатива једнине именица типа *клуџа* и *стијена* које у том облику данас гласе „*kljúpi* i *stijèni* umjesto sistematskog *kljúpi* i *stijèni*“. Мада су и узлазни акценти у овом облику, као и они у *добродџу* и *чистџину* мј. Вуковог *дџбродџу* и *чџистџину*, сасвим у духу књижевне акцентуације, како је то знатно раније истакао проф. Стевановић (ор. cit. 235), може нам неки од тих акцената у понеком од тих облика бити стран, а није искључено ни то да нам неки од „системских“ акцената понекад буде и непознат. Иако основни принципи наше књижевне акцентуације и данас почивају на темељима које су ударили Вук и Даничић, данас нико не инсистира на томе да се обавезно и свуда придржавамо кодификатора те акцентуације; али исто тако није дозвољено ни самовољно рушење онога што је од раније устаљено као норма. Уношење измјена у ту акцентуацију може бити дозвољено само онда када се утврди да је неки од Вук-Даничићевих акцената данас ријеткост у говорима који чине основу књижевног језика.

Данашња одступања од Вук-Даничићевих акцената на која наилазимо и у говорима Вукова типа сасвим су природна и она одражавају еволутивни развитак језика. Као и свуда и у акцен-

туацији књижевног језика све се више осјећа тежња ка уједначавању, ка отклањању изузетака. Акценат других ријечи или других облика исте ријечи утиче на то да се акценатска одступања свODE на минимум (в. А. Белић, Н. Ј. н. с., III, 149), а „у природи (је) језика да се једни његови облици, (обично малобројнији) свим својим особинама, уколико немају диференцијални карактер, једначе с другим облицима“ (М. Стевановић, ор. cit. 236). Али да бисмо неком од тих нових акцената дали право грађанства у књижевном језику, било поред онога који даје Даничић или мј. Даничићева акцента, претходно је потребно утврдити да ли је тај акценат довољно распрострањен у народним говорима који имају четвороакценатску систему и тек на основу добијених података, а под условом да се утврди да су ти нови акценти данас чешћи и обичнији у употреби, могу се вршити корекције Вук-Даничићеве акцентуације, јер, како то једном рече проф. Стевановић, ми данас немамо право „да Вук-Даничићев акценат свакад сматрамо једино исправним“ (Н. Ј. н. с., V, 255).

I

Мене је овдје интересовало колико се још чува класични акценат код именица женског рода типа *глава, вила*, а те именице, као што је познато, код Даничића немају у свим облицима исти акценат.

Даничић, наиме, у својим Српским акцентима за именице овога типа констатује следеће:

а) Све оне имају у вокативу једнине стари акценат на почетном слогу: *руко, душо, главо, њријо, грѣдо, њѣшо, кумо, гујо, вило* . . . ;

б) Такав акценат имају у акузативу једнине именице: *војска, глава, главња, грѣна, грѣда, душа, зима, њѣша, рука, срѣда, сѣрѣна* и гласе: *војску, главу* . . . ;

с) Четири именице се колебају у акценту акузатива, тј. оне у том облику могу имати и акценат номинатива (/) и стари акценат почетног слога (^). То су: *брада, врба, клуѣа* и *сѣѣна* (*сѣијѣна*) које могу да гласе: *браду* и *браду*, *врбу* и *врбу*, *клуѣу* и *клуѣу*, *сѣѣну* (*сѣијѣну*) и *сѣѣну* (*сѣијѣну*);

д) Даничић наводи само три именице које у дативу једнине имају дугосилазни акценат (˘). То су: *гла́ва*, *ду́ша*, *ру́ка*, дакле, оне у том облику гласе: *гла́ви*, *ду́ши*, *ру́ци*. Истина, Д. каже да би овакав акценат имале и друге именице ове врсте ако би се употребијеле у дативу.

е) Све оне именице које у акузативу једнине имају ˘, показују такав акценат и у ном., акуз. и вок. мн. Одатле према *гла́ву* имамо и *гла́ве*. Такав акценат у тим облицима множине имају још и ове именице: *ви́ла*, *гу́ја*, *је́ла*, *ку́ла*, *му́ња*, *овца́*, *сви́ња*, *сла́на*, *слу́га*, *ср́на*, *си́ре́ла*, *шо́рба*, *шра́ва*; дакле: *ви́ле*, *гу́је*, *је́ле* . . . , иако ове именице у акузативу једнине имају акценат номинатива једнине: *ви́лу*, *гу́ју*, *је́лу* . . . ;

ф) Један број именица овог типа скраћује акценат у дативу множине. (Даничић не каже да је то особина и инструментала и локатива множине (Српски акценти, стр. 5), али та констатација вриједи и за ове облике, в. А. Белић: Речи са деклинацијом, Београд 1950, 67/68). То су: *бра́да*, *главња́*, *гра́на*, *лу́ка*, *овца́*, *ру́ка*, *сви́ња*, *слу́га*, *си́ена*, *си́рана*, *си́ре́ла* које у тим облицима гласе: *брадама́*, *главњама́*, *лукама́*, *овцама́* . . .

II

У новијим граматикама савременог књижевног језика о акценту именица о којима је овдје ријеч налазимо ово:

1. У Граматици проф. Стевановића каже се да силазни акценат, поред вокатива једнине, имају и у акузативу једнине именице: *војска́*, *гла́ва*, *главња́*, *гра́на*, *гре́да*, *ду́ша*, *зи́ма*, *йе́ша*, *сре́да*, *си́рана*, дакле: *војску́*, *гла́ву*, *гра́ну* . . . Све ове именице имају такав акценат још и у ном. мн., а поред њих и: *ви́ле*, *гу́је*, *је́ле*, *ку́ле*, *му́ње*, *си́ре́ле*, *шо́рбе*, *шра́ве*. Неке од ових именица у 3., 6. и 7. падежу множине имају \ мј. /: *овцама́*, *рукама́* . . . (М. Стевановић: Граматика српскохрватског књижевног језика, Београд 1957, 145).

2. У Gramatici hrvatskog ili srpskog jezika чији су аутори И. Брабец, М. Храсте и Ср. Живковић за акценат именица о којима је овдје ријеч констатује се следеће: а) поред вокатива једнине, дугосилазни акценат имају и у ном. мн. именице: *слуга́*, *овца́*, *друга́*, *гу́ја*, *јела́*, *кула́*, *му́ња*, *реса́*, *слана́*, *срна́*, *шо́рба*,

шрава и *вила*; б) такав акценат у акузативу једнине имају именице: *грана, сѣрана, греда, клуџа, њеџа, рука, снага, војска, врба, зима, сѣријела*; с) именице: *глава, душа* и *рука* у дативу једнине поред Даничићева акцента могу имати још и акценат номинатива једнине: *глави, рџи, (дџи се не наводи)*; d) за скраћивање акцента у дативу, инструменталу и локативу мн. знају именице: *слуга, овца, друга, гуја, јела, кула, лука, муња, реса, слана, срна, шорба, шрава, вила*, дакле: *слугама, овцама, сѣранама, главама* ... (Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb 1952, str. 65—66).

III

Као што се може и очекивати, у народним говорима ни ове именице нису у потпуности сачувале Даничићев акценат, ако су га у свим облицима и имале у његово вријеме. За овај чланак ја сам узео материјал само из оних говора који се називају „Тосканом књижевног језика“ и чији се акценат обично сматра нормом књижевне акцентуације, па опет у многим појединостима нисам нашао слагање са Даничићем¹. Ево какво стање налазимо у тим говорима:

¹ Податке узимам из ових дијалектолошких расправа: М. Rešetar: Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, Wien 1900; Ј. Вуковић: Акценат говора Пиве и Дробњака, СДЗБ. X; М. Московљевић: Акценатски систем поцерског говора, Библиотека Ј. Ф. књ. I; Г. Ружићић: Акценатски систем пљеваљског говора, СДЗБ. III; Д. Вушовић: Дијалект источне Херцеговине, СДЗБ. III (овдје Никш.). За остала мјеста чији се акценат овдје наводи податке сам добио од колега и студената који су родом из тих мјеста, на чему им се и овом приликом најтоплије захваљујем.

Да би се уштедјело у простору мјесто пуних назива тих мјеста, она се овдје обилежавају кратицама, и то: Пива (Пива и Дробњак), Поцер. (Поцерски говор), Пљ. (Пљеваљски говор), Никш. (говор Херцеговине), Дбк. (Дубровник), И. Х. (Источна Херцеговина), Ц. Х. (Централна Херцеговина), Б. Л. (Бања Лука), Змиј. (Змијање у Босанској Крајини), Мач. (Мачва), Бгд. (Београд), Гр. (Гружа — Крагујевац), Ваљ. (Ваљево), Краљ. (Краљево), Ср. Р. (Сремска Рача), Ср. К. (Сремски Карловци), Уж. (Ужице), Аран. (Аранђеловац), Уск. (Ускоци — Црна Гора), Топ. (Топола — Аранђеловац). За Ср. Р. и Ср. К. податке сам добио од колега који су родом из тих мјеста, али који од рата живе у Београду и само повремено навраћају у родно мјесто.

1. ДАТИВ ЈЕДНИНЕ

Даничић наводи, као што смо видјели, само три именице са силазним акцентом у овом облику (*дѹши*, *глави*, *руци*). Истина, он каже да би такав акценат имале и друге именице овога типа ако би се употребијеле у дативу. И заиста ми данас налазимо такав акценат и у дативу неких других именица овога типа, али, одмах треба додати, уз тај акценат не само од именица за које Даничић није био сигуран, него и од оних које код њега имају силазни акценат у овоме облику, а које смо ми овдје навели, у народним говорима имамо и акценат номинатива једнине (/). Од Даничићевих примјера, у мјестима из којих имам податке, данас је најчешће у употреби датив од *рука* (*руци*), а најрјеђе од *душа* (*дѹши*). Потврде за *руци* имамо из ових мјеста: Пива, Мач., Поцер., Ц. Х., И. Х., Пљ., Никш., Б. Л., Уж., Бгд., Уск., Змиј.; потврде за *глави* су из: Пиве, Поцер., Никш., Б. Л., Ц. Х., И. Х., Ваљ., Бгд., Уск.; а за *дѹши* из: Никш., Змиј., Поцер., Пиве., Пљ., Уск. У већини наведених мјеста датив од ових именица данас зна и за акценат номинатива једнине: *глави* (Гр., Бгд., Ср. К., Аран., Змиј., Ваљ., Краљ., Никш., Топ., Б. Л., Уж., Ц. Х., И. Х., Ср. Р.); *дѹши* (Никш., Ср. Р., Ср. К., Ваљ., Краљ., Уж., Топ., Никш., Б. Л., Гр., Бгд., Ц. Х., И. Х.); *руци* (Никш., Ср. Р., Ср. К., Аран., Краљ., Топ.), а има мјеста у којима се данас уопште у овом облику од наведених именица не зна за Даничићев акценат. Тако, нпр., само *руци* имамо у: Гр., Аран., Ср. Р., а у Ср. К. налазимо *руци* само у пословици: *Руку руци нисмо Тѹрци*; само *дѹши* имамо у: Гр., Ср. К., Аран., Уж., Бгд., Б. Л., Ц. Х.; а само *глави* у: Гр., Ср. К., Аран., Уж. Ако се кад у овим мјестима и јави датив са силазним акцентом од наведених именица, он је везан за устаљене изразе; па и код других акценатских типова старији акценти се још понајчешће чувају у устаљеним и прилошким изразима (в. М. Стевановић, Н. Ј. н. с. III, 237).

Поред Даничићевих примјера са силазним акцентом у дативу једнине у говорима налазимо још и ове потврде за такав акценат: *вѹсци* (Пива, Никш., Б. Л., Ц. Х., Пљ., И. Х., Уск., Дбк., Змиј.); *грѹни* (Пива, Никш., Уск.); *грѹди* (Пива, Никш., Уск., Дбк.); *мѹби* (Пљ.); *йѹти* (Дбк.); *ѡци* (Пива, Ц. Х., Уск.,

И. Х., Змиј., Дбк.); *сѣрѣни* (Пива, Никш., Уск., Дбк.); *шѣрѣни* (Уск., Дбк.); *срѣједи* (Дбк.); *сѣјјени* (Дбк.).

Све ове именице, међутим, знатно се чешће јављају са акцентом номинатива једнине у овом облику: *војсци* (Бгд., Гр., Ц. Х., И. Х., Мач., Никш., Ср. К., Аран., Б. Л., Топ., Уж., Ср. Р., Ваљ., Краљ.); *грѣни* (Б. Л., Гр., Ц. Х., Бгд., Ср. К., Ср. Р., Аран., Топ., Уж., Змиј., Ваљ., Краљ.); *грѣди* (Гр., Б. Л., Ц. Х., Бгд., Ср. Р., Ср. К., Топ., Аран., Уж., Ц. Х., И. Х., Змиј., Ваљ., Краљ.); *клујѣи* (сви анкетирани); *мѣби* (сви осим Пљ.); *ѡвци* (Ц. Х., И. Х., Б. Л., Ср. К., Гр., Аран., Ср. Р., Бгд., Ваљ., Топ., Краљ., Уж.); *сѣрѣни* (Ц. Х., И. Х., Б. Л., Ср. К., Гр., Аран., Уж., Бгд., Змиј., Топ., Ваљ., Краљ.); *сѣјјени* (И. Х., Б. Л., Змиј.); *сѣјјени* (Ц. Х.); *шѣрѣни* (Топ., Ц. Х., Ср. К., Гр., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Бгд., Змиј., Ваљ., Краљ.).

Као што видимо, тачна је била Даничићева претпоставка да силазни акценат у дативу једнине могу имати поред оне три именице и још неке. Будмани, а са њим и Маретић, Даничићевим примјерима још додаје: *главѣи, грѣни, грѣди, клујѣи*. У народним говорима данас за овакав акценат у дативу једнине знају и: *војска, моба, ѡвѣи, ѡвца, сѣрана и шѣрава*. Истина, код свих тих именица, као и код оних које су навели Даничић и Будмани-Маретић, у том облику се може чути и акценат номинатива једнине, то чак и у истом мјесту и од истог лица. Неки од наведених примјера са Даничићевим акцентом јављају се само у једном или два мјеста. Тако, рецимо, потврду за *клујѣи* имамо само из Будманијеве и Маретићеве граматике, *мѣби* налазио само у Пљ. (и у Уск. је *мѣби*, али ту је и ном. *мѣба*), а за *шѣрѣни* потврде су само из Уск. и Дбк. (за Дбк. в. Rešetar, Betonung, 93). С друге стране, ми смо видјели да је знатно чешће у употреби датив једнине именица овога типа са / акцентом. Има мјеста у којима је једино тај акценат познат; тако, нпр., говори Груже и Аранђеловаца знају само за / акценат у овом облику, а такав акценат најчешће се чује и у Београду. Карактеристично је да ни говори Херцеговине, па ни Вукова Ужица не иду увијек са Даничићем. И у тим говорима, наиме, данас налазимо не само: *војсци, клујѣи, грѣни, ѡвци, шѣрѣни, шѣрава* него и: *глави,*

дúши, рúци. Све нам ово говори да се силазни акценат у дативу једнине ни од оних именица које наводи Даничић не може више сматрати једино књижевним акцентом.

2. АКУЗАТИВ ЈЕДНИНЕ

Силазни акценат у акузативу једнине, као што смо напријед навели, код Даничића имају ове именице: *војска, глава, главња, грана, греда, душа, зима, љеџа, рука, среда, сѣрана а брада, врба, клуџа и сѣена* колебају се између овога акцента и акцента номинатива једнине. Овакву констатацију налазимо и у новијим грама- тикама нашега језика. У народним говорима, међутим, данас на- лазимо знатно више именица које у овом облику могу имати двојак акценат, а тамо се нађе и још понека са силазним акцентом за коју не налазимо потврду код Даничића.

Потврде за стари акценат почетног слога у акузативу једнине су: *бра́ду* (Никш., Мач., Ср. К., Топ., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Уск., у Поцер. овај акценат налазимо само у пословици: Брије бра́ду плаши децу младу); *вѣ́ску* (сви осим Аран., Гр. и Краљ., иако је и тамо уз предлоге: *љ вѣ́ску, зѣ вѣ́ску*); *врбу* (Поцер., Ср., К., Змиј.); *гладвѣу* (И. Х.); *грѣну* (Мач., Пива., Никш., Бгд., С. Х., И. Х., Б. Л., Пљ., Ср. К., Ср. Р., Уж., Уск., Змиј.); *гладу* (сви осим Гр., иако је и ту: *знѣм га љ гладу*); *грѣду* (Б. Л., Ц. Х., Никш., Пива, Пљ., Ср. К., Ср. Р., Уж., И. Х., Ц. Х., Змиј.); *дúшу* (сви); *зиму* (сви осим Гр.); *клуџу* (Ср. Р., Ср. К.; Поцер. само уз пред- лог); *мѣбу* (Уж.); *ѣвцу* (Пива, И. Х.; Б. Нови); *рѣку* (уз предлоге Уж. и Гр.); *ријеку* (Пљ.); *ру́ку* (сви, у Бгд. и *ру́ку*); *сна́гу* (Пива, Пљ., Ср. К., Ср. Р., Гр., Аран., Уж., И. Х., Уск., Змиј., Топ., Ваљ.; Ц. Х. уз предлоге: *нѣ сна́гу*); *сѣра́ну* (сви осим Краљ. и Гр. иако је и ту: *нѣ сѣра́ну, љ сѣра́ну*); *љѣту* (Б. Л., Ц. Х., Никш., Пива, Пљ., Ср. К., Уск.; Ср. Р. има: *нѣ љѣту*); *сѣѣну* (Поцер. само уз предлоге; Никш., Пива, Пљ., Б. Л., И. Х. имају *сѣѣјену*, Ц. Х. има *стиѣну*); *ѣра́ву* (Пљ., Аран., Уж., И. Х., Уск.; Гр. има уз предлоге: *нѣ ѣра́ву*).

Како видимо, поред примјера које наводи Даничић са си- лазним акцентом у акузативу једнине такав акценат у том облику могу имати још и: *река (ријека), снага, ѣрава*.

За акценат номинатива једнине у акузативу од наведених именица имамо ове потврде: *бра́ду* (Ц. Х., Б. Л., Пива, Пљ., Гр.,

Аран., Бгд., Змиј., Дбк., Ваљ., Краљ., Уж.); *војску* (Гр., Аран., Краљ.); *врбу* (сви осим Поцер., Змиј., Ср. К.); *главњу* (Гр., Топ., Аран.); *грану* (Гр., Аран., Ваљ., Топ., Краљ.); *главу* (Гр.); *греду* (Гр., Бгд., Топ., Аран., Уск., Ваљ., Краљ.); *зиму* (Гр.); *клују* (сви осим Ср. К. и Ср. Р.); *мобу* (сви осим Уж.); *овцу* (Пива, Ц. Х., И. Х., Б. Л., Б. Нови); *йейу* (Гр., Топ., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Бгд., Змиј., Ваљ., Краљ.); *реку* одн. *ријеку* - *рцеку* (сви), *руку* (Бгд.); *снагу* (И. Х., Ц. Х., Пива, Гр., Краљ., Б. Л.); *сйрану* (Гр., Краљ.); *сйёну* (Поцер., Ср. К., Ср. Р., Топ., Гр., Аран., Уж., Ваљ., Краљ.); *сйијёну* (Пљ., Уск., Змиј.) *сйиёну* (Ц. Х.); *шраву* (И. Х., Ц. Х., Б. Л., Ср. К., Ср. Р., Гр., Змиј., Топ.).

Наведени примјери показују да се и у овом облику врши уопштавање акцента ном. једн. Осим именице *душа* све друге ту или тамо знају и за / акценат у акузативу. Најмање је потврда за овакав акценат од *глава*, *зима*, *рука*, *сйрана*; а у акузативу именица *врба*, *клуја*, *моба*, *река* тај акценат је скоро уопштен у свим говорима из којих се наводе потврде.

Уз предлоге, као и у устаљеним и прилошким изразима, и у овом падежу чува се силазни акценат од свих наведених именица; то чак и у оним мјестима у којима је скоро редовно уопштен акценат номинатива једине.

3. НОМИНАТИВ МНОЖИНЕ

Све именице које код Даничића имају у акузативу једине стари акценат почетног слога код њега имају такав акценат и у номинативу множине. Њима се придружују још и ове именице: *виле*, *гује*, *јеле*, *куле*, *муне*, *овце*, *свиње*, *слане*, *слуге*, *срне*, *сйреле*, *шорбе*, *шраве*, иако ове немају у акузативу једине акценат номинатива. Стари акценат почетног слога у овом облику могу имати и оне именице које у акузативу знају за двојак акценат и које, према томе, за двојак акценат треба да знају и у овом облику.

Код свих анкетираних силазни акценат на првом слогу у номинативу множине имају именице: *грана*, *рука*, *сйрана*, *овца* (и гласе: *гране*, *руке*, *сйране*, *овце*). Од осталих именица такав акценат имају: *главе*, *главње* и *зиге* код свих осим Гр. (у Ц. Х. је *главња*, а не *главње*, отуда ту имамо и *главње*), *грёде* код свих осим Гр. и Аран., а *дуже* код свих осим Аран. Остале именице које наводи Даничић знају у овом облику и за акценат номинатива

једине. Осим тога у народним говорима налазимо још неколико именица које знају и за Даничићев акценат у ном. мн. То су: *дру́ге* (Уск.); *лу́ке* (Уж., Ср. К.); *ре́се* (Пљ., Уж., И. Х., Уск., Б. Л.); *сви́ле* (Пљ., Ср. К.); *сна́ге* (Ц. Х., Б. Л., Гр., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Ср. К., Уск., Б. Л.).

У неким мјестима извјестан број ових именица зна само за акценат номинатива једине у овом облику. Потврде за то су: *дру́ге* (Аран., Топ., Б. Л., Змиј., Ц. Х.); *гу́је* (Змиј., Топ., Дбк.); *је́ле* (Б. Л., Змиј., Аран., Топ., Дбк.); *ку́ле* (Змиј., Дбк., Аран., Топ.); *лу́ке* (Ц. К., Аран., Б. Л., Ваљ., Краљ., Топ.); *и́еће* (Гр., Змиј., Топ.); *ре́се* (Ц. Х., Гр., Аран., Змиј., Краљ., Топ.); *и́орбе* (Ц. Х., И. Х., Гр., Б. Л., Змиј., Ваљ., Краљ., Топ.). Дугоузлазни акценат у номинативу множине налазимо и у оним говорима у којима се у наше вријеме појављују акценти узлазне интонације, као што су неки говори у Црној Гори. Потврда за то налазимо у Лепетанима (Бока Которска) гдје је редовно: *гу́је, ви́ле, је́ле* (В. Томановић: Акценат у говору села Лепетана, Библиотека Ј. Ф., 7, стр. 8), затим у селу Црнцима (источна Црна Гора) гдје такође имамо: *ви́ле, клу́је, слуге́* (М. Стевановић: Систем акцентуације пиџерског говора, СДЗБ. X, 121) и др.

Двојак акценат у номинативу множине и то у истом мјесту имају ове именице: *ви́ле* и *вѝле* (Ц. Х., Гр., Ср. Р., Ср. К., И. Х.); *војске́* и *војске* (Аран., Ср. К.); *врбе́* и *врбе* (Гр., Ср. Р., Ср. К., Б. Л.); *клу́је* и *кљу́је* (Б. Л., Гр., Ср. Р., Ср. К.); *ку́ле* и *кѝле* (Ц. Х., Б. Л., Никш., Гр., Ср. Р., Ср. К.); *му́ње* и *мѝње* (Ц. Х., Никш., Гр., Аран., Ср. Р., Ср. К.); *сви́ње* и *сви́ње* (Ц. Х., Никш., Ср. К.); *сла́не* и *сла́не* (Аран.); *слуге́* и *слуге* (Ц. Х., Никш., Аран., Ср. Р., Ср. К.); *сна́ге* и *сна́ге* (Ц. Х., Гр., Аран., Б. Л.); *сѝре́ле* и *сѝре́ле* (Гр., Ср. К., Ср. Р.); *и́ра́ве* и *и́ра́ве* (Ц. Х., Гр., Аран.).

Ако упоредимо акценат овога облика са акцентом акузатива једине, видјећемо да у већини случајева акценат номинатива множине у мјестима из којих наводимо потврде одговара акценат акузатива једине. Дублети: *ви́ле* и *вѝле, гу́је* и *гу́је* могли су се јавити у тим мјестима према дублетима *бра́де* и *бра́де*.

4. ДАТИВ, ИНСТРУМЕНТАЛ И ЛОКАТИВ МНОЖИНЕ

Даничић је навео само неколико именица овога типа које у дативу множине скраћују акценат (све те именице ми смо навели

раније). Будмани констатује да такав акценат имају још и: *душа*, *глава*, *грѣда*, *гуја*, *клуја*. Свим овим примјерима још се могу придодати и ови: *врба*, *кула*, *йѣша*, *срна*, *свећа*, *йѣорба*, *йѣрава*, *йѣуга* за које се такође нађе по која потврда са \ акцентом у облицима множине на *-ама*, али и све ове именице, као и оне које наводе Даничић и Будмани, знају у дат., инстр. и лок. мн. и за акценат номинатива јединине.

Потврде за Даничићев акценат (наравно, за сва три множинска облика на *ама*) јесу ове: *брадама* (Поцер., Дбк., Ср. К.); *врбама* (Поцер., Уж., Ц. Х., И. Х., Ср. К.); *главњама* (Поцер., Никш., Уж.; и у Ц. Х. је *главњама*, али је ту и у ном. једн. *главња*); *главама* (Мач., Поцер., Ср. К.); *гранама* (Змиј., Поцер., Мач., Б. Л., Пива, Никш., Ср. К., Ц. Х., И. Х.); *грѣдама* (Поцер., Дбк., Мач., Ср. К., Ц. Х., И. Х., Б. Л.); *душама* (Дбк.; Пива — инстр. и лок.); *звѣздама* (Мач.); *звјѣздама* (Дбк., Ц. Х., И. Х.); *кулама* (Пива — инстр. и лок.), *клујама* (Мач., Поцер., Ср. К.); *лукама* (Пива); *овцама* (Ваљ., Поцер., Мач., Гр., Аран., Уж., Ср. К.); *йѣшама* (Дбк., Ср. К., у Аран. за *йѣшама*); *рукама* (сви осим Краљ.); *слугама* (Поцер., Пива — инстр. и лок., Гр., Ср. К.); *срнама* (Аран., Уж.); *свјѣћама* (Дбк.); *свињама* (Мач., Поцер., Пива — инстр. и лок., Гр., Аран., Ваљ., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *сйѣнама* (Поцер., Дбк., Мач., Уж.), *сйѣнама* (Ц. Х., И. Х., Пљ.); *сйѣрама* (Пљ., Поцер., Пива., Никш., Гр., Уж., Ц. Х., И. Х.); *сйѣрѣлама* (Поцер.), *йѣдрбама* (Поцер., Мач., Гр., Ср. К.), *йѣравама* (Мач., Дбк., Никш.); *йѣугама* (Дбк.).

Знатно чешће ове именице у наведеним облицима данас имају акценат ном. јединине: *брадама* (Пљ., Змиј., Б. Л., Ваљ., Краљ., Уж., Гр., Аран., И. Х., Ц. Х., Ср. Р., Уск.); *вилама* (сви); *врбама* (Гр., Ц. Х., И. Х., Аран., Ср. Р., Уск., Змиј., Б. Л.); *главњама* (Гр., Аран.); *главама* (Змиј., Б. Л., Ваљ., Краљ., И. Х., Ц. Х., Гр., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К., Уск.); *гранама* (Ваљ., Краљ., Б. Л., Уж., Гр., Аран., И. Х., Ц. Х., Ср. Р., Ср. К., Уск.); *грѣдама* (Ваљ., Ц. Х., Гр., Аран., Уж., И. Х., Ср. Р., Краљ., Ср. К., Змиј., Б. Л., Уск.); *другама* (сви); *душама* (И. Х., Ц. Х., Б. Л., Гр., Аран., Уж., Б. Л., Ваљ., Краљ., Уж., Змиј., Уск., Пива - дат.); *звѣздама* (Гр., Ваљ., Краљ., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *звјѣздама* (И. Х., Уск., Змиј., Б. Л.); *клујама* (Гр., Краљ., Ц. Х., Змиј., Б. Л., И. Х., Ср. Р., Ваљ., Ср. К., Уск.); *кулама* (сви, а у

Пиви само у дат.); *лукама* (сви осим Пиве); *муњама* (сви); *бвцама* (Пива, Змиј., Ц. Х., Б. Л., И. Х., Краљ., Ср. Р., Уск.); *йеџама* (Ваљ., Краљ., Ц. Х., И. Х., Гр., Аран., Уж., Уск., Б. Л., Змиј., Ср. Р., Ср. К.); *ресама* (сви); *рукама* (Краљ.); *сламама* (Гр., Ц. Х., Аран., Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј.; И. Х.); *слугама* (Пива — у дат., Гр., Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј., Ц. Х., И. Х., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К., Уск.); *свињама* (Ц. Х., Краљ., Б. Л., Змиј., И. Х., Пива — дат. Уск.); *срнама* (Уск., Ср. Р., Уж., И. Х., Ц. Х., Б. Л., Змиј., Ваљ., Краљ.); *свећама* (Ваљ., Краљ., Змиј., Б. Л., Гр., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *свијећама* (И. Х., Уск.); *сйенама* (Поцер., Ваљ., Краљ., Гр., Аран., Ср. Р., Ср. К.); *сйијенама* (Уск., Пљ., И. Х., Змиј., Б. Л.); *сйијенама* (Ц. Х.); *сйранама* (Б. Л., Ваљ., Краљ., Уж., Змиј., Поцер., Пљ., Гр., Аран., Ср. Р., Ср. К., Уск., Ц. Х.); *сйрелама* (Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј., Поцер., Гр., Аран., Уж., Ср. Р., Ср. К.); *сйријелама* (Уск.); *йџрбама* (Ц. Х., И. Х., Аран., Ваљ., Краљ., Уж., Ср. Р., Ср. К., Б. Л., Змиј.); *йравама* (Ваљ., Краљ., Б. Л., Змиј., Ц. Х., И. Х., Гр., Уж., Аран., Ср. Р., Уск.). Вушовић истиче да је у говору који је он испитивао обичнији акценат номинатива једнине у овим облицима (ор. cit. 46). (И у Лепетанима је: брадама, грамама слугама, странама (ор. cit. 8).

Као и код осталих облика у појединим мјестима се могу јавити оба акцента, али уз топониме најчешће имамо Даничићев акценат. Тако, рецимо, у Ускоцима, мјесту чији је говор врло близак Вуковом, у већини случајева датив, инструментал и локатив именица о којима је овдје ријеч имају акценат номинатива једнине, али је уз топониме само Даничићев акценат: у *Гредама*, у *Главама*, у *Сйранама*; и у мом родном крају (Ц. Х.) имамо потврда за овакву диференцијацију акцената.

У вези са овим акценатским измјенама потребно је истаћи следеће: 1. Нема никакве сумње, акценат силазне интонације на основном слогу у појединим облицима именица ове врсте је примаран. То показују не само говори са непренесеном акцентуацијом нашега језика него и други словенски језици. 2. Изједначавање акцента у свим облицима, осим вокатива, и једнине и множине, новија је појава за коју знају и старији говори штокавског дијалекта — исп. примјере из Црне Горе: *вѣлѣ*, *йѣрѣвѣ*, *свѣѣѣ*; као и: *главѣма*, *гранама* (Rešetar, Betonung, 94—95; М. Стевановић: Систем акцентуације у пиперском говору, СДЗБ. X, 120); затим:

грѣњама, бѣцама, рѣкама (из Левча, А. Белић: О двојини у слов. језицима, стр. 120), — а то одговара акценту у: *вѣле, ѿрѣве, свиње* и *главама, грѣнама*. 3. Маретићево мишљење „да промјени (акцента) у акузативу singulara ... могу имати само именце, које не значе какво чѣлјаде или животинју“ (Gramatika i stilistika, II, str. 149), не мора бити тачно. Ми још и данас налазимо ^ акценат у акузативу јединице не само у примјерима као: *вѣјску* и *мѣбу*, тј. од именица које означавају колективе, него и *бѣцу* (Пива, С.Х., И.Х., Б.Л., Б. Нови). Наравно, и ове именице знају у акузативу и за акценат номинатива (в. потврде на стр. 19), а силазни акценат на почетном слогу раније је могао бити познат и другим именицама овога типа које означавају нешто живо. 4. Решетар је сматрао да је скраћивање акцента у множинским облицима на *-ама* секундарна појава која се могла уопштити према инструменталу множине, односно двојине, најчешће употребљаване именице *рука*; Московљевић (Поцер. 4—5) и Белић (Речи са деклинацијом, 74) виде поријекло ове појаве још у заједничкословенској епоси када се „први слог скратио као први дуги слог вишесложних речи“, и то, можда, у облицима дуала (Белић, ор. cit.). 5. Наведени примјери показују да акценат номинатива јединице није подједнако продро у све облике. Према тој иновацији најотпорнији је вокатив јединице, затим акузатив јединице и номинатив множине. Може се претпоставити да вокатив чува примарни акценат због тога што се овај облик и иначе налази ван падешке системе и као такав најмање је изложен промјени; за дубровачке примјере: *брѣдама, грѣнама* према *ѿријѣшњама, злијѣждама* в. код Rešetara, Betonung, 96.

И на крају — који од ових акцената треба сматрати књижевним? Ако се за норму савременог књижевног језика узимају они акценти који су најраспрострањенији у говорима подручја које се узима за основицу књижевног језика, ми данас с пуним правом можемо рећи да у свим овим облицима и акценат номинатива јединице има право грађанства у књижевном језику. Даничићев акценти у тим облицима више се не могу сматрати једино исправним, тим прије што Даничићев акценатски тип *глава, рука* више није продуктиван. Истина, Даничићев акценат имаће право на опстанак у књижевном језику све дотле, како је рекао проф. Белић, док се на терену „не констатује да (тога акцента) тамо више уопште нема“ (Н.Ј., н.с., II, 150—151).

IV

Кад је ријеч о двојаким акцентима у појединим облицима истих ријечи, вриједно је указати и на ово. По мишљењу неких научника у језику нема мјеста варијантама. Руски фонетичар Авањесов то изричито каже и за акценте. По њему, руски књижевни језик од двије акценатске варијанте узима за своју норму само један акценат; други остаје као дијалекатска особина. А ако се, из било којих разлога, оба акцента задрже у књижевном језику, међу њима се врши извјесна диференцијација; ако, пак, те диференцијације нема, акценти се неутралишу (П. И. Аванесов: Фонетика сов. рус. лит. языка, Москва 1956, 70). Овакво мишљење у начелу може бити тачно. Ми смо при навођењу потврда за неке облике често указивали на то да се старији акценти још понајбоље чувају у устаљеним и прилошким изразима, што значи да је ту већ извршена семантичка диференцијација. Али овдје не треба губити из вида ни могућност да се оба акцента могу сретати у једном говору и истом значењу, али код двију генерација. Може се десити, а и дешава се, да оба акцента живе у истом мјесту и код исте генерације без икакве семантичке диференцијације, само не као подједнако обични код свих представника тога говора. Примарни акценти обично се чешће сретају у говору старијих, али није немогуће да за оба акцента знају и старији и млађи. Природно, нове генерације све више прихватају иновациони акценат, а примарни акценат нестаје заједно са генерацијама које су га употребљавале, док се потпуно не изгуби из употребе.

А. Пецо

О НЕКИМ ИСКУСТВИМА ИЗ РАДА СА ФРАНЦУСКИМ СТУДЕНТИМА

На страницама овога часописа било је последњих година у два маха речи о лекторатима српскохрватског језика у Француској. Др Михаило Павловић је у своме прилогу *Настава српскохрватског језика у Француској* (НЈ књ. X н. с., св. 1—2, стр. 44—54) дао историјат ове наставе, пратећи је кроз све њене етапе, од зачетака до 1960. године. Бранко Јелић, садашњи лектор у Екс ан Провансу посвећује кратку белешку *Девеџин лекторат српскохрватског језика у Француској* (НЈ књ. XI н. с., св. 3—4, стр. 120) оснивању најновијег нашег лектората у Француској при Институту за славистичке студије у Ексу.

У овоме прилогу биће такође речи о настави српскохрватског језика у Француској, али посматраној са једног другог аспекта. Оставивши по страни предратни период када се та настава у Француској обављала без организованог учешћа југословенских стручњака, ја ћу се задржати на проблемима наставе српскохрватског језика на француским универзитетима у послератном периоду.

Када се узме у обзир да су први наши лектори после II светског рата отпутовали у Француску већ пре готово десет година, да је, затим, од тога времена број наших лектората у Француској порастао од три (колико их је било пре рата) на девет¹, и, најзад, да се лектори смењују сваке две године — онда мора, у најмању руку, да нас изненади чињеница да ни један од двадесетак наших стручњака који су радили у Француској на лек-

¹ Данас у Француској постоје лекторати српскохрватског језика у Паризу (2), Стразбуру, Лиону, Бордоу, Клермон-Ферану, Дижону, Рену и Екс ан Провансу.

торским пословима није досада покушао да говори о својим искуствима из рада са студентима.

Тако и поред десетогодишње послератне традиције учења и наставе српскохрватског језика на француским универзитетима и после искуства толиких наших лектора — ми још ни данас немамо чак ни ујединаченог плана и програма наставе на лекторатима у иностранству, ни проверених и утврђених метода рада са студентима Французима, ни добрих текстова, а да и не говорим о приручницима или уџбеницима српскохрватског језика за Французе, чија неопходност постаје све евидентнија. Отуда сваки нови лектор отпочиње читав посао од почетка. Сукобљавајући се са истим проблемима са којима су се сукобљавали и његови претходници, он прилично лута, принуђен је да изналази своја решења и при томе прави исте грешке као и они пре њега. Сем тога он тражи и одабира текстове на којима ће радити, сам ствара свој програм рада и изграђује свој метод много дуже и са далеко више муке но што би било потребно да је у томе правцу било шта учињено².

Постоји наравно читав сплет разлога зашто је ситуација оваква. Један од њих лежи, чини ми се, у чињеници да је међу стручњацима који су обављали дужност лектора српскохрватског језика у Француској било, на жалост, најмање стручњака лингвиста, оних, дакле, којима је струка наш или француски језик. Не улазећи сада у питање да ли је то оправдано или не и у коликој мери је оправдано, хтела бих само да истакнем једно мишљење са којим, мислим, неће бити тешко сложити се. Било би, наиме, апсурдно и чак неправедно очекивати од песника, теоретичара књижевности или историчара, заокупљеног проблемима своје струке, да се, по доласку са лекторске дужности позабави питањима наставе српскохрватског језика у Француској или приђе састављању уџбеника нашег језика за француске студенте, ма колики да је био његов успех у лекторском послу. Отуда су искуства

² При томе треба имати у виду да су у страним земљама ретки лекторати на којима постоје професори квалификовани да воде наставу српскохрватског језика. Отуда је у највећем броју случајева лектор одговоран за целокупну наставу. Поред вежбања он држи и часове теорије, често се од њега траже и историјска објашњења језичких појава; дужан је да обезбеди часове из југословенске књижевности и културе, понегде чак и географије и историје итд. што лекторски рад чини веома озбиљним и одговорним.

бар половине досадашњих наших лектора у Француској остајала у неку руку стерилна и некорисна за њихове наследнике и настављаче, као и за рад наших лектората у Француској.

Ми, међутим, који смо као стручњаци лингвисти радили на дужностима лектора у Француској, не би требало да у овој чињеници тражимо оправдања за себе. Нама није дозвољено да останемо равнодушни када је реч о настави нашег језика у Француској, и не само у њој него у иностранству уопште. Наша је дужност и обавеза да на основу сопствених искустава пружимо практичну помоћ и нашим будућим колегама и студентима који ће студирати наш језик.

Када ово говорим, пре свега мислим да је потребно што пре кренути са мртве тачке питање о једнообразном плану и програму наставе српскохрватског језика на француским универзитетима. Сем тога, потребно је попунити празнину која постоји услед недостатка приручника и уџбеника српскохрватског језика намењених страним студентима. При томе сам свесна тешкоћа на које такав рад неминовно мора да наиђе. Тих тешкоћа свесни су и сви они који су, у земљи или иностранству, у пракси осетили шта значи предавати наш језик странцима. Не треба очекивати да ће први резултати бити задовољавајући. Многи народи са дужом традицијом још нису достигли савршенство у овоме погледу. Али чини ми се да је битно почети тај посао а временом ће и резултати бити све бољи и бољи.

* * *

Први, дакле, проблем са којим се сукобљава лектор почетник јесте недостатак приручника који би му служио као основа у раду. Од неколико постојећих уџбеника српскохрватског језика намењених странцима већина подсећају на приручнике за туристе и трговачке путнике и неподесни су за озбиљан рад. Свега два су, од оних који су мени познати, писана са озбиљним интенцијама и на солидној научној основи. То су, пре свега, позната *Грамајика српскохрватског језика* француских аутора Мејеа и Вајана³ и врло успела, јасна и корисна књижица *Српскохрватска јочешница* америчког професора Лорда⁴. Међутим, ни ова два

³ A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris 1924.

⁴ Albert Bates Lord, *Beginning serbocroatian*, Mouton & Co., The Hague 1958.

углавном добра уџбеника у садашњој ситуације не могу бити довољна нити искоришћена у правој мери. *Грамаџика српскохрватскога језика* Мејеа и Вајана исувише је тешка и озбиљна за рад са почетницима. Без добрих текстова, одабраних или сачињених тако да одговарају обради појединих граматичких јединица, ова грамаџика за студенте почетнике остаје изван њиховога домета, исувише теоријска и апстрактна да би из ње отпочели учење нашег језика.

Лордова *Почетница*, међутим, чија концепција и обим (22 лекције, неколико одабраних страница из „Шуме Стриборове“ Иване Брлић-Мажуранић и речник) углавном одговарају намени и наслову књиге, — писана је на енглеском језику и саображена граматичкој структури и терминологији енглеског језика. Стога она може да послужи једино лектору (лично) као добар методски руководилац.

Најзад, истини за вољу треба рећи да је један од лектора који су били у Француској, С. Ласић, покушао да направи један приручник за рад српскохрватских лектората у Француској. Међутим, изузев текстова одабраних из дела наших писаца — на којима се могло радити тек са врло одмаклим студентима, — остали текстови у овом приручнику деловали су врло патријархално-анахронично, фолклорно у рђавом смислу ове речи, те је већина лектора у раду са почетницима ипак тражила помоћ на другој страни. Сем тога, у овом приручнику граматичке јединице биле су само назначене на почетку сваке лекције, значи — представљале су само упутство лектору, али при томе није вођено рачуна о реалним временским могућностима које пружа један час. Наиме, дешавало се да би само за обраду једног дела граматичке јединице једне лекције била потребна и два цела часа. Па ипак, мислим, С. Ласићу треба одати признање да је једини са југословенске стране који је досада учинио нешто што би имало за циљ унапређење наставе српскохрватског језика у Француској.

Мене пак овде највише интересују питања наставе грамаџике нашег савременог језика. Први проблем који се ту јавља, нарочито у раду са почетницима, јесте проблем писања наших речи у вези са фонетским изменама српскохрватских гласова, а с тим у вези и проблем сналажења на тексту. Обично се сматра да фонетика нашег језика није тешка и уз кратко констатовање да се код нас „пише као што се говори“, јер за сваки глас постоји

само један знак, одмах се прелази на изучавање морфологије, а касније и синтаксе нашег језика. Међутим, чини ми се да на основу личног искуства могу да кажем да је врло важно баш у уводним предавањима обрадити са студентима странцима најважније гласовне промене у српскохрватском, оне које су најуже везане са нашим правописом, изговором и морфологијом нашег језика. Ово је важно из више разлога. Пре свега, већ у најобичнијем тексту, при диктату, или у првим разговорима, студенти ће наићи на тешкоће у речима као: *ученици*, *ђаци*, *оца*, *добар* (дан) према *добро* (јутро или вече), *низак* према *ниска*, *сво* према *свола*, *бео* према *бели*, *црн* и *црњи*, *учиши* и *учбеник*, *српски* према *Србин*, *шод* и *шопшисаши*, *лиси* и *лише*, *шазиси* и *шазисна* итд., итд. Те тешкоће бивају различите природе. Или је немогуће наћи реч у речнику (јер се, нпр., значење *ученици* тражи под речју *учениц*), или се греша у диктату (према *учиши* пише се *учбеник*, према *низак* и *ниска*), или студенти нису у стању да у речима као *црњи*, *шазисив* и сл. препознају бар основно њихово значење иако су им познате речи истога корена, тј. *црн*, *шазиси* или *шазисна* и сл.

Сем тога све гласовне промене јављају се готово у свим морфолошким категоријама и потребне су за разумевање ових категорија. Најзад, чињеница је да је српскохрватски језик готово свим студентима у Француској споредни предмет и да они почињу учити српскохрватски пошто су већ савладали бар основе руског језика. Отуда је, на пример, питање једначења сугласника, које се у руском језику махом не огледа у писму, такође потребно расчистити и у вези са руским језиком.

Због свега овога мислим, дакле, да је боље задржати се детаљно на питањима фонетике већ у самом почетку, јер на тај начин наставник припреми солидну основу код својих студената за каснији рад на методским јединицама из морфологије и нема потребе да се стално брђа и сваком приликом поново објашњава поједине гласовне промене (нпр., промену *л* у *о* у деклинацији м. р. па у компарзиву придева; јотовања у компарзиву и грађењу речи итд.).

Други проблем јесте питање презента *ја сам*, *ши си*, *он је* итд. Када је реч о овоме глаголу и овим облицима, мислим да податак да презент *ја сам*, *ши си* итд. није од глагола *биши* већ

од *јесам*, који се у модерном језику очувао само у томе облику, — треба оставити за испите из историјске граматике српскохрватског језика, само за оне студенте којима је српскохрватски језик главна струка. Јер тумачењем презента *ја сам, ти си* итд. на овакав начин ствара се само непотребна конфузија, поготово кад се узме у обзир да и у француском језику према инфинитиву *être* стоји презент *je suis, tu es, il est* итд., а исто је тако и у енглеском (инф. *to be*; през. *I am, you are, he is . . .*) или у немачком (*sein : ich bin, du bist, er ist . . .*), да поменем неколико од тзв. „великих“ језика који се уче у целом свету.

Ја знам да постоји и противразлог овде изложеном схватању — тј. да се презентом глагола *бићи* називају облици *будем, будеш, буде* итд. те да тај назив не може припадати и облицима *ја сам, ти си* итд. Међутим, овакав противразлог са становишта модерног језика, неодржив је и формалистички. За нас једино мерило у оваквим случајевима може бити значење. Према инфинитиву *бићи*, тј. „постојати, егзистирати“ значење презента имају — о томе је чудно уопште говорити — једино облици *ја јесам* одн. *сам, ти јеси* одн. *си, он јесте* одн. *је* итд., а никако облици *ја будем, ти будеш* и др., који — штавише — овако сами за себе у модерном српскохрватском језику више ништа и не значе.

Зато мислим да је једино исправно у настави модерног српскохрватског језика, а нарочито када је она намењена странцима, облике *ја сам, ти си* и др. тумачити као презент од глагола *бићи*. Облике *будем* итд. треба предавати у склопу футура II (одн. погодбених конструкција типа „ако буде кише“), уз евентуално објашњење њиховог порекла, али с напоменом да је данас њихова функција и њихово значење потпуно измењено. Они се могу споменути и у вези с оптативном конструкцијом типа „нека буде“, која и у другим језицима захтева друкчије облике него што је право садашње време глагола *бићи*.

Кад је реч о морфологији именица, не треба страховати од тога да се све деклинације обраде сукцесивно, у кратком временском размаку. Ако је реч о уџбенику — рецимо у размаку од једне до две лекције. Овоме мишљењу опире се извесан број наставника који предају наш језик странцима и са којима сам имала прилике да разговарам о овим питањима. Међутим, њихов главни разлог — да је немогуће да странац одједном схвати све

наше падеже — заснива се на погрешном мишљењу да је учење облика у вези са схватањем њихових значења. Разумљиво је да пет или шест лекција није довољно да се странцу објасне чак ни најглавнија значења нашег падежног система. За то, изгледа, није довољно ни 20 и више лекција. Али да би се постигло сналажење на тексту и да би се касније прешло на тумачење појединих падежних значења, потребно је да страни студент прво добро савлада о б л и к е. Најбољи начин за то јесте да му сви они, готово истовремено, буду пред очима, како би што лакше и брже уочио разлике међу деклинацијама и њиховим варијантама.

У настави о синтакси падежа чини ми се да не треба ићи класичним путем, тј. тумачити сва значења сваког појединог падежа за себе. Боље је и корисније — мада не и лакше за наставника! — у раду са страним студентима синтаксу падежа обрадити тако, што би се падежи без предлога класификовали *по значењу* (нпр., значење објекта, посесивно, временско итд.) а падежис предлозима *по системима значења* (нпр., систем месних значења, временских, узрочних и др.). На тај се начин, с једне стране, избегавава некогда да се за више падежа да на изглед иста дефиниција, која за оне који наш језик тек уче не казује ништа прецизно, а, с друге стране, тако је могуће јасније подвући међусобни однос наших падежа и њихове различите нијансе у оквиру једног значења или система значења.

Свакако најкомпикованије јесте питање глагола. Српскохрватски глаголски систем, као уосталом и у свим словенским језицима, са својим проблемом вида представља по правилу велику препреку за све стране студенте, ако не увек у теорији а оно свакад у пракси, нарочито ако им се није пружила прилика да бар извесно време проведу у некој од словенских земаља. Но то не значи, наравно, да треба а priori дићи руке од објашњавања системе нашег глаголског вида.

Засада је општеприхваћено тумачење, које налазимо у готово свим уџбеницима словенских језика намењеним странцима, да се перфективни глаголи употребљавају онда када говорно лице има пред очима резултат радње, када наиме радњу види као већ готову, извршену, а имперфективни када тај моменат за говорно лице није од значаја, када се радња износи као да је у току, у процесу. Међутим ово тумачење сувице је опште, апстрактно

и теоријско да би у практичном раду могло бити од користи. Стога се у раду на вежбама, на текстовима, у разговору оно — модификовано од случаја до случаја — мора објашњавати на сваком конкретном примеру.

Други проблем у практичном раду у вези са видом лежи у чињеници да перфективни глаголи, иако имају облик презента, не могу да се употребе у правом, индикативном презенту. И после вишегодишњег учења нашег језика странац ће вам рећи: „Ја купим чарапе“ у моменту када *купује* чарапе, или: „Ево сад завршим“ ако *завршава* задатак. Наравно, ако га опоменете он ће одмах схватити где је погрешно и у чему је грешка, те ће је исправити. Због тога и подвлачим важност сталног инсистирања на видским нијансама сваког појединог глагола и на стрпљивом и детаљном објашњавању низа различитих примера.

У вези са морфологијом глагола највећи проблем представљају облици презента. Данас се углавном истиче чињеница да странци морају наше глаголе учити на тај начин што поред инфинитива за сваки глагол морају памтити и прво лице презента. Наших нормативних осам глаголских врста странцу почетнику ништа не могу помоћи. Оне му не омогућују да, знајући инфинитив, одреди облике презента или обрнуто, да и не говоримо о низу неправилних глагола који у ових осам врста и не улазе. Шта може да учини човек коме српскохрватски није матерњи језик ако му се дају инфинитиви: *тресити*, *иасити*, а њему су потребни облици презента, или ако треба да нађе значење глагола *устати* — *нем*, *идем*, *држим*, које је у речнику дато само уз облик инфинитива тих глагола? Значи да је неопходно, бар прве године, учити везано облике инфинитива и презента, и то првог лица једнине, сваког глагола. На основу првог лица презента могу се сви глаголи нашег језика сврстати у свега три типа презента.

Првome типу презента припадају сви глаголи који се у првом лицу једнине свршавају на *-ам* (*читам*, *читаш* . . . , *певам*, *певаш* . . .); они у трећем лицу множине имају завршетак *-ају* (*читају*, *певају*). Другome типу припадају глаголи чије се прво лице презента завршава на *-им* (*видим*, *видиш* . . . , *држим*, *држиш* . . . , *купим*, *купиш* . . .) а у 3. л. множине имају завршетак *-е* (*виде*, *држе*, *купе*). Најзад, трећем типу припадају глаголи чије се прво лице презента завршава на *-ем* (*тресем*, *паднем*, *орем*, и др.);

у 3. л. множине они се завршавају на -у (тресу, падну, ору). Овде треба споменути и варијанту *-j-ем/-j-у*, за разлику од акустички сличних облика првог типа (*куџују*: *чиџају*).

Једини изузеци од овако класификованих презентских типова јесу: 1. презент глагола *биџи*; 2. прво лице једнине глагола *моћи* — *могу*, док остала лица иду правилно по типу 3 — *можеш*, *може* ... *могу*; и 3. прво лице једнине и треће лице множине глагола *хџеџи* — *хоћу* и *хоће*, према остала четири лица која имају облике по трећем типу, као и глагол *моћи* (*хоћеш*, *хоће* итд.).

Поред презента, на првој години би требало унети у наставу само још прошло и будуће време, као времена која се претежно јављају у говорном језику, уз објашњење да поред ових постоје и друга времена, аорист, имперфекат и плусquamперфекат, чија је употреба у модерном језику ограничена и чија се значења углавном могу исказати перфектом уз различите временске одредбе. Наравно, уколико се у тексту наиђе на неки облик ових времена, треба на њ скренути пажњу студената и објаснити им зашто је он ту употребљен. Тиме ће они добити извесне представе о употреби и ових времена, али ће она бити детаљно обрађивана тек у другој години студија.

Предбудуће време или футур II, које се употребљава у модалној служби, треба обрадити у вези са кондиционалом⁵.

Најзад, једно принципско питање је и питање терминологије која се употребљава у настави српскохрватског језика у Француској, и која би евентуално била спроведена у једном уџбенику српскохрватског језика намењеном француским студентима. Јер ако оно што је за нас *аџрибуџ* Французи називају *еџиџеџом*, а оно што је за Французе *џрисвојни џридеџ* за нас је *џрисвојна заменица*, или оно што је за њих *аџрибуџ* за нас је *именски део џредикаџа* — да споменем само оно што ми је прво сада на уму, — онда је неопходно потребно пре свега да сваки лектор буде веома опрезан при бирању термина у својим објашњењима, а затим да се нађе најбољи и најлогичнији пут да се наша терминологија и, ако се тако може рећи, наш граматички начин мишљења саобрази француској терминологији и њиховом граматичком начину миш-

⁵ Питање кондиционала и потенцијала и њихове обраде у вези са француским кондиционалом исувише је сложено да би се могло исцрпсти у напису ове врсте, те о томе за сада не бих говорила.

љења. Ово важи, нпр., за *conditionnel* и *поптенцијал*; затим хоће ли се наше *прошло* време звати *passé composé* или *parfait* (термин одговара нашем термину *перфект*) и с тим у вези какав ћемо назив дати радном глаголском придеву, јер „*adverbe actif verbal*“ на француском језику ништа не значи? То неће бити ни *participe en* — *I* како га, за старословенски прилично срећно, назива Вајан; а ако бисмо се одлучили за *participe passé* — који бисмо термин написати за *прилог времена прошлог*? Са гледишта терминологије врло је важна и категорија заменица. Већина наших придевских заменица код Француза су придеви а не заменице, и стога буквални превод нашег термина, *les pronoms-adjectifs* у свести студената не буди никакве асоцијације.

Покушала сам овде да поменем само неколико, и то крупнијих, проблема на које сам наишла у току свога двогодишњег рада у Француској. Тиме сам желела само да скренем пажњу на једно релативно ново поље рада, сматрајући да је неопходо што пре и што озбиљније прићи његовој обради. То од нас захтева наша култура и наш углед у свету који сваким даном све више расте.

Биљана Шљивић-Шимић

ГАСНУТИ (ГАСНУТИ СЕ) : ГАСИТИ (ГАСИТИ СЕ)

Познато је да у нашем језику многи трајни (имперфективни) глаголи уметањем инфикса -ну - између основе и инфинитивног наставка дају глаголе свршеног (перфективног) вида, нпр. *јуриџи* : *јурнуџи*, *гураџи* : *гурнуџи*. Но, поред промене глаголског вида, коју инфикс -ну - уноси, у неким случајевима осећа се и деминутивна нијанса: *џиџи* : *џинуџи*. Треба напоменути да ово -ну - у почетној фази заједничкословенског језика није давало глаголима ни перфективност ни деминутивност, већ су га подједнако неутрално имали не само тренутни већ и глаголи који су по својој природи трајни (исп. *венуџи*, *чезнуџи*, *сахнуџи* и др.). Касније значење перфективности које се данас, у већини случајева, везало за инфикс -ну - аналошка је појава према глаголима који су по природи били тренутни и који су то -ну - имали (нпр. *дигнуџи*). Одатле и потиче импулс за каснија нова видска образовања типа *јурнуџи* : *јуриџи*, *гурнуџи* : *гураџи* и др. Међутим, ово није утицало на глаголе као *џрнуџи*, *венуџи*, *сахнуџи*, *џонуџи* који су и даље остали имперфективни. Значи, имамо две групе глагола у односу на -ну - у инфинитиву. У првој би били глаголи типа *дигнуџи*, одн. *џрнуџи*, где -ну - није утицало ни на видску нити на какву другу значењску промену. У другој су глаголи типа *јурнуџи* (: *јуриџи*) и *џинуџи* (: *џиџи*) где у првом запажамо измењен видски однос (према трајном *јуриџи* тренутан *јурнуџи*), а у другом, поред промене вида и деминутивно значење, тј. тренутно и деминутивно *џинуџи* према трајном (основном) *џиџи*.

Ако бисмо, према овоме, хтели да одредимо видски однос глагола *гаснуџи* : *гасиџи*, у први мах могли бисмо га саобразити глаголима као *јурнуџи* — *јуриџи*, типу грађења који је иначе продуктиван у нашем језику. Тако је, свакако, мислио и Ђорђе

Поповић који је у своме Речнику српскога и немачкога језика (Панчево 1881. и 1895) *гаснути* окарактерисао као *verbum perfectivum*, а *гасити* као *verbum imperfectivum*. Одмах можемо рећи да се аутору поменутог речника поткрала грешка. *Гаснути* и *гасити* по своме видском значењу представљају изузетак, ако не и јединствену појаву у нашем данашњем језику. Наиме, постоји и једна друга страна коју треба дотаћи, а то је питање постанка ова два глагола. Етимолошки они се своде, разумљиво, на заједнички корен, а друго, што је за нас овде важније, сам однос значења ова два глагола сасвим јасно упућује на некадашње разграновање значења, тј. на паралелно додавање наставака *-iti* и *-iti* на исти корен. На овај начин постали су и други глаголи, али услед фонетских и значењских измена, они су се мало међусобно удаљили и њихова веза није више сасвим видна. Такав је глагол *топнути* (<*топнути) : *топ-ити* где *топнути*, и поред *-ну-*, означава трајну радњу и значи да *нешто* (или *неко*) *топне само од себе*, док *топ-ити* значи *чинити да неко или нешто топне*. Сличан је однос и код пара *сахнути* — *сушити*, само што су ту фонетски односи још више замућени¹. Овакав однос имамо и код наша два глагола, и он је фонетски потпуно очуван, у чему и лежи његова изузетност за наш савремени језик. *Гасити* припада групи каузативних глагола и значи *чинити да нешто више не гори, не сија*, док *гаснути* значи *гасити се* и имперфективног је вида као и *гасити* или *гаси се*.

Међутим, не само што се може погрешити у одређивању вида глагола *гаснути* него се, тако исто, може наићи и на огрешење у погледу глаголског рода овога глагола. Навешћемо један пример о коме је у овом часопису говорио А. Белић: „У реченици „И кад ми пирујемо у оргијама крви, паром душманског бола гаснући сунчеве системе“, он [писац] је употребио архаични глагол „гаснути“, и то у значењу које он обично нема. Он значи „гасити се“, а не „гасити“. Велики Акад. речн. има за прво значење много примера, а за друго само један једини (код Раднића, а сем тога и такво

¹ Такви би били и глаголски парови *гљухнути-гљухити*, *гркнути-горчитити*, *грчитити*, *мекнути-мечити*, *чврснути* — (у) *чврсити*, *сладнути-сладити* код којих су фонетски процеси такође замагљени, а осим тога ово су махом дијалекатски и неканџевни облици.

значање у Волтицину речнику)². Значи, *гасиџи* је прелазан глагол, има свој објекат, док *гаснуџи* није. Што се тиче архαιчности глагола *гаснуџи*, сигурно је да се данас у обичном говору ретко употребљава, јер би свако пре рекао *ваџра се гаси* а не *ваџра гасне*, и већ никако (*они*) *гасну љожар*, него само *гасе љожар*. Свакако из тих разлога глагол *гаснуџи* не налазимо ни у Вуковом Рјечнику, ни у Рјечнику хрватскога језика Ивековића-Броза, а ни у Хрватско-енглеском рјечнику М. Дрводелића. У осталим речницима, које ћемо навести, налазимо поред *гасиџи* (*гасиџи се*) и облик *гаснуџи*: К. Парчић (Vocabulario croato-italiano) даје за *гаснуџи* тумачење *extinguersi pian piano*, а ову деминутивну нијансу истиче и А. Перић у свом Речнику српскохрватско-француском (Београд 1959), тј. *s'éteindre peu à peu; se consumer peu à peu*; Лујо Бакотић (Речник српскохрватског књижевног језика, Београд 1936), Јулије Бенешкић (Хрватско-пољски рјечник, Загреб 1949), Х. Барић (Речник српскога или хрватскога и арбанскога језика, Загреб 1950) и М. Деановић — Ј. Јернеј (Хрватско-српско-талијански рјечник, Загреб 1956) потпуно изједначају *гаснуџи* са *гасиџи се* и у погледу значења и у погледу глаголског вида.

Видели смо да је развојна линија семантике глагола *гасиџи* (*гасиџи се*) и *гаснуџи* једним делом заједничка, а етимолошки истоветна. Због тога је занимљиво погледати и спектар значења наведених глагола са гледишта данашњег језичког осећања, према грађи Института за српскохрватски језик, указујући само на њихова основна и најчешћа значења.

Гасиџи

Без своје рефлексивне форме то је транзитиван глагол и припада групи каузалних глагола, као што смо већ напоменули. Основно значење му је *чиниџи да нешто више не гори или не сија*. Ово се, природно, односи на ватру уопште, било да је то пожар, ватра у пећи или пламичак свеће. Да и не говоримо колико би се ту примера могло навести, али узећемо само неке, најизразитије: Једном се упалила ... шума ... требало је да се гаси (В. Новак, Тешки животи, Згб. 1911, 88). Магле ... продиру у кућу, у постељу, гасе ватру у камину (Ј. Дучић, Сабрана дела, књ. V, Бгд. 1929.

² А. Белић, Један пример, Наш језик 1933, 196.

47). Он час по паљаше и гашаше свећу, мучећи се да разведри или разагна мисли (Л. Лазаревић, Приповетке, св. II, Бгд. 1899, 13).

Поред ових примера има и таквих у којима је такође заступљен глагол *гаси́ти*, али у пренесеном, фигуративном смислу: Свеж јутреник гасио је звијезде (И. Г. Ковачић, Дани гњева, Згб. 1936, 91). Јасном дану [звезде] светлост гасе (Ј. Јовановић Змај, Певанија, Н. Сад 1882, 283). Као да нека црна сипа ... испија и гаси очи (С. Батушић, На драгом трагу, Згб. 1936, 40).

Сасвим разумљиво, овде се врло лако могла развити ова употреба поменутог глагола јер кад *чини́мо да се нешто гаси*, оно не само што губи своју светлост и топлоту већ и само нестаје. Тако „јутреник *гаси* звезде“, тј. оне више не „горе“, не сијају, али и звезде *гасе* светлост дану, а „нека црна сипа ... *гаси* очи“, односно нестаје њиховог сјаја, нестаје живота уопште.

Размотримо и ове примере: С водом се [креч] гаси бурпо (С. Лозанић, Хемија за средње школе, Бгд. 1903, 111). Гасила ћиреч, па изгорела ногу (Призрен, Д. Чемерићић). *Гаси́ти* можемо формулисати укратко: *сједињава́ти с водом (живи креч)*. Иако у овим случајевима нема ни ватре, ни светлости, сјаја, ипак је употребљен облик *гаси́ти*. Зашто? Одговор се сам намеће кад нам је познат процес да живи креч у додиру с водом развија извесно време високу температуру која доводи до кључања. Значи, овде сједињавање с водом има двојако дејство: вода га „пали“, да тако кажемо, а кад се он потпуно сједини с водом, она га и *гаси*.

Овакав развој значења олакшаће нам да схватимо и објаснимо даље гранање значења глагола *гаси́ти*: Сниже ногу воду изведите, / ... Које л' старо прође, нека жеђу гаси (Вук, Српске народне пјесме I, 1841, 393). И овде видљиво ништа не гори, нити сија, а опет може да *се гаси*. Ово је, свакако, поникло од представе о топлоти, о летњој врућини која највише утиче да се жедни (нпр. *изгорех од жеђи*) и да се водом жеђ *гаси*, тј. *задовољава, утољава*.

Свакако да је *задовољава́ти, утољава́ти (жеђ)* најпре било обично пренесено значење глагола *гаси́ти*, које је током времена и само прешло у ново фигуративно значење. Да је тако, потврђују примери који су без двоумљења фигуративни према правом значењу *гаси́ти жеђ*. Нпр.: После је глад својих читалаца гасио наглим редом својих ... приповедака (С. Новаковић, Општа историја књижевности, превод с немачког јез., књ. III, Бгд. 1873, 526).

Гасити има врло широку, разгранату примену баш у посебним фигуративним значењима. Рекли смо већ да *чинити да нешто више не гори или не сија* значи да то гашењем и *несијаје, губи се*. Вероватно да је оваква асоцијација и дала читав низ најразличитијих употреба глагола *гасити*, јер много шта може да нестаје и да се губи. Додуше, поједини случајеви не могу да се дефинишу само једном речју, једним синонимом, ни синтагмом, већ је потребно шире објашњење: А дива су обхрвале / Горке муке, ране љуте, / Које силан живот гасе (Ј. Јовановић Змај, Певанија, Н. Сад 1882, 250). Препреке које практичан живот поставља ... не гасе његов [партијског радника] полет (Д. Мадаревић, Радно васпитање ученика у природи, превод с руског, Бгд. 1949, 114). Да васпитање буде савршено, ни је доста само гасити зле наклоности у дјци укоренјене (Сербски Народни Лист, год. IX, Будим 1844, 239).

У првом примеру може се рећи да „горке муке, ране љуте“ — *поистейено уништавају, чине да несијаје нешто што је постојало*, тј. живот. Други пример је експанзивнији и обухвата не само *поистейено уништавајући* већ и *гушјући, сузбијајући, искорењивајући, ситишавајући*. Тако употпуњено одређивање моћи ћемо применити и на трећи, последњи пример.

Гасити се

Као повратан глагол *гасити*, тј. *гасити се* означава да нешто *престијаје горети, престијаје сијати* кад је реч о ватри уопште: Земља ће њихова постати смола разгорјела. Не ће се гасити ни ноћу ни дању (Ђ. Даничић, Стари завјет, Бгд. 1938, 541). По цео дан пале се и гасе по пучини велике ватре (Ј. Дучић, Сабрана дела, књ. V, Бгд. 1929, 99).

И *гасити се* има своју посебну групу пренесених значења која се међусобно преплићу и допуњавају. Можемо их, углавном, дефинисати са *несијајући, губију се, ишчезавајући, умирајући; престијајући, ситишавајући се*: Гледамо како се гаси дан над црним крововима вечнога града (Ј. Дучић, Сабрана дела, књ. V, Бгд. 1929, 118). А преда ме често израњају очи / ... очи што се гасе под ударцем бича (М. Франичевић, Наша књижевност, књ. III, 1946, 535). Па до мркле ноћи не гаси се врева (М. Поповић Шапчанин, Жубори и вихори, Бгд. 1883, 218).

Гаснуџи

Разгледајући грађу Института за српскохрватски језик, долазимо до закључка да се и *гаснуџи* своди у основи на оно исто што значи *гасиџи се* (али употребљено нереклексивно, тј. не „гасити самог себе“), изузев што овде дефиницију можемо унеколико, због инфикса *-ну-*, ублажити, дати јој извесну деминутивну нијансу, која се често назире, нарочито у песничким текстовима: *гасиџи се љомало, љосџејено, лагано; шмчезаваџи; уџољаваџи (о жеђи)*: Свјетилка је све по мало гаснула (И. Брлић Мажуранић, Приче из давнина, Згб. 1920, 42). Светлост дана гасне / Ноћ просипа таму (М. Ракић, Нове песме, Бгд. 1912, 6). „О срећо!“ дахће задњи хип / И блједне лице, гасне глед (С. С. Крањчевић, Изабране пјесме, Згб. 1898, 59). Свијест ... постепено гасне (Х. Хумо, Адем Чабрић, Сарајево 1947, 193). Већ трне моја звезда на небу / И моја срећа гасне све више (М. Перовић, Карађорђе, Сарајево 1907, 196). Тисуће људи, / Тисуће груди, / ... Све мре и гасне (М. Бојић, Песме, Бгд. 1922, 68). Пијмо до дна, нек жеђ гасне (А. Шантић, Из немачке лирике, Мостар 1910, 129).

Такође има и примера рефлексивне форме која је, свакако, аналошки добивена према *гасиџи се*, а која нема историјског оправдања: Дрхти жижак, — њој се учини да се и он гасне (И. Ђипико, Крај мора, Дубровник 1911, 264). Уснуо је старац тихо и лагано како се гасне свијећа (Д. Анђелиновић, Синови земље, Згб. 1929, 51). О, ви што гледате сунце кад се гасне / Не појимате децу коју зора доји (М. Бојић, Краљева јесен, Сарајево 1918, 16). Па првог сунца кад се гасну траци, / Загрни барем и те успомене (Т. Алауповић, Пробране пјесме, Згб. 1902, 74).

У изнетом материјалу уочавају се ове чињенице: да су глаголи *гасиџи* (*гасиџи се*) и *гаснуџи* широко разгранали своја значења; друго што се тиче глагола *гаснуџи* запажа се да он у потпуности, данас, одговара глаголу *гасиџи се* у погледу једног значења; треће, *гаснуџи* је несвршеног, никако свршеног глаголског вида како би се то могло помислити, па чак и наћи потврде у поменутом речнику Ђорђа Поповића; најзад, *гаснуџи* није транзитиван глагол као што није ни *гасиџи се*.

О. Ристић

О СЕМАНТИЧКОЈ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈИ ОБЛИКА ЗАГРИЗЕН И ЗАГРИЖЕН

Познато је да сви глаголи Белићеве VII односно Лескинове IV врсте граде трпни придев наставком *-јен*, који се додаје на инфинитивну (аориску) основу, па се у том положају сугласник основе у вези са *-ј-* јотује по старом јотовању. Дакле, од глагола *сѣдѣти*, *сѣдѣм* трпни је придев *сѣдѣшен* (< спас-јен), од *(ѹ)видѣти*, *(ѹ)видѣм* — *(ѹ)виђен*, *(из)вдзѣти*, *(из)вдзѣм* — *(из)вдѣжен*, *зѣидѣти*, *зѣидѣм* — *зѣидѣшен* (< зѣидѣ-јен> зѣидѣшен) *кѣдѣти*, *кѣдѣм* — *кѣдѣшен*, *врѣдѣти*, *врѣдѣм* — *врѣдѣшен*, *брѣдѣти*, *брѣдѣм* — *брѣдѣшен* ИТД.

У говору често, а понекад и у писаца, може се приметити да се оваква творба трпног придева аналошки преноси на глаголе I (Белићеве и Лескинове) врсте, на глаголе чија се основа у инфинитиву завршава на сугласник, а у презенту на -е, што је, међутим, супротно правилу наше нормативне граматике¹. Од глагола *сја́сѝти*, *сја́сѣм* трпни придев треба да буде *сја́сен* (а не *сја́шен*), (*из*)*вѣсѝти*, (*из*)*вѣзѣм* — (*из*)*вѣзен* (а не *извѣжен*), (*ѿд*)*мѹсѝти*, (*ѿо*)*мѹзѣм* — (*ѿд*)*мѹзен* (а не *ѿомужен*), (*ис*)*ѡрѣсѝти*, (*ис*)*ѡрѣсѣм* — (*ис*)*ѡрѣсен* (а не *исѡрѣшен*), (*ѹ*)*крѡсѝти*, (*у*)*крѡдѣм* — (*ѹ*)*крѡден* (а не *украђен*), па према томе и од глагола *за́грисѝти*, *за́грисѣм* треба *за́грисен*, а не *за́грижен*.

Ипак, и поред овог познатог правила, у штампи, говору, а и у наших најистакнутијих писаца срећемо облик *загрижен*, и то далеко чешће од свих других неправилно формираних трпних глаголских придева I глаголске врсте.

¹ Исп. М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Београд, 1951, 209.

Поставља се, с тим у вези, питање да ли облик *загрижен* треба а priori сматрати погрешним и терати га из сваке употребе. Судећи по подацима које пружају постојећи речници нашег језика, правописна правила, језички саветници и слично, то би свакако требало чинити. Упоредио сам већи број едиција те врсте и у њима нашао следеће:

У речницима нашег језика, Вук, Бакотић, Ивковић-Броз, Р. Јовановић, затим Ф. Миклошич (Краткий словарь шести славянских языковъ), Ристић — Канрга (Српскохрватско-немачки речник, Бгд. 1928), М. Деановић — Ј. Јернеј (Хрватско-српско-талијански рјечник, Згб. 1956), као и у својим правописима А. Белић (Бгд. 1929. и 1934) и Д. Боранић (Згб. 1923, 1947. и 1951) уопште не региструју облик трпног придева од глагола *загристи*.

Као посебна одредница, дат је само у речницима Ј. Јуринчича (Srbohrvatsko-slovenski slovar, Љубљана 1955) (*загризен* -а -о *загризен*) и Ј. Бенешиха (Хрватско-пољски рјечник, Згб. 1949) (*загризен* -а -о *zawzięty, zacięty, zaciętrzewiony*), док Тома Маретић у свом Језичком савјетнику (Згб. 1924) пише: „*zagrižen, verbissen*, на пр. *загризени* Павловић много ми је зла учинио, по њем.; боље: подмукло злобни“.

У речнику Правописа проф. А. Белића (Бгд. 1950) стоји: „*загристи, -гризѐм ... трп. загризен (непр. загрижен)*“. Исто то („*загристи — загризен, не: загрижен*“) каже и Д. Костић у „Није — него“ (исп. Речник колебаљивости у књижевном језику и правопису, Бгд. 1931).

Наш нови Правопис не даје у речнику никакве податке ни о једном ни о другом облику.

Извори, дакле, или не региструју облик *загризен*, третирајући га као нормалан граматички дериват основног глагола, или га дају управо због тога да би указали на неправилни дублет — *загрижен*. Други, опет, сматрају и обрађују облик *загризен* као придев. Јотована форма (*загрижен*), међутим, нигде није прихваћен као могућа у књижевном језику.

С друге стране, речничка грађа Института за српскохрватски језик у Београду показује да је употреба не само облика *загризен* већ исто тако и облика *загрижен* врло жива.

Ево примера:

1. а. У једној руци држи загризену јабуку, а другу на устима (Илија Вукићевић, Људско срце, припов. и слике св. I, Бгд. 1901, 159).

б. Нису имали обичај остављати загризена ... питања (Ст. Новаковић, Балканска питања, Бгд. 1906, 288).

2. а. Загрижена јабука је означавала пристанак на двобој а данас у изреци, која се чује у Шумадији, у преносном смислу незагрижена јабука, означава неодлучност у послу, намери и др. (П. Ж. Петровић, Гласник Етнограф. музеја, IV, Сарајево 1929, 115). Наш народ неће узети загрижен комад или уопште туђ огризак да једе (Здравље, Бгд. 1907, 56).

б. Гундулић није постао ... загрижени „крстјанин спјевалац“, који с мржњом побија све, што се не слаже са ... духом цркве (Антун Барац, Књига есеја, Згб. 1924, 37). После мојих разговора са загриженим фашистима (Књижевна република, Згб. 1924, св. 5, 224). Тешко се може да претпостави нешто ... загриженије од тога писма (И. Пасарић, Нова Европа, Згб., 1925, књ. XI, 358). Нос му је [псу] био одличан, а издржљивост управо загрижена (Данко Анђелиновић, Синови земље, Згб. 1929, 28). Но сваки и духом ... најзагриженији можда би хтео постати Еразмо (Тин Ујевеић, Преглед, Сарајево 1937, 699). Он [Мачек] је почео намјештати разне загрижене франковце у ... надлештва у Хрватској (Ј. Б. Тито, Борба за ослобођење Југославије 1941—1945, књ. I, Бгд. 1947, 47). Постао [је] загрижен, заклет ... бранилац и обожавалац богатства (Исидора Секулић, Наша књижевност, књ. II, св. 6—7, Бгд. 1946, 182). Постао је загрижен, давао је отпор на сваком кораку, покушавао да подрије углед народног одбора (Чедо Вуковић, Кроз борбу и страдања, Бгд. 1947, 55). Мислио је да ... нема ... човека — ма колико партиски био загрижен који би желео друкчије (Бранимир Ћосић, Покошено поље, Бгд. 1947, 407). Био је загрижени непријатељ комуниста и Русије (Род. Чолаковић, Записи из Ослобод. рата, књ. II, Сарајево 1948, 181). Њоме би могли бити задовољни и најзагриженији ... шовинисти (Најдан Пашић, Књ. новине, Бгд. 1949, бр.

40, 2). Сретну [се] чак и загрижени противници ... па се грле и љубе (Милан Јовановић, Цанкар, Одабрани критички и полем. списи, Бгд. 1950, 50).

Сличних примера могао би се наћи велики број.

И површно анализирајући, лако се може запазити да се посматрани облици у примерима под 1. а. и 2. а. семантички потпуно поклапају (1. б. је фигуративно значење према 1. а.), а битно се одвајају од значења истих облика у примерима под 2. б. Наиме, док се у случајевима под 1. а. јавља правилан облик трпног придева глагола *загрисџи* са значењем *anbeissen*, *admordeo* (исп. Вук, Рј.), а у примерима под 2. а. неправилно грађене (јотоване) форме (али истог значења), дотле у случајевима под 2. б. уопште немамо ово, већ сасвим друго, ново значење: *загрижен* = задрт, заслепљен, окорео, заклет, до крајности предан некој ствари, идеји и сл., дакле, управо имамо оно значење које у лексикографским изворима налазимо означено код Руса А. Толстоја. У свом речнику Сербско-хорватско-рускиј словарь, Москва 1958, он ставља: *загрижен*, -и, -а, -о *заядлый*¹.

Карактеристично је и то да док у значењу *anbeissen* налазимо у градњи мешање правилне и неправилне форме дотле у значењу *заядлый* никада не налазимо облик са нејотованим сугласником (*загрижен*), што јасно показује колико је морфема *загрижен* чврсто везана у језичкој свести за ово специјално значење. И то, свакако, не без разлога. Језик тежи, кад год је то могуће, да за ново значење нађе и нови диференцијални облик, тј. да код појаве фонетских дублета једну варијанту или елиминише или за њу веже посебне семантичке моменте. Овај унутрашњи стваралачки принцип је дошао до изражаја и у случају о којем говорим. Томе је, без сумње, погодовао и сам глагол *загрисџи* који је у фигуративној употреби развио и значење — упустити се у што, унети се у што, латити се чега (нпр. „нећу ја ту да загризем, не сме он ту да загризе“²; па и — мораћемо загрисџи ту јабуку; или: Шта ми је друго остало до да

¹ задрт, окорео, страстан (исп. М. С. Московљевић, Руско-српски речник, Бгд. 1949).

² Исп. Бакотић, Речник српскохрв. књ. језика, Бгд. 1936. и Ристић — Конгрга, Ресник српскохрв. и нем. јез., Бгд. 1928, код глагола *загрисџи*.

... загризем перо [тј. да се предам писању, књижевности], Нушић, Сабрана дела, књ. XVI, Бгд. 1931, 15; исп. и пример под 1. б.).

Од овог значења врло је близак био пут ка формирању значења садржаног у облику *загрижен*. Везивању тог новог значења за тај облик допринели су, с једне, формалне, стране, утицај девербативног придева *загрижљив*, код кога је -ж- фонетски сасвим оправдано, а с друге, семантичке, стране, чињеница што је, на овај начин формиран и устаљен, гласовни комплекс облика *загрижен* данас потпуно изгубио везу и мотивисаност глаголом *загристи*. Преобразивши и развивши своја унутрашња значењска обележја у правцу праве атрибутске детерминативности, облик *загрижен* се потпуно одвојио од категорије глаголског трпног придева и уврстио се у систему правих придевских речи.

Од глагола *загристи*, дакле, трпни придев је данас само — *загризен*, а изведени облици — *загрижљив*, *загрижљивац*, *загрижљивоси*³ и сл., док облик *загрижен*, као прави придев, уопште нема одговарајућу глаголску реч ни по значењу ни по облику. Отуда су се развили и посебни сродни морфолошки деривати овог придева: прилог *загрижено* (Нашао сам ... [се] у дому једног антиболшевика, који је загрижено псовао по режиму; М. Крлежа, Излет у Русију, Згб. 1926, 8), именички облик — *загриженоси* (Све ... [је] у њој ... [у причи] изложено ... без икакве загрижености; Марко Цар, предговор за Биљешке једног писца С. Матавуља, Бгд. 1939, 10) и други.

Јасно је, дакле, да облици *загрижен* и сл. сигурно спадају у састав лексике нашег књижевног језика и да их као такве треба акцептирати, а не доводити у везу са глаголом *загристи* (осим ако се жели показати разлика између придева *загрижен*, -а -о и некњижевне форме трпног придева поменутог глагола, што до сада није чињено). Данас се овај облик по својим значењским, функционалним и обличким карактеристикама не разликује од придева *мален*, *зелен* и сл.

³ Облици настали према значењу импф. глагола *загризати* — заједати, напакостити, задиркивати и сл. Исп. и речнике Ивковић-Броз, М. Деановић, Ј. Бенешкић где је значење дато код тих облика. У наведеном Маретићевом примеру управо је у овом значењу употребљен облик *загризен*.

Остаје још да се нешто каже о акценту придева *загрижен*. Данас се он у говору двојако изговара, као — *зàгрижен*, -а, -о и као *загрі́жен*, -а, -о. Први би био по Вуку и Даничићу, а према типу *гри́жен*, *на̀грижен*, *за̀грижен*, док би други (') био према народном изговору — *гри́жен*, *нагрі́жен*, *загрі́жен*, где је дуљење вероватно дошло преко акцента презента (*гри́зѐм*, *нагрі́зѐм*, *загрі́зѐм*). Иако се овај узлазни акцент могао јавити из потребе да се и њиме јасније одвоји значење придева *загрижен* од трпног придева *загризен* (односно његове некњижевне варијанте *загрижен*), први акцент је свакако нормативан, а самим тим и књижеван. На исти начин би се морали третирати и други сродни облици — *зàгрижено*, *зàгриженост* и сл.

Егон Фекеџе

У РЕЧКИ ИЛИ У РЕЧКОЈ?

Пише нам А. Т. из Неготина: „У близини Неготина постоји село Речка. Како гласи локатив од ове речи — у Речкој, о Речкој или у Речки, о Речки?“

Постоји у нашем језику цела група именица које су некада биле придеви. У току времена ови придеви су добили значење и функцију именица. Велики број таквих именица у савременом језику су властита имена (људи и места). Томе типу припада и именица Речка. Граматички оне могу бити сва три рода (Мушицки, Брчко, Рашка). Интересантна је њихова промена у савременом српскохрватском језику.

Иако су све постале на исти начин (променом ранијег придевског значења), оне се данас, посматране у целини, неједнако мењају по падежима. Једне су искључиво задржале стару, придевску промену (све именице мушкога рода: Зрињски, Мушицки, Драги и сл.). Оне се, дакле, и данас мењају исто онако као што се мењају придеви одређеног вида (Зрињскога, Зрињскоме као, великога, великом и сл.). Именице женскога и средњег рода нису у овом погледу више тако доследне. У ствари, данас се њихова промена колеба између именичке и придевске. Именице средњег рода већином у промени добивају падежне наставке именица (Косово — Косова, Гацко — Гацка, Чемерно — Чемерна, Грахово — Грахова, Чево — Чева и др.). Ређе се ове именице мењају као придеви (Брчко — Брчкога, Високо — Високога и сл.). Супротно од овога, именице женскога рода чешће имају придевску промену (Бачка — Бачкој, Гроцка — Гроцкој, Француска — Француској, Хрватска — Хрватској). Само неке од њих мењају се као именице (Градишка — Градишки, Рашка — Рашки, Башка — Башки).

Није потпуно јасно који су све лингвистички разлози довели до овакве поларизације и распореда падежних наставка код речи које су, што се њиховог значења и функције тиче, имале потпуно исту судбину. Учинићемо зато овде само неке начелне напомене о томе.

Пре свега, пада у очи да све ове именице ако су мушкога рода у савременом језику имају искључиво придевску промену. Зашто? Вероватно зато што својим основним обликом, обликом номинатива једнине, нису могле да се укључе у деклинациони систем именица мушкога рода и од њих приме именичке наставке. Познато је, наиме, да је данас стандардни завршетак номинатива једнине именица мушкога рода сугласник (човек, дан). Мањи број именица мушког рода има у номинативу једнине наставак -о, -е (Марко, Павле и сл.). Нема, међутим, ни једне именице мушког рода која се у номинативу једнине данас завршава вокалом и. То је типичан наставак мушкога рода сложене придевске промене (велики, добри и сл.).

И то је, свакако, био главни разлог што су именице мушкога рода (и после промене ранијег придевског значења) задржале у целини и даље придевску промену.

Друкчије ствар стоји са овим именицама женскога и средњег рода. И једне и друге могле су се својим завршетком у номинативу једнине уклопити у одговарајућу систему деклинације именица женскога и средњег рода. Имали смо овде, дакле, потпуно симетричан распоред номинативног наставка и код именица (жена, село) и код првобитних придева (Рашка, Гацко). То су, мислим, били одлучујући моменти који су овде разбили првобитно јединствену придевску промену и у њу унели наставке именичке деклинације.

Много је, међутим, теже утврдити који су лингвистички разлози били пресудни да именице једног истог типа (и истога рода) једном задржавају старе придевске наставке (Хрватској, Високога и сл.), а други пут примају нове — именичке (Рашки, Гацка и сл.). Питање је, исто тако, зашто именице женскога рода већином задржавају придевску промену, а именице средњег рода добивају најчешће наставке именичке промене. Та питања заслужују да се о њима посебно расправља и траже потпунија испитивања. Задржимо се сада на именици Речка.

Како гласи локатив од ове именице?

Пошто је у питању име места, онда би се могло рећи да је правилан локатив (а и остали падежи) опакo како сами мештани из Речке говоре. Међутим, како се овде ради о говору који није у основици нашег књижевног језика, и како у локативу ова именица има најчешће дијалекатски облик Речке (Био сам у Речке — то је добро позната особина косовско-ресавског говора), тај критеријум овде нема пуну важност. Али без обзира на то, сама чињеница што се у народном говору јавља облик локатива именичке, а не придевске промене упућује нас на закључак да је облик у Речки правилан, јер се наслања на књижевне облике: Рашки, Башки, Градишки или Градишци. То, разуме се, не значи да је, уколико се у говору јавља и локатив Речкој, он погрешан. Он се, свакако, доводи у везу са много чешћим књижевним обликом ових именица: Гроцкој, Бачкој, Хрватској, Француској и сл. па је зато и облик локатива Речкој сасвим исправан.

Славко Вукомановић

**БРАНИСЛАВ ГРУЈИЋ И НИКОЛА ШУБИН: РЕЧНИК
РУСКО-СРПСКОХРВАТСКИ И СРПСКОХРВАТСКО-РУСКИ
СА КРАТКОМ ГРАМАТИКОМ РУСКОГ ЈЕЗИКА
(„ОБОД“, — ЦЕТИЊЕ, 1961)**

За доста сиромашну српскохрватско-руску лексикографију израда и издање новог речника представља радостан догађај. Ми не можемо а да не поздравимо дело Бранислава Грујића и Николе Шубина које је подједнако добродошло Југословенима и совјетским славистима.

Пажњу читалаца ће вероватно највише привући први део књиге — руско-српскохрватски речник, с обзиром на велику оскудицу у издањима ове врсте. Руско-српски речници Д. Ђуровића (1936) и М. Московљевића (1949) већ не могу да удовоље потребама наставе и изучавања руског језика а нарочито потребама преводилаца.

„Наш стандардни речник рађен је по најновијим лексикографским и педагошким методама“ . . . , „подешен је тако да задовољава сваку потребу при изучавању овога језика . . . “, каже се на омоту књиге. Стварно, дело Б. Грујића и Н. Шубина пружа читаоцима богату лексичку грађу уз, већим делом, добар и квалитетан превод појединих речи. Нарочито се истиче у речнику велики број конструкција, израза и изрека карактеристичних за савремени руски језик. Многе речи су наведене у склопу специфичних конструкција у којима се оне употребљавају, нпр. речи *мера*, *огонь*, *ћора* и др. Све то не може а да се не оцени веома позитивно.

На жалост, ауторима није пошло за руком да успешно изврше главни задатак: да свестрано обухвате основно лексичко благо савременог руског језика. Међу захтевима који се постав-

љају пред сваки речник у првом реду се налази избор речи. Треба рећи да је тај задатак овде решен врло неуједначено. Б. Грујић и Н. Шубин су узели у обзир речи које су ушле у руски језик у најновије време. На пример: *целинник* „освајач ледина“, *радиола* „радиограмофон“, *ирилунитсья* „слетети на месец“, *лунник*, па чак и *венусник* „космичка ракета за планету Венеру“, који се није одомаћио и пара руске уши. Речник садржи велику количину речи и израза из области данашње администрације, управе и привреде. Наведени су називи важнијих индустријских грана, многи технички и стручни термини. Све је то врло важно. Али поред тога при пажљивом читању текста падају у очи многобројни пропусти.

Изостале су многе речи које се односе на одело и обућу. На пример: *берей* „бере“, *блузка* „блуза“, *варежки* „рукавице“ (само с палцем), *жакет* (ка) „јакна“, *кайка* (кей) „капа са штитом, качкет“, *шлойка* „шајкача“, *йориланка* „обојак“, *рейшүзы* „врста панталона“, *сандали* „сандале“, *свиштер* „џемпер“, *шайочки* (шайки) „патике“, *шаровары* „шалваре“. Исто се десило и с појединим називима јела. На пример: *бульон* „буљон“, *бифштекс* „бифтек“, *вермишель* „фиде“, *омлет* „омлет“, *шашисет* „шаштета“, *шлов* „пилав“, *сардельки* „куване kobасице“, *сосиски* „виршле“, *суп* „супа“, *шворог* „швапски сир“, *шорт* „торта“. Нема у речнику назива неких болести. На пример: *апендицит*, *бронхит*, *грип*, *дизентерија*, *ревматизм*, *холера*.

Аутори су превидели већи број речи без којих се не може замислити руски језик нашега доба, као што су: *антивоенный* „антиратни“, *антифашистский* „антифашистички“, *баскетбол* „кошарка“, *белок* „беланце“ и „беланчевина“, *велосипед* „бицикл“, *вертолет* „хеликоптер“, *водитель* „возач“, *волейбол* „одбојка“, *грандиозный* „величанствен“, „дивовски“, *дебаты* „дебата“, *доцент* „доцент“, *мел* „креда“, *обсерватория* „звездара“, *одеколон* „колоњска вода“, *шолдник* „ужина“, *реакция* „реакција“, *реакционный* „реакционаран“, *режиссер* „редитељ“, *режиссура* „режија“, *розж* „раж“, *самосвал* „нагибни камион“, *стадион* „стадион, игралиште“, *шест* „таст“, *шрамлин* „одскочна даска“, *шорточка* „отвор за проветравање на прозору“, *фрезеровщик* „фрезач“, *швернец* „новчаница од десет рубаља“, *шукатур* „радник који малтерише“. Иако је наведен *лунник* „луник“, за-

борављене су друге „космичке“ речи: *космонавиѝ* „астронаут“, *йланейѝа*, *невесомостѝь* „бестежинско стање“.

Друга важна страна сваког речника јесте квалитет преводјења. И овде се ауторима речника може много замерити. Има поред тачно обрађених речи и погрешних и недовољно прецизних тумачења. Ево неколико примера. Именица *боѝинок* преведена је као „плитка женска ципела“. Од ове три речи требало би оставити само трећу јер *боѝинок* значи уопште „ципела“, без обзира да ли је она мушка, женска или дечија, дубока или плитка. Чудновато је обрађена реч *йѝуфля*. У једнини она се преводи „папуча“, а у множини „ципеле“. Међутим, и у једнини *йѝуфля* има значење „ципела“, и то чешће „женска ципела“. *Вагоновожсаѝый* није „трамвајски кондуктер“, него „возач“; *дѝухѝаѝный* није „двоспратан“, него „једноспратан“ (Руси називају приземље првим спратом); *мокрица* није „стонога“ него се и српскохрватски зове „мокрица“. *Орех* не треба преводити као „орех“. *Орех* је једна од врста коштуњавог плода. Ту долазе и орах, и лешник и кокосов орах. Српскохрватској именици *орех* одговара у руском израз *грецкиѝ орех*. *Байдарка* је преведена као „већи чамац“, док је то у ствари „мањи чамац“, обично једносед (кајак). Новија руска реч *многѝиѝраѝска* не значи једноставно „лист са великим тиражем“. Ради се о мањем листу који обично излази у предузећу, па се за разлику од зидних новина штампа у штампарији.

Аутори речника у многим случајевима нису добро искористили речник Ушакова, где је темељно разрађено значење јединих речи. (Међу наведеном литературом коју су аутори имали при руци нема, на жалост, речника у једној књизи од С. И. Ожегова. Ово дело се издавало више пута у Совјетском Савезу. У њему је добро обрађена основна лексика савременог руског језика која се најчешће употребљава). Многе речи у преводу Б. Грујића и Н. Шубина добиле су значење уже од изворног. *Кољска* „полуотворена лака кола“. Требало је додати значење „колица“. *Скваѝина* пије само „пукотина“, „рупница“, него и „бушотина“. *Халаѝ* поред наведених значења мора се преводити и као „мантил“ (радно одело лекара, берберина). Реч *йлаѝдарм* употребљава се у наведеном значењу „одскочна даска“ само фигуративно. Њено чешће и обичније значење јесте „ратиште, бојиште“

Бобыль чешће се употребљава са значењем „самац, сиромашан сељак-самац“ (аутори преводе „бескућник“). Код глагола *йодобрейш* наведено је споредно значење „угојити се“, док је изостављено главно „постати добар према некоме“. Код глагола *морийш* није споменуто значење „таманити“ (на пример, бубашвабе). Реч *заморыш* има неупоредиво шире значење од наведеног „недоношчета“ (упореди код К. Симонова: *Мой московский заморыш впервые увидел йоля* — о жени). *Аккомйанемеий* није само „пратња на клавиру“, него „пратња на било којем музичком инструменту“; *фудайка* није „мајица, поткошуља“, него „врста топле кошуље“.

Понекад аутори нису поклонили довољну пажњу избору речи српскохрватског језика. Не треба *сор* преводити као „сметлиште“, него као „смеће“. Глаголу *йоженишья* одговарају у тексту „венчати се, оженити се, удати се“. Међутим, најадекватнији превод био би „узети се“. *Бахча* није „башта“, него „бостан“. Није довољно протумачити *манна* као „мана“. Ваљало би додати још коју реч, да би читалац схватио да се ради о „благодети“, а не о „недостатку“.

Посебно се треба зауставити на обради идиомских израза и конструкција. Поред многих добрих решења, аутори у појединим случајевима нису успели да схвате суштину руског израза и да нађу тачан српскохрватски еквивалент. Иза речи *голова* стоји израз *уййи с головой в работу* „имати посла преко главе“, како кажу аутори. То није тачно. Руски израз требало би превести „удубити се у рад“. Може се рећи *уййи с головой в науку* и то ће значити „удубити се у науку“. Српскохрватској реченици „имам посла преко главе“ тачно одговара на руском у меня работы по горло. Руска народна конструкција *сйрелляйш глазами* значи „брзо бацати поглед тамо амо, шарати очима“. Дакле, она се не поклапа са изразом „севати очима“, који стоји у тексту. *Мороз йо коже йодираей (йодирайш)* боље би било протумачити: „подилазе ме жмарци“, него „мраз штита“. *Вой где собака зарыйша* преводи се у речнику „у томе је дакле виц“. Тиме се знатно сужава смисао руске изреке. Бољи је превод „у том грму лежи зец“. Изрека *голь на выдумки хййра* наведена је два пута (види *голь* и *выдумка*) па се тумачи као

„нужда закон мења“ и „невоља учи човека“. Ни прво ни друго тумачење није довољно прецизно, мада је друго нешто боље.

Аутори речника нису се довољно потрудили да отклоне формална неслагања настала при преводијењу. На пример: придев *двојородный* тумачи се као именица „брат од стрица“. Овај придев никад се не употребљава самостално, већ увек уз именицу: *двојородный брат* „брат од стрица или ујака“, *двојородная сестра* „сестра од стрица или ујака“. Исто тако придев *завийой* не сме се преводити именицом „увијена, уковрчена коса“. Придев, ако нема самосталне именичке употребе, мора се преводити само придевом, као што и руском прилогу треба наћи одговарајући прилог у српскохрватском. У речнику стоји *дойьяна* „мртав пијан“; требало би дати израз *найийься дойьяна* и превести га као што је то учињено са сличним речима *зги* (ни *зги не дидно*), *насмарку*, *умолк* итд. Инфинитив у конструкцији *ранийь навилей* никако не треба тумачити перфектом „метак је прошао кроз“.

Често се у речнику нарушава видска корелација глагола. *Плайийь* у руском језику је глагол несвршеног вида, па треба да се преводи глаголом „плаћати“, а не „платити“. *Брайься за оружие* „латити се оружја“ (треба да стоји „лаћати се оружја“). *Заводиийь знакомсйво* — „упознати се“ (треба „упознавати се“). *Заклучайь договор* „склопити споразум“ (мора бити: „склапати споразум“). *Закийайь* није „проврети“, него „почињати врети“.

У речнику није доследно спроведено бележење ознака за граматичка и стилска значења речи. *Башка* — „глава“. Руска именица није стилски неутрална, у српскохрватском јој одговара реч „ћупа“. Према томе, *башка* мора да буде пропраћена ознаком „разг“. То исто вреди и за речи *дрейфиийь*, *циркач*, *мастак*, израз *свискуийь кошелёк* итд. Нису увек забележене застареле речи. На пример: *йоловой* „момак у ресторану“, *губком* (*губернскиий комитет*). Понекад се једино помоћу ознаке може схватити тачно значење речи. На пример: *йараллельные брусья* тумаче се као „разбој“. Нисам сигуран да ће одмах свако разумети да се ради о гимнастичкој справи. Требало би да аутори речника ставе ознаку „спорт“. Иста ознака мора да стоји иза израза *йрызжок* *через коня в длину*. Тачно је да израз *заговаривайь зубы* има значење „скретати разговор“, али то је фигуративно значење. Према томе, ту мора стајати одговарајућа ознака. Ако читалац

сретне овај израз употребљен у првобитном његовом смислу, „лечити зубе бајањем“, може настати збрка. У неким случајевима и деминутиви се не обележавају нарочитом ознаком. На пример, *башенка* се тумачи исто тако као и *башня*. *Мелок* би могао да се преведе као „комадић креде“; тада не би била потребна ознака. Али, пошто је речено „комад креде“, ту мора да стоји ознака „уменьш.“ (деминутив).

На крају треба рећи да у тексту има доста погрешака, већином — вероватно — штампарских, али изгледа да ни аутори нису били довољно пажљиви и строги. Само на страни 208. три пута је погрешно означен нагласак (треба да буде *йбѣлмѣ*, *йолѣньѣ*, *йомахѣиѣ*). Двапут је наведена реч *йомесь* (други пут са погрешним нагласком). Има и тежих случајева. Израз *хвойный лес* (в. *лес*) протумачен је као „лисната шума“ (погрешно), мада на другом месту наилазимо на тачан превод „четинарска шума“ (в. *хвойный*). Именица *шулуи* нема никакве везе са „оклагѣјом“ (у тексту стоји *шулуи* „оклагѣја, кожух“). Можда су аутори имали у виду „опакију“? Да споменемо и једну већу омашку ове врсте из другог дела књиге. Српскохрватски придев „модар“ има значење *синиј*, али никако не и *сивиј* „сив“. Штампарска грешка ремети смисао. Место *сивиј* требало би да стоји *сизѣиј*.

О другом делу књиге, о српскохрватско-руском речнику, не морамо надуго расправљати. У ствари, то је скраћена варијанта познатог Толстојевог речника. Аутори нису унели скоро ништа ново. Међу речима на слово „а“ наилазимо само на две којих нема код Толстоја, код слова „ф“ само на једну, ако се не узме у обзир један промењен пример за придев *федеративниј*; код слова „в“ нема ниједне нове речи. Ово можда не би требало истицати да је Толстојев речник био беспрекорно дело. Међутим, рецензенти су с правом замислили што је у речнику непотпуно обрађена савремена лексика. (То је, у ствари, заједничка мана свих досадашњих српскохрватских речника). Код Б. Грујића и Н. Шубина се осећа намера да попуне пропусти које има Толстојево издање. Они су унели неке речи којих нема код Толстоја (абортус, азијски, фрижидер). Али и поред тога читалац неће наћи у њиховом делу речи као што су *ауѣобус*, *ансамбл*, *бединерка*, *векна*, *виришѣ*, *водич*, *волан*, *дезен*, *дрес*, *јакна*, *марксизам*, *марксисѣички*, *милерам*, *ѣерѣиле*, *ѣисѣа*, *сенѣ*, *ѣегѣи*, *ѣѣиѣ* итд.

Скраћујући Толстојев речник Б. Грујић и Н. Шубин су неосновано избацили знатан део хрватске лексике (*колодвор, кризис, рајчица*, називе месеца — *сечањ, вељача* итд.).

У свему ово издање у целини је значајно само по својем првом делу — руско-српскохрватском речнику, који садржи много важног, углавном добро обрађеног материјала, па ће бити од знатне користи свима онима који изучавају руски језик или преводе са руског, као и састављачима будућих руско-српско-хрватских речника. Изнесене критичке напомене неће умањити позитивну улогу коју ће одиграти ово дело у Југославији, где се све више изучава руски језик, и у Совјетском Савезу, где се одржава стара славистичка традиција, па се српскохрватски језик предаје на универзитетима поред других словенских језика.

Владимир Гудков

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. Он је из флаше у којој је била модра галица *йойио* два *йири гуиљаја* (Политика, 8. VII 1961, 9).

Цртица се у писању између бројева, кад изражавају приближну вредност између једног и другог броја, пише уместо предлога *до* (уколико, наравно, није употребљен предлог *до*), па је и у горњем примеру требало написати: „...*йойио* два-*йири гуиљаја*...“ или: „...*йойио* два *до йири гуиљаја*...“. Могуће је писати и *двайири*, као једну реч, али није дозвољено два *йири*.

2. Тај *дуили инйиреју* ... је одличан *йорйирей* ових двају великих *умейница* (Нин, 27. VIII 1961, 20).

Разговору ... [су] *йрисуйвовали* чланови *двају делегација* (Вечерње новости, 31. VIII 1961, 3).

Када се употребљава уз именице женскога рода, облик генитива женског рода броја *две* (облик за мушки и средњи род је *два*) гласи у екавском *двеју* (за мушки род је *двају*), па је и у горњим примерима уз именице женског рода *умейница* и *делегација* требало написати: ... *двеју умейница*, *двеју делегација* (а не *двају*).

3. *Амерички ексийей* за одбранбене *йпроблеме* ... *йисао* је у часопису „Серввел“ (Нин, 8. X 1961, 14).

У простим и изведеним речима када се налази непосредно испред уснених сугласника (*б, й, в, м*) сугласник *н* се изговара и пише као *м*, па зато треба писати: *сийамбени* (м. *сийанбени*), *йрехрамбени* (м. *йрехранбени*), *одбрамбени* (м. *одбранбени*) итд.

4. Ако би човек *йоверовоа ауио-йумачењу йисца* лако би могао да *изађе* из ове игре с уверењем да ... *йисци лажу* (Данас, 11. X 1961, 4).

Предметак *ауио-* са значењем *сам, само*, у сложеницама, пише се састављено, нпр. *ауиобиографија*, *ауиосугестија*, па тако и *ауиошумачење* треба писати као једну реч, као сложеницу.

5. *Литература*, у своме само-осишваривању, носи једну дубљу нашу свесћ (Данас, 11. X 1961, 4).

Као што у претходном примеру предметак *аушо-*, кад значи *сам, само*, треба писати састављено у сложеницама, логично је да тај исти предметак страног порекла преведен и казан нашом речју треба писати исто тако састављено: *самоодрицање, само-ошлођење, самоосишваривање*.

6. *Трешира* [је] као збир различитих крећања у људском друштву, као један својеврсан хумани шок људске цивилизације (Књижевне новине, 22. IX 1961, 3).

Други део сложеннице *својеврстан* стоји у вези са именицом *врста* (исп. *своје врсте*), па је и у горњем примеру у поменутој речи требало написати *иш* између *с* и *а*.

Већ је на овим странама било речи о томе у којим се све случајевима сугласник *иш* губи. Најкраће речено: губи се када се налази у положају између сугласника *с* или *з* на првом месту и сугласника *к* или *м* или *н* на другом, а тако исто и испред сливених сугласника, африката. То што се наилази и на изговор и писање без *иш*, као нпр. *корисан, масан, својеврсан, свесан* и сл. објашњава се утицајем, аналогijом према женском и средњем роду и зависним падежима мушког рода, другим речима према падежима у којима се губи непостојано *а* па после тог губљења долази до гомилања сугласника при којем *иш* заузима средњи положај. То је само објашњење, али књижевни језик и Правопис захтевају да се такве речи изговарају и пишу у номинативу једине мушког рода са *иш*: *користан, масан, својеврстан*.

7. Онај који је љубав *ише осейио* ... он је *ише* и *охладнио* (Књижевне новине, 20. X 1961, 4).

Радни придев мушког рода глагола *охладнеиш* (инфинитив није *охладниш*) гласи *охладнео* (а не *охладнио*), јер се радни придев гради од инфинитивне основе, а она гласи *охладне-*.

8. Немачког виолинисту Аугуста Вилхелмија (1845. до 1908.) ... *иозвала је на кафу једна богата жена* (Политикин забавник, 21. X 1961, 10).

Иза арапског броја, кад означава редни број, не ставља се тачка ако иза тога арапског броја стоји било који правописни знак. Пошто је и заграда правописни знак, то је требало написати: ...

Вилхелмија (1845. до 1908) ... позвала је ... једна богата жена; дакле без тачке иза 1908.

9. *Албански руководиоци испуњају њихов лењинистичког курса XX-ог конгреса* (Политика, 28. X 1961, 7).

Када римским цифрама хоће да се означи неки зависни падеж одговарајућег римског броја онда је, као и за номинатив, довољно ставити римски број, без икаквих других ознака иза тог броја. Према томе, у горњем примеру је требало написати: „... испуњају против лењинистичког курса XX конгреса“.

10. *Испребијани, гладни, али њихови леже по француским логорима и ајсанама* (Спорт и свет, 28. XI 1961, 11).

Наш Правопис захтева да се свуда пише глас *x* где му је по етимологији место. Реч *хџис* (не *џис*) турског је порекла, као и изведено *хџисана*, *хџисити*, па те речи и у нашем језику треба тако писати, са *x*. Требало је написати: „... по француским логорима и *хџисанама*“.

11. *Пред улазним вратима у зграду ... њиховом грађе 1903/4. године направљена је сфинга. Ова свинга њихављена је као симболични чувар* (Илустрована политика, 28. XI 1961, 39).

Да ли је правилно *сфинга* или *свинга*? Правописни речник даје само *сфинга*, а тако исто и у Лексикону Вујаклијином не налазимо *свинга*. Све је то разумљиво с обзиром на етимологију, тј. да је то грчка реч и да у грчком имамо ту *φ* по етимологији.

12. *То су они „звездани њихови“ историје у које је веровао Цвајг чак и кад га је горка ... њихова ... њиховала у самоубијство* (Видици 62—63, стр. 1).

Није требало написати *самоубијство* већ *самоубиство* (уп. *убиство* а никако *убијство*, па, према томе, ни *самоубијство* него *самоубиство*).

13. *То је био ... онај њихов којим нас је Лукијан Мушички учио грчком хексаметру његово руско-словенског обрасца* (Нин, 3. XII 1961, 9).

Требало је написати *рускословенски* или *рускославенски* као једну реч, без цртице, јер то није полусложеница, већ права сложеница.

14. *Неколико хиљада Мароканаца ... са њиховим рукама и са развијеним њиховим гласно, револуцирано је њихово слободу* (Спорт и свет, 28. XI 1961, 11).

Требало је написати: „... са *развијореним* транспарентима ...“ или, још боље: „... са *развијореним* транспарентима ...“. Између *и* и *о* пише се, у овој речи, или *х* (*развијорихи*), или, обичније *ј* које је заменило етимолошко *х* у говорима где се то *х* изгубило (*развијорихи*).

15. *Њихова имена наћићеће на њрећјоследњој сѣрани* (Вечерње новости, 2. XII 1961, 10).

Футур код глагола који се у инфинитиву завршавају на *-ћи* увек је сложен глаголски облик и увек треба енклитичке облике глагола *хћећи* писати одвојено од инфинитива на *-ћи*. Према томе: *Ви ћеће наћи* или *наћи ћеће*, а не *наћићеће*.

16. *Кад код меане, а оно се цео њласћ ђубрећа од сена и сламе ... зајалило* (Политикин забавник, 17. XII 1960, 7).

Две су грешке у овој реченици: прво, требало је написати *меане* (м. *меане*) и, друго, радни придев глагола *зајалић* треба да се односи на *цео њласћ*, тј. треба да је у облику једнине мушког рода, а не у облику средњег рода. Значи, правилно написана ова реченица требало би да гласи: „Кад код *меане*, а оно се цео пласт *ђубрета* од сена и сламе ... *зајалио*“.

17. *Докџор Каџарина Бакон, исџакнући њсихо-аналићичар, убеђена је ...* (Нин, 17. XII 1961, 21).

Психоанализа, њсихоаналићичар пишу се као једна реч, зато што је то један појам, права сложеница.

18. *Није умео да хуморне и ѣрагичне елементи ... сџоћи* (Нин, 17. XII 1961, 8).

Боље би било да је уместо придева *хуморан*, за који се не би могло рећи да је обичан у нашем језику, написано *хуморисћичан*. Придев *хуморан* наводи на асоцијацију, на везу са придевом *уморан*. Дакле: „... није умео да *хуморисћичне* и трагичне елементе ... стопи у јединствено сценско ткиво“.

19. *Усџо очекивали смо њомоћ* (Спорт и свет, 19. XII 1961, 17).

У речнику новог Правописа српскохрватског језика (1961) стоји: „*усџо* не него уз *џо*“. А у правописним правилима новог Правописа: „И у другим се неким случајевима предлошко-заменичке везе речи, као што су уз *џо*, *џри џом*, *џо џоме*, *џосле џога* (о чему је говорио) и сл., понекад помера значење, али се оно

не мења потпуно, па их зато треба писати растављено“. Зато је требало написати горњу реченицу: „Уз *то* очекивали смо помоћ Краљевачког батаљона . . . “

20. *Случај . . . изазива узрок . . . независан од оног првог* (Данас, 20. XII 1961, 26).

Придев *зависан*, који стоји у вези са именицом *завис*, има другачије значење од придева *зависан*, који је у вези са глаголом *зависити*. Исто тако, онда, и придев *независан* значи једно, а придев *независан* друго. У горњем примеру требало је написати: „Случај, пак, изазива узрок, нови узрок *независан* од оног првог . . . “, јер у овој реченици придев *независан*, јасно, стоји у вези са глаголом *зависити*, а не са именицом *завис*.

21. *Двадесетједногодишњи убица . . . био је њихов земљак* (Нин, 24. XII 1961, 22).

Нови Правопис српскохрватског књижевног језика (1961) у тачки 88. d) каже: „Кад се сложени придеви граде од вишесловних бројева, они се стапају и састављено пишу само с последњом речју тога броја: *двадесет једногодишњи*, *сто једесет једногодишњи*, *тридесет једнодневни*, *хиљаду једногодишњи* итд.“ Из овога правила произилази да и у горњој реченици није требало написати *двадесетједногодишњи* већ *двадесет једногодишњи*.

22. *Никада нисам срео човека који се ипак суицидировао* (Борба, 21. XII 1961, 12).

Треба изговарати и писати *суицидировањем* (а не *суицидировањем*), и према томе радни придев мушког рода гласи *суицидировао* (а не *суицидировао*), о чему је већ и било нешто опширнијег говора у једном од последњих бројева *Нашег језика*.

23. *Почеле су најјачије године његовог живота* (Нин, 24. XII 1961, 17).

Први ступањ поређења, компаратив, од придева *јачи* гласи *јачији* (< *јачији*), јер се компаратив овог придева гради додавањем једносложног наставка *-ји* (а не двосложног наставка *-ији*) на основу. Сугласник *н* с краја основе овог придева јотује се са сугласником *ј* којим почиње наставак за грађење компаратива и добијамо *н* (*јачији* > *јачији*). А пошто се други ступањ поређења, суперлатив, гради додавањем речце *нај-* облику компаратива, онда је јасно да и суперлатив од придева *јачи* гласи *најјачији*,

-ā, -ē (а не *најцрњији*, -а, -е). Према томе, горњу реченицу требало је написати: „Почеле су *најцрње* године његовог живота ...“.

24. *Нисам од оних који се узбуђују кад сазнају да су неколико хиљада омладинаца из удаљених њедграђа и „четврти без радосији“ на рандеву-у једне звезде „рока“ њали у ... њранс* (Нин, 24. XII 1961, 17).

Именица *рандеву* (исто као и *иниџерају*) мења се тако што се на основу (основа је овде *рандеву*) додају наставци промене именица мушкога рода. Према томе: *рандеву*, *рандевуа*, *рандевуу*. Не ваља: *рандеву-у*, тј. не треба цртица између у од основе и у које представља наставак.

25. *Свети би њочео дисаји рчући* (Нин, 18. II 1962, 24).

Често се грешки у писању, у употреби гласа *х* испред речи које почињу сугласником *р*. Тако се у неким случајевима пише глас *х* испред *р* а не би требало (случајеви као *хрваји*, *хрђав* уместо правилног *рваји*, *рђав*), као и обрнуто: не пише се сугласник *х* испред *р* у почетку речи а требало би писати (случај као *ркаји* уместо правилног *хркаји*). Због тога треба, у таквим случајевима, погледати у правопис где се може наћи у којим се случајевима пише глас *х*, а у којим не. Овде ћемо рећи само толико да у речима *рваји*, *рђав* не треба писати *х* на почетку, али у *хркаји* — треба. Правилно је, према томе, *хркаји*, *хрчем*, *хрчући* и сл., па је, због тога, и горњу реченицу требало написати: „...свет би почео дисати *хрчући* ...“.

26. *Нажалоси, уњакмицу ... нисмо добили* (Спорт и свет, 13. II 1962, 19).

По старом правопису *нажалоси* се писало тако, као једна реч, али по новом Правопису *на жалоси* се пише као две речи, зато што „као прилошке изразе с несраслим деловима растављено треба писати: *њред мрак*, *њод јесен*, *од шале*, *на њимер*, *на жалоси*, *на срећу*, *на изглед*, *на лејто*, *за инај* ...“. Зато је требало написати: „*На жалоси*, утакмицу ипак нисмо добили“.

27. *Прејсијавник џирија „Полијике“ ... и ирејсијавник Нин-овог џирија кријике ...* (у тексту испод слике) (Нин, 18. II 1962, 8).

У једној истој реченици двапут је направљена иста грешка: написано је *иј* (а треба *д*) испред *с* у речи *ијејсијавник*. Ова реч је сложена од предметка *њред*, који се налази у првом делу ове

речи, док други део ове сложенице стоји у вези са глаголом *сѣавиши*. По правилима новог Правописа сугласник *д* остаје неизмењен испред сугласника *с*, не врши се једначење по звучности, ма у коме се положају налазио звучни сугласник *д* испред безвучног сугласника *с*. Према томе, требало је написати *ѣредсѣавник*, а не *ѣрейсѣавник*. Никакве сметње нема, затим, да се присвојни придев од *Нин* пише *Нинов*, и у промени *Ниновог*, *Ниновом*, а не *Нин-овог*, како је горе написано.

29. Она *наѣуишијају ѣородицу* ... а *осѣављају* иза себе *ѣоабана одела* (Нин, 25. II 1962, 20).

У речи *ѣоабана* требало је написати *х* између *о* и *а*, јер му је етимолошки ту место (*ѣохабана* а не *ѣоабана*).

Д. Ј.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; њеи свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплатна износи 600 дин.; цена поједином броју је 120 дин. Претплату слаи Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I, на текући рачун број 101 - 14 - 2 - 947. Рукописе слаи Уредивачком одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I. — Рукописи се не враћају.

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 3—6.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Ремећења језичких система и језичке норме	65—77.
2. И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику	78—89.
3. Миливој Павловић: Рекције и функције	90—93.
4. Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
5. Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
6. Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
7. Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
8. М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.
9. Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику	156—178.
10. Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дахтиати</i> , <i>дрхтиати</i> и сл.	179—191.
11. Језичке поуке	192—199.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
 Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

НАШ ЈЕЗИК

Књига XII

Нова серија

Св. 3—6.

РЕМЕЋЕЊА ЈЕЗИЧКИХ СИСТЕМА И ЈЕЗИЧКЕ НОРМЕ

Један језички пурист, љубитељ правилности и чистоте језика, ту недавно, пре неколико година, написао је једну књижицу под насловом *Писци кваре језик*. У њој је он указао на већи број огрешења о језичку норму и правописна упутства, означио где је нашао те неправилности и показао како је у тим случајевима нешто требало казати или написати, позивајући се при томе на стручна објашњења дотичних појава. И та је брошурица могла и може да послужи као нека врста несистематизованог језичког саветника, наравно само у ограниченом броју случајева. А савим је немогуће у једном чланку дати некаква систематизована упутства за избегавање нарушавања језичких система и језичке норме. И ми овај чланак пишемо с намером да само укажемо на те, у нашем књижевном језику, одвећ честе појаве.

Ми ћемо пре свега рећи да назив поменуте брошуре одвећ строго оцењује и осуђује оне који у ствари богате и усавршавају језик. У њој се, истина, не мисли на писце ове или оне врсте, већ на све који пишу. А ми бисмо додали да за данашњу кризу културе нашег књижевног језика нису одговорни само писци-ствараоци, већ и преводиоци, те још колико, и журналисти, дописници листова, новински извештачи, уредници појединих рубрика у дневним и другим листовима, па онда научни радници, позоришни и филмски уметници. Затим део кривице носе још радио и телевизија, а и школа, дакако можда највише, јер је она позвана да васпитава и образује, не само у другим правцима већ и у језику. Некада се, штавише, с правом мислило — пре свега у језику. Ипак се ми овај пут нећемо задржавати на одговорности школе за слабљење културе нашег књижевног језика. Али то не значи да бисмо тако хтели прећутати њену, а тим, у исто време, и сопствену одговорност, него је њена улога у подизању културе језика посебне врсте, па остављамо да о њој посебно и говоримо.

Иако смо свесни да је језик најсвестранија слика материјалног света у коме живимо, а у исто време и највернији израз духовног живота човекова, ми тешко болујемо од општег немара према њему — било да се сами грешимо о исправност и лепоту језика, било да занемарујемо грешке других на штету себе самих и на штету циљева којима језик служи. А ти су циљеви одвећ крупни да би се могло занемаривати једно од најважнијих средстава за њихово остваривање.

Економски и културни живот, материјални и духовни развитак народа изграђује се на његову језику. А језик има своју природу, законе правилности својих облика и унутрашњих односа својих елемената. И свако нарушавање тих правилности повлачи нејасност и неразумевање, или у најмању руку тешко разумевање онога што се језиком износи. А језик је, осим тога, и уметничко средство, па се стално мора тежити његову усавршавању и с те стране. Ми имамо наравно, али, на жалост, не тако много, уметника писане речи: и међу књижевницима, и међу научницима, и међу популаризаторима науке и журналистима. Имамо такође уметнике говорне речи међу позоришним радницима, ређе међу предавачима, па међу радио и телевизијским спикерима и др. Али, на другој страни, имамо књижевника, каткад и врло угледних иначе, чији језик није на висини њихових дела. А то умањује вредност самих тих дела, иако њихови аутори често не мисле тако, или још чешће уопште мало мисле, а понекад никако и не мисле каквим ће језиком писати. Ово што смо рекли о књижевницима-ствараоцима тиче се наравно и научних радника, и журналиста, и свих оних који се лаћају пера у служби свога позива. А свакако можемо рећи да је немаром према језику заражен знатан део наше културне јавности, и то данас, после револуције, и културне револуције дакако, која је у активан културни живот увела све слојеве нашега друштва и све крајеве наше земље.

Велика је срећа што код нас нема тако рећи ни једне области културе где се не истичу људи који су се нередовно и под неповољним условима припремали за свој позив, а који они ипак сасвим достојно носе. Али је разумљиво да и такви чак, а готово многи други, у заједнички општекултурни језик уносе особине језика својих крајева и својих слојева. Људи су се код нас врло брзо изменили, мада се баш сви нису ни изменили, а изме-

нили су се и услови њихова живота и рада. Данас се брзо живи и много ради, много се новог прима у свим гранама живота, јер то наш економски и друштвени развитак захтева; уводе се нови методи рада на разноврсним пословима, јављају се бројни нови предмети и нови појмови. Све то треба брзо савладати, све својим именом назвати, много штошта на брзину научити. И све ово преко језика и помоћу језика. А наш језик, нити иједан други језик, није сасвим готов да све то одједном и у најсрећнијем облику прими.

Новим предметима и појмовима дају се и нова имена, обично она која ти предмети и појмови носе собом из средина из којих долазе, дају им се, тј., страна имена, што није најсрећније, иако није ни најгоре решење, или их они који с тим предметима раде, који се тим појмовима служе, прекрштавају дајући им народна имена. И често им при том прилепљују она која им из више разлога не одговарају, или се пак несрећно праве комбинације једног и другог или, још несрећније — од ока праве нове речи; у истоветним се случајевима налазе различна решења. И на више се начина овде произвољно поступа, те се тако руше системи језика, без којих он не може бити, и ремети се језичка норма, коју имају сви културни језици света (мислим језици на којима се развила некаква култура), и која се мора чувати ако се хоће да језик остане средством споразумевања. А о језичким системима и о нормама језика неће да воде рачуна сви они који се језиком служе у јавном и културном животу свога народа. Једни неће зато што мисле да систем и норму чини њихов сопствени језик; други због тога што их не сматрају значајним; трећи мисле да су језички системи и језичка норма кочница правом стваралаштву. И у име таквог схватања и у име „раскидања свих окова“ на силу у језику траже нешто необично, чиме ће се по сваку цену разликовати од других.

Напомињући узгред да ни системи ни норма језика ниуколико не спутавају ни једно стваралаштво, ми ћемо покушати да на неколико небираних примера поткрепимо ово своје схватање. Нама није јасно, и тешко да икоме може бити јасно зашто, нпр., један наш књижевник, одсуство појаве нечега назива *нейојавом*. Ово утолико мање може бити јасно што овај књижевник има врло широко образовање, по нашем сазнању — солидно чак и језичко образовање. Некога ко не тражи оригиналност по сваку цену

ништа не би могло навести на употребу овакве речи. Човек из народа, у коме живи природа језика, одиста је никада не би употребио, нити је у народу могућно стварање речи супротно законитостима које чине дотични систем. А именица *нейојава* не значи ни оно што је њен творац њоме, ваљда, хтео означити, нити ма шта друго. Ми смо се после доста размишљања и нагађања уверили да је творац ове речи њом, како рекосмо, хтео означити одсуство појаве, дакле, њену негацију. А ако је то хтео, могао је узети адекватну реч *нейојављивање*, јер и појава, када би је ту било, значи *јојављивање*, а не *феномен*. Ми лингвисти кажемо да се предмети и појмови који нису оно што значе у позитивном облику већ нешто супротно, не могу означавати додавањем одричне речце *не* испред позитивног назива; *нечовек*, да то на примеру покажемо, не значи нешто што није човек, него опет означава човека само човека нарочите врсте, означава наиме лошег човека, лажљивца, хуљу, ниткова, кукавицу, једном речју — човека негативних особина. Нека читаоци претпоставе само како би изгледало да је тај, или други који писац написао, рецимо: „Одједанпут ми се учини да је преда мном човек, а када сам мало ближе пришао видео сам да сам се преварио. Тај *нечовек* је био обичан пањ“. Тако исто *небраћ* није неко ко није брат, него управо брат, само зао брат, онај који не поступа на начин који је својствен брату; *недом* (реч је нарочито честа у употреби код Стј. М. Љубише и старијих писаца из југозападних крајева и у тим крајевима уопште) такође није ништа друго него дом, али ојађени дом, кућа која је остала без мушких глава.

Ни именичке сложенице с префиксом *без* — не значе буквално супротност појму означеном речју без префикса. Тако именица *бесмисао*, коју налазимо у већег броја савремених писаца, добро употребљену у значењу *хаос*, *својошћ* *јомејња* не може задовољити када се употребљава са значењем које имају речи истог корена али друкчијег начина образовања. Понеки писци овом речју означавају оно што нема смисла, што је бесмислено. А што је бесмислено, то је *бесмисленост* (као апстрактан појам) или *бесмислица*, *бесмислен јосићујак* или *бесмислена реч* (конкретно). За означавање немања смисла, онога што је *бесмислено* имамо, дакле, сложенице уобличене наставцима *-ост*, и *-ица*, обе настале преко придева посталог од синтагме *без смисла*. А најзад, колико

је нама бар познато, још нико немање посла није назвао „*бесјослом*“ него је то за свакога или *бесјосленост* (*незайосленост*) или *бесјослица*, с међусобном разликом у нијанси означеној горе уз речи *бесмисленост* и *бесмислица*, с којима ове две речи настају на сасвим идентичан начин.

Могу појединци, ма ко они били, узимати себи право да у језику произвољно стварају било шта што је супротно природи његовој, али то ипак неће и не може ући у систему језика. Ово треба да знају и они писци наши који пишу да је нешто објављено у „Данасу“. Ову смо појаву запазили, засад бар, само код једног нашег књижевника, али није искључено да се још когод за њим у овоме поведе. Иако се једна публикација код нас зове именом *Данас*, и иако се и прилог, сваки други, па и овај прилог, може употребити у именичкој служби, — то још не значи да он ту може добити и све одлике именице, између осталог и промену по падежима. У народу, који нема претензија да у језику било шта произвољно ствара, већ је у њему свако језичко стварање спонтано — и прилози, дакако, као и све друге речи без промене, могу се употребљавати именички. Па ипак све те речи, међу њима наравно и прилог *данас*, остају непроменљивим речима, како у њиховој правој тако и у именичкој служби. Ми обично кажемо да *и везује речи и реченице*, али не можемо рећи, нпр.: у „*иу*“ *имамо најчешћу везу речи и реченица*, већ ако нам је потребно да то кажемо морамо рећи: *у везнику и имамо . . .* или некако слично. Ми верујемо да то зна и писац који пише — „у *Данасу*“; сигурни смо чак да је и њему пре него ће тако написати морало доћи под перо да напише: *У часопису* (одн. *лист*у) *Данас објављено је шид*. Тражењем оригиналности по сваку цену, бар у језику, ништа се не добија, а врло много губи.

Вук Караџић је несумњиво био највећи зналац језика код нас, а и највећи уметник писане речи, разуме се ако га посматрамо у времену када је живео. Ово друго сигурно зато што ни један наш писац ни његова ни нашега, ни било кога другог времена, није имао правилнији однос према стварању у језику. А Вук је својим савременицима саветовао да се грађењу у језику уче од народа, поред осталог да речима — уколико их нема у народу па су принуђени да их однекуд позајмљују, или их сами граде, — дају облик народних речи одговарајућег типа. И само ако тако

раде, писци никада неће нарушити систему језика, јер је она врло чврста у народу. У народу се управо чувају све законитости језика, иако их сам народ не би могао дефинисати, нити познаје дефиниције тих законитости које други утврђују.

Има речи и других језичких елемената који се не стварају у народу у широком смислу речи, већ у оним срединама народним које за таквим речима осећају потребу. Па и у тим ужим срединама створени језички елементи имају своје системе, који се такође не дају рушити. И зато нам боде очи кад код једног, књижевног радника, а он у томе и није усамљен, данас налазимо написано: *из НОБ-е* (народноослободилачке борбе), *у НОБ-и* итд. Иако су сложене скраћенице ове врсте настале у писању скраћивањем речи које улазе у састав пуног назива — првобитно дакле у одређеним срединама, оне су ипак могле постати речима своје врсте наslaњањем на широки систем општенародног језика, у коме речи добивају свој граматички род и промену — искључиво према облику који имају. Речи *бор* и *јела*, *храси* и *буква*, *си* и *силица*, *йрозор* и *даска* итд. различног су рода једино због тога што у свакоме овом случају прва има један, а друга други облик: речи *бор*, *храси*, *си* и *йрозор* мушког су рода зато што су истог облика с речима које означавају појмове (бића) с природним овим родом, с речима: *човек*, *син* и *браћ*, а *јела*, *буква*, *силица* и *даска* имају исти облик с речима: *жена*, *сес* и *мајка*, па с њима чине систему именица са завршетком *а*, које су претежно женскога рода, и све имају исту промену. Новостворена именица *НОБ* (и њој сличне речи) има облик именица мушког рода, истог је, тј., облика с напред наведеним именицама овога рода и она се наравно по падежима мења као те именице: *НОБ*, *НОБ-а*, *НОБ-у*, као *боб*, *боба*, *бобу*. Ова, дакле, и свака друга реч истог типа улази у ширу одговарајућу систему именица одређене врсте речи. И све друге сложене скраћенице: *Нолит* (Нова литература), нпр., *Нин* (Недељне информативне новине), *СОШ* (Санитетска официрска школа), *САН* (Српска академија наука), *Танјуг* (Телеграфска агенција нове Југославије), *Нама* (Народни магазин) добиле су свој род и своју промену према облику номинатива; само је последња реч — *Нама* ж. р., и мења се као остале именице тога рода са завршетком на *-а* (*Нама*, *из Наме*, *Куйио сам у Нами*), а све пред овом изведене речи завршавају се на сутласник као огромна већина именица

м. рода, зато су и оне постале именицама тога рода и имају одговарајућу промену: *Нолић, Нолића, Нолићу; Нин, Нина, Нину; СОШ, СОШ-а, СОШ-у; САН, САН-а, САН-у; Танјуг, Танјуга, Танјугу*. Према томе је јасно да је исправно писати једино из *НОБ-а*, у *НОБ-у* и увек само тако. Ми смо у своје време о овој проблему говорили у Нашем језику (в. књ. V н. с., стр. 18—26), а дато је објашњење како се ове речи пишу и у најновијем нашем правопису (у т. 147. б).

Они који тој речи дају облик и промену именица ж. рода чине то највероватније под изговором да је управна реч пуног назива (борба) именица овога рода, и да новој речи треба наводно дати наставке те именице. Падежни су наставци, међутим, морфолошки знаци и разумљиво је зашто они зависе од елемената своје врсте. А уосталом и у речима *Нолић, СОШ, САН* и сл. управне су именице (литература, школа, академија) ж. рода и још нико досад, колико је бар нама познато, није написао из *Нолиће*, у *СОШ-и*, од *САН-е*, нико их, тј., досада није употребио са завршецима именица ж. рода. С тим завршецима није допуштено употребљавати ни сложену скраћеницу *НОБ*.

Из сада наведених разлога природи нашег језика не одговара ни употреба атрибута уз именицу ове врсте *ОАС* у облику ж. рода, на коју смо ових дана наишли у једном угледном дневном листу нашем, где смо прочитали: *Прејходно се уверио да је ОАС довољно активна*. Сложена скраћеница *ОАС* је м. рода, и атрибут уз њу мора имати одговарајући облик; мора се, наиме, говорити и писати да је *ОАС активан*, јер се атрибут редовно слаже с именицом на коју се односи.

Слагање ових тесно повезаних језичких елемената поготову је обавезно у падежним облицима, и тамо, дакако, где су ти облици употребљени у прилошкој служби. А ми преко радија или на телевизији слушамо да ће нешто бити, да ће се приказати или ће се нешто говорити „*овај љуџа*“. Тај израз, који се врло често јавља у овако недопустивом облику, може се употребљавати или у акузативу (*овај љуџ*) или у генитиву (*овога љуџа*). Али је склоп са атрибутом у једном од ова два облика и именицом у оној другој одиста неприхватљив. Са другим делом овога израза, с обликом *љуџа*, наиме, и иначе се праве често језичке злоупотребе, на жалост, и од стране врло реномираних наших књижевника. Сваки час

чујемо или налазимо написан израз *йо ѝрви љуиџа*, опет с неслагањем именице и атрибута, а и са још једном језичком бесмислицом у њему, мислим с употребом речце *йо* која је значењем својим неподударна с изразом *ѝрви љуиџ*. Оно што се дешава *ѝрви* пут, тај се пут не понавља, понавља се само ако се деси и други, трећи, п-ти пут. Уз све те одредбе којима се означава понављање, речца *йо* је, дакако, на своме месту, али не и уз одредбу *ѝрви љуиџ*, ни у овоме ни у оном унакарађеном облику њеном, с различним падежним наставцима атрибута и именице у њој.

У више је махова скретана пажња на изузетно велик нехат према језику филмова. Лош језик с филмског екрана права је зараза која се од честих посетилаца кинематографских представа прихвата, брзо укоренује код њих, и шири се даље. И одиста је крајње време да се посао око дотеривања тога језика повери одговорним лицима. А филмски би критичари били дужни говорити и о језику, наравно ако су томе дорасли. Али ако то неће или не могу да чине, они никако не би смели допустити да се сами заражавају језиком филмова о којима говоре. А ми баш ових дана у једној истој филмској критици читамо: *Приказати неколиких филмова и ѝриказати неколике домаће филмове*. Већину језичких странпутица — да се послужимо термином једног љубитеља исправности и лепоте језика (дра Х. Клајна), који је негде прошле године у културно-уметничком додатку Политике писао о појавама кварења језика — могуће је објаснити, мада не и одобрити. А ове су две, и једна и друга, несхватљиве тако рећи. Ово су управо и језичке странпутице, и застрањивања, и грешке, и више од свега тога — праве аномалије. Уз глагол *ѝриказати*, ма у коме лицу он био употребљен, као објекатска допуна може стојати или *неколика филма* (када се мисли на два, три или четири) или *неколико филмова* (ако их има више).

Понеки писци данас *одлучују судбину* или *замерају грешку*. Један књижевни критичар *замера* писцу (о чијем делу говори) *ејизодичност*, *дејресивност* и његове *композиције новеле*. Други каже да *би* некоме тамо *замерио љај болни уздисај* итд. Глагол *замериши* може, истина, и мора, боље рећи, имати објекатску допуну, али ако ју је потребно и изрећи, она не долази у облику правог објекта, већ у неком зависном падежу с предлогом. Може се, дакле, *замериши на грешци*, *за грешку* или *због грешке*, а тако

и на епизодичности, дејресивности и композицији новеле и на болном уздисају, или за епизодичности односно због епизодичности . . . , за болни уздисај, односно због болног уздисаја. Несигурност у глаголској рекцији, тј. погрешно слагање именичких облика с глаголима који њима управљају, уопште је слаба страна многих који пишу. Зато се и дешава да неки говоре и пишу: *Стављају свей ђред алтернативом*. А *ђред алтернативом* се стоји, или налази, или јест, а *ставља се ђред алтернативу*. Одређеније, простије и школски речено: с глаголом *ставити* не иде инструментал већ акузатив. А још је чешћа појава несигурност у слагању именских облика с бројевима 2, 3 и 4 и употреба тих облика у генитиву множине, као у примерима (забележеним последњих дана): *Приказали су деведесет и четири документарних филмова; од двадесет и четири приказаних ђесама; ђовредили су четири грађана; Награђени су ђедесет и три студентиа* (овај последњи пример је узет из извештаја с једне школске свечаности, на којој је ова бројка и прочитана у сад наведеном облику); *Међу ухајшенима налазе се четири Индонезана и два Холанђана*, — у којима уз ове бројеве, и када се сами они употребе, и када долазе на месту јединица у вишецифрених бројева, именски облици м. и ср. рода морају имати облик ген. једнине (*деведесет и четири документарна филма, четири грађанина, ђедесет и три студентиа, четири Индонезанина и два Холанђанина*, а именски облици ж. рода облик — акузатива множине (*од двадесет четири приказане ђесме*)).

Када не би било помало жалосно што се срећемо с оваквим неисправностима и у нашој штампи, очевидно би било смешно овде давати и тако једноставне поуке које се могу наћи у свакој школској граматици, у свим правописним упутствима, и у сваком језичком саветнику. Али невоља и јесте у томе што људи који пишу код нас, или говоре за цео народ, као нигде другде, сматрају да су они далеко изнад потреба за неким учењем језика. И отуда управо сваки час и читамо (читамо у књигама или дневним листовима) и слушамо преко радија или телевизије: *Кад би се мене ђићало; Није било ђородице у Војводини које нису хвалиле* (именице у једнини, а односне речи у множини); *овај дуго живећи ђроблем; екѕџозе кога ћемо слушајти; дељење заслужених награда, ђрема донешеним ђравилницима, симџиоми владајућих рефлекаса* итд., итд. Ми ипак овај

чланак не можемо претварати у некакав одељак уџбеника, него смо њим хтели само да скренемо пажњу читаоцима на општи немар према језику, на потребу за сталним учењем језика и за тражењем језичких савета где год се они могу наћи. А задржаћемо се још једино на извесним појавама стереотипизирања неких језичких елемената, као што су: спој предлога *џо* с локативом, најчешће у функцији даљег објекта, у функцији одредбе околности у којима се нешто дешава, или у другој којој сличној функцији; затим спој предлога *код* с генитивом глаголских и других апстрактних именица, па изразе: *у вези џога*, *обзиром да је*, *џлус џога*, употреба именице *дискусија* у значењу *реч у дискусији* или *говор* итд.

Прва два од сад наведених случајева примљени су из других језика, израз с предлогом *џо* из руског, а израз с предлогом *код* из немачког и, макар да су унеколико и пре узимали, а поготову сада узели, доста широке размере, они не одговарају природи нашег језика. И раније гдекад употребљавано, *џо* с локативом у горе означеним функцијама после другог светског рата у околностима нашег политичког, економског и културног развитка доживело је, као руски утицај, широку обнову, те и данас, и то све чешће, слушамо и читамо написано: *насијавак дискусије џо рефератџу џрофесора Н. Н.*; *Аусџрија је вршила џриџисак на Србију џо џиџањџу царинске џарифе*; *По џо ме су џредмеџу и сада вођени џреговори*; *Треба да се чује и реч насијавника џо овој сџвари*; *По џвојој молби још ниџиџа није учињено*; *По џрвој џачки је решено*; *Ради џо џиџањџма синдикаџа* итд., итд. У народним говорима, нити у књижевном народном стваралаштву, нигде нема примера такве употребе ове предлошко-именске везе, па већ и то јасно говори да она нема карактер особине народног језика. У њему би се у одговарајућим функцијама употребио предлог *о*, предлог *на*, или предлог у с истим именским обликом или и друга нека предлошко-падежна веза. Природа нашег језика захтева да се каже: *Насијавак дискусије о рефератџу џрофесора Н. Н.*; *Аусџрија је вршила џриџисак на Србију у џиџањџу царинске џарифе*; *о џо ме су џредмеџу* (или *око џога џредмеџа*) *и сада вођени џреговори*; *Треба да се чује и реч насијавника о овој сџвари*; *Поводом џвоје молбе* (или *у вези с џвојом*

м о л б о м) још нишџа није учињено; Ради на њиш а њ и ма синдикаџа. А не само што су случајеви употребе с предлогом њо скоро дословни русизми (то што се у руском језику ту, а и у многим другим случајевима, овај предлог употребљава с дативом, а у српскохрватском с локативом, ниуколико не мења ствар), исп. Работает по профсоюзной линии. Служил по ведомству путей сообщения. Исследование по физике. Соревнование по шахматам итд. (Д. Н. Ушаков, Толковый словарь русского языка), него и сама разноврсност облика у нашем језику који одговарају том једном једином, без икакве потребе позајмљеном, облику говори против потискивања језичких особина народног карактера од стране оних што су примљене из којег страног, макар и сродног језика.

Из сада изнетих узрока, а са још више разлога, може се поставити захтев да се једанпут стане на пут ширењу несумњивог германизма који имамо у употреби предлога код с генитивом глаголских и других апстрактних именица у временском значењу: код његова одласка (нем. bei seiner Abreise); Драма осџавља јачи дојам код чиш а ња него код гледа ња; Наругао се џлемићу код избора за Академију; Код ѝрвог корака осџаде неодлучан; Осейи његову џошлу руку код рукова ња; Прегледа свако дијейе код улаза у љейовалишџе. Иако је већина ових примера забележена код познатих наших писаца, и иако је у њима изнета особина узела данас доста широке размере употребе, нигде ни у народним говорима, ни у народним умотворинама, од ње нема ни трага. О ненародном карактеру њеном говори и наше осећање друкчијег значења ове предлошко-генитивске везе, нарочито у случајевима какав имамо у последњем примеру, где се код улаза осећа као одредба места а не времена, као да се њоме не казује да се преглед деце врши када улазе у летовалиште, него да се тај преглед врши негде крај улаза у летовалиште. И сама разноликост облика народног карактера које ћемо употребити место овог германизма: ѝри његову одласку, за време његова одласка, ѝриликом његова одласка, кад је он одлазио; ѝри чиш а њу и ѝри гледа њу, за време чиш а ња, ѝриликом чиш а ња и ѝриликом гледа ња и за време гледа ња, док се чиш а и док се гледа, ѝриликом уласка у љейовалишџе, кад се улази у љейовалишџе, — речито говори противу његове употребе.

А из овога се опет јасно види зашто синтаксичке особине нашег језика морају чувати свој народни карактер, а не могу, као речи понеки пут, бити потискиване синтаксичким особинама страних језика.

Није потребно тражити њихово дубље порекло, већ је довољно подсетити само на шаблоне административних аката из преписке између некадашњих среских капетана и општинских деловођа која су скоро редовно почињала: „У вези Вашег акта бр. . . итд.“, — па да се и у администрацији данас осети стереотипност израза *у вези + генитив*. Овај стилски шаблон администрације из времена када су је водили недовољно образовани и неписмени људи, обичан је данас у свакодневном разговору и образованих појединаца, а нарочито чест у дискусији, одакле, у најчешћем облику „у вези *џога*“, улази и у језик наше штампе. У овом шаблонизираним, стереотипном изразу довољно је изменити други његов део узимањем облика инструментала с предлогом *с* место облика генитива, — па рећи *у вези с џим*, уместо *у вези џога*, и он се више неће осећати ни стереотипним ни шаблоним. То исто можемо рећи и о шаблонизираним изразу *џлус џога*, место којег треба говорити и писати *уз џо*.

Реч *дискусија* означава у говору изнесена мишљења већине учесника који усмено расправљају о неком проблему. Оно што у дискусији појединац о томе каже његово је мишљење изнето у његовом говору. Зато треба правити разлику између говора појединаца у дискусији и целе дискусије. А многи данас као да ту разлику не осећају, па стално чујемо, а дакако и читамо написано: „Предговорник је у својој дискусији рекао; Ја сам хтео да у својој дискусији истакнем итд. Дискусија је, рекосмо, оно што више њих говори, а не и оно што износи појединац. Ово последње је само говор или реч његова, и зато треба рећи: *Предговорник је у своме говору (или речи) казао. Ја сам у својој речи (или у говору) изнео*.

Елипсе су у језику неминовне, сасвим неопходне каткад и као нарочито средство за изражавање посебних психичких стања и расположења. У другим случајевима елипсе сиромаше језик, чине га скученим. Као на један од ових последњих указујемо на случај употребе реченице у облику: *Обзиром да њрограми нису разрађени мора се њрво . . .*, у коме је, пре свега, неисправна

употреба инструменталског прилога *обзиром*, без предлога *с*, о којој смо више пута говорили (в. поред осталог Наш језик књ. I н. с., 63—65) и истицали да не треба говорити и писати *обзиром* већ *с обзиром* (и ово треба упамтити!). А овде смо хтели истаћи још две ствари: прво, и важније, да је из реченице у овоме облику елидирано *на то*, и друго, да је у њој употребљен везник *да* уместо везника *што*. А то ће рећи да уместо реченичног клишеа какав смо напред навели треба узимати пуну реченицу у облику: *С обзиром на то што програми нису разрађени, мора се . . .* итд.

М. Сивановић

О ЈЕДНОЈ ОСОБЕНОСТИ ПРИЛОГА И ПРИЛОШКИХ СИНТАГМИ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Међу разним синтаксичким особинама нашег језика, нераспрострањеним у другим словенским језицима, привлачи пажњу једна нарочита појава: губљење обличког разликовања при изражавању кретања и мировања.

Добро је познато да у неким нашим говорима долази до мешања акузатива и локатива, тачније речено — да се конструкције са предлогом и једним од та два падежа употребљавају уместо конструкција с истим предлогом и другим од два падежа. Тако ће једни казати и „иде у школу“ и „био је у школу“; има других који ће рећи: „иде у школи“ и „био је у школи“. Ова друга врста грешке јавља се најчешће код оних који би, по својем дијалектском језичком осећању, у оба случаја употребили акузатив, али су учећи или слушајући говор са разликовањем падежа приметили да у једном случају треба употребити локатив¹. Синтагме „у школу“ одн. „у школи“ престају да се разумеју у свом правом значењу, оне постају нека врста општих или неутралних адвербијалних одредби, у чијем се потенцијалу крије и акузативно значење (циљ, правац) и локативно значење (место бављења, задржавања у мировању или у ограниченом кретању по том месту); потребно значење добива се тек из реченице. Овакве појаве иду укорак са још неким појавама осипања предлошко-падежне и уопште падежне системе, као и са нестајањем извесних других формалних обележја (разлике у придевском виду, у формирању

¹ Исп. код Његоша: Презрела ме јоште срећа није, / Кад сам доша у своје народу, / За којим ми срце с усхићењем / У царскоме дому туцијаше (Лажни цар Шћепан Мали, стих 307—310).

компаратива одн. суперлатива према основном облику придева), што значи да неке граматичке категорије у тим говорима подлежу претварању из синтетичког у аналитички тип. Иако се такви процеси дешавају у говорима који иначе показују црте конзервативнијег језичког стања, ово изневеравање словенског наслеђа у сваком случају представља иновацију, иако иновацију старијег датума.

Овде ће бити говора о једној појави, врло сродној са овим што је поменуто, дакле о појави у којој се манифестује иста таква тенденција. Наиме, извесни српскохрватски прилози за место (у ширем смислу: и за кретање и за мировање), као и синтагме са месним прилошким значењем, састављене од предлога и падежног облика, могу и у потпуно исправном књижевном језику да значе подједнако одредбу за правац кретања и одредбу за бављење на једном месту. При том, правац кретања може понекад бити не само ка предмету, исказаном у синтагми, него исто тако и од њега; дакле, и акузативно и аблативно, а поред тога и локативно значење — све исказано истим обличким средством. Може се чак рећи да већина месних прилога и велики број синтагми за одређивање места показују такво необично својство.

1) Прилози који значе и акузативну и локативну одредбу јесу:

где : где идеш? — где си? Исто вреди за *негде*, *нигде*, *свугде* или *свуда*, *јонегде*, *изде*;

овде : он ће доћи овде — он ће седети овде. Исто је код *онде* и застарелог *шуде*.

Иако се и данас лепо осећа да би прилози *где*, *овде* (*онде*) требало да се употребљавају у значењу мировања, пошто за изражавање кретања имамо друге прилоге — *оамо* (*онамо*), до мешања долази како код њих, тако и код ових других:

оамо : оамо ће доћи људи — оамо се налазе људи. Исти је случај са *онамо*, *шамо*, *камо*;

иу : ту ће он стићи — ту ће он седети.

Следећа група прилога треба на првом месту да садржи појам о правцу, путу којим се нешто креће, о правцу или површини распростирања, затим о циљу кретања; за нас то овог тренутка није важно; али је битно да се значење мировања накалемеило и на њих:

овуда : овуда ће ићи — овуда ће становати. Исто то вреди и за *онуда*, *шуда*, *куда* (и за варијанте *овуде* и сл.).

Имамо још и ове прилоге:

горе : иде горе — седи горе. Исто је и код *доле*;

најпред : иди напред — остани напред. Вреди и за *најраг*, *сјреда*, *назад* и сл.;

унуџра : улазимо унутра — седимо унутра. Аналошки се овај однос преноси и на прилог *напоље*, те се може чути: излазимо напоље — седимо напоље, само што се прилог „напоље“ у значењу локатива не би могао одобрити као књижеван, јер такву функцију врши његов парњак „напољу“. Као *унуџра* понаша се и прилог *ван*. — Списак таквих прилога овим није ниуколико исцрпен, поготово ако се узму у обзир и њихове разноврсне обличке варијанте.

2) Конструкције *јредлог* + *јадежни облик* могу имати два наведена значења онда када се у њима садржи предлог који стоји само с тим падежом и ни са једним другим. У томе је разлика између некњижевних и књижевних двосемантичних конструкција. У књижевном језику не може имати два значења ни веза „у школу“, ни „у школи“, пошто предлог у² иде и са акузативом и са локативом; немају двоструко значење ни синтагме са *код*, *над*, *међу*, *о* и сл., јер се потребна разлика исказује избором падежа иза предлога. Међутим, врло велики број спојева *јредлог* + *гениџив*, као и неки спојеви *јредлог* + *даџив* одн. *јредлог* + *локаџив*, а и *јредлог* + *акузатив* представљају и у књижевном језику оно што смо горе назвали општим, неутралним адвербијалним одредбама — али само када су у питању предлози који иду с једним падежом (о неким изузецима говори се даље). И тек контекст показује да ли се у вези с таквим одредбама мисли на кретање или на мировање. Тако се, нпр., говори: Дошао је *до* зида и Стоји *до* зида; Дошао је *близу* зида и Стоји *близу* зида; Пење се *уза* зид и Стоји *уза* зид; итд.

За све што је доведе казано није потребно наводити много примера, пошто су ове чињенице довољно познате и срасле с језичким осећањем свих нас. Зато ћемо се задржати само у најкраћим

² То је предлог у < *уз*; а друго је у < *ои*, које иде само с генитивом, и које са именицом у падежу баш и може да буде двосемантична одредба.

потезима на потврдама, указујући узгред и на старину употребе наших прилога одн. прилошких конструкција са два (и чак и три) значења. Примере узимамо из неколико најпоузданијих филолошких извора.

где. Рјечник Југославенске академије знаности и умјетности (даље: РЈА) наводи (s. v. гдје) да овај прилог значи и у којем месту и у које место, додајући за ово друго значење: „Долази по западнијем крајевима (не само у Црној Гори и у Боци гдје се и онако не разликује стајање од мицања)“, и то од 16. века. Пример: Ну гдје ће се обратити? (Гундулић); Вајме! Гди ћу (Каванџин) итд.

негде. РЈА s. v. негдје: „На питање: гдје?“ — Неће ваља капа, а неће шапа (н. посл.). „На питање: камо?“ — Не ходи, ер ћу тја у гору негдје поћ (Наљешковић, затим М. Држић и др.).

нигде. РЈА s. v. нигдје даје један пример „мјесто игдје“, где прилог има значење правца кретања: Онамо иђаху . . . нити се враћаху нигдир (Делабела). Других примера за акузативно значење нема, иако је оно веома распрострањено; нпр.: После подне нећу нигде излазити.

свугде, свуда. Броз—Ивсковићев речник (даље: БИ) тумачи s. v. свуд: „На сваком мјесту (на питање гдје?), на свако мјесто (на питање куд?)“.

овде. РЈА s. v. овдје после обичног локативног значења даје: „Исто што овамо“. Пример: Къда съмъ ја допалъ овѣде опетъ у своје господство (из 15. в.), као и новије потврде.

онде. РЈА s. v. ондје . . . „исто што онамо“. Веће крат пријашаше онде (Лекц. Бернардина Сплићанина).

иџуде. Даничићев Рјечник из књижевних старина српских (даље: ДР) има примера за оба значења старог прилога тоудѣ; акузативно: Да тѣде гредѣ, Тоудѣ си ходите — локативно: Кѣде сѣ били тръгове ѣ пръве госпѣде, тѣдези да сѣ и съда, Тере бѣде тѣдези мое владание. — Век из којега је нека потврда у ДР махом се не може знати тачно.

овамо. РЈА: одговара на питање: камо? Даље: „Исто што и овдје“, и то са врло старим примером: Овамо у насъ изкахъ (м. искахъ) и не обрѣтохъ (почетак 14. века).

онамо. РЈА: одговара на питање: камо? Даље: „Исто што ондје“. За ово има потврда већ из 15. века: Онамо, гдено си билъ

првo, билъ си нашъ пријатељ. Или даље: Тко је оно онамо? (М. Држић).

ѡамо. ДР даје напоредо примере: Трѣговци наши кои сѣ тамо и: Греди таамо (sic!), ѡтъ ноудоуже помошь придеть ти. Речник Ристића и Канѣрге (даље: РК): Остани тамо где си — Да идем овамо или тамо?

камо. РЈА сумња у лoкaтивнo значење овог прилога, али и његови примери могу да посведоче у корист такве интерпретације: Гди су мајке наше, камо л' оци бише? (М. Марулић).

ѡу. ДР: Прѣбысть тоу мало врѣме — Поклисаре тѣи доведите. РК за овај прилог не даје акузaтивнo значење, али БИ има пример из н. приповетке: Па им онда каже ко је он и како је ту дошао.

овуда. РЈА: Јес' здраво овуда јур прошал? (Ш. Менчетић) — Все се је овуда престашило (из 16. века).

онуда. РЈА: Онуда [је] коњ прошао — Стога је велик глад онуда (из 16. века).

ѡуда. БИ: Туда они мирно пројездише — И тако по тим мјестима јуначке (или, као што се туда већ зову, слепачке) пјесме нико други и не пјева (из Вукова језика).

куда. У РЈА, поред примера са акузaтивним значењем, даје се и ово (s. v. куд В 1 а f)): „Као да значи што и гдје . . . “: Куде ћемо к ноћи почивати? (н. песма; из краја где се падежи кретања и мировања не разликују).

горе. РЈА: показује „мјесто стајању“: Ето горе на бијелој кули, онђе има двоје Латинчади (н. песма). Показује „мјесто ка којему је управљено мицање или протезање“: Међа иде горе уз брдо (из 14. века); Те отиде горе под планину (н. песма).

доле. РЈА s. v. доле даје иста објашњења као и код горе. Лoкaтивнo значење: Зламења на земљи доле (Н. Раћина) — акузaтивнo значење: Поклекните доле (Н. Раћина) и др.

најред. РЈА s. v. напријед, акузaтивнo: Те под собом коња уставила, напријед му ни крочити не ће. Лoкaтивнo: Напријед је алајбег Мехмеде. Оба примера из народне песме.

наѡраг. РЈА: на питање: камо: Па се Турци натраг окренуше (н. песма). На питање: где долази само у три примера, из чега би се могло закључити да је употреба у лoкaтивнoм значењу мање обична: Имадијаху очи и наприд и натраг (Зоричић).

сприједа. БИ s. v. спријед има примера за локативно значење: Ваља да је у јеванђељу, спријед или на крају, било записано (из Вукова језика). За акузативно би био овај пример: Стражње скуте спријед обрташе (из н. пословице). У овом прилогу, захваљујући његовом пореклу (аблативно *с* у првом делу) може се јавити и аблативно значење. Такво је оно, вероватно, у овом примеру (БИ s. v. сприједа): Сприједа изагнат' а примит' од зада (н. пословица). РЈА такође, дајући значења прилога *сприједа* из старијих речника, нпр. из Стулића, потврђује и аблативну природу његову.

назад. РЈА: „На питање: гдје?“ — Назад стоји, ер се стиди (Ц. Бунић). „На питање: камо?“ — Како рак назад ступа (Кавањин).

унуиџра. РК даје тумачење да је то прилог за кретање или правац, на питање: куда, и за мировање, борављење, на питање: где.

ван. Речник САНУ објашњава да је ван „прилог за место или правац . . . кад нешто није или не остаје у опсегу неког простора: напољу, напоље“ (II, 383).

Конструкција *йредлог* + *йадежни облик* такође може, као што смо напред казали, да постане допуна за место која се да двојако разумети. Неке од таквих конструкција потенцијално имају и три значења: то су спојеве са предлозима *иза*, *исйред*, *изнад*, *исйод*, *између* (а њима је донекле сродно и *изван*, бар што се тиче особине о којој је овде реч). Код нас је доста писано о тим предлозима: о њиховом постанку, о првобитном значењу ових предлошких сложеница, као и о разлици између њих и простих предлога *за*, *йред*, *над*, *йод*, *међу*. Нас овде интересује једино полисемантичност њихових веза са генитивом. Код свих таквих веза може се утврдити аблативно, локативно и акузативно значење.

иза + *ген*. Даничићева Србска синтакса (даље: ДС, примери су под одговарајућим предлозима) даје примере за „мицање с места“: Донеси ми воде иза горе. За „место бављењу“: Кад су били мало иза града. За „примицање на њ“ (тј. на место): Он отиде иза села. Све је то и у данашњем језику сасвим обично.

исйред + *ген*. Могу се навести примери из једне савремене расправе, посвећене специјално питању ових пет предлога: Ј. Вуковић, О падежним конструкцијама с предлозима *над*, *изнад* и сл., Питања књижевности и језика I (Сарајево 1954, 5—49;)

потврде су из језика добрих писаца, из наших нових граматика и речника, као и из сопственог говора. Аблативно значење: Узе кантарску соху испред једног дућана и пође (стр. 9). Локативно: Ја сам жељан . . . погледати црне земље испред себе (18). Акузативно: То је вук који је дошао сељаку испред куће (21).

изнад + ген. Према ДС значење „мицања“ од нечега је изгубљено; и према проф. Вуковићу „чешће ће се јављати падежна конструкција с предлогом и с п о д у аблативном значењу него што је то случај с предлогом и з н а д“ (9). Али примера ипак има и код њега: Довлачимо дрва чак изнад оније колиба (7). Локативно значење: Онај што се вије изнад мене (18). Акузативно: Отићи ћу право изнад оног јасена да те одозго зовнем (20).

испод + ген. Ј. Вуковић: аблативно: Јако врело . . . избијало је испод нагнуте стијене (8). Локативно: А ја, мајко, [заклињем се] собом и оружјем и добријем коњем испод себе (18). Акузативно: Метни испод језика (20).

између + ген. Ј. Вуковић: аблативно: Шчепа ђевојку између браће и однесе је у облаке (10). Локативно: Село Јапаге . . . стерало се у дугачкој долини између два брега (19). Акузативно: Па ћете најпослије доћи између двије планине (22).

Прилог *изван* је нешто друкчијег порекла. Аблативно и локативно значење његове везе с генитивом врло је распрострањено. Аблативно: Што сте изишле изван града? (РЈА, Палмотић). Локативно: У кући или изван куће (РЈА, Даничић). Има и акузативних примера: Изведоше га изван винограда (РЈА, Н. Рањина; контекст казује, према РЈА, да је то „крај, циљ мицању“).

ван + ген. Може да буде акузативно и локативно, иако ДС сумња у акузативност, говорећи да се пример из Шишатовачког апостола „Изведыше и вњъ града“ (141, белешка под текстом) данас не би тако казао. У Речнику САНУ s. v. ван (предлог) има потврда и за акузативно значење: Бити ће избачени ван дворане (Чуић). За локативно: Одлучено је, да се његова пешадија задржи ван домета . . . ватре (Ж. Павловић) (Речник САНУ II, 383).

до + ген. РЈА: „Назначује мјесто гдје је свршетак мицању“: Кад дојезди до б'јела чадора (н. песма). Па даље: „Стоји близу . . . тако да у сриједи не остаје ништа, па значи готово што и покрај, уз“: Уврх совре силан цар Стјепане, а до њега стари Југ-Богдане (н. песма).

близу + *ген.* Даничић у ДС мисли да у примерима као што су „А кад дођох близу Романије“, „Кад дође близу села“ и сл. немамо ништа друго него „бављење после примицања“. Ни у РЈА он не даје такву дефиницију те везе која би указивала на акузативну семантику. Међутим, зашто би ово било више мировање а мање примицање, него у примерима типа „Што сте изишле изван града“? Иначе, локативних примера има у РЈА много: Кад је био близу двора (н. песма). — Треба још имати у виду да предлог *близу* може стајати и са дативом. У књижевном језику *близу* + *дајџ.* је нешто ређа веза него *близу* + *ген.*, сем тога реч *близу* је често и прилог, па се и у конструкцији *близу* + *дајџ.* понекад може више осећати прилошка него предлошка вредност те речи: Кад је близу Турцим' долећо (н. песма, пример из Маретићеве Граматике и стилистике, II изд., 499). За такву везу није могло бити са сигурношћу утврђено да је и она кадра да носи у себи два значења. Сасвим сигурни примери за статичко значење у конструкцији *близу* + *дајџ.* нису нађени.

к + *дајџ.* Значење усмеравања, приближавања — дакле опет кретања, само у дативној аперцепцији, добро је познато. Међутим, постоји и употреба ове конструкције у једном специфичном локативном смислу: По великим брдинама к Босни и к Ерцеговини има и јелове и борове шуме (Маретић 499). Значење је исто као и код предлога *џрема* при изражавању мировања: брдине леже на оној страни где се (даље) простиру Босна и Херцеговина. Оваква употреба није сасвим уобичајена, али се не би могла назвати ни покрајинском или дијалекатском.

џрема + *дајџ.* одн. *лок.* Овде узимамо ова два падежа заједно, јер у великом броју случајева, када се датив и локатив ни по чему формално не разликују, или када се разликују по акценту, али се та разлика у говору губи, говорна лица осећају да употребљавају исту везу, било да изражавају кретање, било да изражавају мировање: Авион је одлетео према југу — Према мени седи један непознат друг. Примери су из Граматике српскохрватског језика М. Стевановића, II изд., 379 и 394. Проф. Стевановић каже: „С... основним значењем управљености и окренутости појму с именом у дативу... употребљава [се] и предлог *џрема*“ (379); „Предлог *џрема*... с локативом означава да се нешто налази на супротној страни“ (394). Падежни облик у овој кон-

струкцији, дакле, не сматра се као исти у једном и у другом случају, само што је свест о томе махом изгубљена. — Овај предлог може стајати и с генитивом, али само дијалекатски (Кад буде према турскога шанца, Маретић 493). У овом случају, обрнуто од онога што смо рекли поводом *близу* + *дaтив*, није поуздано нађено значење кретања ка циљу. — Предлог *према* јавља се и у варијантама *йрама*, *сйрам*, *сйрама*, *сйрамо*, и за све њих може да се каже исто што и за *према* (и оне се јављају с генитивом, и то чешће него *према*). РЈА s. v. спрам и спрама: дативно: И спрам њему покровчио Мирко (из 19. века). Локативно: На јабуци спрама Бањалуци, на ораку спрама Биограду (н. песма).

преко + *ген*. ДС: акузативно: Бачи котла преко куће (н. песма). Локативно: Слађа смоква преко плота (н. пословица).

надомак + *ген*. РЈА (s. v. 2 домак): акузативно: Војска српска . . . дошавши надомак Јадра устави се онђе (из Вукова језика). Локативно: Кад су били надомак Језера (н. песма). — Овај се предлог, опет са два значења, употребљава и са дативом. У случају генитива преовлађује, у свести, веза *домак* + *исосе*. *ген.*, а у случају датива првобитно веза *глагол кретања* + *дaтив* *циља* (доћи Јадру надомак), при чему се конструкција после протезе и на примере с глаголима мировања.

насујрој + *дaт*. РЈА: акузативно: Ја ћу окренути лице своје насупрот таком човеку (из Даничићева језика). Локативно (у пренесеном смислу): А томе насупрот . . . налазимо примјер (исто).

уз + *акуз*. М. Стевановић, Граматика: акузативно: Партизани зачас одмакоше уз планину (384). Локативно: Невера ти седи уз колена (ib.).

код + *ген*. РЈА: локативно: И код воде коње поткивали. За акузативно значење даје објашњење под 1 код 1 g: „И с глаголима који значе мицање, али најчешће у писаца из мјеста у којима се не разликује мицање од стајања“: Што нијеси дошао прије код мене? (Стј. М. Љубиша). Ова је појава, међутим, врло распрострањена у многим нашим крајевима и чак се више и не може сматрати некњижевном³.

³ В. Б. Милановић: Употреба предлога *код* (с генитивом) уз глаголе кретања, НЈ IX, 7—10. На стр. 240. он каже: „...И ако се сада узме у обзир све што је овде изложено о овој употреби [уз глаголе кретања — И. Г.] предлога *код* онда је тешко придружити се онима који је гоне из књижевног језика“.

у + *ген.* Двосемантичност је иста као и у претходној конструкцији, само што се акузативно значење није проширило ван одређене дијалекатске области. Локативно: У Милице дуге трепавице (н. песма). Акузативно: Један дан крене у цара (наводе ДС и Маретић, 493). Или: Те ја дођи срећно у Цариград / У једнога добра ришћанина (Његош, Лажни цар Шћепан Мали, 242—243).

дно + *ген.* Предлог није данас жив на свим подручјима где се говори књижевним језиком. РЈА: локативно: Тко није мртав, дно тамнице у веригах робство тјера (Гундулић). Акузативно: Врзите их дно пучине (Палмотић).

врх + *ген.* Локативно: Оро гн'јездо врх тимора вије (Мажуранић). Акузативно: Дошао је врх планине Романије, а ту голема ватра (н. приповетка, грађа за Речник САНУ).

ниже + *ген.* РЈА: локативно: Тко стоји поли другога, не стоји више ни ниже њега (Мрнавић). Акузативно: Нижје ђавла сашао си (П. Кнежевић).

више + *ген.* Речник САНУ (II, 682) : локативно : Маринко је био више њих (Д. Ђуровић). Акузативно: Неки дан дошао један чамац више ђуприје (И. Вукићевић).

Има још и других конструкција састављених од предлога и падежног облика, које се могу употребљавати као допуна и уз глаголе статичког и уз глаголе динамичког значења. Тако налазимо у ДС (s. v. *средь*): Слабо се кад види камење посред воде — и: Удари га посред срца жива. Или (*ib.*): Шта је оно усред поља равна — и: Паде мајка усред пакла (тј. у пакао). Или (s. v. *край*): Дрво украј пута одмах насјечено — и: Он се сакрије украј пута. Или: Поред ватре седи домаћин — и: Онда и они своју јабуку метну поред оних. Итд. Међутим, чињеница је да се у вези с многим глаголима који значе финалитет радње, завршетак, циљ кретања и сл. може питати и где се догађа завршетак, где је достизање циља, а не само куда је радња управљена; тако да су и допуне којима се то објашњава по потреби и локативне и акузативне, или просто „двосмислене“. Нпр., у реченици из Вукова језика: Сједи овдје ниже подножја мојега (РЈА s. v. *ниже*) не може се тачно знати, и уосталом и свеједно је, да ли се казује где треба да се одигра радња седања, или куда, на које место треба сести; да ли су *овде* и *ниже* + *ген.* локативне или

акузативне одредбе. Не заборавимо да овакви случајеви нису више специфичност српскохрватског језика, него општа појава, теоријски могућна у сваком језику. Типично српскохрватско, *морфолошко* мешање израза за статику и динамику може се разликовати од *логичког* мешања, присутног и у другим језицима, по следећем критеријуму. Логички се израз кретања може заменити изразом мировања (и обратно) када се и кретање, одн. постизање неког циља, посматра у истим просторним границама у којима ће настати постигнуће циља, мировање: може се неко сакрити „украј пута“ и у смислу „некуда“ и у смислу „негде“, пошто се и усмеравање сакривања и сама сакривеност посматрају на истом просторном одсечку, названом „украј пута“. Али кад се и де напред, то се не дешава на истом месту као и кад се стигне и с т о ј и тамо напред, јер прво „напред“ је обавезно линија, тако рећи паралелна са радњом „ићи“, а друго „напред“ је тачка. Па опет, допуна за место је једнака у оба случаја. И одредба без димензије и одредба с протегнутом, неограниченом димензијом морфолошки су исте. Тако изгледа, шематски и упрошћено показано, ова специфична особина великог броја српскохрватских израза за место.

Та особина може се запазити још и у многим другим случајевима употребе разних месних израза и израза који су настали у даљем развоју првобитно месних обележја. Тако, у н. песми (РЈА s. v. доле) читамо: Ја посади виноград . . . тамо доле под запад, — иако би синтагма „под запад“ требало заправо да гласи „под западом“, пошто се очигледно мисли на место где је радња обављена а не на управљање сађења ка западу. Или се можемо запитати, зашто је прилошки израз *одовуд* (одн. *одонуд*), са типично аблативним значењем, постао предлог, и то са значењем мировања (на овој страни одн. на оној страни): РЈА s. v. овуда: Од овуд и од онуд Елеспонта давно два града бјесу (Ђорђевић). Временски изрази са предлогом *и*ред, типа „пред полазак“, „пред рат“, „пред венчање“ очигледно су потекли из обрта где им је смисао био акузативни; али се данас они употребљавају, и чак много чешће и обичније, у значењу мировања (пребаченог из просторног у временско): Три дана пред полазак он се разболео (а не пред поласком). Сличну еволуцију, са сличном особеношћу, доживели су данас већ скамењени предлошки облици *уврх*,

наврх, њокрај, украј, удно итд., који би, у суштини, требало да имају по две варијанте (Оде „уврх“ баште — Седи „уврху“ баште, као што још увек постоје варијанте *најоле* и *најолеу*). У српскохрватском језику сви ови језички узуси већ су се давно уврежили, али и летимично поређење са другим словенским језицима доказује да оваква ситуација није општесловенска. Тако се, нпр. у руском језику, никада не мешају прилози *назад* и *сзади*, *навврх* и *навврху*, или, рецимо, не би никако могло да се каже „Три дня перед отъезд он заболел“, него само „перед отъездом“. Руском књижевном језику нису познате такве врсте транспозиција као што је српскохрватско „Идем кући“ — „Седим кући“, која и код нас, додуше, представља нешто што се још увек сматра грешком, али је то грешка која се чује често.

Јасно је да је подручје српскохрватског језика било, свакако врло давно, највероватније од самог почетка самосталног живота тог језика, захваћено тенденцијом изједначавања адвербијалних израза за мировање и за кретање. Томе су морали истовремено доприносити и унутрашњи и спољни разлози, тј. и оно што је потенцијално постојало у самом нашем језику, и оно што се јављало као утицај несловенског староседелачког становништва. Разлози који су већ лежали у језику могу се тражити у оној особини, својственој свим језицима, коју смо поменули: при извесним ситуацијама одиста може подједнако да се замисли и да се употреби како статична, тако и динамична одредба. Даље, на балканском терену, под утицајем романског говорног супстрата, дошло је до крњења падежне системе и тиме до изједначавања конструкција за мировање и за кретање. Судећи по неким подацима из романских језика врло је вероватно да су у говору тог супстрата једнако гласили и прилози обеју врста (као што је случај код нашег *џу*, *џамо*). Све то створило је предуслове да се и постојећи прилози и прилошки изрази, као и они који су се тек касније стварали (нпр. *исход* и сл. + *ген.*), били они статичког порекла (*овде* и сл.), или динамичког (*овамо* и сл.), — неутрализују у свом значењу и постану опште локалне ознаке.

Подробније проучавање ових односа у нашем језику, а затим истраживање у македонском и бугарском, дало би нам тачан одговор на питање о томе да ли је показана особина искључиво српскохрватска или балканскословенска.

И. Грицаић

РЕКЦИЈЕ И ФУНКЦИЈЕ

Поред фонетских варијаната и морфолошких дублета карактеристичних за савремени српскохрватски језик, постоје и друге појаве, инфинитезималне, које указују на поремећаје психолошко-језичких вредности и синтаксичких односа. Ове друге појаве, мање приметне него оне прве, врло су значајне за проблем нормативности у књижевном језику и са ове тачке гледишта заслужују пажњу; али оне могу имати и дубљи лингвистички значај за разумевања процеса као таквих. Да ли нам поремећаји у рекцији глагола указују на неку тенденцију општег карактера? Или се у њима крије нека релативна условљеност? Или су такве појаве немерљиви, неусклађени резултати сложенијих процеса? Како се јављају такви поремећаји, чиме су условљени и на шта се ослањају, најзад где је граница којом их обухвата тип књижевног језика?

Одговор на ова питања можемо очекивати од анализе извесног броја карактеристичних примера глаголске рекције, и то управо оних чија основна вредност почива на кинетичкој динамици. То су глаголи који у једној ситуацији могу имати у себи довољну одређеност и потпуност, — али у другим ситуацијама вршење радње је употпуњено објектом, или опозитно узето инструменталском одредницом, односно функцијом глаголске рекције. То су глаголи типа *шресѝи*.

Често нам се у свакодневном говору, а и при превођењу јављају примери као *Не шѝолико колико ви замѝиљаѝте, рекао је г. Голсѝи, тресу ѝи врло лагано главу* (Ц. Пристли, *Анѝеоско сокаче*, 25). Ту имамо очигледно појаву једне општије тенденције да се функција модалне рекције реализује објекатском допуном, али ћемо на дискусију о таквој тенденцији прећи после ана-

лизе самог процеса, за који наведени пример није усамљен, а за потврду тога навешћу још пример који сам лично забележио — *Што онај истресе косу као лав гриву.*

Глагол *и́тресити* има своје апсолутно значење: вршити акцију, као код глагола *и́сасити*, *чи́йаити*, који могу, зависно од говорне ситуације, транспоновати радњу на објекат, управо обухватати објекат динамиком своје семантичке вредности: може неко *и́сасити и́смом*, *зада́йак*, *књигу*; *чи́йаити књигу*, *извеш́тај*, *новине*, и према томе — *и́тресити и́ейих*, *ћилим*, *ча́ршав*. Овај однос радње према објекту у суштини је исти и код семантичког померања: *и́пишу се усйомене*, тј. пише се о оном што је писац доживљавао, са семантичким процесом у објекту; али семантички процес може бити и у самом глаголу, као *и́тресити и́рашину*, где трести значи „истресати“ прашину, тј. трести тепих да би се истресла прашина. Поменути глаголи, као и глагол *и́тресити* могу имати одредницу инструмента вршења, односно извршења или извршивања глаголске радње, али се од глагола типа *и́тресити* одликују по основној природи, израженој код глагола *и́тресити* рекцијом.

Зашто није у духу језика *и́тресити главу* кад се мисли на некога који главом чини покрете? Та веза условљава активитет субјекта на објекту који бива обухваћен глаголском вредношћу, али који је спољашњи, који је ексогено дат. Напротив, ако субјекат усмерава на део себе самога, имамо однос ендогени, унутрашњу повезаност: *и́тресити (својом) главом*, *и́тресити (својом) косом*. То је дакле везано за функционалност начина, али не инструмента: помоћу главе, косе, с ограничењем на главу, на косу чинити покрете који су у ствари субјектови покрети. Ту, дакле, имамо нешто од медијалне вредности, иако глагол *и́тресити* ни у овој употреби није медијалан глагол, какав би био у примеру *човек се и́тресе* (у грозници, од страха и сл.). Из овога се види да је медијалност као стање формално изражена заменицом *се**, — али да делимичну медијалну усмереност садржи рекцијска реализација *и́тресити главом*, *косом*, и сл.

Изрази *и́тресити главом* и *и́тресну́ти главом* (стварно и фигуративно) показују однос функционално-модални, осенчен инстру-

* О овим питањима имаће се прецизнија слика кад буде објављено предавање проф. М. Стевановића, одржано 15. маја о. г. на Филозофском факултету у Новом Саду.

менталско-извођачком суседном нијансом, која има семантичких додира и са функцијом објекта у нијанси свршене радње: *ћреснући главу* (о ивицу плочника, о зид и сл.), што се семантички идентификује са рекцијском варијантом *ћреснући главом* (својом, о ивицу плочника, о зид, и сл.). Свршеност глаголске вредности захтева семантички изражену специфичну формулисаност, а тога немамо код глагола несвршене радње. Корелативност у опозитуму *свршеност* : *несвршеност*, дакле, није апсолутно условљена, него је изражена семантичко-функционалном спрегом. Међутим, у додиру две категорије имамо први бочни ослонац за објекатску конструкцију и код несвршеног глагола уместо рекцијске нијансе. Али и шира — општа тенденција замене функционално-модалне одреднице акузативом има подршке у бочним семантичким паралелизмима. Да бисмо ово конкретно приказали, извршићемо анализу неких семантички сродних глагола са медијално усмереном рекцијом. — Тако глагол *климаћи* — *климнући* у овој смеру не може имати акузатив објекта, већ само рекцију, и то корелативно *свршеност* : *несвршеност*, дакле *климаћи* — *климнући главом*, а за објекатску формулацију служе изведени глаголи (*расклимаћи*, *расклимаваћи нешто*, и сл.). Тако је и са глаголом *махати* — *махнући руком*, али са јаче израженим моментом извођачко-инструменталске модалности; овакво пак значење може имати веза *кренући руком*, где *кренући* значи махнути. Али глагол *маћи* — *ћомаћи* — *мицаћи* — *ћомицаћи* и *ћомерићи* — *ћомерати* могу имати и рекцију ендogene вредности, и егзогено формирани објекат. Јако изражени семантички еластичитет глагола *маћи* показује паралелизам *маћи ћрсиом* = учинити покрет прстом, а нарочито фигуративно у негацији — *не маћи ни ћрсиом*, а у конкретном значењу *макни ћрси*. *Макнући* има и значење медијално „склони се“, без рекције, па и формално несвршени глагол *мицаћи* у емоционалној вредности има и значење свршености — *мичи*, „склони се“, „одлази“, поред нормалних објекатских конструкција. Семантички врло блиски, овакви глаголи могу наметати акузативску објекатску конструкцију и глаголима као што су *ћресћи*, *климаћи*, са усмеравањем на врло близак однос рекцијске реализације у опозитуму према конструкцији која је између рекцијске и извођачко-инструменталске: *макнући*, *мрднући* (својим) прстом је на семантичкој граници конструкције *ћресћи*

главом, косом и махнућии руком с једне стране, а махнућии марамицом с друге. Непрецизност долази отуда што се *йрси*, *рука* могу осетити и као делови субјекта и као еманциповани његови делови.

Акузативска конструкција хвата маха, неосетно, али то показује једну тенденцију која се запажа при микролингвистичким анализама, нарочито типа општег језика, поготово новинског. Ова тема заслужује посебну анализу и документовање, али ипак овде ћемо навести један карактеристичан пример из мог најновијег материјала: *Што се йиче йодофицира у двору . . . они сви сањају официрске ейолетше, које само Двор може да им да* (један вечерњи лист, 11. јуна 1962. г.). — У правом значењу *сањаши* (нешто) је објекатски глагол; али у фигуративном значењу, нарочито с емоционалном обојеношћу изразито је карактеристична нијанса *сањаши о нечем* (о срећи, о бољем животу, о унапређењу). Међутим у овоме примеру, као често и у обичном говору, имамо реализацију усмерену семантичким законом упрошћенијег формулисања, дакле објектом. Разумљиво је да се у току овакве анализе појављује и питање да ли ова, релативно нова, тенденција нема и дубљи корен. По моме мишљењу ту имамо једну врло изразиту тенденцију синкретизма, изражену пре свега у аблативско-локативском процесу, затим у крупним упрошћавањима односа тврдых и меких основа, а нарочито појединих падежа у првој епоси и четвртој епоси српскохрватског језика: у једној с миксо-глотским, и другој с миксодијалекатским подстицајима. На овај начин добија своје пуно образложење и мишљење проф. А. Белића, које се може протегнути на замену генитивског објекта акузативским (упор. *О језичкој йрироди и језичком развићку*, 443).

С обзиром пак на књижевни језик, оваква померања рекције не могу бити допуштена ма колико била интересантна са лингвистичке тачке гледишта.

М. Павловић

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ПРЕВОДИМА У НАШОЈ ДНЕВНОЈ И НЕДЕЉНОЈ ШТАМПИ

Говорећи о болестима савременог француског језика¹, познати граматичар Робер ле Бидоа (Robert le Bidois) помиње следеће: снобизам, вулгаризам, англуманију, неологитис, супстантивитис, инвертитис, жаргонитис, сибжонктивитис (или, ако лекари допуштају, конјунктивитис), сиглуманију. Почињући постављањем дијагнозе, ле Бидоа, на помало шалив начин али са озбиљним намерама, скреће пажњу својим сународницима на појаве у француском језику које забрињавају.

Свако ко се ма и мало занима за наш савремени језик могао је опазити да и њега нападају не мале и не малобројне болести. Остављајући позванијима — да не кажем позванима, јер нам је свима дужност да се о чистоти и лепоти нашег језика старамо — да зналачки и тачно констатују и са ауторитетом лече болести нашег језика, ставио сам себи у задатак да изнесем неке примедбе које се тичу превода у нашој дневној и недељној штампи и језика којим су ти преводи написани.

Само се по себи разуме да говорити о негативним појавама у преводима у извесној мери значи говорити о таквим појавама у писаном језику уопште, или бар — у овом случају — о језику штампе, што би излазило из оквира овог написа. С друге стране, пак, примедбе на преводе и њихов језик биле би непотпуне ако би се прешло преко запажања која нису у непосредној вези са самим превођењем, па би и представа која би се о томе добила била непотпуна и нетачна. Због тога можда неће бити наодмет

¹ У листу *Le Monde*, у врло корисној повременој рубрики *Одбрана француског језика (La Défense de la langue française)*.

да укратко, пре него што пређем на примедбе непосредно везане за преводе, изнесем запажања која ми се намећу из исчека преведених текстова објављених у неким нашим листовима. Из већ наведених разлога, појаве и примери које ћу изнети за њих далеко су од тога да дају исцрпну и систематску слику стања нашег савременог језика уопште, или језика наше штампе напосе. Оне ће бити само једна илустрација, а можда и још једна опомена, па ако хоћемо и протест.

Сакаћење и деформисање речи, њихова нетачна употреба и погрешно синтагматско везивање — честа су појава у преводима који обилато излазе по нашим листовима, појава која открива људе са slabим познавањем нашег језика или са slabим или несигурним језичким осећањем, које зачас поклекне. Када преводилац у једном угледном и популарном недељном листу пише једно за другим *шмрка*, *шмркајући* и *шмрчући*, показује не само незнање и несигурност него и алкавост. Поред деформисања глагола као на пример *надражавајући*, *докончан*, „оне има да слушају“, нису ретки случајеви погрешног конструисања глагола (оженити се *са*), употребе енклитике *је* уз *се* („он се *је*“), погрешне употребе глагола *шребати*. Да би избегли употребу овог глагола у личним облицима, он *је шребео*, они *су шребали*, неки преводиоци праве рогобатне конструкције употребљавајући глагол безлично у реду речи који захтева лични облик и грешећи у погледу слагања граматичког броја („... и свих европских земаља које *су шребало* да буду окупиране“), уместо да употреби неки други глагол (*имајти* нпр.), друкчији ред речи или да се на други погодан начин снађу (промена субјекта, пребацивање из пасива у актив и др.). Разумљиво је да при оваквом стању ствари ни именице ни друге врсте речи нису поштеђене. У мору живе „стотине врста мекушаца и сићушних љускаваца“ (у уобичајеној терминологији, примењеној нпр. у савременим енциклопедијама, љускар и љускавци нису исти појам) снима се на „магнетофонској *шраки*“, катаклизме *су неразмрљиве*. Много теже су грешке у падежима за које бих се тешко усудио да тврдим да су релативно честе да ме бројни исечци са примерима не овлашћују за то. Поред мање упадљивих па и мање погрешних случајева као: „у прилог *веровања*“, „нема *ништа* погрешнијег“ и сл., у познатим дневним и недељним листовима налазимо и најгрубље грешке у падежима

и другим облицима које читаоца доводе у забуну. („До сада су виђена свега шест *ѝримерка*“, „... држао под *своју* [...] *власи*“, „приковао на *њему*“, „на *сцену* се појављује“ и сл.). Није редак случај да при употреби акузатива преводиоци не праве разлику између живих бића и ствари. („Хумор *ког* сусрећемо“, а такође и: „унучета *којега* ... није ... видео“.)

Није чудо што болест употребе посесивног генитива тамо где треба употребити присвојни придев није мимоишла ни наше преводиоце, утолико пре што западни језици са којих се доста преводи и у том смислу нагризају њихово и онако често мршаво језичко осећање. Свакоме ко макар и мало осећа наш језик јасно је да би „после смрти *мајке*“, „стихове *ѝесника*“ (у једини), „Људска комедија *Балзака*“ и сл., могло лепше да се каже.

Употреба присвојних заменица *свој*, *-а*, *-е* и *његов*, *-а*, *-о*, такође је болна тачка неких преводилаца. Чињеницом да западно-европски језици, са којих они најчешће преводе, немају обе врсте поменутих заменица, може се донекле објаснити учесталост те појаве, али се она никако не може оправдати. Када неко пише „изнад *мене* угледах“ или „упркос *себе*, сви мишићи *мог* тела . . .“, онда се и необудљиво правдање расејаношћу или непажњом (када је у питању удаљеност субјекта од заменице која се на њега односи) мора одбацити.

После оваквих врста грешака, указивање на погрешну употребу енклитика могло би изгледати као претеривање и цепидлачење. Ипак, ако неки случајеви остају и иначе спорни или се могу допустити два начина, сигурно је да није дозвољено употребљавати *је* или *се* иза запете када несумњиво акценат свом тежином пада на њих. Са овим је донекле у вези ред речи уопште, који такође понекад постаје жртва незнања или бар немарности.

Од посебних негативних појава треба поменути мешање *код* и *ѝри*, односно погрешну употребу *код* уместо *ѝри*, насталу по свој прилици под утицајем немачког *bei* (*код*, *у*, *ѝри*, *на*, *за* итд.) — која, чини ми се, све више узима маха. Говорити „*код* првог додира“ и „*мука* коју човек осећа *код* рђавих позоришних комада“, употребљавати, дакле, генитив уместо локатива са *ѝри*, значи неоспорно кварити и сиромашити језик лишавајући га речи *ѝри*. Исто важи за често помињано *ради* употребљавано узрочно уместо *због*.

Поменути појавама могла би се додати још доста дуга листа разних граматичких грешака, рогобатности и недотераности, језичких и стилских. Но, како се то све тиче на првом месту српско-хрватског језика уопште, па тек онда превода, било би нецелисходно давати сувише места примедбама те врсте на штету оних које непосредно улазе у оквир овог чланка.

Када говоримо о преводима и њиховој исправности и вредности, разликујемо пре свега две ствари: њихову тачност, односно верност оригиналу и језик који преноси смисао оригиналног текста. Испитивању тачности посветићемо мање места, пре свега зато што у оваквом општем осврту не можемо улазити у поређење превода са оригиналом, што се може радити (и што је чак неопходно) када се говори о преводу једног одређеног дела. Ово ипак не значи да није могуће наћи и без оригинала доста погрешно преведених места, нарочито појединих речи и израза, и да није потребно поменути нека од тих места да би се добила тачнија слика негативних појава у преводима о којима је реч. Попут слабих ђака, неки преводиоци се хватају за оно значење које им је познато или које им прво падне на памет, или пак постају жртве сличности међу речима. Тако налазимо *ситуација* у смислу положаја (друштвени), *исповедница* уместо повереница или сл., *лирска уметности* уместо оперско-сценска уметност, *увод* уместо узрок, *историја природе* (на француском *histoire naturelle*) уместо природопис или сл., *свесћ* уместо савест (на француском и енглеском *conscience* значи и једно и друго), *велик* уместо висок (на фр. *grand* значи висок ако не значи велик по значају), *интелигенција*² уместо дослух, договарање, споразум или сл.

Као прелаз од *нетачно* преведених места ка *лоше* преведеним, могли би се узети преводи именица са предлогом за ознаку припадности, порекла или врсте (најчешће из француских текстова дакле са предлогом *de*) у којима се рогобатност граничи са нејасношћу па и нетачношћу. Не познајући, не осећајући, па чак и не наслућујући поједине врсте генитива (експликативни, квалитативни, посесивни и др.), неки преводиоци говоре о *дворцу*

² У подлиску једног познатог дневног листа читамо: „Ови наши сусрети створили су између нас неко стидљиво и потајно саучесништво које се манифестовало ситним знацима интелигенције: једва приметан осмех [...]; неприметно успоравање хода...“

Нормандије, феномену психологије, награди Рима (уместо римској награди), *позоришту Италијана* (исти случај као и претходни) итд.

Дословно превођење и превођење у духу страног језика, честе појаве у преводима у нашој штампи, показују не само да неки преводиоци слабо знају језик оригинала него, можда још и више, сведоче о недовољном познавању матерњег језика. Разумети текст, а затим нашим језиком лепо изразити његов смисао — два су узастопна корака, понекад очигледно сувише тешка за слабог преводиоца. Буквално превођење изрека и идиоматских израза производи непријатно смешан утисак, а често доводи и до неразумљивости, бесмислице и апсурда. Сувишно је и помињати до каквог стилског сакаћења такав поступак доводи. Ево, примера ради, неколико таквих „устаљених“ израза који су се вероватно први и последњи пут уопште појавили у чланцима из којих их наводим: *окадиши нос некое* (у смислу урадити нешто у инат, „ударити преко носа“ или сл.), *помоћи мачки да скочи на љаву страну* (треба по свој прилици да значи: „извести на прави пут“, правилно упутити, помоћи правилно развијање и испољавање склоности), *мрзети до њовраћања* (уместо неизмерно мрзети, мрзети до гађења, мрзети целим својим бићем и сл.)³. *Један ударац ишћайом и књиге су написане*, треба да значи да су књиге написане као под дејством или по заповести мађионичарске палице⁴, *велики раи* означава очигледно први светски рат јер Французи кажу *la Grande guette*, *убичајени дневник* представља новине које редовно читамо⁵, *речено међу заградама*⁶ треба схватити као „узгред буди речено“ итд.

Није тешко претпоставити да и поједине речи често не доживљавају бољу судбину. Лекови су *неусејени* да умање бол (уместо „нису у стању“, „немоћни су“ или сл.), скуп је *пажљив* за сваку нечију реч (на фр. *attentif à*), у смислу „пажљиво слуша сваку реч“; неко је настрадао од *јеврејске љубавнице*, тј. од љубавнице Јеврејке, или: од љубавнице која је била Јеврејка; пример је

³ У преводу из кога је узет овај пример, читамо још: „... јер би му то олакшало да исповраћа свој огромни презир који му до грла испуњава срце“.

⁴ На француском *un coup de baguette* с тим што реч *coup* у томе језику има много пире значење, а реч *baguette* значи *ишћайић*, *палица*, за разлику од речи *bâton* и *cante* које значе батина, штап и штап као саставни део ношће.

⁵ На француском: *journal habituel*.

⁶ На француском *soit dit entre parenthèses*.

инспирисући, тј. пример који инспирише, надахњује, подстиче, узвишен пример; „евоцирају се“ тј. призивају музе „прекривајући себи велом лице“ (музе или они који их призивају?).

Вршећи своје многостране и без своје кривиче штетне утицаје на наше преводиоце, западни језици нису поштедели ни начин на који ми изражавамо године. Уместо на пример *године* 1857. и сл., код неких преводилаца налазимо овакав начин временског одређивања: „Тај амфитеатар свечано је отворен у 80-тој (sic!) години наше ере“⁷. Ако би се употреба предлога можда и могла бранити када су у питању збивања или радње које испуњавају једну годину, сигурно је да је она у оваквим случајевима недопустива, а вероватно је да ни преводиоци који овако пишу не кажу да су рођени у 1920. или у 1930. години.

Продирање духа страних језика осећа се у великој мери и у употреби показне заменице тамо где наш језик захтева понављање именице, као што ће се видети из наведених примера. Врло је вероватно да су и рђави преводиоци допринели да ова појава узме маха и у нашим оригиналним текстовима. Често у преводима налазимо овакве реченице: „... и једна страшна стрепња, она од смрти, стезала ме је“. Није потребно истицати колико је више у духу нашег језика: „И једна страшна стрепња, стрепња од смрти...“ Понекад чак употреба заменице није оправдана ни потребом за понављањем именице: „... не значи само следити одређене навике, оне синтаксичне (sic) и речничке...“ Овде је показна заменица *оне* непотребна јер су речи *синтаксичке* и *речничке* накнадно додате одредбе које се непосредно везују за реч *навике*. Каткад уместо заменице *онај*, *-а*, *-о* налазимо у истој употреби *овај* што је у неким случајевима, као у овоме који наводим, још горе: „У песничковој библиотеци не би се налазило ни једно дело из области критике, изузев *ових* потребних за утврђивање текстова...“ Овде је употреба показне заменице утолико погрешнија што заменица *ово* у облику за множину долази иза именице у једнини.

У жељи за модерним, а поводећи се за неким страним језицима где је понављање субјекта у виду заменице дозвољено, неки преводиоци дају овакве крупне и ситне наслове који речито

⁷ Пре тога стоји „у 29. години“.

показују на какве се све странпутице наш језик гура: „Папуанци ... ко су они?“, „Албертина, ко је то?“ и сл.⁸.

Укидајући поједина правила наше граматике, неки преводиоци уводе у наш језик (несвесно, разуме се) норме које важе у западноевропским језицима; држе се, рецимо, страних правила о слагању времена, па пишу: „Чуо сам да је Пруст рекао једног дана да је опис . . . у делу „Содома и Гомора“ био страшан . . . “ Ово због тога што је у дотичној француској реченици — према правилу о слагању времена — једно од прошлих времена употребљено у главној реченици повукло имперфекат у споредној. У нашем језику у сличним случајевима стоји садашње време у споредној реченици, а у наведеном примеру употреба претерита утолико је погрешнија што се појава о којој је реч може сматрати нечим што и у тренутку када се говори постоји и остаје такво, иако, додуше, није у питању опште прихваћена чињеница — која би и у француском довела до одступања од правила о слагању времена.

Разне друге конструкције добијају често још лошији и рогобатнији вид. Ево само два, три, нарочито упадљива примера: „За многе људе љубав је спис од којег они непрекидно праве преписе“; „у сенци, угледао сам поручника и капетана, *цигарете* на уснама“; „трешње којима се (. . .) пузала“ итд. При оваквом стању ствари није тешко претпоставити да има примера и за већ познато погрешно преводјење француске конструкције за истицање *c'est . . . que*.

Разна деформисања појединих речи или њихова погрешна употреба, што настаје обично под утицајем страног текста, допуњују ову ионако пи мало лепу слику. *Конзерваџор* уместо конзерваторијум, *зайовеси* уместо заповедништво (брода), *йолеђина* уместо леђа, *йреобраћење* (преображење), *йрейрочишћавање* . . . А не деформишу се овако само именице већ и глаголи, придеви и друге речи: *истиуриши* (тезе), *расйоредиши* (тањир), *йрейрочишћавати*, *йокфриши* (пољупцима); *антиисемийисийички* итд.

⁸ Друга реченица (наслов) преведена је са француског и није искључено да у оригиналном тексту гласи: „Albertine, qui est-ce?“ или: „Albertine, qui est-elle?“, мада ни на француском то не звучи најбоље и представља фамилијаран начин изражавања.

Низ других грешака различитих по тежини и врсти — које би тешко било и категорисати, а још теже све навести — придружују се поменутима. Овоме би се могла додати, истина много краћа, и листа примера у којима читалац узалуд тражи неко значење. У њима се не преноси смисао речи оригиналног текста, и они говоре само о особинама преводилаца и оних чија је дужност да проверавају њихов рад⁹. Има дакако спремних и способних преводилаца, али се за многе може рећи да — и не научивши ваљано страни језик — у додиру са њим заборављају свој. Остављајући дакле разне друге мање недостатке и крупне грешке, хтео бих да укажем на још две прилично упадљиве појаве у преводима који нас занимају. Прва је важна и иначе, а овде нарочито: употреба страних речи, друга се тиче транскрибовања туђих имена.

Изузимајући опште прихваћене, тешко замениве и обично интернационалне речи (најчешће грчког и латинског порекла), позајмице из туђих језика које срећемо у преводима и у нашој штампи могле би се поделити у две групе. Једној би припале стране речи мање или више распрострањене, па самим тим мање или више познате читаоцима који не знају језик из кога су те речи позајмљене. У другу групу ушле би речи које се никако или готово никако не употребљавају код нас, обично неразумљиве просечном читаоцу — а преводиоци их најчешће узимају да би себи олакшали посао. Разуме се да су не само у овој другој него и у првој групи у питању речи које би се могле и морале заменити нашим. Сасвим је разумљиво да ће стране речи (нарочито оне које су добиле мање-више интернационални карактер) и даље продирати у наш језик; али је много теже схватити зашто преводиоци до краја не извршују свој задатак, зашто наиме текст не преводи

⁹ Говорећи о једном критичару чије име иначе погрешно пише, један преводилац каже: „Ди Бела [уместо ди Беле], Вињи, Флобер . . . , он је убио досада већ десеторицу мртваца“. Опет у једном чланку о књижевности, други преводилац пише: „Нема песника „добре расе“, ако га не бисмо препознали још од прве речи, који не би пристао да покаже добровољно своје сведочанство, оно што је у ствари, сведочанство културе и хуманизма“. Ове реченице мање ће нас изненадити ако смо којим случајем пре њих прочитали: „Млади академици-официри литературе, не мрштите се...“; „... у одређивању мишљења и оформљавању мњења ...“; „Ох, ви који сте толико драги заслужујете, савладајте нестрпљење...“; „... мала ланчана справа помоћу које се као помоћу апарата за глуве формално на „текућој траци“ шапће у ухо...“

у целини, него поједине речи оригинала остављају и у својим преводима. На тај начин један процес који, када се сведе на квантитативно и квалитативно разумну меру, може послужити богаћењу језика на који се преводи — у оваквим га случајевима чини неразумљивим.

Од углавном разумљивих страних речи које се неоправдано употребљавају уместо домаћих понајчешће срећемо *шеатар* (понекад чак *шеатр* и *шеатер*), *ојус* и *асеки*, ову последњу у разним значењима и конструкцијама (*из, са, итд.*)¹⁰. За овим речима долази реч *секишакл* (у разним значењима, а најчешће једноставно у смислу *јризор*), а за овом вероватно реч *ревија* у значењу часопис¹¹. Затим се нижу речи (предмет посебне студије био би којим редом) *дуел, комјлетан* (у ширем смислу)¹², *ениузијазам, муџација* (у књижевности на пример), *илуминација* („истраживање и илуминација света“), *шокираџи, аматер* (љубитељ у ширем смислу, онај који воли нешто, нпр. *аматер* поезије, психоанализе), *коллекционар* (уместо скупљач), *елоквенџносџ* (уместо речитост), *магистрај* (високи или виши државни чиновник у Риму), *јровоцираџи* (изазивати, проузроковати, у ширем смислу: *јровоцираџи комјлекс инфериорносџи* нпр.), *херојина, ениџеријер* (опет у ширем, а не у сликарском смислу), *ојскуран* (у смислу незнатан, непознат),

¹⁰ Објашњење да се употребом речи *ојус* поред речи *дело* прави разлика између целокупног књижевног, односно уметничког стварања и једног одређеног дела — тешко би се могло бранити јер се из контекста обично види о чему је реч, а ради истицања и веће јасности може се рећи *целокупно* дело, или употребити множину са истим придевом или заменицом *сав, сва, све* (целокупна дела, сва дела и сл.). Можда да би избегао формално понављање (речи *део* и *дело* у генитиву), један преводилац пише: „... све до Виктора Игоа и једног дела Бодлеровог опуса“. Ако је *једног дела* морало да остане, уместо *јесничког ојуса* по свој прилици боље је било ставити *јесничких остварења* или што сл. Што се тиче речи *асеки*, поред тога што се употребљава на местима где једноставно може да се каже *вид, сџрана* („економски *асеки* ствари“, „... уживају све *асеки* наше цивилизације“), она се налази у реченицама које могу послужити као школски пример рогбатности. Пример који наводим није додуше узет из превода самог чланка него из кратког увода, али му је аутор по свој прилици сџм преводилац или је можда и он преведен: „Француски романисџер Ф. М. . . , је тим поводом у свом кратком есеју, [...] посматрао најпознатији Толстојев роман са неких неконвенционалних својих личних аспеката“.

¹¹ Занимљиво је да се реч *ревија* или *реви* у значењу смотра (трупа) изгубила, што показује да процес продирања страних речи није неповратан (иреверсибилан).

¹² На пример: „То је оно што одговара извесном опису — више или мање комплетно — биџа коме ми дајемо карактер живог створења“.

салон (у значењу изложба), *џеркусија* (судар, удар, потрес) итд. Нарочито мучан утисак остављају туђице употребљене у облицима који су необични и од домаћих речи: *халуцинирајући*, *шокирајући* (као придев), *еволуиранији* и сл.

Речи које би се могле ставити у другу групу не само да кваре језик и вређају најпросечније језичко осећање, него обично текст чине неразумљивим. У нашем случају оне се врло често могу сматрати непреведеним местима, што представља врхунац лошег превођења. Тако налазимо: *евидентниан*, *артифицијелан* и *артифицијелнији*, *комтаибилан*, *енигмаишки*, *џеифициран*, *конфиниран* итд.; *џреџекси*, *гинеџеја*, *десинаџер*, *иниџиџија*, *делиџи*, *конкубина*, *инџеси*, *валер*, *букмеџер*, *џефалойоди*, *џорџвајн*, *свасџика* (кукасти крст) итд. Уместо да једноставно каже да је неког ударила кап, један преводилац нам саопштава да је дотична особа „доживела удар апоплексије“, а други, пошто је дао као превод наслова неке стране књиге „Они који ходају у сну“, додаје у загради, као објашњење, „сомнамбули“ као да никада није чуо да се на нашем језику такве особе називају месечарима. Не грешите ни онај преводилац који, у листу намењеном деци и омладини, превод неког чланка о кријумчарима објављује под крупним насловом *Кониџабандисџи* . . .

Отварајући широм врата страним речима па и страној синтакси и уопште духу страних језика, неки преводиоци од нашег праве макаронски језик, стварају од њега неку врсту накарадног есперанта који би се пре могао назвати „дезесперантом“. Уместо да лакоћом и чистотом стила и језика штампане текстове чине приступачним што већем броју читалаца, такви преводиоци обесхрабрују и оне који би, иако не знају стране језике, смисао преведеног текста могли схватити када би био дат на приступачан и пристојан начин.

Питање писања туђих имена посебно је значајно, јер несавесно и без потребног знања изведено транскрибовање често добије карактер погрешног обавештавања. И када се спроводи правилно, по систему који је утврдио правопис, приближно фонетско транскрибовање страних имена не даје потпуно верну слику изворног изговора — због разлике у гласовним системима разних језика. При овом транспоновану тежи се ипак да се сачува у што већој мери изворни изговор туђег имена — колико год то

допуштају систем и законитости нашег језика; и ако писац или преводилац зна правописна правила и како се реч изговара у туђем језику — удаљавање од изворног изговора остаће у границама одређеног система и сачуваће се мање или више одређена веза између изговора у туђем и у нашем језику. У супротном случају, тј. када писац односно преводилац не зна изговор, долази до непотребних и крупних деформисања, тако да је читалац који неко име није раније знао погрешно обавештен, а онај који га је знао не може да га позна и долази у недоумицу. Тако чувени француски песник XVI века ди Беле (на француском du Bellay) постаје *ди Бела*, књижевни историчар и критичар Анри Гијмен (Henri Guillemin) — *Хенри* Гијмен, француски есејиста и књижевни критичар Шарл ди Бос (Charles du Bos) — *ди Бо*, песник Жан Полан (Jean Paulhan) — Жан *Пулан*, песник Сипервјел (Supervielle) — *Сийервје*, цар Клаудије — *Клауд*, а да и не помињем имена за која се не зна да ли су жртва преводиочеве или слагачеве грешке, или случајеве као када Дизнијев Шилџа постане „пас Гуфи“. Географска имена понекад имају исту судбину. Ко није упућен помислиће да се варош у Француској Санлис (Senlis) не зове тако него *Сенли* (овако стоји и у врло крупном наслову), Фландрија — *Фландр* (у преводу једног наслова стоји *Пуџ Фландра*), Тахити — *Таиџи* (зато што Французи немају гласа *х*), Литванци — *Лиџуанџи*, Базел — *Бал* итд.

Далеко од потпуног приказивања особина превода у нашој штампи, ова слика — састављена на основу запажања учињених на исечцима из неколико (углавном београдских) листова за последње четири године — има за сврху да с једне стране буде скроман прилог проучавању језика превода у штампи, а с друге, а ово нарочито, да буде једна опомена више да се стане на пут кварењу нашег језика, кварењу које у пајтежим случајевима води ка неприступачности и неразумљивости.

Михаило Павловић

ДЕКЛИНАЦИЈА ПОИМЕНИЧЕНИХ ПРИДЕВА

Као што је познато, у нашем језику има доста придевских речи које се употребљавају самостално, тј. без именице. У вези с таквом употребом оне су добиле и значење: означавају именичке појмове, и на тај су начин прешле у категорију именица. Исто је тако познато да су те речи, које су, дакле, по функцији и значењу именице, у највећем броју и даље задржале своју придевску промену, а неке су и у томе добиле именичко обележје — мењају се као именице (на пример, за именице *сѣрина* и *ујна* зна се да су то придеви постали од некадашњих именица *сѣриј* и *уј* и наставка за женски род *-на*¹, али оне одавно више не подсећају на своје порекло; затим: *благо*, што као именица значи „новац“, „стока“ и сл., *добро* и с конкретним и с апстрактним значењем — „имање“, „имовина“, „оно што је добро“, *das Wohl*, *зло*, „оно што је зло“, *das Übel*); њих, мислим, нема много. Много је више оних које се јављају с двојаким облицима, нарочито у извесним одређеним падежима. И овде ће бити речи о неким од тих поименичених придева, о онима на чију промену граматичари не гледају једнако и о онима који се, колико знам, нигде не помињу у граматицама, а који су обични и чести.

Као прву именицу која ту спада узимам реч *млада* у значењу „невеста“, „жена скоро доведена“ и сл. *М а р е т и ћ* у Граматици и стилистици вели за ту именицу да је по „постању“ придев и да, према томе, у дативу и локативу гласи *младој*; али одмах додаје да може гласити и *млади*, упућујући при том на примере из Вуковог језика. На другом месту, у историјском речнику загребачке Академије, он је, као обрађивач, поновио скоро то исто: зато што је

¹ Наш језик год. II, стр. 144.

реч *млада* „управо“ придев, датив и локатив су јој „по правилу“ *младој*, али и *млади* јер се она осећа сасвим као именица. За именички облик тих падежа Маретић се позива и на један пример из XVIII в. Међутим, изгледа да у грађама за граматiku и речник није било бројних потврда за то. А онда треба рећи да су она два-три примера с придевским обликом у речнику само из народне поезије. Ипак се чини као да је Маретић пре за облик по придевској промени, или ако не то а оно у сваком случају да подједнако рачуна на оба облика. Али то што о промени именице *млада* стоји код Маретића, свакако се односи на стање те промене у оном материјалу из којег је он састављао своју граматiku — у Вуковим и Даничићевим делима и у народним умотворинама.

На другој страни, именицу *млада* Белић узима заједно с именицама *сирџина* и *ујна*. За њега се и та реч мења као права именица (као *жена*). И у књижевном језику само тако. То налазимо на више места код њега². На једном месту, у универзитетским предавањима о грађењу речи, Белић каже да се придевска промена чува још у неким нашим говорима, и ту наводи, као пример, чакавске говоре: За исту именицу написао је професор М. Стевановић у Граматици српскохрватског језика (Београд 1957) — да се још *п о н е г д е* може чути с таквом променом. Ја сам обавештен да у Санџаку датив и локатив једине од именице *млада* имају придевски падежни наставак, а такође и у источној Херцеговини („купили смо аљину *младој*“). Али, што је важније, такав облик ових падежа може се наћи и у писаном језику. Имам неколико примера за то.

— Млади донесе *младој* из града пар ципела и ножић (А. Шеноа, Фелтони и расправе, Загреб 1932, 64); — Најпре припомогне младенац *младој* да се свуче до кошуље, а онда она њему (Тих. Р. Ђорђевић, Зборник за нар. живот и обичаје Јужних Славена књ. XXIX св. 1, Загреб 1933, 9); — Узме свекрва нож, одреже комад тијеста и да га *младој* (Божидар Широла, Зб. за нар. ж. и об. Ј. Славена књ. XXIX св. 2, Загреб 1934, 184); — Свекрва узме

² Збирка одговора на питања. III међународни конгрес слависта. Београд 1939, 27. — Савремени српскохрватски књижевни језик. II део: Наука о грађењу речи (универзитетска предавања), Београд 1949, 12. — О језичкој природи и језичком развоју књ. II, Београд 1959, 132.

„мушко дијете, па га на постељи три пут поваља да би се *младој* све мушка дјеца дала“ (Емилијан Лилек, Тих. Р. Ђорђевић, Наш народни живот књ. III 1931, 96); — Имућан је газда Мирко, неће *младој* бити лоше код његова сина (Илустрована политика бр. 69, 1960, 28).

Иако су овакви примери ретки, преко њих ипак не треба прелазити. Јер они значе да у овом тренутку процес формалног поименичавања ове речи још није завршен ни у књижевном језику. Зато она, у том погледу, не може ићи с именицама *сѣрина* и *ујна*.

Уз ово треба дати једну напомену. Видимо овде да се за промену именице *млада* свуда помиње само облик датива и локатива једине. Остали падежи јасни су сами по себи. Тако, у дативу, локативу и инструменталу множине реч *млада* као именица женског рода може имати једино именички наставак *-ама* (*младама*) јер би се с придевским наставком *-има* као таква губила (нпр. обратио се *младима*). А у основном падежу, у номинативу и једине и множине, крајњи су вокали (*а*, *е*) у изговору кратки тамо где је она добила именичку промену. Коју реч више о генитиву множине. За тај падеж немам никаквих потврда у материјалу, али би по свему и његов облик био као и код именица на *-а* (*младā*). У Маретићевој граматичи налазимо такав облик генитива множине из књиге Међудневица М. Ђ. Милићевића („сто душа: момака, девојака, и младā, ухвате се у једну лесу“). Међутим, Маретић наводи најпре облик *млади* који је нашао код Вука (нпр. у Ковчежићу: „Утом коло *млади* и дјевојака већ пред двором игра“). Тај нам је облик необичан зато што у књижевном језику наставак *и* у генитиву множине може бити само код оних именица женског рода на *-а* чија се основа завршава групом сугласника (нпр. *мāјки*, *бдрби* и др.). И зато је остао са дијалекатском вредношћу иако га је употребљавао Вук. Маретић је навео и Вуков облик *лађи*, који је забележио и М. Стевановић као црту источнопрногорских говора („сто *лађи*“)³.

Реч *сѣво* (*сѣхо*), која у самосталној употреби значи „копно“ (орр. *вода*, *море*), такође је поименичени придев. Маретић је спомиње у граматичи, и ту видимо да ју је Вук у инструменталу

³ *Михаило Стевановић*, Источнопрногорски дијалекат, ЈФ књ. XIII, стр. 69.

једнине употребљавао у облику на -ом (*сувом*); дакле, са именичким наставком (*село-село*). Такав облик овога падежа налази се и код Љ у б и ш е („Уждио југ да се морем није могло, а *сухом* било је тешко и стравично — Приповијести, Дубровник 1875, с. 49). Нема сумње да су такав инструментал ове именице Вукови најближи преци донели из Херцеговине, где је, према обавештењу које ми је дао А. Пецо, и сада у живој употреби; а свакако га је било и у народном језику Љубишиног родног краја. Међутим, код других наших писаца није тако. У речничким грађама Матице српске и Института за српскохрватски језик нема ниједног примера за облик *сувом*, а има примера за облик по придевској промени. Да наведем ове:

— Ј. И г њ а т о в и ћ: Онда јошт није било пароброда ни жељезница, а опасност велика *сувим* путовати; — В л. К а р и ћ: Идући за мало овом речицом оставља је и вуче се *сувим* до на реку Увац; — С т. С р е ђ а ц: И *сухим* и морем помогао му је, пише он, занат; — Ј. Ж у ј о в и ћ: У оно доба Британија није била морем одвојена од Француске. Због тога су први познати нам Европљани могли *сувим* прећи на земљиште данашње Енглеске; — Т и х. Р. Ђ о р ђ е в и ћ: Колонијална роба добијала се преко Трста, одакле је *сувим* довожена до близу Љубљане.

Ово јасно показује да је *сувим* још увек главни облик инструментала именице *суво*, док остале зависне падеже, генитив, локатив (и датив) једнине, она има по именичкој промени, и то већ врло рано као што се види из Рјечника ЈАЗУ (s. v. *сух*, с. 912). Примери за савремени књижевни језик:

— Са *сува* навалили опет љути оклопници (М. Ц а р); — Сутрадан, после кратка боја и са *суха* и с мора, преда се Корчула (С. М а т а в у љ); — Немају гвоздених путова на *суху*, ни флоте на мору (Љ у б. Н е н а д о в и ћ); — Ти знаш шта смо се и на *суву* напатили, а немоли на мору (Ј. И г њ а т о в и ћ); — Погинуо на *суву* (Т. М а р е т и ћ); — Благо ономе ко је на *суху*, а куку ономе ко је на води (С в. Ђ о р о в и ћ); — На ивици баре, на *суву*, обрете се газда Јово (И. Ћ и п и к о); — „Ви сте газда на *суву*, овде сам ја“ (Б. Ђ о с и ћ).

У свему овоме као да се огледа именичка промена придева кад је он употребљен у неодређеном виду, од које промене, код оваквих и сличних придева, у наше време једва да има остатака.

И именица *слајко* је по облику средњи род придева. Она се најчешће употребљава са значењем „у шећеру кувано воће“, „ушећерено воће“, а може да значи и „слаткиши“, „колачи“ уопште и сл. О њеној промени нисам нашао ништа у граматикама. Међутим, у поменутих грађама има доста материјала из којег се види да су код наших писаца савременог књижевног језика заступљене обе промене, и придевска и именичка, и то тако да су примери за падежне облике по придевској промени само нешто мало бројнији од примера где је именица *слајко* употребљена са именичким наставцима у истим падежима, у генитиву и инструменталу једнине. Да наведем и једне и друге.

Придевска промена: — Бројао је ћупове са *слајким* (Л а з а р К о м а р ч и ћ); — Оде к столу, на коме стајаше послужавник са *слајким* од трешања (С в. Р а н к о в и ћ); — Шифоњери, начичкани теглама разног „*слајког*“: од јагода, трешања, вишања... (Ј. В е с е л и н о в и ћ); — Послужила се *слајким* и приметила да је „слатко“ мало ушећерено (С т. С р е м а ц); — Тетка би нам често доносила помало *слајкога* (В л а х о Б у к о в а ц); — Уђосмо у једну лепо намештену собу, где се послужисмо *слајким* (Б. Б-в и ћ); — Најзад кад већ мину служење „*слајким*“... (Б р а н к о М а ш и ћ); — Пију каву, *слајким* се послужују (Д у ш а н Р а д и ћ); — Међу старе сувишне посуђенице рачунам *ћвјела* ... у значењу кришке круха, *слајкога* [?] итд. (П. С к о к); — Пошто је послужитељ послужио *слајким* од дуња... (Ј о в а н Р а д у л о в и ћ); — Ако би их том приликом понудили *слајким*, они би одбијали (М и л и в о ј е П е р о в и ћ).

Именичка промена: — Тако, дабоме, ето то је фамилијарни разговор кад се говори о *слајку* од ружа (Б. Н у ш и ћ); — Једна пријатељица посла јој теглу *слајка* од малина (М и л и ц а Ј а н к о в и ћ); — Жено, донеси свеже воде и *слајка* (Д р а г о ј л о Д у д и ћ); — Одмерено испијајући чај са црним вином и *слајком* од малина

(В е р а С т о ј и ћ); — Послужене су *слајком*, водом и кафом (И. Андрић); — Фра Марко навикну да му додаје воду, да га нуди млијеком и *слајком* (И. Андрић); — Оћеш кавом и *слајком* да те послужимо! (Д о б р и ц а Ћ о с и ћ); — По цио дан крца гурабије, а послје пије расо и туршију, да се осоли иза *слајка* (Ћ а м и л С и ј а - р и ћ); — Послужили су ме *слајком* од дуња (Д у ш а н С а в к о в и ћ); — Почасти ме *слајком* од вишања, па кафом (П о л и т и к а, 1960).

Код Милутина Ускоковића, у једном истом његовом делу, у роману Дошљаци, употребљен је генитив и с придевским и с именичким обликом (Кремић није био узео ништа више него кашичицу *слајког* од јагода: „Кроз који дан послаћу снаји теглу *слајка*“). Други пример је из писма једне мајке за коју писац каже да је умела писати онако како говори, „оним лепим језиком рођених Ужичана“ (Дела, 240). Зато је међу наводницима. Због тога можда генитив *слајка* треба овде примити као облик говора ужичког краја, као што би се одмах могло рећи за датив *снаји* у истој реченици (м. *снаси*, *снахи*, од *снаха*). То тим пре што је Ускоковић сигурно добро познавао тај говор јер је и сам био Ужичанин. Други, придевски облик генитива (*слајког*) употребио је свакако зато што му се могао чинити „књижевнијим“, одн. граматички исправнијим. Тако је он у језичкој свести носио оба облика ове именице.

Ова именичка реч према свом значењу спада у градивне именице. И она може имати и множину — кад означава више врста *слајка* (или *слајкога*); нпр.: У другом (орману) посуђе за чај, колачи, *слајка* и разне посластице (М а р и ј а н Ј у р к о в и ћ). Од множинских падежа и овде долази у обзир само облик генитива. Тај падеж је могућан једино с именичким наставком (-*ā*), као што је и у многим другим случајевима поименичених придева. За то имам овај пример: Од свију *слајака* што их наше домаћице кувају „ружица“ је најћибарније слатко и сва се друга слатка мање више кувају (С а в о С к а р и ћ, Зембил књ. III, Сарајево 1936, 129). Дакле, сугласници у сугласничкој групи којом се завршава основа именице раздвојени су у овом падежу непостојаним *а*. И то непостојано *а* налази се на свом месту. Али такав нам падежни

облик пада у очи као неприродан и помало чак делује као извештачен. Код многих других сличних речи у генитиву множине је на месту првог сугласника који је настао једначењем по звучности — изворни глас (на пример: *клујко*, мн. *клујка*, ген. *клубака*, *нейце-нейца-небаца*; *свеска-свезака*, *белешка-бележака* и др.). Међутим, облик *ладака* од именице *слајко* био би још неприроднији. Зато и не постоји. Реч *слајко* добила је као таква, у таквом гласовном саставу, одређено именичко значење, и зато би, ако се баш мора употребити у генитиву множине, најбоље стајао облик *слајкѝ* или *слајкѝѝ*.

У историјском речнику ЈАЗУ уз значење ове речи „у шећеру кухано воће“ има само толико — да се говори у источним и јужним крајевима, „гдје се оно и приређује“, и нема ниједног примера из језика писаца; тако је и с њеним другим значењима. А наведени примери у прегледу и једне и друге промене показују да писци припадају већином најновијем времену. Све то значи да је *слајко* као именица уопште нова реч. Али се за њу већ може рећи да је код нас општепозната. Што се тиче њеног облика у промени, рекло би се да су је многи одмах почели мењати као именицу, да таква промена постаје све чешћа и обичнија и да све више потискује њену другу промену, придевску.

Прелазим на поименичене придеве који су постали од именичких речи наставцима за грађење придева. То су, на првом месту, многа имена земаља, покрајина и места која су по облику придеви изведени наставком *-ска*, *-ско*. Те речи чувају придевску промену. Тако се, као придеви одређенога вида, мењају, на пример, именице: *Француска*, *Хрвајска*, *Грчка*, *Бачка*, *Бањска*, *Гроцка*, *Врбовско*, *Брчко*. Али се све такве речи не мењају само тако; штавише, неке се од њих у промени све више употребљавају у именичком облику. Таква је, на пример, именица *Рашка*.

У Маретићевој великој граматичи, међу примерима за мењање и немењање *к* у *џ* испред *и* у деклинацији именица женског рода, налазимо од именице *Рашка* (име речи) облике *Рашици* („Нови Пазар на *Рашици*“) и *Рашки* („на води *Рашки*“); први је из Вукове *Д а н и ц е*, а други је нађен код Даничића. Иначе Маретић не помиње ову реч кад говори о именицама које су по пореклу придеви. Код М. Стевановића⁴ видимо именички облик локатива у

⁴ М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1957, 328.

примеру: *Живи на Раици* — за који он вели да се тако каже. А у речнику новог *Правописа* (1960) од именице *Раика* датив је на *-ки*. Али то не значи ништа више него да је именички облик ове речи у дативу (и локативу) књижевни облик, који у сугласничкој групи има глас *к*, а не *ц* испред падежног наставка *и* (као што је, на пример, у последњем издању Белићевог *Правописа* — *Раици*) и који је, уосталом, због тога и дат; док облик по придевској промени, *Раикој*, не представља за правопис такво питање. Међутим, на другом месту, у *Нашем језику* год. I (1933, стр. 288), каже се да није добро „у Раики“, већ треба „у Раикој“ зато што та именица као поименичени придев још није изгубила придевско обележје — дужину на крајњем *а* (*Раика̄*). Али се тако не може гледати на њену промену. Јер се она, у ствари, мења и као именица и као придев.

Када је именица *Раика* назив старе српске државе, онда она има придевску промену. Да наведем за то ове примере: — Одмах после тога запрети *Раикој* велика опасност од Татара; — Он је показао освајачке тежње Угарске према *Раикој*; — У *Раикој* богомилско питање ипак није никада више избило на површину (Ст. Станојевић)⁵; — Распирио суревњивост према *Раикој*; — Гранична линија између Срба и Грка ишла је тада у *Раикој*; — Тргују по *Раикој* (Влад. Ђоровић)⁶; — Дошао да изврши преглед пограничних утврђења према *Раикој*; — У *Раикој* се властела изјаснила за Стевана (Историја народа Југославије I, Београд 1953, на стр. 248. и 252). — Нисам наишао, у историјским књигама, ни на један пример за другу промену именице *Раика* кад је у овом значењу. А кад је име познате варошице или реке, она се мења најчешће као именица. И то не треба потврђивати примерима. Облик придевске промене много је ређи, али га такође има. На пример: Зар у Југопетролу у *Раикој* нема? (Политика од 15. маја 1961, 8); „хотел у *Раикој*“, „рођен је у *Раикој*“, „уписао се у школу у *Раикој*“ (исто, 1. марта 1962, 9). А у једној радио-емисији (31. авг. 1961) спикер

⁵ Ст. Станојевић, Историја српскога народа II изд. Београд 1910, на стр. 126, 103, 93.

⁶ Владимир Ђоровић, Историја Југославије, Београд 1933, на стр. 103, 78. и 99.

је прочитао: Грађани говоре о *Рашки*, а затим је у истом тексту исти падеж прочитао у придевском облику (у *Рашкој*).

Мислим да именица *Рашка* као назив државе има увек придевску промену зато што она тада, колико-толико, упућује, иако више подсвесно, на придев који је постао од речи што је означавала некадашњи стари град *Рас* („*Рашка* — земља, држава“). Друга је ствар кад је тај придевски облик име реке или места. Тада се он нимало не осећа као такав јер веза са основном речју не постоји нити се она уопште успоставља. Осим тога, и сам придевски наставак *-ска* због гласовних промена „оштећен“ је првим гласом (*с*), и тиме је његов састав измењен. То све чини да се топоним *Рашка* и својим обликом сматра као именица, од које се затим, као од основне речи, може извести друга именица или придев. Један пример за такав придев изведен од именице *Рашка*: Напред, на челу, луксузни „шевролет“ *рашчанског* предузећа „Брвеник“ (П о л и т и к а од 23. фебр. 1962, 8). А човек из *Рашке* звао би се, према томе, *Рашчанин*.

Тако је и са „адјективним“ именима местâ *Башка* на Крку и *Градишка*, за која П. С к о к каже⁷ да их нико не мења по „адјективној“ деклинацији, већ само као именице⁸. Са њима је слична и именица средњег рода *Гацко*, о чијој је промени писао А. П е ц о у овом часопису (књ. VI, 125—127). Пецо тврди да је именичка промена те речи „и од раније обичнија него придјевска“ и да је само таква промена данас позната у народном говору целе Херцеговине. На тај начин, поименичени придев *Гацко* постао је по свему именица; наравно, и по краткоћи изговора крајњег самогласника у номинативу.

Именичке падежне наставке може добити и поименичени придев ове врсте чији је граматички састав потпуно јасан: именица + наставак којим је придев саграђен — без икаквих измена у гласовном погледу. Таквим падежним облицима употребљена је реч *Горанско*, назив села, у овим примерима: — Ослобођење Го-

⁷ Зборник А. Белићу, Београд 1937, стр. 28-29.

⁸ Интересантно је да су састављачи правописног речника дали за датив ових именица облик са *к* испред падежног наставка и облик са промењеним тим гласом у *ц*, али не и истим редом: *Баици* и *Баици*, а *Градишка*, *-ици* (и- *ици*), док за тај падеж од именице *Рашка* наводе, као што знамо, само облик на *-ки*. Не видим да овде има каквог разлога за неуједначеност.

ранска (као наслов у излагању); — Линије које су из *Горанска* водиле за Шавник ...; — По разоружању Италијана на *Горанску* запаљена је општинска архива (Батрић Јовановић, Тринаестојулски устанак у Црној Гори, Борба од 18. јула 1961). На истом месту има пример за локатив с придевским наставком: Герилци и устаници разоружали су италијанске постаје на *Горанском*. И то јасно показује да именичка промена, као новија, није још сасвим овладавала у језичком осећању дотичног писца. Али је овде питање у томе шта је изазвало ту промену кад се у многобројним другим случајевима именице на *-ска*, *-ско* (и *-ски*, нпр. *Имојски*) мењају као придеви. Ја бих о томе могао да кажем ово.

У Вуковом речнику налази се реч *Горанско* као поименичени придев, али придева *горански* нема. Нема га ни у другим нашим речницима савременог књижевног језика. По свему изгледа, та изведена реч, са значењем „који припада горанима“ и „који припада гори или горама“ (Рјечник Југославенске академије) није никад била много распрострањена, није никад имала ширу употребу⁹. А још је Вук назначио код речи *горшџак*, која значи исто што и *горан(ин)* — *Gebirgsbewohner*, „човек (сељак) који живи у горама“ (Рј. ЈАЗУ) — да се она говори у Црној Гори, одакле је и писац текста из којег су наведени примери. Зато што ту није у употреби (или није у живој употреби) придев *горански*, његов облик средњег рода, који је увек само име одређеног места, могао је лако примити и наставке именичке промене. А двојаку промену, придевску и именичку, именица *Горанско* има и у говору краја где се налази то село. Ј. Вуковић у својој дијалектолошкој монографији *Говор Пиве и Дробњака* (ЈФ књ. XVII, 63) наводи називе места: *Горанско*, *Дубровско*, *Малинско* и *Подмалинско* као поименичене придеве средњег рода на *-ско* који у зависним падежима чувају облике одређеног вида, али који се могу чути и са именичким облицима. И Вуковић вели да то показује да су те речи „још у процесу супстантивизирања“, а ништа не каже о томе шта подстиче тај процес.

⁹ Реч *горан*, *горанка* сада је „оживела“, али са другим, новим значењем: члан организованог покрета за подизање шуме, за сађење и неговање дрвећа уопште. Од те именице чест је у употреби придев *горански* који има посесивно значење — „што припада горанима“ („Данас ћемо заварити у *горанске* планове“), а онда и *горанска* екипа и сл.

У овом смислу интересантна је и реч *Рудо*. Тако се зове босански градић на Лиму, о коме је доста писано у нашој дневној штампи поводом прославе двадесетогодишњице ЈНА. Та именица увек је била написана у облику по придевској промени; на пример: У центру *Рудог* порушене су трошне кућице (П о л и т и к а од 18. дец. 1961); — Један пут до *Рудога* (П. од 23. дец. 1961); — Предвиђено је да се у *Рудом* одрже свечаности (П. од 20. дец. 1961); — 20-годишњица од историјског догађаја у *Рудом* (В е ч е р њ е н о в о с т и од 7. дец. 1961); — У *Рудом* почела прослава (Б о р б а од 22. дец. 1961); — [Талијанске колоне] нападе су према *Рудом* (Радио-емисија од 22. дец. 1961). И свуда само тако. Мени су овакви облици ове речи врло необични и рекао бих да су они такви за свакога који у свом језичком фонду нема придев *руд*, *руда*, *рудо*. (Нису случајно Р и с т и ћ и К а н г р г а у Српскохрватско-немачком речнику ставили у заграду: руменкаст, црвенкаст, као најчешће значење које та придевска реч има). Зато је сасвим логично што је *Рудо* у таквом случају „чиста“ именица, која би се тако и мењала по падежима.

Посебан случај представља реч *Коњско*, такође назив места. У књизи Категорије речи српскохрватског језика (Београд 1957, 95) М. С. Л а л е в и ћ је узима као пример за придев потпуно поименичен, тј. који, поред службе и значења, има и промену именичку (генитив *Коњска*, локатив у *Коњску*). Мени се чини да у томе треба видети израз тежње да се избегне представа о основном значењу које реч има као изведени придев.

И називи места, покрајина и сл. на *-ово/-ево* по постанку су исто тако придеви (присвојни) који су тим наставком изведени од именица; нпр. *Пойово*, *Косово*, *Грахово*, *Краљево*, *Кнежево*, *Прахово*, *Милошево*, *Трново*, *Бурђево*, *Дреново* и др. Као таква „топографичка“ имена Маретић је навео и ове речи: *Крајово*, *Гучево*, *Крешево*, *Смедерево* — код којих се данас не може видети никаква веза с придевима који би постали од именица. А такве су и многе друге; нпр: *Лайово*, *Хойово*, *Тейово*, *Кичево*, *Кладово* и др. У Рјечнику ЈАЗУ имају ознаку да су именице средњег рода, и од ових само се за име града *Смедерево* одређује порекло (средњи род посесивног придева од старе речи *Смедер*, некада назив истог места). О промени ових речи мало шта има да се каже. За „необични“ генитив *Косовога* и датив *Трновоме*, који су из народних песама,

Маретић сматра да су дошли „поради стиха“. И за облик инструментала по придевској промени навео је два примера: *Косовијем* (тј. *Косовим*), из једне црногорске песме, и *Пойовим*, који је употребио Даничић. „Али од таквих именица“, вели Маретић, „биће обичнији инструм. на -ом, и за то су дати примери: под — *Гучевом*, *Смедеревом*, *Крешевом*. Међутим, то „биће обичнији“ не вреди много за књижевни језик: све ове речи имају именичке наставке у свим падежима; дакле, и у инструменталу. Облик *Пойовим*, који је из *М а ј к о в љ е в е* Историје српскога народа у *Д а н и ч и ћ е в о м* преводу, свакако је настао према придевском облику тога падежа у руском језику, као што је и *М. Г л и ш и ћ* превео *йеред Князковым* са *йред Књасковым* у реченици: Руске трупе које се беху нагомилале *йред Књасковым* ... (Л. Толстој, Рат и мир III, Београд 1946, 367). А такви се примери губе поред облика именичке промене. Зато је исправно што се код других граматичара (А. Белића, Ср. Живковића, М. Стевановића) називи места, покрајина и сл. типа *Косово* мењају само као именице. Они су то постали и својом променом. Наставком -ово/-ево, који је по пореклу придевски, саграђен је велики број таквих речи и стално се граде нове, на пример: *Карађорђево*, *Пашићево*, *Светозарево*, *Рајково*, *Кидричево* и др., тако да је у тој служби врло продуктиван и функционише потпуно као именички наставак, који се чак може додавати и именицама женскога рода; на пример, шумадијско село *Драгово* добило је тај назив од имена женског лица *Драга*, а у Александровачкој жупи једно село зове се *Шљивово*.

У поименичене придеве спадају и сва презимена на -ов/-ев, наша и туђа. Тих речи има доста код нас, углавном у Војводини; од других словенских језика највише их је у руском и бугарском језику, а мање у македонском. И то су по облику присвојни придеви који су постали наставком -ов/-ев; на пример: *Вукадинов*, *Михаилов*, *Вуков*, *Лазарев*, *Гаврилов*, *Југов*, *Младенов*, *Наумов*, *Тирилов*, *Коларов*, *Орлов*, *Тишов*, *Мојсов*, *Велков*, *Виноградов*, *Кољцов*, *Арсењев*, *Чехов*, *Леонов* итд. За нас су домаћа презимена, готово сва, а и многа друга из поменутих језика, представљена речима које постоје и као изведени придеви. А познато је да су такви придеви до данас сачували у једнини стару, именичку промену у којој само инструментал има облик придева одређеног вида (нпр. с *Јовановим* сином) — поред тога што је код њих већ

увелико преовладала, и у народном и у књижевном језику, придевска промена. Нас овде интересује како се они мењају кад су употребљени самостално, именички, у значењу презимена. Те речи тада имају промену именица у свим падежима сем у инструменталу. Тај се надеж стално одржава у облику који има по именичкој промени придева, тј. у облику с придевским наставком *-им*. За то има примера и у дневној штампи. Да наведем неколико из Политике:

— Срдачно [се] поздравио са *Веселиновим* (28. априла 1961); — Туниски министар ... састао се са совјетским амбасадором у Тунису *Куљевим* (22. јула 1961); — Сви микрофони у САД закупљени [су] углавном Германом *Тийшовим* (8. авг. 1961); — у пријатељским односима са *Риковим* (29. окт. 1961); — уговор са халфом *Малешевим* (12. дец. 1961); — водили су... разговоре са Лазаром *Мојсовим* (12. дец. 1961); — Са својим старим пријатељем вајарем *Боднаровим* шалио се... (1. фебр. 1962); — Кренуше у потрагу за наставником Владимиром *Миланковим* (6. јуна 1962).

Два-три примера из емисија Београдског радија: — Разговарао са помоћником министра *Кузњецовим* (16. новембра 1961); — Хрушчов се састао са Тодором *Живковим* (23. јула 1961); — са *Брежњевим* (28. дец. 1961); — са Јованом *Веселиновим* (31. авг. 1961).

Овакав се инструментал налази нарочито много у преводима с руског. Зна се да у том језику презимена на *-ов/-ев* и *-ин* (*-ын*) имају ту увек наставак присвојних придева таквог облика; нпр. *Некрасовим*, *Радищевим*, *Пушкиним*¹⁰. И преводиоци су раније као по правилу преносили тај инструментал у наш језик. Довољно је позвати се на Глишићев превод Толстојевог романа *Рат и мир*. И у издању од 1946. год. видимо свуда не само, на пример, с *Кушзуовим*, *Долгоруковим*, *Чернишовим*, пред *Балашовим* и сл. него и: Ја вас морам почастити *Курагиним*, јахао са *Илијиним*, с *Билибиним*, догађај с *Тељаниним* и сл. У новим преводима срећемо такође примере као што су ови:... да се видите са *Стрёмовим* (Л. Толстој, Ана Карењина I, превод Зорке Велимировић у редакцији И с и д о р е С е к у л и ћ, Цетиње 1960, 303); — Стрёмов са

¹⁰ Грамматика русского языка I, Москва 1960, 138-9.

Сергијем Ивановићем *Кознишовим* и *Песковим* (исто, стр. 388); — с уметником *Михајловићем* (Н. К. Гудзиј, Лав Николајевић Толстој, Београд 1946, 117).

Није потребно наводити примере у већем броју. Њих има највише у преводним текстовима. Исто тако ни наша презимена на *-ов* и *-ев* нису сада ретка с таквим обликом инструментала. Међутим, те се речи све чешће јављају и у инструменталу с именичким наставком *-ом*. Да дам за то такође неколико примера из истог дневног листа.

— са *Веселиновом* (31. авг. 1961); — Сећам се разговора са другом *Соколовом* (13. окт. 1961); — Дуелира се са командантом пука С. Н. *Ситаровом* (7. фебр. 1962); — Био [је] повезан са „својим пријатељем *Андройовом* ... (17. фебр. 1962); — Гагарин је рекао да се заједно са Германом *Тишовом* налази у групи космонаута (28. марта 1962); — интервју са Леонидом *Иљичковом* (9. априла 1962); — Разговор с маршалом *Коњевом* (8. априла 1962); — домаћа екипа била је за ову прилику појачана ... *Русовом*, *Појовом* и *Веселиновом* (10. маја 1962).

И за ово не треба наводити више примера. Можемо их лако наћи — где год је реч о лицима са сличним презименима. Каткад је у истом тексту иста реч употребљена и с једним и с другим наставком у инструменталу. На пример: Маљенков седи ... заједно с *Дударовим*: Нисам могао да погодим ко говори с *Дударовом* (Политика од 25. и 26. јула 1961, фељтон, На путу за Берлин); — састанак Хрушчова с Торезом и *Живковым*: ... Хрушчов састао се данас са Тодором *Живковым* (Политика од 24. јула 1961). А да и не истичем нарочито случајеве где такве речи стоје једна поред друге а у инструменталу имају различит облик, као што је овај: Ова група се касније проширила Булгањиним, *Шейшовим*, *Сабуровом* и Первухином (Политика од 18. окт. 1961).

Кад тако инструментал имена на *-ов* и *-ев* има облик с наставком *-им* и облик с наставком *-ом*, онда је питање да ли су то, за књижевни језик, равноправни облици или нису. Састављачи најновијег Правописа определили су се за овај други облик, на *-ом*, али не искључују из употребе ни онај први, на *-им*. И то је исправно. Јер нема сумње да је стварно преимућство на страни инструмен-

тала с наставком именичке промене. Тај се облик све више употребљава, док, на другој страни, употреба облика с придевским наставком постаје сваким даном све ређа. Па ипак тешко је сложити се с констатацијом да таква презимена, и нашег и руског језика, само „понекад имају тај наставак“. Ми смо видели да материјал о томе није толико оскудан. Инструментал на *-им* још увек се најчешће јавља под утицајем сличног облика таквих речи у руском, и то у првом реду при превођењу с тог језика. Исти наставак могу понекад добити и наша презимена на *-ов* и *-ев*, нарочито она која су као таква и придевске речи — са истим изговором (на пример: *Пойов-йойов*, *Пейров*, *Михаилов* и др.). А онда, има код нас крајева где се нека данашња презимена стално осећају као присвојни придеви, и зато је у инструменталу обично наставак *-им* (у Црној Гори тако се осећа реч *Миљанов* и сл. која је после постала презиме). Али све то далеко је од тога да може представљати било какав развитак придевског наставка у инструменталу ових речи.

Насупрот томе, други наставак, наставак именичке промене, брзо се шири и уопштава. Придеви на *-ов* и *-ев* у служби презимена постају именице и природно је што временом добијају и остале особине именичких речи. Тако они у вокативу могу имати облик именица, тј. падежни наставак *е* : на пример: Реците, господине *Пойове!* (Рад. Кошутих, Руска граматика II, Београд 1941, 89); — касно сте стигли, *Семјонове* (Наша књижевност 10 окт. 1946, 273); — Ти би, *Федотише*, пристао уз њих (Л. Толстој, Рат и мир I, Београд 1946, 256), као и: *Орлове*, *Бошкове*, *Младенове* итд. Од њих се затим сложеним наставком *-љев* граде по потреби придеви с посесивним значењем; на пример: на лицу *Балашовљевом* (Л. Толстој, Рат и мир III, Београд 1946, 35); — Затим се сетила мршаве фигуре *Пейровљеве* (Л. Толстој, Ана Карењина I, Цетиње 1960, 232); — Задовољан [сам] што нисам био на *Титовљевом* месту (Политика од 8. авг. 1961) и др. У чланку објављеном у књ. XI овог часописа ја сам (на стр. 87) написао да се многа презимена на *-ов* и *-ев* и у изговору разликују од придева чији облик имају. Сад бих о томе рекао нешто више.

Таква диференцираност према придевима изражена је данас у највише случајева двома варијантама: с кратким узлазним (°)

и дугим узлазним (') акцентом на самогласнику испред наставка. Тако имамо : *БогдѠнов* и *БогдѠнов* : *БѠгдѠнов* (придев), *АдѠмов* и *АдѠмов* : *АѠмов*, *ОгњѠнов* и *ОгњѠнов* : *ОгњѠнов*, *МиловѠнов* и *МиловѠнов* : *МѠловѠнов*, *МилаѠинов* и *МилаѠинов* : *МѠлаѠинов*, *ИвѠнов* и *ИвѠнов* : *ИѠнов*, *МладѠнов* и *МладѠнов* : *МѠдѠнов*, *МилѠшев* и *МилѠшев* : *МѠлошев*, *ОбрѠнов* и *ОбрѠнов* : *ОбрѠнов*, *ТодѠров* и *ТодѠров* : *ТѠдоров*, *ДамјѠнов* и *ДамјѠнов* : *ДѠмјѠнов* итд. Колико сам запазио прва варијанта (*БогдѠнов*) чује се углавном код представника војвођанских говора, говора који знају за оваква презимена. А ту се најпре и јавила потреба да се иста реч диференцира, према томе да ли је употребљена у функцији придева или именице; другим речима, да ли, на пример, реч *Милошев* у вези *Никола Милошев* има значење присвојног придева (чији Никола?) или је она само породично име. За другу варијанту може се рећи да је обичнија тамо где та презимена имају облик на *-ић*. Јасно је да се у речи *БогдѠнов* као именици, у ствари, огледа изговор презимена *БогдѠновић*. Такође и у изговору неких двосложних речи постоји тежња да се гласовним нагласком разликују од придева; на пример, пре ће се чути *ЖѠвков* него *ЖѠвков*, *ПѠвлов* (и *ПѠвлов*) него *ПѠвлов*, *РѠјков* него *РѠјков*, *МѠрков* него *МѠрков* и др. Презиме *Ђрлов* гласи само тако, с кратким узлазним акцентом, док за придевску реч имамо акценатски дублет: *ђрлов* и *брлов*; *БѠшков* је присвојни придев, а *БѠшков* — именица. Итд. Реч. је, дакле, о доста јасно израженој тенденцији да се презимена на *-ов* и *-ев* одвоје од придева истог облика. И то је један разлог више што те речи у инструменталу све чешће добијају именички наставак *-ом*. А онда и сам наставак *-ов* може послужити да се помоћу њега сагради реч која служи искључиво као презиме; нпр. *НѠков*, *Маглов*, *Војнов* и др.

Напоследку, и презимена на *-ски* нису ништа друго до поименичени придеви. Таквих презимена код нас нема много, али је познато да их има у другим словенским језицима, нарочито у македонском, пољском и руском језику; на пример: *Зрињски*, *Врбашики*, *Покровски*, *ПеѠарски*, *Рачки*, *МуѠиѠки*, *Милошевски*, *Жуковски*, *Малиновски*, *Свинарски*, *Пилсудски* и др. Те су речи по облику придеви одређенога вида и имају свуда само придевску промену. Њихов придевски облик чини наставак који је врло продуктиван. То је сасвим довољно да у свакој прилици

оногоућава њихово морфолошко поименичавање. А затим и формално неслагање између именица које се у мушком роду завршавају сугласником и ових речи са самогласником *-и* на крају представља други моменат који при том није остао без икаквог утицаја. О томе ништа више.

Али, иако су ова презимена по облику изразито придеви — имају *-ски* на завршетку (због чега без изузетка чувају придевску промену) — од њих се, као да су и обликом именице — граде придеви. То бива онда када се реч као презиме на *-ски* у посесивном генитиву замењује одн. кад треба да се замени присвојним придевом који је од те речи направљен, као што се чини са правим именицама у истој служби (нпр. м. кућа *ујака* треба: кућа *ујакова*). Примери:

Својим значењем су се истицала „писма Копитарова . . . , па и *Мушицкови* одговори на иста“ (Ђ. Рајковић, цитирано у Прилозима П. Поповића књ. XXVII, Београд 1964, 251); — Жељом да се име *Мушицково* веже за постанак Песнарице . . . (Љуб. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд 1924, 67); — Од *Мушицкових* [писама] није очувано ниједно (исто, стр. 25); — Има цео низ ситних личних драма дирљивијих и човечански разумљивијих од *Мушицкијеве* (Иво Андрић, О Вуку као писцу . . . Београд 1950, 27); — Уочљиво је да је *Црњансково* приповиједање у овом роману знатно мирније (В. Калезић, Књижевност и језик I, 1961, 26); — у тим *Црњанским* лирским преливима (исто, стр. 21); — Алексије Александровић, кад спази *Вронскове* сузе, осети плиму оног душевног растројства . . . (Л. Толстој, Ана Карењина I, прев. Зорка Велимировић, редактор превода Исидора Секулић, Цетиње 1960, 418); — сећање на дивне акорде пуне тежине и масивности из *Мусоргскијевих* „Слика са изложбе“ (М. Марковић, Дијалектичка теорија значења, Београд 1961, 322).

Једном приликом чуо сам и за придев *Досијојевскијев* од презимена *Досијојевски* („*Досијојевскијева* дела“).

С овим придевима иду сасвим и придеви постали на исти начин од речи *Горки*, која такође има значење презимена (Максим

Горки), а по облику је, дакле, одређени вид неизведеног придева *горак*. Зато ћу на овом месту дати и неколико примера тих придева.

— Поводом спремања *Горковог* дела „Непријатељи“ за београдску сцену . . . (Г л а с Народного фронта Србије V, 1946, бр. 360); — *Горково* расуђивање и излагање, *Горкови* јунаци, *Горков* духовни свет (Вељко Петровић, *Наша књижевност* св. 6—7, 1946, 170, 171); *Горкијев* човек има руке, *Горкијево* дело, у *Горкијевим* приповеткама (И в о А н д р и ћ, *Наша књижевност* св. 6—7, 1946, 188); — У току развитка *Горковог* стваралаштва . . . (*Наша књижевност* 10, октобар 1946, 167); — *Снага Горкијевог* приказа . . . (Е л и Ф и н ц и, *Наша књижевност* 11, новембар 1946, 475); — *Горкијев* свет (исто, стр. 476); — Овај самаритански побуњеник, који је вапио широким *горкијевским* тремолима, часком утиша салу (М. Б о ж и ћ, *Курлани*, Загреб 1952, 183).

Примери за овакве придеве толико су ретки да се заиста тек гдегде могу наћи. Можда се за то на њих и не обраћа пажња. Међутим, они су са језичке стране интересантни и карактеристични.

Ови присвојни придеви, као што видимо, постали су на два начина од поименичених придевских речи које на крају имају самогласник *-и*. У једном случају, изведени придев чине наставак и од основне речи основа, која се добија кад се одбије падежни наставак придевске промене (у генитиву *-ога*): *Вронск-ове* (сузе), *Горк-ово* (дело); као што се, дакле, граде и придеви ове врсте од личних имена мушкога рода на сугласник или на *-о* у номинативу (нпр. *Јован-ов*, *Марк-ов*). У другом случају, придеви од ових презимена постали су на исти начин као што постају присвојни придеви од страних именичких речи мушкога рода на *-и* у номинативу, које су обично лична имена одн. презимена: *Мусорскијев*, *Горкијев* као *Марконијев* од *Маркони*, *Гарибалдијев* од *Гарибалди*. (Овде се облик номинатива са крајњим самогласником *-и* садржи у свим зависним падежима, при чему се у изговору међу самогласницима јавља глас *ј* којим се сада завршава и основа именице; отуда придевски наставак *-ев*). Последњи придев, *горкијевски*, има сложени наставак, и као такав значи особину, сличност, врсту, а може се употребити и за изузетну „својственост“.

За други облик, *горковски*, у реченици: *Горковска* традиција истрчава напред — Белић (НЈ књ. I, 92) каже да је русизам, који је погрешно употребљен — место *Горкога*. У руском језику нема *Горьков* од *Горький*, а има *горьковский*, и тај придев обично значи припадање лицу са именом у основи, а значи и „који је као у Горкога“.

Ова образовања нису никаква вештачка творевина у језику, иако на први поглед могу изгледати као таква. Именично значење ових речи на *-ски*, као и речи *Горки*, потпуно доминира у свести над њиховим обликом, и кад треба изразити да нешто припада лицу које таква појединачна реч означава, онда се од ње, урођеним језичким осећањем, ствара придев на овај или онај могући начин. То што су ови придеви малобројни, не мора да значи да су у исто време и неправилни. Ми смо видели да се овакве придевске речи налазе и код Љуб. Стојановића, познатог језичког стручњака, и код Иве Андрића, чије велико уметничко дело краси и језик којим је остварено, а једном придеву (*Вронсков* од *Вронски*) није ништа замерила ни Исидора Секулић, која је увек живо неговала чистоту књижевног језика. Па ипак, и поред тога, чини се да у овим и оваквим придевима нема много основа да се и даље развијају; они стоје тако, не приметни, као да их готово и нема у језику.

Б. Милановић

ЈОШ О КОМПАРАТИВУ И КОМПАРАЦИЈИ

Компаратив и компарација чине једно од питања у наставним програмима наших школа и гимназија. И редовно се обрађују у школским уџбеницима и граматикама српскохрватског језика. Тамо је ово питање обрађено у општим цртама. Овим чланком ми бисмо хтели дати потпунију слику о овом проблему.

Узима се да компаратив имају само описни придеви, па и они не сви. Као одступања наводе се придеви типа *мршав*, *го*, *бос* и сл. који се употребљавају у компаративу само у фигуративном значењу, и придеви за означавање места и времена као *доњи*, *горњи*, *данашњи* и сл¹.

Но број описних придева који немају компаратив далеко је већи. Такви случајеви нису појединачна одступања него категоријска — што значи и структурална — и она заузимају посебно место у системи компарације. На њима ћемо се овде задржати.

Најпре, прецизности ради, неколико речи о термину *компаратив*². Под тим термином подразумевамо посебан облик образован наставцима *-и*, *-ји*, *-ији* односно *-ии* и с одговарајућом акценатском променом, којим се изражава особина дата у већем степену: *риђиј*, *ја́чји*, *сла́бији*, *ле́тшиј*³. Особина са већим степеном

¹ В. о томе у Граматици српскохрватског језика од дра М. Стевановића, Београд 1952, стр. 86-92. и у другим новијим граматикама.

² Х. Цимер, на пример, с правом сматра да термин *компаратив* није довољно прецизан: „Die Bezeichnung „comparativ“ ist nicht glücklich und genau. Richtiger wäre *Praelativ* oder *Praestativ* allenfalls auch gleichung, sondern eine durch Vergleichen ermittelte Ungleichheit, also ein Resultat eines Denkprozesses aus. Sagt mann „Comparativ“ so verwechselt mann Ursache und Wirkung (Dr Hermann Zimmer, Vergleichende Syntax der indogermanischen Comparation, Berlin 1884, стр. 9).

³ Компарација је резултат сложеног психолошког процеса. Он се састоји у поређењу истих особина *два* предмета а обликом се компаратива у

изражена аналитички тј. конструкцијом прилога *више* + *јозиџив*, нпр. *више гладан* (*сад него јуче*), *више љрљав* (*него чист*) и сл. не убраја се у компаратив, иако семантички значи такође придевску особину у већем степену. У неким језицима (исп. француско *plus joli*, тал. *piu bello*) конструкција прилога *више* + *јозиџив* једини је начин за изражавање компаративности придева уопште. У тим језицима ова конструкција се и зове компаративом. У нашем пак језику узима се под тим термином само онај облик компаратива који је образован синтетички тј. поменутим наставцима⁴.

Такво значење термина *комиџарџив* задржаћемо и ми.

Компаратив немају ове семантичке категорије:

1. Многи придеви састављени са префиксима, суфиксима или уопште сложени тако да се на неки начин у семантику новообразованог адјектива уноси нека одредба о количини особине коју означава придев.

а. Такви су сложени придеви у чијем се првом делу налази неки број или бројни придев, или нека друга количинска одредба: *једночлан*, *једносџрук*, *једносложан*, *једногласан* и сл.; *двојак*, *двосложан*, *двокрилан*, *двосџфан*, *двомесечан* и сл.; *џиројак*, *џиројан*,

индоевропским језицима изриче констатација о особини већег степена. У језицима неких примитивних народа у компарацији објекти неједнаких степена само су супротстављени један другом без директног изрицања резултата компаративности. Исп. *dogan ande ole sien*, *ande agui sien* ова посуда је дугачка, она је кратка (папу-језик); *de šiča*, *he wašte* оно је рђаво — ово је добро (дакота, северноамерички); *Jan almiuk*, *Samuel almiuk apia* = Жан је стар, Самуел није стар (москит, северноамерички) (Према подацима из дела *Études sur la comparaison slave* — Arné Gallis, Oslo 1946, стр. 13. и даље).

⁴ Познато је да има случајева када компаративски облик нема значење компаративности. У примерима као *задобио је џежје џовреде*, *ја џијем слађу кафу*, *изнео је у даљем излагању*, *у ранијем закључку* компаративски облици не показују већ и степен особине. Када кажемо *задобио је џежје џовреде* те телесне повреде су мање тешке од тешких повреда. *Ја џијем слађу кафу* не значи ја пијем кафу која је слађа од слатке него кафу која није горка — дакле мање слатку од слатке кафе. У *даље излагање*, *раније џверђење* исто је значење већег степена особине у односу на синтагме где би придев био у позитиву. Управо позитив се ових придева — у овим синтагмама уопште — не може употребити. Компаративски облици овде имају нова значења без ознаке количине особине: *у излагању које следи* — *у џверђењу које је џрејходило* и сл. В. о томе и код дра М. Стевановића, ор. cit., стр. 91—92.

Овакви случајеви, према томе, излазе из оквира овога рада. О њима ће бити речи другом приликом.

Обличка разлика компаратива и позитива понекад се у српскохрватском своди на саму акценатску диференцијацију. Исп. *рђђи* — одређени вид од *рђђ* и *рђђи* — компаратив од истог придева.

и́роглав, и́рогрб; вишебојан, вишечлан, вишесложан, вишемесечан и сл.; *и́олумрачан, и́олунаг, и́олузreo* и сл.; *о́ишии́ейо́знаи́, све-о́ишии́и, свеуку́иан, свeнаро́дни* и сл.

b. Придеви образовани префиксом *и́ре-*: *и́ревисок, и́редобар, и́ревелик* и сл.

c. Они сложени адјективи састављени од два придева од којих се први у суштини своди на неку врсту квантитативног или квалитативног детерминента. Исп. *бледо́жуй, та́мнозелен, мркоси́в, зеленои́лав* и сл.

d. Придеви образовани од компаративне основе и придеви образовани префиксима или суфиксима који значе неку деми-нутивност (хипокористичност), аугментативност као: *млађан, сла-ђан, блеђан* и сл.; *наглу́в, накрив, накисео* и сл.; *и́риглу́й, и́рии́роси́, и́риле́н* и сл.; *и́овелик, и́онизак, и́одебео, и́овисок, и́оше́жи* и сл.; *ома́ни*⁵ и сл.

Образовању компаратива код оваквих придева противи се према томе њихово значење: у једној истој речи — сложеници не могу бити две одредбе за количину.

e. И образовања са префиксом *без-* показују извесну одређеност у погледу количине особине која је код таквих образовања равна нули. По логици ствари такви придеви не би могли имати компаратив, као што немају компаратив *бос, го, мрџав* и сл. који значе апсолутно немање нечега (М. Стевановић, ор. cit., стр. 91). Такви су: *бески́чен, бе́зичен, бе́зизузе́иан, безру́к, бе́залкохолни, бе́сйла́иан, бе́жичан, бе́звазду́шни, безгла́в, безвучан, безубан* и сл.

Од овога међутим има одступања кад је придев употребљен у преносном значењу (нпр. *безглави́ји и́оси́уиак* и сл.) или кад не значи само потпуно немање особине него и недовољно поседовање особине. *Безосећа́јан* је и онај који нема до во љ н о осећања (односно који има мало осећања), *бескара́ктеран* који нема до во љ н о карактера (односно који има мало карактера). Компаративи *безосећа́јнији, бескара́ктернији* значе који има мање осе-

⁵ *омален* : *ома́ни* и *и́овелик* : *и́овећи* не стоје у истом односу компаративности као *мали* : *ма́ни* и *велики* : *већи*. За компаративско значење потребна су два појма чије се особине пореде. *Ома́ни* и *и́овећи* значе што и *омален* и *и́овелики* и могу се у употреби потпуно заменити. *Ома́ни човек* је исто што и *омален човек*, дакле човек који *није много висок*. Ту компарације нема.

ћаја, односно који има мање карактера. Такви су придеви: безразложан, безуман, безгрешан, безобразан, бездушан, безосећајан, безличан, безмеран, безидејан, безобзиран, безбројан, безбожан, беспокојан, бесправан, бесрекоран, бесидан, безвољан и сл. (комп. безразложнији, безумнији итд.).

Таквог одступања има и у другим напред наведеним категоријама, свуда тамо где се сложени или изведени придев може схватити као нова особина, као нови, прост придев а не као сложеница или изведеница у којој се чувају посебна значења саставних делова. Другим речима до тога долази онда ако се однос саставних делова у сложеници или изведеници измени тако да се префикс, суфикс или реч (део речи) којима је означена одређеност у количини особине не осећа као количински детерминент.

Тако долази до образовања компаратива код:

а. двосмислен, комп. двосмисленији, једнобојан, комп. једнобојнији, једностиран, комп. једностиранији, свестиран, комп. свестиранији и сл.

б. лакомислен, добронамеран, далекосежан, и сл.,

с. жућкаст, леушаст, дугуљаст и сл.

2. Познато је да придеви односа (са значењем временске и месне релације) и придеви посесивности (што је такође релација, однос у ширем смислу) немају компаратив. Из сличних разлога не образују овај облик и многи придеви на -чки, -ски, и -ни са значењем који се тиче . . . , који је намењен за . . . , који служи за . . . , који је у вези са . . . , који потиче од . . . , који је као у и сл., они, дакле, који су постали од присвојних и представљају њихове семантичке деривате. Такви су: дувачки, ковачки, касачки, гудачки, ђушачки, ђивачки, ловачки, ронилачки, возачки, ђешачки и сл.; шаховски, свайшовски, буџетски, свейски и сл.; робни, казнени, ђлајни, водни, ђогрејни, ђројлагандни, зубни, ђеретни, возни, наградни, ошказни, конкурсни, амбулантни, аграрни, ђочетни, завршни, ђројколарни.

Овде бисмо убројили и бројне придеве истог значења страног порекла на -иони: оријентациони, дистрибуциони, администрациони, агијациони, вибрациони, комисиони, миграциони, верификациони, канализациони, навигациони и сл.

3. Трећа велика група описних придева који не образују компаратив јесте већина придева посталих од прилога времена садашњег: *задовољавајући, дречећи, зајанујући, вайијући, лушајући, забрињујући, љреишећи, горући, освежавајући, умирујући, шекући, водећи, владајући, главнокомандујући* и сл.

Теоријски, према значењу, они би могли образовати компаратив, нпр. особина коју они показују може постојати у већој количини. *Задовољавајући у задовољавајући одговор*, и *задовољавајући резултат* означава одговор односно резултат који задовољава. *Преишећи поглед* је поглед који *љреиши*, *дречећа хаљина* или *дречећа боја* означава *хаљину*, односно *боју која дречи*. Други неки резултат или одговор може још више да задовољава, други поглед може још више да прети, нека боја или хаљина могу још више да дрече, али се компаратив за *задовољавајући, љреишећи, дречећи* и др. уопште не употребљава.

И код других речи, именица и глагола, могу се понекад поредити степени особине (*он је већи јунак, гад, љакосник* и сл.; *он љо више воли, љримењује*), али се то изражава аналитички и не представља њихову морфолошку особину. Понекад је то могуће и код присвојних придева (*ово је више Милошево него моје*) али се и овде то изражава аналитички. Природно је онда очекивати отпор према синтетичком компаративу код оних придева описног значења који су у јачој семантичкој или морфолошкој вези са глаголима, именицама и релационим придевима.

Образовању компаратива противи се и у овом случају природа односно порекло облика. Глаголски се прилози у нашем језику много јаче осећају и употребљавају као глаголске речи. Штавише не може се сваки глаголски прилог употребити у придевској функцији. Чињеница да функција адјектива није особина глаголских прилога као категорије речи него само појединих случајева, као и чињеница да је припадност ових прилога категорији глагола врло јака, свакако је утицала да партиципи не прихвате компарацију.

Исти је случај са придевима на *-ћи* типа *ораћи, љисаћи, сјаваћи, љераћи, кућаћи, сјајаћи, јахаћи* и сл. који својим значењем и својим обликом асоцирају глаголске речи.

4. Најзад ни сви трпни придеви прелазних свршених глагола немају компаратива. Имају га управо они којима семантика

дозвољава постојање особине у већем или мањем степену што је најчешће кад је у питању пренесено значење. Од глагола на пример: *йрочийаши, забележиши, оийеваша, смириши, смрзнуши* трпни придеви гласе *йрочийан, забележен, оийеван, смирен, смрзнуи* али компаратив имају само *смирен* и *смрзнуи* — *смиренији, смрзнуији* — дакле они код којих је компарација као појава могућа.

5. Исти је случај и код радног придева употребљеног у функцији придева. Исп. *окорео злочинац : окорелији злочинац*, али *оболео орган : орган који је више оболео*.

6. Једна мања група придева страног порекла, који немају ни парадигме ни моције рода — који дакле немају ни основне морфолошке особине придевских речи — немају ни компаратив. То су турцизми на *-ли* и др. као *бајли, дерџли* и сл. и други непроменљиви варваризми као *шок, фер, шими, његеи, окер* и сл.

Придеви који постају описни придеви прешавши из других категорија речи добијају синтетички компаратив тек онда кад се сасвим прилагоде описним придевима и својом семантиком и својим обликом или онда када су употребљени у пренесеном значењу, што такође представља врсту семантичке умерености.

* * *

Код неких описних придева не долази, дакле, до образовања компаративног облика. Разлог томе је двојак: 1. семантички — ако је особина коју показује придев дата са неким податком о њеној количини (тип *дзочлан, йросйрашани, йолумрачни* и сл.; *бледојуси* и сл.; *йревелик, йовелик, накрив, млажан* и сл.; *безизузетан* и сл.). 2. морфолошки — код придева код којих је компарација као појава могућа, али који се не осећају довољно као придеви, било зато што је њихова припадност другој категорији речи врло жива (тип *задовољавајући*), било зато што немају основне особине придевских речи у чијој су функцији употребљени (одсуство деklinације и моције рода, тип *бајли, шик*).

Ово би углавном била одступања описних придева од компаративских образовања. Ови подаци које смо овде изнели не мењају основну структуру од које се досада полазило — али је ипак у понечем допуњују.

Душанка Игњайовић

ПАДЕЖ ОБЈЕКТА У НЕГАТИВНИМ РЕЧЕНИЦАМА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

У нашој науци о језику овај проблем је познат под именом *словенски генијив*, и обрађиван је, више узгред, као једна од могућности синтаксичке употребе генитива, заједничке свим словенским језицима. (Наравно, из овога се изузимају македонски и бугарски језик, који су углавном изгубили падежну флексију).

Питање падежа објекта у негативним реченицама за синтаксу нашег језика интересантно је и треба му и посебно посветити пажњу.

Три су главна момента која при разматрању овога проблема треба истаћи.

Прво — језички материјал, како из говорног језика¹, тако и из језика савремених писаца, показује могућност употребе два падежна облика, генитива и акузатива, у овој функцији. И треба утврдити употребу једног и другог падежа у њој.

Друго — позиција објекта везана је, у зависности од структуре реченице, за различите синтаксичко-семантичке услове. И потребно је видети како се према њима понашају генитив и акузатив.

Треће — двојака могућност исказивања истог падежног односа довољна је индикација да се постави питање њихове нормативности у књижевном језику.

* * *

О овом питању у нашој језичкој литератури речено је, углавном, ово:

¹ Говорни језик неће бити анализиран због недостатка примера са целе територије која улази у основу нашег књижевног језика.

„Овога [партитивнога] е значења и узъ порицанѣ другѣй падежъ. Да би порицанѣ было подпуно, мисли се и найманѣй део онога на што прелази радња глаголска која се пориче; Ви *Грујице* ни видели нисте . . . Налази се доста често узъ порицанѣ и четвртѣй падежъ место другога: Ти не држиш код себе *војводе* . . . али нема примера коему се не би налазили исти онаки с другим падежемъ. — Само је одъ речи *ишо, ѿо, ово, оно* обични четвртѣй падежъ узъ порицанѣ“ (Ђ. Даничић, Српска синтакса I део, Београд 1858, стр. 118. и 123).

„Uza sve prelazne glagole, kad su zanijekani, objekat mjesto u akuzativu stoji u genitivu. Na pr. a ja ne dam moje Ikonije . . . Ali mjesto genitiva uz prelazne zanijekane glagole može svagda biti i akuzativ . . . po tim mjestima *junačke pjesme* niko drugi i ne pjeva osim slijepaca . . . Osobito rado ostaju u akuzativu zamjenice: *ovo, ono, to, što*“ (Т. Маретић, Граматика и стилстика хрватскога или српскога књижевног језика, Загреб 1899, стр. 527—528).

„У нашем језику је обичан тзв. *словенски генитив*, тј. генитив уз одричне глаголе . . . Употреба словенског генитива је доследнија код наших старијих писаца, код Вука Караџића и његових непосредних следбеника. Данас се, међутим, место генитива уз одричне глаголе све чешће употребљава акузатив . . . Нарочито се уз одричне глаголе никада не употребљавају у генитиву придеви, заменице и бројеви средњег рода када означавају нешто неодређено“ (М. Стевановић, Граматика српскохрватскога језика, Београд 1951, стр. 388—389).

„Zanijekani prelazni glagoli imaju objekt u genitivu ili akuzativu. Izmedju: *Nisam vidio vlaka. Takve muzikê nisam čuo* i *Nisam vidio vlak. Takvu muziku nisam čuo* nema razlike u značenju“ (Brabec—Hraste—Živković, Граматика хрватскога или српскога језика, Загреб 1958, стр. 222).

* * *

Да би се добила јасна слика стања словенског генитива у савременом српскохрватском књижевном језику, за овај рад испитана је грађа са 1680 страна из 24 прозна дела (из сваког са по

70 страна) од 21-ог књижевника — из разних крајева језичке територије српскохрватског књижевног језика у периоду од Вука до данас. Од три књижевника — Светозара Ђоровића, Мирослава Крлеже и Иве Андрића — узета је грађа из по два различита дела (из сваког са по 70 страна) ради проверавања да ли резултати добивени из једног дела одговарају резултатима из другог, односно да би се видело да ли је за утврђивање фреквенције употребе генитива односно акузатива као објекта у негативним реченицама довољно као експерименталну јединицу узети грађу са 70 страна. Резултат је потврдан, јер цифре добивене из једног дела, углавном, одговарају онима добивеним из другог.

Језички материјал (наравно, онај који се односи на ово питање) показује да је оправдано наш савремени књижевни језик, схваћен у ширем смислу, поделити на два периода: *старији* — од Вука, углавном, до I светског рата и *млађи* — од I светског рата до данас. (Ова подела је само условна).

Као представници старијег периода нашег књижевног језика узети су: Вук Стефановић Караџић², Петар Кочић³, Стјепан Митров Љубиша⁴, Светолик Ранковић⁵, Стеван Сремац⁶, Светозар Ђоровић⁷ (два дела) и Август Шеноа⁸. Укупно — 7 писаца са 8 дела. А као представници млађег периода: Иво Андрић⁹ (два дела), Мирко Божић¹⁰, Велибор Глигорић¹¹, Вјекослав

² Први и други српски устанак. Просвета, Београд 1947, стр. 45-103. и 107-119. У даљем тексту — Вук.

³ С планине и испод планине. СКЗ, Београд 1907, стр. 3-72. У даљем тексту — Кочић.

⁴ Приповијести црногорске и приморске. СКЗ, Београд 1924, стр. 8-77. У даљем тексту — Љубиша.

⁵ Сабрана дела I. Просвета, Београд 1952, стр. 3-72. У даљем тексту — Ранк. С.

⁶ Поп Ђира и поп Спира. Просвета, Београд 1946, стр. 9-78. У даљем тексту — Срем.

⁷ Из моје домовине. Мостар 1898, стр. 5-78. и У часовима одмора. СКЗ, Београд 1906, стр. 1-70. У даљем тексту — Ђор. С. 1 и Ђор. С. 2.

⁸ Seljačka buna. Jugoslovenska knjiga, Beograd 1951, стр. 23-92. У даљем тексту — Шен.

⁹ Приповетке. СКЗ, Београд 1924, стр. 5-74. и На Дрини Ђуприја. Свјетлост, Сарајево 1948, стр. 7-76. У даљем тексту — Андрић I и Андрић 2.

¹⁰ Kurlani. Zora, Zagreb 1957, стр. 7-76. У даљем тексту — Бож. М.

¹¹ Кућа смрти. Просвета, Београд 1952, стр. 5-74. У даљем тексту — Глиг.

Калеб¹², Хасан Кикић¹³, Мирослав Крлежа¹⁴ (два дела), Михаило Лалић¹⁵, Бранислав Нушић¹⁶, Вељко Петровић¹⁷, Исак Самоковлија¹⁸, Бранко Ђопић¹⁹, Бранимир Ђосић²⁰, Хамза Хумо²¹, и Август Цесарец²². Укупно — 14 писаца са 16 дела.

Ексерципирано је више представника млађег периода књижевног језика него старијег зато што је, по нашем схватању, за доношење суда о нормативности пресудније стање које се налази у језику у правом смислу речи савремених књижевника.

Избор писаца извршен је, углавном, на основу два критерија: 1. да језик писца одговара нормама нашег књижевног језика, и 2. да буду равномерно заступљени писци из разних крајева наше језичке територије.

* * *

Природа проблема падежа објекта у негативним реченицама захтева да се у оквиру самог проблема изврши категоризација према основним елементима који чине његову структуру, односно — према врсти објекта, с једне стране, и врсти предиката, с друге.

Резултати испитивања показали су да је као објекат оправдано посматрати — одвојено именице (или личне заменице) од заменица „када означавају нешто неодређено“²³, а као предикат — одвојено све друге одричне глаголе од глагола *немајти*.

¹² Ponižene ulice. Zora, Zagreb 1950, стр. 7-76. У даљем тексту — Кал.

¹³ Djela I. Svjetlost, Сарајево 1952, стр. 83-152. У даљем тексту — Кикић.

¹⁴ У агонији. Савременик СКЗ, Београд 1931, стр. 5-79. и Hrvatski bog Mars. Minerva, Zagreb 1933, стр. 7-76. У даљем тексту — Крл. 1 и Крл. 2.

¹⁵ Хајка. Нолит, Београд 1960, стр. 7-76. У даљем тексту — Лал. М.

¹⁶ Аутобиографија. Београд 1924, стр. 35-104. У даљем тексту — Нуш.

¹⁷ Препелица у руди и друге сличне приповетке. МС, Нови Сад 1955, стр. 5-74. У даљем тексту — Петр. В.

¹⁸ Приповијетке. Савременик СКЗ, Београд 1938, стр. 5-54. У даљем тексту — Сам. И.

¹⁹ Пролом. Просвета, Београд 1952, стр. 11-80. У даљем тексту — Ђопић.

²⁰ Покошено поље. Просвета, Београд 1953, стр. 25-94. У даљем тексту — Ђос. Б.

²¹ Адем Чабрић. Свјетлост, Сарајево 1947, стр. 7-76. У даљем тексту — Хумо.

²² Bjegunci. Minerva, Zagreb. 1933, стр. 7-76. У даљем тексту — Цес.

²³ Стевановић М., о. с., стр. 389.

Према томе, класификација је оваква:

1. Негативне реченице у којима је објекат именица (или лична заменица) а у предикату имају: а. било који глагол изузев глагола *немајти*; б. глагол *немајти*.

2. Негативне реченице у којима је објекат заменица када означава нешто неодређено а у предикату имају: а. опет ма који глагол сем глагола *немајти*; б. глагол *немајти*.

1. а. Негативне реченице у којима је објекат именица (или лична заменица) а у предикату било који глагол изузев глагола немајти

1.

У ексцерпираној грађи налази се 1301 пример са именицом (или личној заменицом) као објектом ове врсте негативних реченица. То ће бити довољно велики број да се резултати добивени овом анализом могу сматрати правом сликом стања словенског генитива у нашем савременом књижевном језику.

Да би се имао преглед ове анализе и за сваког писца понаособ и за сваки од ова два периода савременог књижевног језика, резултати испитивања даће се представљени у табели. Резултати су одвојено дати за сваког писца, за сваки период посебно и за оба периода узета заједно. За свако дело одвојено су посматрани језик којим говори сам писац („језик писца“) и језик којим говоре личности дела („језик личности“). То није учињено једино за она дела у којима је језик писца једнак језику личности. (То се углавном односи на дела у којима нема дијалога, или, ако их има, води их сам писац). Показиван је најпре апсолутни број, а затим проценат примера одговарајућег типа нађених на 70 страна текста. У рубрици „уопште“ дати су (изражени у процентима) резултати испитивања и језика писца и језика личности узетих заједно.

Скраћенице у табели: Г — генитив; А — акузатив; А-Г — акузатив једнак генитиву (то се односи на оне примере у којима није могуће идентификовати акузатив односно генитив — тј. на именице мушкога рода које означавају жива бића или на личне заменице — код којих је акузатив облички једнак генитиву; ти примери при израчунавању процената нису узети у обзир).

Према резултатима израженим у процентима који су изведени из малог броја примера мора се бити резервисан јер они имају пун смисао тек у општем резултату, или за сваки период или за оба периода узета заједно.

Треба имати у виду и могућност да су лектори (или коректори) могли у језику дела исправити понеки генитив на акузатив или акузатив на генитив. Али ово морамо апстраховати.

1. а. Негативне реченице у којима је објекат именица (или лична заменица) а предикат било који глагол изузев глагола *немајти*

	језик писца					језик личности					уопште	
	Г	А	А-Г	Г у %	А у %	Г	А	А-Г	Г у %	А у %	Г у %	А у %
старији период												
Вук	11	10	23	52,38	47,62	јез. личности = ј. писца					52,38	47,62
Кочић	3	7	3	30	70	6	2	22	75	25	50	50
Љубиша	17	29	46	36,95	63,04	јез. личности = ј. писца					36,95	63,04
Ранк. С.	16	14	12	53,33	46,66	5	10	6	33,33	66,66	46,66	53,33
Срем.	9	16	15	36	64	5	10	8	33,33	66,66	35	65
Ђор. С. 1	4	3	18	57,14	42,85	2	—	5	100	0	66,66	33,33
Ђор. С. 2	9	8	22	52,94	47,05	10	—	13	100	0	70,38	29,62
Шен.	12	3	6	80	20	22	12	33	66,66	33,33	69,39	30,61
заједно	81	90	145	47,36	52,63	50	34	87	59,52	40,47	51,37	48,62
новији период												
Андрић 1	3	29	20	9,37	90,62	6	6	8	50	50	20,45	79,55
Андрић 2	5	37	21	11,9	88,09	5	5	3	50	50	19,23	80,76
Бож. М.	3	20	14	13,04	86,95	—	4	3	0	100	11,11	88,88
Глиг.	—	27	17	0	100	јез. личности = ј. писца					0	100
Кал.	6	34	14	15	85	јез. личности = ј. писца					15	85
Кикић	3	16	8	15,78	84,21	—	6	5	0	100	12	88
Крл. 1	3	17	16	15	85	јез. личности = ј. писца					15	85
Крл. 2	9	18	12	33,33	66,66	1	7	2	12,5	87,5	28,57	71,42
Лал. М.	4	25	36	13,79	86,2	—	3	3	0	100	12,9	87,09
Нуш.	1	32	12	3,03	96,96	јез. личности = ј. писца					3,03	96,96
Петр. В.	4	43	25	8,51	91,48	јез. личности = ј. писца					8,51	91,48
Сам. И.	7	12	2	36,84	63,15	1	2	1	33,33	66,66	36,36	63,63
Топић	7	13	11	35	65	7	5	8	58,33	41,66	43,72	56,27
Ђос. Б.	4	13	8	23,52	76,47	јез. личности = ј. писца					23,52	76,47
Хумо	5	18	13	22,72	77,27	3	2	1	60	40	28,57	71,42
Цес.	—	27	7	0	100	—	5	3	0	100	0	100
заједно	64	381	263	14,48	85,61	23	46	37	33,33	66,66	16,92	83,07
оба периода												
заједно	145	471	408	23,57	76,42	73	80	124	47,71	52,28	28,38	71,61

На основу података који су дати у табели могу се извести неки општи закључци о употреби генитива односно акузатива у овој функцији.

1. Употреба словенског генитива код писаца старијег периода упадљиво је већа него код писаца новијег периода. Процес смањивања фреквенције употребе генитива и ширења акузатива у овој са општесловенског гледишта првобитној генитивској функцији развија се доста брзо. Према изложеним подацима, у периоду од Вука до данас употреба генитива спала је на једва шестину укупног броја примера са овом синтаксичком позицијом, иако је у старијем периоду премашала половину тог броја.

2. Искључиву употребу генитива не налазимо ни код једног писца, чак ни у старијем периоду, једино у језику личности у оба Ђоровићева дела, док искључиву употребу акузатива срећемо у језику два писца — Глигорића и Цесарца (код Цесарца и у језику писца и у језику личности) — и у језику личности код два писца — Божића и Лалића.

3. Ако се језик ових писаца посматра локализовано, може се донети суд о територијалној распрострањености употребе словенског генитива. Овај рад нема за циљ такво испитивање, али се узгред може рећи да се словенски генитив далеко више чува у језику писаца из Босне и Херцеговине него у језику писаца из других крајева.

Ово се може документовати са две чињенице које се виде из саме табеле, а које готово подједнако вреде за све писце из Босне и Херцеговине оба периода нашег књижевног језика:

а. Фреквенција употребе генитива код њих је већа него код других писаца. Исп. за старији период — код Кочића и Ђоровића (у оба дела), а за млађи — код Андрића (у оба дела), Самоковлије, Ђопића и Хума. (Из овога се изузима једино Кикић).

б. Код ових писаца фреквенција употребе генитива упадљиво је већа у језику личности него у језику писца (изузев Самоковлије и Хума, код којих се због малог броја примера не може донети суд о језику личности дела), док је код писаца из других крајева случај обрнут. Ово треба нарочито истаћи. Што у језику писаца има мање словенског генитива него у језику личности, знак је да су га и сами писци осећали као дијалекатску особину

и свој језик су свесно ослобађали те конструкције, било под утицајем књижевног језика било под утицајем средине у којој су живели. Мислим да се тиме може објаснити и стање код Кикића.

2.

Намеће се питање да ли је употреба генитива односно акузатива у функцији објекта ове врсте негативних реченица везана (бар приближно) за извесне синтаксичко-семантичке услове или је она случајна — у оба периода.

Да би се добио одговор на ово питање, испитана је целокупна грађа (из разлога који ће се касније видети — и из писаца који знају само за употребу једног облика). Резултати испитивања даће се у табели, ради уштеде у простору. Бројке означавају број нађених примера одговарајућег типа, а не проценат.

Анализа синтаксичко-семантичких услова употребе генитива и акузатива у функцији објекта негативних реченица типа 1а

карактеристике објекта	старији период				новији период			
	језик писца		језик личн.		језик писца		језик личн.	
	Г	А	Г	А	Г	А	Г	А
а. род :								
мушки	41	26	24	13	31	142	11	14
женски	30	48	15	16	20	156	7	23
средњи	10	16	11	5	13	83	5	9
б. број :								
једнина	78	63	50	28	63	311	23	34
множина	3	27	—	6	2	70	—	12
с. одређеност :								
одређен (укупно) . . .	15	80	9	28	18	293	4	32
атрибутом	13	48	9	10	15	178	3	20
квалиф. генитивом . .	—	6	—	4	—	24	—	—
др. квал. падежом . .	—	6	—	3	—	15	—	2
зав. реченицом . . .	1	4	—	—	—	8	—	1
контекстом	—	7	—	8	1	42	—	4
властито име	1	8	—	3	1	9	1	4
рел. зам. (који и др.)	—	1	—	—	1	17	—	1
неодређен (укупно) . .	66	10	41	6	46	88	19	14
од тога множина . . .	3	5	—	—	1	46	—	5
д. примери у којима се осећа партитивност . .	5	1	6	—	19	1	1	—
е. уобичајене фразе, устаљени изрази	28	—	24	1	19	15	10	2

Ова анализа не пружа податке из којих се могу извести категорични закључци и поставити као норме, али, ипак, она показује извесне тенденције у језику које не би требало занемарити. Које су то тенденције видеће се ако се пажљиво размотре резултати табеле.

а. Род именице која је у функцији објекта ове врсте негативних реченица показује да је у све четири рубрике генитива (и језик писца и језик личности — кроз оба периода) од укупног броја примера највећи број — мушког рода, а у све четири рубрике акузатива највећи је број примера — женског рода. Чињеница да се ово понавља у оба периода може навести на закључак да губљење словенског генитива у нашем језику има извесне везе и са губљењем ненаглашених дужина. Наиме, с обзиром да највише именица женског рода спада у III врсту (са наставком *-а*) и с обзиром да су оне после губљења дужина облички изједначиле генетив једнине и акузатив множине, могуће је да се у овој функцији почео више употребљавати акузатив да не би дошло до евентуалне забуне. Овоме иде у прилог и факат да се словенски генитив најбоље сачувао баш у једном делу наше језичке територије у коме се и дужине добро чувају.

Број примера средњег рода увек је најмањи.

б. Број именице - објекта већ упућује на један категоричнији закључак. Што се тиче акузатива — број није битан, именица у овој функцији може бити подједнако и у једнини и у множини, али је за генитив број релевантан. Од 219 примера са објектом у генитиву само је 5 у множини (3 из старијег и 2 из млађег периода):

Врана врани очију не вади (Вук, 66). — Који пак неће с њима пристати на ово, они данас нека изиђу из вароши пред нас, да не палимо кућа и правим људима (И., 85). — Suhonja gledaše zgrbljen u zemlju, te nijesi mu od gustih obrva vidio očiju (Шен., 34). — Vuglenaaa . . . isučе iz sebe muklo . . . i ne diže očiju s kolica pred sobom (Кал., 18). — Napeta snaga stenje . . . i vidiš u luku četrnaest vidičkih sinova raskoračenih . . . četrnaest brončanih statua kakovih još nijedan genije nije modelovao (Кикић, 127).

Први, трећи и четврти пример су уобичајене фразе и на основу њих никакав закључак не може се донети, јер се у таквим

клишетираним изразима старо стање језика најдуже чува (исп. под е). Други (Вуков) и пети (Кикићев) пример представљају стварну употребу генитива множине у функцији ове врсте објекта. Само је факат да су то усамљени примери.

Неколико примера са акузативом:

Паштровићи не пеку овнове с главом (Љубиша, 28).

— Не може човјек никако да разумије такве ствари (Ђор. С. 2, 18). — Пајо . . . није чуо ударце, није видио како га туку (Ђопић, 23). — *Zapisali su ga i nije dobio svoje cipele* (Крл. 2, 15).

с. У овом делу анализе поставља се питање о ближој детерминисаности (синтаксичкој и семантичкој) односно недетерминисаности објекта. Најпре је показан општи збир примера на било који начин детерминисаних, а у даљих седам рубрика изнета је врста детерминације објекта: атрибутом (једним или више); квалификативним генитивом; квалификативним неким другим зависним падежом; зависном реченицом; контекстом (односи се на случајеве где је објекат одређен ранијим текстом или самом ситуацијом); као властито име (то није синтаксичка али је семантичка одређеност); када је објекат релативна заменица *који*, *какав* и сл. (то је одређеност самим тим што се релативна заменица односи на већ одређен појам). Последњим двома рубрикама под с. обухваћени су сви случајеви ван ових, односно сви објекти који нису ни синтаксички ни семантички одређени. (Једино су у овој категорији одвојено показивани случајеви са објектом у множини, јер то овде није без значаја. Наиме, сама употреба множинског облика показује да ту неодређеност обично није потпуна, да се предмети мишљења посматрају конкретније — више као скуп него као врста појмова).

У све четири рубрике генитива знатно је већи број оних случајева који су синтаксичко-семантички неодређени (172) од одређених (46). Код акузатива је обрнуто — већи је број примера синтаксичко-семантички одређених (433) од неодређених (118). Разлике између ових цифара реално су и веће када се узме у обзир да велики број одређених генитива отпада на примере са партитивном нијансом и на устаљене фразе — што условљава употребу генитива (в. ниже под d и e), а велики број неодређених акузатива на примере у множини — што условљава, и без друге

одређености, употребу акузатива. Према томе, синтаксичко семантичка детерминација објекта утиче на падеж објекта. Неће бити на одмет да се та појава нешто ближе размотри и илуструје понеким примером.

Одсуство синтаксичко-семантичке детерминације објекта везано је за ширу употребу генитива:

Видиш да ни ми ни ти нијесмо кадри мира учинити (Вук, 63). — *Ali u ratu nije mogao naći sebi mjesta, nije imao čim da se oduševi* (Кал., 8);

— али не спречава ни употребу акузатива:

Кад виде тројица Кањоша намрде се, јер помисле да Паштровићи неће слати замјеницу дужду (Љубиша, 16). — *Kad pomoć ne ište ne će mu je ni dati* (Бож. М., 15).

Детерминисаност објекта јасно потеицира употребу акузатива, али би се рекло да степен те условљености зависи од врсте детерминације.

Потпуну или готово потпуну условљеност имамо када је детерминација извршена:

квалификацијивним генијивом (34 примера — сви у акузативу):

Благо оном који у таквом метежу не изгуби свијест свога племена и величанство свога имена (Љубиша, 58).

— Није могло ни једно ни друго да прикрије тремало у гласу ни израз срећног чуђења у очима (Петр. В., 58);

квалификацијивним којим другим зависним падежом (26 примера — сви у акузативу):

Ја мислим да нам ни сад нећете одбити позив на „јаузн“ (Срем., 70). — *Uzio sam . . . odgovori . . . ne pokazujući volju za dalji razgovor* (Кал., 67);

зависном реченицом (од 14 примера само је један у генитиву):

Г Лујо иде замишљено са Јабланом. Удубио се у мисли — не чује он те галаме, тог живота, који се око њега шири (Кочић, 6).

А Све јунаштво Краљевића Марка не може му пред свијетом опрати љагу што је био турска удворица (Љубиша, 73). — Али овога пута он не ће да каже своје мишљење, које је свакако особито разрађено (Кал., 34).

(Пример са генитивом може се објаснити *накнадном* додатомшћу зависне реченице);

контекстом (од 62 примера само је један у генитиву; према овој констатацији треба бити обазрив јер је питање схватања контекста ствар релативна):

Г Ja te puštam s fronte! Dobro je! Ali mi zadaj poštenu riječ, da ćeš tu tvoju kuju ustrijeliti na svaki način! . . . I otputovao je zidar Viktor s fronte i nije ustrijelio žene! (Крл. 2, 22).

А Пред вече је дошло неколико Јевреја да у Рафиној соби рекну молитву . . . Људи моле . . . молитва им је страствена и тиха . . . Рафо не чује молитву . . . свијест му је помућена (Сам. И., 20). — Ненад Бајкић . . . био је тога дана необично горд јер је дивна кожна лопта његова, чија кожа мирише на ново и шкрипи под притиском руку, његова . . . Он се сети да није понео лопту и би га жао (Ћос. Б., 42);

као власитио име и сл. (од 27 примера 3 су у генитиву):

Г Стога не постим Петрова поста (Ђор. С. 2, 33). — Још од Ђурђевдана нисам видио стрине (Ђопић, 35). — Присталице нове државе . . . чине се да и не виде Алије (И., 44);

А Јуцо, дете моје, не слушај ти тату (Срем., 48). — Малу Дану тај инцидент, чини се, није убедио (Петр. В., 39);
као релативна заменица који, какав и сл. у функцији објекта
(од 20 примера само је један у генитиву):

Г Napeta snaga stenje . . . i vidiš u luku četrnaest hrabrih vidičkih sinova raskoračenih . . . četrnaest brončanih statua kakovih još nijedan genije nije modelovao (Кикић, 127).

А Стаде теглити за дебео конопац, који ми нисмо ни опазили (Кочић, 62). — А он је . . . вечито у борби са оном нарочитом бедом која често прати стихотворце . . . и коју никакве плате и награде не могу зајазити (Андрић 2, 68).

П р и м е т н а иако не тако доследна условљеност употребе акузатива детерминисаношћу запажа се и када је детерминација изведена:

аирибутом (од 296 примера 246 је у акузативу а 40 у генитиву):

Г Imam hvala bogu i bez Božjakovine dosta, ali nigdje ne mogu si sviti pravoga gnijezda (Шен., 36). — Анкица је

данас ушла у Рафину собу снужена. Није носила бијелог рупца, била је гологлава (Сам. И., 11).

А Али да знате и то да нећу на вас дићи војску турску (Вук, 58). — Ти си свој господин, ти не кријумчариш талијанску свилу (Крл. 1, 35).

Констатована зависност употребе генитива и акузатива од одређености објекта везује овај проблем и за стил писца. Наиме, једна чисто стилистичка категорија — склоност писца ка конкретизованијем или општијем казивању — има одраза на фреквенцију употребе одређеног односно неодређеног објекта, па преко тога и на фреквенцију употребе акузатива и генитива у негативним реченицама овога типа. Отуда неће бити случајно што се у делима у којима доминира употреба једног од та два падежна облика запжа и преовлађивање одговарајућег синтаксичко-семантичког типа објекта (тј. склоност неодређености напореда са преовлађивањем генитива, а склоност конкретизованом казивању напореда са потенцираном употребом акузатива). То илуструје нпр. језик личности у оба Ђоровићева дела (искључива употреба генитива) — где од 12 примера 11 показује неодређеност објеката; с друге стране код Глигорића и Цесарца (искључива употреба акузатива) јасно преовлађују примери са одређеним објектом (47 одређених према 12 неодређених — за оба писца заједно). Можда би се овде могло говорити и о извесној општијој појави везаној за књижевне епохе, тј. о склоности писаца новијег периода већој конкретизацији стила; показатељи из наведене табеле као да то потврђују: однос примера са одређеним према примерима са неодређеним објектом нешто је већи у новијем периоду (отприлике 1,5 : 1) него у старијем (приближно 1 : 1).

Резултати ове анализе (бар неки од њих) морају се, свакако, примити са резервом, јер је за синтаксичко-семантичка испитивања потребан већи број примера, а њих је за извесне категорије било недовољно. Тако, иако у екскерпираној грађи код неких писаца не налазимо употребу генитива, не значи да они за њу апсолутно не знају; она је код њих, вероватно, сведена на исказивање посебних синтаксичко-семантичких односа — на партитивност, на појачану негацију и сл.

d. Употреба генитива може бити условљена и партитивношћу — када се у реченици осећа наглашено потпуно одрицање обу-

хватања објекта глаголом радњом, ни најмањи део објекта се не обухвата; по овоме су овакви примери сродни онима са глаголом *нemaти* (в. ниже). Од 33 таква примера — 31 је са објектом у генитиву, а само 2 са објектом у акузативу:

Г А ја њему: нећу вам, господо, новца ни једнога узети, кад сте осудили да се жбир шалио и да ми шалу плати (Љубиша, 11). — Кола пролазе и не остављају трага; људи пролазе и не остављају трага: јер се блато, густо и житко ... одмах за њима склапа (Ђос. Б., 67).

А Он је сам заповедио да се тога дана ништа не ради, и побожни свет поп-Ђириног и поп-Спириног села ниједну ни написану божју заповест није тако свесрдно испуњавао као ову усмену (Срем., 54). — Даљи опис мога живота поверио сам једноме своме пријатељу ... за којег сам се уверио да ни једну ствар не казује онако како је она била, већ је увек допуњује ... не би ли је улепшао (Нуш., 37).

е. Употреба генитива је чешћа и када је реченица устаљени обрт, уобичајена фраза. Ово је, заправо, последица чињенице да је старина на страни генитива, а у клишетираним обртима начелно се чува старије стање. Од 99 оваквих примера — 81 је са објектом у генитиву, а 18 са објектом у акузативу:

Г Те ноћи није могао ни ока склопити (Ђор. С. 1, 43). — *Perka* је већ *petnaest dana* u svom selu Otoku, a da *nikom* није ни *riječi* *zucnula* o svom poslu (Бож. М., 23).

А Симо ковач ... некако се необично накашља — полако, тихо, да никоме не обрати пажњу (Ранк. С., 46). — Теби је заповеђено да то ... тело бациш ... а шта ће послје бити од њега о том ти бригу не водиш (Андрић 2, 55).

Поред ових момената испитивани су још неки који би евентуално могли утицати на употребу генитива односно акузатива у овој функцији, али се није дошло до јасних показатеља²⁴.

²⁴ Да ли именица-објекат означава живо биће или ствар, стање, особину и сл. не показује видан утицај на падеж објекта. Истина, анализа је показала да је сразмерно мањи број примера с генитивом (1:4,4) када именица-објекат значи живо биће, а већи (1:2,3) када именица-објекат означава ствар, стање и сл. То би се делимично могло објаснити тиме што су именице које означавају жива бића самим тим одређеније од оних које означавају ствари, стања и сл., само према овим резултатима мора се бити резервисан јер је велики број именица које означавају жива бића искључен из

3.

Суд о нормативности употребе једног од ових двају облика у нашем савременом књижевном језику тешко је донети, прво зато што је процес губљења словенског генитива у функцији објекта ове врсте негативних реченица још увек у току, и, друго, зато што се примећује извесна синтаксичко-семантичка диференцијација ових двају облика.

Једино што се сигурно може рећи је то: да апсолутна употреба генитива не одговара нормама нашег савременог књижевног језика, самим тим што је у њему не налазимо.

Ипак, за суђење о нормативности најбоље је да се позовемо на општи резултат фреквенције употребе генитива односно акузатива у језику самих писаца у новијем периоду књижевног језика: 14,49% генитива и 85,64% акузатива. Наравно, уз ово треба водити рачуна о посебним условима показаним у извршеној анализи.

1. б. *Негативне реченице у којима је објекат именица (или лична заменица) а предикат глагол не м а њ и*

1.

У целокупној ексцерпираној грађи нађено је 163 примера ове врсте негативних реченица. Од њих је 125 са објектом у генитиву и 14 са објектом у акузативу (у 24 примера падеж објекта није идентификован).

Према томе, проценат фреквенције употребе генитива је 89,89% а акузатива 10,10% (за оба периода узета заједно). Интересантно је да су приближно исти резултати и посебно за сваки период: за старији — 92,66% генитива према 8,33% акузатива,

анализе због једнакости акузатива и генитива једнине. Врста предиката и ред речи у реченици изгледа да не утичу на падеж објекта (однос примера с објектом у генитиву према онима с објектом у акузативу у реченицама с простим предикатом износи 1 : 2,2, а када је предикат сложен 1 : 3,7; када је ред речи у реченици нормалан тај однос је 1 : 2,6, а када је поремећен 1 : 2,3). Испитивано је и да ли *ни*, *нији* када стоји уз било који члан реченице утиче на падеж објекта, али се није дошло до сигурнијих резултата, иако би се рекло да се генетив нешто боље чува кад уз објекат стоји *ни*, *нији* (однос генитива и акузатива овде је 1 : 1,3, а видели смо да је генерални однос неповољнији за генетив — 1 : 2,5).

за новији — 89,32% генитива према 10,67% акузатива. Тенденција ка ширењу употребе акузатива је незначителна.

Примери са акузативом нађени су код: Љубише — 1 пример, Сремца — 2, Глигорића — 1, Кикића — 1, Крлеже — 1 (Крл. 2), Лалића — 4, Нушића — 3, В. Петровића — 1.

Код осталих писаца нису нађени примери са акузативом.

2.

За чување словенског генитива у негативним реченицама овога типа мора се тражити објашњење (пored осталог) у самој семантици глагола *немајти*.

Глагол *немајти* значи одрицање имања (најчешће поседовања) објекта, и то одрицање је потпуно — одриче се имање *и најмањег дела, и шрага, и шрунке* објекта. Тиме је семантички условљена партитивност, а самим тим то је основа за чување употребе генитива. (Ово наглашава и професор М. Стевановић у својим универзитетским предавањима).

Ово се може запазити и у примерима:

Г Ја сам се, игумане, потурчио, не имавши мученичке крепости (Љубиша, 72). — *Za svoga upravitelja postaviti će velmožni moj gospodar literata Grgu Dombaja ... koj' ovdje blizu nikakova roda neima* (Шен., 30). — Са путницима које је превозио није хтео да има ни разговора ни додира (Андрић 2, 19). — Да ја ни овдје, у свом послу, немам мира, па то је ужасно! (Крл. 1, 14).

Иако процес губљења словенског генитива као објекта у овој врсти негативних реченица није у развоју, ипак се не могу категорички разграничити синтаксичко-семантичке позиције у којима се јавља генитив од оних у којима се јавља акузатив; може се једино рећи да су примери са акузативом редовно условљени одређеношћу објекта:

А Жалио сам у својој крутој раздражености, што Млечићи немају сви једну једикту главу, да их једнијем махом посјечем (Љубиша, 74). — Људи се крећу достојанствено напред; ниједан нема лулу у устима, него са штаповима у рукама иду и разговарају се, а жене и ћерке за њима

(Срем., 58). — Па онда питање: зашто жене немају бркове, морало се у мојој детињој души јавити као далеко предосећање познијег, феминистичкога покрета (Нуш., 77). — Она сигурно нема пропусницу — изгубила ју је, или је није никад ни имала — зато дрхти (Лал. М., 16).

3.

Што се тиче нормативности, сигурно је само: прво — да се искључива употреба акузатива не среће ни код једног писца, и друго — да је фреквенција употребе генитива односно акузатива приближно иста у оба периода.

*2. а. Негативне реченице у којима је објекат заменица
када означава нешто неодређено а предикат било
који глагол изузев глагола немати*

У целокупној ексцерпираној грађи налази се 314 примера ове врсте негативних реченица. Од њих је 303 са објектом у акузативу и 11 са објектом у генитиву.

Свих 11 примера са генитивом су Шеноини. Поред њих, код Шеное је нађено и 19 примера с објектом у акузативу. Примери с генитивом:

Ali čega Vi, velečasni amice moj, ne znate, evo je ovo (Шен., 35). — Ne činim toga radi svoje koristi (I., 40). — No ja opet svega toga ne razumijem (I., 45).

Примери с акузативом (ни Шеноини ни други) не показују никакву синтаксичко-семантичку разлику у односу на примере с генитивом:

Алекса је једнако одрицао ... да не зна ништа за њу (Вук, 56). — Не смијем му то казати (Ђор. С. 1, 9). — Zašto vi sve to ne kažete banu (Шен., 82). — Silvestar nikoga ne upita ništa (Бож. М., 43). — Из шуме се чула живахна граја и цвркул птица, али старац то није примећивао (Ђопић, 12).

Употреба објекта у генитиву у овој врсти негативних реченица није уобичајена у данашњем књижевном језику.

2. б. *Негативне реченице у којима је објекат заменица када означава нешто неодређено а предикат глагол нема и ни*

У целокупној ексцерпираној грађи налази се 24 примера негативних реченица овога типа. Од њих је 23 са објектом у акузативу и 1 с објектом у генитиву. (Код Шеное није нађен ниједан пример ни с акузативом ни с генитивом).

А Све ми се чини да немам ништа (Кочић, 12). — Ти никада немаш ништа (Крл. 1, 67). — Ја *dođuse* *nemam* *ništa* *protiv* *toga* (Цес., 20).

Употреба објекта у генитиву ни у овом типу негативних реченица није уобичајена. Што се тиче нађеног примера са генитивом, он је нешто другачијег типа, тј. у њему је заменица *ништа* удружена са придевом:

Ја немам ничег жидовског у себи (Крл. 1, 14).

Тим он представља прелазни случај између категорије 1б, где у објекту преовлађује генитив, нарочито кад је објекат исказан придевом који значи нешто неодређено (нпр. *немам жидовског у себи*) — и ове категорије (*немам ништа*)²⁶. Чињеница да је нађен само један пример оваквог типа мора се сматрати случајном, јер спроведена импровизирана анкета показује да се у таквој позицији и генитив широко употребљава.

Да закључимо. Стање словенског генитива у српскохрватском књижевном језику у периоду од Вука до данас различито је и у односу на временски период, с једне стране, и у односу на врсту негативне реченице у којој се као објекат јавља, с друге стране. Употреба словенског генитива различита је и у односу на територију књижевног језика; словенски генитив се најбоље сачувао у језику писаца из Босне и Херцеговине — у оба књижевна периода.

У негативним реченицама у којима је објекат именица (или лична заменица) а предикат било који глагол изузев глагола *немати* процес губљења генитива у функцији објекта је видан брзо се развија, али није потпуно завршен.

²⁶ Придеви средњег рода који означавају нешто неодређено када су у функцији објекта било које од ових врста негативних реченица нису посебно обрађивани зато што ексцерпирана грађа није пружила довољан број таквих примера за анализу.

Падеж објекта у овој врсти негативних реченица зависи од извесних синтаксичко-семантичких услова. Запажено је да је пира употреба генитива везана за одсуство синтаксичко-семантичке детерминације објекта, за партитивност и за реченице које су устаљене фразе; а да акузатив најбрже продире у позиције детерминисаног објекта. Посебно треба истаћи да је врло мали број примера са објектом у генитиву када је именица-објекат у множини.

У негативним реченицама у којима је објекат именица (или лична заменица) а предикат глагол *немајти* употребљава се скоро искључиво објекат у генитиву, а тенденција ка ширењу акузатива доста је слабо изражена. Ово се објашњава самом семантиком глагола *немајти*, односно увек присутном партитивношћу.

У негативним реченицама у којима је објекат заменица када означава нешто неодређено (без обзира на глагол у предикату) — употреба генитива у функцији објекта није уобичајена ни у старијем ни у млађем периоду нашег књижевног језика.

Даринка Горџан-Премк

О АКЦЕНТУ ВОКАТИВА НЕКИХ ИМЕНИЦА

У својим студијама о нашем акценту (скупљеним у „Српским акцентима“, Београд—Земун, 1925) Ђ. Даничић је показао да је акценат вокатива неких именица мушког рода колебаљив и да у неким случајевима, како сам вели, не зна какав би био акценат тог падежа. Даничић се нашао у таквој ситуацији једним делом и због тога што је материјал који је о овом питању оставио Вук Караџић — био крајње оскудан, а углавном због тога што наши народни говори у то доба нису били ни приближно довољно проучени, па се, наравно, није могао извести ни иоле чвршћи научни закључак. Тој неизвесности допринела је умногоме чињеница што се неке од тих именица готово никад не употребљавају у вокативу. Тако, док се, на пример, вокатив именице *синџац* може често чути, употреба вокатива именице *кућерак* ни у ком случају није редовна језичка појава. Типови именица о чијем је акценту вокатива овде реч јесу: *војник—војника, барјакџија—барјакџија, ајошџека—ајошџека, милицијна—милицијна, револуцијна—револуцијна*, тј. све оне именице мушког рода које у номинативу једн. имају дуг последњи слог и краткоузлазни акценат на претпоследњем слогу, а у ген. једн. дугоузлазни акценат на претпоследњем слогу; затим типови: *Босањац—Босанца, Далмајинац—Далмајинца, Новозајарац—Новозајарца, вегетаријанац—вегетаријанца, револуционарац—револуционарца*, тј. све оне именице мушког рода које у ном. и ген. једн. имају дугоузлазни акценат на претпоследњем слогу; затим типови *шарџа—шарџа, свџок—свџока, синџац—синџац и кџац—кџац*.

Од времена Даничићева до данас, дакле за последњих стотинак година, проучавање народних говора и нашег језика уопште разрасло се и у ширину и у дубину, тј. и квантитативно и квалита-

тивно. И питање акцента вок. једн. и мн. показаних типова именица захватано је много пута. Дијалектолози су му поклањали посебну пажњу баш због тога што је Даничић указао на потребу да се оно испита. Што се тиче научних лингвистичких радова (расправа о нашем акценту, научних граматика, тј. свих оних радова који су ишли за тим да се утврде „норме“ нашег акцента), у њима се, све доскора, углавном остајало на ономе што су дали Вук и Даничић.

Да би се колико-толико видела природа овог питања, пока-
заћу овде неке од појава које су констатоване на терену (у народ-
ним говорима са књижевном и некњижевном акцентуацијом) или
показане у теоријским научним радовима:

в ò ј н њ к — а) вок. једн.: *вòјнѝче, занáше, орачѹ, младѝћу*;
б) вок. мн.: *вòјнѝци, војнѝци, војнѝцѝ;*

б а р ј à к њ ā р — а) вок. једн.: *бàрјакѝāру(е), говедāрѹ(е)*;
б) вок. мн.: *бàрјакѝāри, барјакѝāри, кaйеѝāнѝ;*

а ѝ о ѝ ѝ è к ā р — а) вок. једн.: *āйойшекāру(е), нèsуђенѝче, нèsуђенѝче, лакрòйјāшѹ, лакрòйјāшу*; б) *āйойшекāри и айойшекāри;*

м и л и ц и ò н ā р — а) вок. једн.: *мѝлицѝонāру(е), исѝод-сунчанѝче*; б) вок. мн.: *мѝлицѝонāри, милиционāри, исѝодсунчанѝци;*

р е в о л у ц и ò н ā р — а) вок. једн.: *рèволюционāру(е), револуционāру(е), рачунойдлагāчу*; б) вок. мн.: *рèволюционāри, револуционāри, рачунойдлагāчи;*

Б о с ā н а ц — а) вок. једн.: *Бòсāнче, Бòсāнче, Босāнче*; б) вок. мн.: *Бòсāнѝци, Босāнѝци, Рèsāвѝци, Босāнѝцѝ;*

Д а л м а ѝ ѝ н а ц — а) вок. једн.: *Дāлмāѝѝнче, Далмāѝѝнче, Далмāѝѝнче, Талијāнaц*; б) вок. мн.: *Дāлмāѝѝнѝци, Далмāѝѝнѝци, Далмāѝѝнѝци, Далмāѝѝнѝци;*

Н о в о ѝ а з ā р а ц — а) вок. једн.: *Нòвoѝазāрче, Нòвoѝазāрче, Нòвoѝазāрче, Нòвoѝазāрче*; б) вок. мн.: *Нòвoѝазāрѝци, Нòвoѝазāрѝци, Нòвoѝазāрѝци, Нòвoѝазāрѝци;*

в е г е ѝ а р и ј ā н а ц — а) вок. једн.: *вèгeѝаријāнче, вегeѝаријāнче, чуѝуройсѝѝлче, вегeѝаријāнче*; б) вок. мн.: *вèгeѝаријāнѝци, вегeѝаријāнѝци, вегeѝаријāнѝци, чуѝуройсѝѝлѝци, вегeѝаријāнѝци;*

р е в о л у ц и о н ā р а ц — а) вок. једн.: *рèволюционāрче, револуционāрче*; б) вок. мн.: *рèволюционāрѝци, револуционāрѝци, револуционāрѝци;*

ш а р ђ в — а) вок. једн.: *шђрове, сђколе, нђййкове, лђжове*, дакле увек на првом слогу; б) вок. мн.: *шђрови, сђколи, лђдови* и *шарђви, сокђли, лудђви*;

с в ђ д о к — а) вок. једн.: *свѣдоче, човѣче*; б) вок. мн.: *свѣдоци и сведђци*;

с и њ в а ц — а) вок. једн.: *сђнѡвче, сђновче, шѣсначе, синѡвче*; б) вок. мн.: *сђнѡвци, сђновци, синѡвци, синѡвци*;

к ђ с а ц — а) вок. једн.: *кђшче*; б) вок. мн.: *кђсци и кђсци*.

Као што се види, ми данас — у народним говорима и у књижевном језику — имамо разноврсно изговарање у вокативу. Ако се томе дода да вокатив у свему може бити исти као номинатив, онда се та разноврсност још више повећава. Исто тако 'се види да је разноврсно и место вокативног акцента у наведеним именичним типовима; ипак се ту оцртавају два пола — 1. иницијални слог: *вђјнйче, Дђлмаййнче, шђрове, вђјнйци, Дђлмаййнци, шђрови* итд. (пренесени акценти) и 2. последњи слог или слогови ближе крају речи: *орђчђ, говедђрђ, Далмаййнче, револуционђри* итд. (непренесен акценат). Између та два интонациона поља постоје, разуме се, разни прелазни облици наглашавања: *Далмђййнче, Далмђййнци, Јужнођмерикђнче* итд. Акценат на првом слогу у вокативу потиче, као што је познато, из врло дубоке старине — доспео је до нас, преко прасловенског, још из индоевропског, и зато се он данас сусреће не само у нашим народним говорима с модерном акцентуацијом већ и у нашим старијим и најстаријим народним говорима; моменат померања нагласка за један слог ка почетку речи, што представља један од главних квалитативних чинилаца у развоју наших нових народних говора у односу на старе, није реметио дотадашње акценатске односе у вокативу. Тај акценат, тј. акценат на првом слогу вокатива, врло је распрострањен и представља, може се рећи, владајући вокативни акценат у нашем језику. То је уосталом и нормално и свакако је у вези са немирном, динамичном природом вокативног падежа не само у нашем језику већ и у другим. Међутим, има данас у нас народних говора у којима постоје знатне тенденције регресије акцента у вокативу (*орђчђ* место *ђрђчу*) или његове идентификације с акцентом неких других падежа (вок. мн. *јунђци* : ном. мн. *јунђци* или вок. једн. *Србијђнче* : ген. мн. *Србијђнђцђ*, поред морфолошког поклапања: вок. једн. *мђмак, дрђг* према истоветном ном. једн.).

Таква је ситуација, добрим делом, и са типовима: *Босáнац*, *Далмáйи́нац*, *Ново́йзáрац*, *вегетáрија́нац*, *револуцио́на́рац*, тј. књижевна вредност краткосилазног акцента на првом слогу вок. једн. не може се побити: *Бòсáнче*, *Дáлмáйи́нче* итд. Међутим, поред тог акцента, снажно се испоставља и акценат: *Бòсáнче*, *Далмáйи́нче*, *Ново́йзáрче* итд., тј. акценат који се сусреће и у ген. мн. ових типова именица (*Бòсáнáцá*, *Далмáйи́нáцá*, *Ново́йзáрáцá* итд.). Овај тип вокативног акцента, баш зато што је распрострањен у народним говорима и што се често чује међу школованима, представља једну од одлика нашег акцента уопште. Сем тога, изговор *Бòсáнче*, *Рèсáвче* итд. тврд је, прикладан за снажна узбуђења, срцбу и сл., док је изговор *Бòсáнче* мек, смирен и пријатно делује на уво. Поред онога што је о њему већ речено, мислим да му и ово својство оправдава књижевну употребу. Потребно је још нешто рећи о акценту вок. једн. именица као *Јужноамерика́нац*, *рачуноис́и́йи́ац* и сл. Мени се чини да је сасвим умесно и природно што су чланови Правописне комисије узели акценат *вегетáрија́нче*, *рèволуцио́на́ру* итд. за именице као *вегетáрија́нац*, *револуцио́на́р* и сл., али ми се не чини ни тако умесно ни тако природно што су исто тако акцентовали и именице као *рачуноис́и́йи́ац* (*рачуноис́и́йи́ачу*), иако је тај акценат теоријски неоспоран. Мислим да је ту Даничићево решење (исп. *ис́и́одс́унчáни́че*, *чу́и́у́ро́и́с́и́йи́лче*) боље и за уво пријатније. Ове су именице сложене и као да та њихова особина не допушта да се акценат пребаци на први слог онако ефикасно као код простих именица типа *вегетáрија́нац*, те је боље *Јужно́америка́нче* него *Јужноамерика́нче*.

Ни акценат вок. једн. акценатских типова *шáрòв*, *свèдок* и *синòвац* не задаје веће тешкоће. Форма *шáрове*, *свèдоче*, *синòвче* забележена је у многим народним говорима и призната од свих. Слично је и са именицама типа *кòсац*, *й́рòсац*, *òшац* итд. Међутим, изгледа да је акценат *м́рйиваче* (место *м́рйиваче*), *и́дèсначе* (м. *и́дèсначе*) итд. — у нарастању (исп. ово са типом: *Рèсáвче*—*Рèсáвче*). Исто тако животан је хипокористични акценат типа *брайи́ћу*, *му́жйићу*, *синчи́ћу* и сл. Ипак се, мислим, не би могла признати као књижевна ова два последња типа јединског вокативног акцента (*и́дèсначе*, *брайи́ћу*) без поближег проучавања њихове данашње распрострањености и тенденција њиховог развитка.

У вок. мн. јасно су се испољила два акцента, један на првом слогу: *јџнаџи*, *кайеџаџи*, *лакрдијаџи*, *бегџи*, *Далмаџиџи*, *шдрови*, *сведоџи* итд., и други као у ном. мн.: *јунџи*, *кайеџаџи*, *лакрдијаџи*, *бегџи*, *Далмаџиџи*, *шардџи*, *сведџи* итд. До ту скоро у нашој науци о језику узиман је као књижевни акценат онај први тип, тј. *јџнаџи* итд., док други није помињан. Међутим, у последње време овај други тип (*јунџи*) нађен је на терену у толикој мери, и то у првом реду на теренима наших најновијих народних говора, да му је немогуће оспорити књижевну вредност. Да је имао пред собом дијалектолошки материјал којим располаже наша данашња наука, Ђ. Даничић не би сумњао у Вуков акц. вок. мн. *колаџи* који је показао у парадигми именице *колач* у „Српској граматичи“ пред Рјечником од 1818. год. Сем тога, у најновије време све више се он признаје и теоријски. Даничићева сумња у вредност Вукова акцента вок. мн. *колаџи* мора се данас, разуме се, сасвим одбацити. Затим, оно што је речено за акценат вок. једн. именица типа *Ресџаџи*, *Далмаџиџи*, *Јужноамерикаџи* итд. вреди и за вок. мн.: *Ресџи* (поред *Ресџаџи*), *Далмаџиџи* (поред *Далмаџиџи* и *Далмаџиџи*), *Јужноамерикаџи* (поред *Јужноамерикаџи* и *Јужноамерикаџи*) итд.

На основу свега досад изнетог ваљало би, у овом тренутку развика нашег језика, сматрати оправданим у књижевном језику ове вокативне акценте показаних именичких типова:

	Једнина	Множина
1. <i>вџиџи</i>	<i>вџиџи</i>	а) <i>вџиџи</i> б) <i>војџиџи</i>
2. <i>барјаџиџи</i>	<i>барјаџиџи(џи)</i>	а) <i>барјаџиџи</i> б) <i>барјаџиџи</i>
3. <i>аџиџиџи</i>	<i>аџиџиџи(џи)</i>	а) <i>аџиџиџи</i> б) <i>аџиџиџи</i>
4. <i>милиџиџи</i>	а) <i>милиџиџи(џи)</i> б) <i>исџиџиџиџиџи</i>	а) <i>милиџиџи</i> б) <i>милиџиџи</i> в) <i>исџиџиџиџиџи</i> г) <i>исџиџиџиџиџи</i>
5. <i>реџиџиџи</i>	а) <i>реџиџиџи(џи)</i> б) <i>раџиџиџиџиџи</i>	а) <i>реџиџиџи</i> б) <i>реџиџиџи</i> в) <i>раџиџиџиџиџи</i> г) <i>раџиџиџиџиџи</i>

6. Босанац	а) Бѡсѧнче
б) Бѡсѧнче	а) Бѡсѧнци
б) Босѧнци
в) Бѡсѧнци
7. Далмаѣйнац	а) Дѡлмайѣнче
б) Далмаѣнче	а) Дѡлмайѣнци
б) Далмайѣнци
в) Далмаѣнци
8. Новѡазѡрац	а) Нѡвойазѡрче
б) Новѡазѡрче	а) Нѡвойазѡрци
б) Новѡазѡрци
в) Новѡазѡрци
г) Новѡазѡрци
9. вегѣтаријанац	а) вѣгѣтаријѧнче
б) вегѣтаријѧнче
в) чуѣуройсѣйлче	а) вѣгѣтаријѧнци
б) вегѣтаријѧнци
в) вегѣтаријѧнци
г) чуѣуройсѣйлци
д) чуѣуройсѣйлци
10. револуѣонаѡрац	а) рѣволуѣонаѡрче
б) револуѣиѡнѡрче
в) Јужноѡмерикѧнче	а) рѣволуѣонаѡрци
б) револуѣонаѡрци
в) револуѣиѡнѡрци
г) Јужноѡмерикѧнци
д) Јужноѡмерикѧнци
11. шѡрѡв	шѡрѡве	а) шѡрѡви
б) шарѡви
12. свѣѡдок	свѣѡдоче	а) свѣѡѡци
б) свѣѡѡци
13. синѡвац	сѣнѡвче	а) сѣнѡвци
б) синѡвци
14. кѡсац	кѡшче	а) кѡсци
б) кѡсци

Што се тиче питања треба ли у књижевном језику задржати више акценатских варијаната или их треба свести на једну, мислим да се у томе треба држати пре принципа Вука Караѣића, који није сузбијао ниједну од напоредних форми само ако је она била животна у народним говорима, него Ђура Даничића, који је тежио свођењу варијаната на јединствене форме. То значи да би било ненаучно, или, може бити, штетно по наш језички развитак, укинути у овом тренутку развоја нашег језика нпр. изговор *Далмаѣнче* ако он има исто толико животне снаге као и изговор *Дѡлмайѣнче*.

М. Сѣанић

АКЦЕНАТСКИ ВИД ПРОКЛИЗЕ И ЕНКЛИЗЕ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

I. Уводне напомене

1. Оправдано је што је у досадашњој литератури више пажње посвећено проклизи: у вези са преношењем акцента на проклитику више је појава о којима треба говорити. Али је оправдано и то што се проклиза и енклиза обрађују на једном месту: у оба случаја у питању је однос акцента према групама међу собом блиско повезаних речи.

Да видимо, најпре, шта је до сада о овоме питању речено у литератури.

У својим акценатским студијама Ђуро Даничић¹ обрадио је једино преношење акцента на проклитику код именица. Милан Решетар у своме толико значајном делу *Die serbo-kroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (Wien 1900) у посебном одељку *Enklisis und Proklisis* (201—214) обрадио је, на основу материјала који му је стајао на расположењу, ситуацију код свих врста речи које долазе у обзир. Тиме је Решетар учинио значајан корак напред у проучавању овога питања. Разуме се да су, с обзиром на даљи развитак науке, потребне корекције извесних Решетарових тумачења, али то не умањује значај његова рада. Не може се рећи да су се даљи проучаваоци српскохрватских акцената и дијалеката увек у довољној мери користили драгоценим Решетаровим резултатима у вези с овим питањем. Готово до наших дана појављују се студије о акцентима појединих говора

¹ У овоме раду Даничић ће бити навођен према књизи *Српски акценати*, изд. СКА 1925.

у којима се једва узгред каже која реч о проклизи и енклизи. Више пажње посветили су овом питању А. Белић у раду *Дијалекти источне и јужне Србије* (СДЗБ I), Стј. Ivšić у раду *Današnji posavski govor* (Rad 196. и 197), Гојко Ружичић у раду *Акценатски систем ђеваљског говора* (СДЗБ III, 113—176), М. Поповић у раду *Die Betonung in der Mundart von Žumberak* (ZfslPh VI 345—363), М. Стевановић у раду *Систем акцентуације у њињерском говору* (СДЗБ X 67—184), Милош С. Московљевић у раду *Акценатски систем њоцарског говора* (Бгд. 1928), Ј. Вуковић у раду *Акценатски говор Пиве и Дробњака* (СДЗБ X 185—417) и др. Поред Решетара, о енклизи и сличним појавама опширније говоре још и Стј. Ивњић у помињаном свом раду, А. Белић у *Акценатским студијама I* (Бгд. 1914), затим у радовима *L'accent de la phrase et l'accent du mot* (Travaux du cercle linguistique de Prague 4, 183—188) и *О реченичном акценту у каславском говору* (ЈФ XIV 151—158. и XV 165—169), А. Klaić у раду *О podravskom akcentu i kvantitetu* (ЈФ XV 181—184), др Josip Hamm у раду *Štokavština donje Podravine* (Rad 275), Hraste—Hamm—Guberina у раду *Govor otoka Suska* (HDZb I 5—211) и П. Ивић у својој књизи *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung* (Хар 1958). (Ивић, разуме се, говори и о проклизи).

Већина је ових испитивача само приказивала ситуацију у својим говорима; мање су давали теоријска објашњења појединим појавама. Али готово ни један испитивач није приказао све појаве о којима би у вези с овим питањем ваљало говорити. А. Белић у својим универзитетским предавањима *Историја српскохрватског језика*, књ. II св. I: *Речи са деklinацијом* (Бгд. 1950) протумачио је, с позиција свога учења о словенском акценту, већи број појава, особито у вези с преношењем акцента на проклитике (стр. 39—41, 52—53, 55—56, 72—73, 84—85). Тиме је цело питање у значајној мери помакао напред.

У овоме раду биће анализирана ситуација у вези с акценатским видом проклизе и енклизе у српскохрватском језику, разуме се — на основу досадашњег материјала; када буде потребно, навешћу и свој материјал из сремског, мачванског, шабачког и трпшичког говора. Претпостављам да ће корист од овога рада бити тројака:

прво, први пут ће проблем акценатског вида енклизе и прокллизе у целини бити обухваћен;

друго, анализом ће се установљавати разлози јављања ове или оне појаве. Врло често објашњења ће бити дата већ самом класификацијом материјала;

треће, даћу и нови материјал који сам скупио на терену шумадијско-војвођанског дијалекта.

Сви српскохрватски дијалекти нису испитани. Зато није познато каква је ситуација у свим српскохрватским говорима у вези с овим питањем. То значи да ће у овоме раду бити анализирана до данас позната грађа. Данашње стање у науци и допушта и захтева да се сведу и протумаче досадашњи резултати како би се лакше ишло даље у проучавањима. Разуме се да овде неће бити навођен сваки појединачни пример. Задржаћу се на принципским појавама.

2. Има извесне разлике у начину како је досад третирано питање преношења акцената на проклитику код именица — с једне стране, и код других врста речи — с друге. У вези с именицама много се више водило рачуна и о потребама нормативне књижевне акцентуације. У вези са другим врстама речи као да се више ишло за дијалекатском егзотиком. Та разлика у третирању овога питања неће моћи сасвим бити избегнута ни у овоме раду.

Нема, разуме, никакве сумње да је нормативна акцентологија заинтересована и за ситуацију код осталих врста (исп. преношење акц. с личних заменица у новоме *Правоиусу*). Али нас ни у вези с именицама не интересује првенствено нормативни моменат. Хоћемо само да констатујемо да је чињеница што је питање преношења акцента на проклитику с именица разматрано и с позиција нормативне акцентологије омогућила да се то питање у вези с именицама уопште најјасније сагледа.

Треба, најзад, у овим уводним напоменама истаћи још двоје.

Прво. У српскохрватском језику могућно је говорити о две врсте преношења акцента на проклитику: прасловенском и српскохрватском. Прасловенско је преношење с облика који на првоме слогу имају стари силазни акценат (*на рѣку*, *у воду* и сл.); оно се у већој или мањој мери јавља у свим српскохрватским говорима: на проклитици је силазни акценат. Српскохрватско је преношење са слогова који имају нове силазне акценте (*за*

мајку, у кућу и сл.); оно се јавља у говорима са четвороакценатском системом; на проклитици је узлазни акценат. О разним аналошким појавама или сл. биће говора даље у раду.

Друго. У новоштокавским говорима са четвороакценатском системом преношење акцента на проклитику с именица није онако доследно као у Даничића. Изгледа да се издвајају две зоне: североисточна, у којој преношење није доследно, и југозападна и западна, у којој је ова појава очевидно још жива. Међутим, у вези с преношењем акцента са глагола на негацију *не*, пре свега у презенту, ваља рећи да је оно подједнако заступљено у свим српскохрватским говорима с млађом четвороакценатском системом (в. о свему овоме даље у раду). Од говора српскохрватских који немају четвороакценатске системе прасловенско је преношење жива појава у зетско-сјеничком. У осталим говорима и дијалектима, како обавештавају досадашњи испитивачи, ни прасловенско преношење није више тако живо.

II. Преношење акцената на проклитику с именица и сличне појаве у вези с именицама

3. У вези с именицама проблем преношења акцента на проклитику важан је пре свега зато што, као што је познато, у нашем говорном језику (и то и књижевном и у некојим од оних дијалеката који имају систему од четири акцената) преношење акцента на проклитику данас није ни издалека спроведено онако доследно као у Даничића; познато је, наиме, да наново преовлађује „индивидуални акценат засебних речи“. Констатујући ово, А. Белић је истакао да се преношење акцента данас у првом реду чува „у скамењеним изразима као *изд сна*“². Проучавајући разне говоре шумадијско-војвођанског дијалекта (сремски, мачвански, шабачки, тамнавски, колубарски) установио сам да они потврђују Белићеве констатације. Међутим, проучаваоци разних говора источнохерцеговачког типа не говоре о појави непреношења акцента на проклитику. Како сам обавештен, тако је и у босанским говорима. Можда би се зато могле установити две зоне новоштокавских српскохрватских говора са четвороакце-

² А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II св. 1; Речи са деklinацијом, стр. 41.

натском системом: једна, југозападна и западна — у којој је преношење акцента на проклитику још изванредно жива појава; друга, североисточна — у којој ова појава није тако доследна. Сматрам да овако треба схватити и мишљење М. Стевановића (НЈ НС III 239—241) и Ј. Вуковића (ПСКЈ год. III (1951) књ. II, св. 1, стр. 67—68). Приликом својих теренских испитивања желео сам да утврдим зашто се у шумадијско-војвођанском дијалекту почела нарушавати доследност ове појаве. Уочио сам два разлога:

први, синтаксичко-семантичке природе: потреба да се у реченици именица посебно истакне захтева да именица буде носилац акцента;

други, као што је већ Белић истакао³, ако је нека реч или неки падежни облик у ређој употреби, губи се свест о потреби преношења акцента на проклитику.

Мислим да је ова констатација важна пре свега зато што је учињена на терену са четвороакценатском системом.

Али ми се исто тако чини да би се могло говорити и о чињеници да је шумад.-војвођ. дијал. у извесном контакту с косовско-ресавским дијалектом у којем је принцип преношења акцента на проклитику нарушен у још већој мери. У питању је, пре свега, географски моменат, а затим и историјски — у саставу данашњег становништва шумад.-војвођ. дијал. има и досељеника с косовско-ресавског терена. Као што је губљење неакцентованих дужина у шумад.-војвођ. дијал. тумачено утицајем косовско-ресавског (НЈ XI, св. 1—2, стр. 55), сматрам да ни овде не треба занемарити такву једну могућност.

Узимајући, пак, српскохрватске говоре у целини, можемо рећи да у вези с именицама овај сложени проблем садржи углавном две групе питања:

Прво. Да ли се преношење акцента на проклитику врши по истим принципима као у Даничића? То значи: да ли се у нашем данашњем говорном језику или, уже, у каквом говору који се испитује, преношење јавља у истим категоријама у којима и код Даничића, или има категорија у којима је код Даничића старо а данас ново преношење (и обрнуто); и — постоје ли у

³ о. с. 85.

данашњем говорном језику, или говору који се испитује, категорије са преношењем акцента којих код Даничића уопште нема.

Друго. Да ли је данас уопште преношење акцента на проклитику онако доследно спроведено као у Даничића или, као што рекосмо, наново преовлађује индивидуални акценат засебних речи (нпр.: говори ли се доследно од *мајкѐ* или се јавља и од *мајкѐ* и сл.)?

Овим ће редом тећи и излагање у овоме раду.

4. Познато је да се у нашем књижевном језику и у говорима нашим код именица *a-* основе јавља прасловенско преношење у асс. sg. и асс. pl. у типовима: *вѡда, ѡланина, глава*:

нѡз воду, зѡ децу, нѡ земљу, ѡрѡд зору; нѡ ноге; — нѡ брзину, ѡ висину, ѡ ѡланину; нѡ дубине; — ѡ вѡјску, ѡ главу, зѡ дѡшу, нѡза сѡфрану; нѡза сѡѡне и сл.

То, у већој или мањој мери, потврђују и испитивачи српскохрватских говора. Примере овде није неопходно наводити. Једино би се могао навести Решетаров дубровачки пример *ѡ у главу* (Вет. 210). Потребно је, међутим, указати на две појаве.

Прво, да се већ овде, и то пре свега у вези с типовима *вѡда, глава*, оцртавају помињане две групе штокавских говора са четвороакцепатском системом. Док за херцеговачке и босанске говоре нема потврде да се акценат може и непрепосити на проклитику, дотле сам у Срему записао и: *на кѡсу, у главу, за зѡму* и сл., а у Мачви у *вѡјску, за зѡму* и сл.

Друго, да је код именица типа *висѡна* ситуација уопште мало специфична. Код овога се типа, наиме, акц. (") на првome слогу у асс. sg. не јавља онако доследно као у Даничића, већ се акц. овога падежа изједначаје с акцентом осталих падежа. А затим, у говорима шумад.-војвођ. дијал. које сам испитивао, када се именице овога типа употребе, с предлогом, доиста у именичкој служби, преношење готово редовно изостаје. Некоме, нпр., кога саветују да пажљиво вози, у Шапцу (а очевидно ни другде) никада не би казали: „*Пѡзиѡе нѡ брзину*“, већ увек: „*Пѡзиѡе на брзину*“ (нема, дакле, ни акцента на првome слогу именице). Ако пак именице овога типа с проклитиком испред себе представљају прилошку синтагму, јављају се две могућности: прво, акценат се налази на другом слогу именице (*на брзину*); друго, акценат је пренесен на предлог у виду ("): *нѡ брзину*.

Значи, ако се и јавља, акценат (") на предлогу карактеристичан је за прилошка значења. Ова је појава врло карактеристична за шабачки говор. Интересантно је такође да Вуковић за Пиву и Дробњак наводи да има именица код којих је у асс. sg. акц. (') на другом слогу именице, а у асс. pl. акц. (") на проклитици (на *бисѣрину* — *нѧ бисѣрине*), али да такође има и именица с акц. (") на предлогу и у асс. sg. (*нѧ ведрину* и сл.) (СДЗб X 234—235). Јасно је да је овде и у говору Пиве и Дробњака у питању појава уједначавања акцента асс. sg. с осталим падежима.

Напомена. Слично треба тумачити и сремске акценатске ликове: на *бѣзину*, у *вѣсину*, за *дѣжину*, у *ѣлѧнину*, за *срѧмошу*, у *шѣрину*. Иако се у именице јавља силазни акценат на првome слогу, он се не преноси на проклитику.

5. У српскохрватском је језику, исто тако, сачувано прасловенско преношење код именица *o/ю-* основа мас. у типова који имају стари (") или (') на почетном слогу, тј. у типова *гѣд*, *лѧкаш*, *ѣблѧк*, *мѣд*, *гѣвѣр*, *вѣсак* и сл.:

ѣ *гѣд*, ѣз *гѣда*, ѣза *гѣда*; — *нѧ бѣбан*, дѣ *лѧкѧ*; — *нѧ дохвѧш*, ѣ *облѧке*, за *ѣојѧс*, *нѧ ѣоклѣн*; — за *Бога*, ѣ *госѧ*, ѣ *мѣд*, ѣсѣод *леда*; — *нѧ сѣожер*; — дѣ *воска*, ѣдѣ *нокѧ*, *нѧ рогаљ*, *нѧ шѣрошак*.

И ову појаву потврђују, у већој или мањој мери, испитивачи штокавских говора. Међутим, у говорима које сам испитивао, тј. у говорима шумаѣ.-војвођ. дијалекта, преношење се ни у овом случају не јавља доследно. Тако сам у Срему забележио и: у *Јѧрку*, из *Јѧска*, чело *Јѧска*, до *Зѣмѣна*, и(з) *Зѣмѣна* и сл., а у Мачви: у *Зѣмѣну*, *исѣод леда* и сл. Има устаљених израза где је преношење доследно: ѣ *госѧ* (ѣ *госѧи*), нпр.

6. У српскохрватском језику постоје аналошки примери с прасловенским преношењем код именица које немају на првome слогу прасловенски (") или ('), већ су касније (вероватно у српскохрватском) пришле акценатским типовима наведеним под II 5. Такви су ови Даничићеве примери:

ѣ *Будѧм*, *нѧ канѧѧр*, *нѧ месѣц*; — *нѧ Дунѧв*, дѣ *Дунава*, дѣ *ђавола*, дѣ *камѣн*, ѣдѣ *ѣрсѧеном*; — ѣ *вѣѧр*, бѣз *вѣѧра*. Овде ваља навести и примере које наводе:

Гојко Ружичић за плеваљски говор: *џ бунџр, ѡдд бусеном, ѡдд јасеном, нѧ ѡламѧн*⁴;

Јован Вуковић за говор Пиве и Дробњака: *џ вршѧј, дд амбѧра, нѧ јурѧш, џ ваздѧх, ѡз дувѧра*⁵;

Стјепан Ившић за посавски славонски говор: *ѡ амбѧр, ѡ чардѧк, ѡз вршѧја*⁶.

У Мачви сам забележио: *џ свѧйове, џ јѧѧк, џ Мајѧр, џ ѡашнѧк, џ Салѧш, ѡ(з) Салѧша, џ Салѧшу, нѧ добѧш, а у Срему: сѧ салѧша и сл. Сличних појава има и у Поцерини (Моск., о. с. 17, 21, 25).*

У данашњим говорима народним са четвороакценатском системом, и то опет североисточним (шумад.-војвођ.), и овде се, међутим, јављају и ликови с акцентом на именици; исп. у Мачви: *у ѡмбѧру, на ѡмбѧру, у Сѧлѧшу и сл., а у Срему: из вршѧја, са сѧлѧша, у чѧрдѧк и сл.*

7. Сем тога, у именица које су, иако немају на првome слогу прасловенски (") или (^), пришле типовима наведеним под II 5, јавља се, разуме се, и ново, српскохрватско, новошто-кавско преношење акцента на проклитику: *нѧ баднѧк, џ бачвѧра, нѧ виѧѧза. У Пиви и Дробњаку је: џ вјеѧшар па чак и аналошко нѧ ѡрошак и сл. (СДЗБ X 196). Гојко Ружичић наводи за плеваљски говор чак и: дд голѧба, ѡз воћнѧка*⁷. Такви су и ови примери из Мачве: *ѡ(з) Салѧша, џ ѡашнѧку, џ чардѧку, нѧ крају, џ раѧшу, џ магѧцину и сл., одн. из Срема: џ амбѧр, нѧ салѧш, џ чардѧке и сл. Сличних појава има и у Поцерини (Моск., ib.).*

Међутим, ни овде у већ помињаним народним говорима преношење акцента на проклитику није доследно; исп. у Мачви: *у Сѧлѧшу, у магѧцину и сл., одн. у Срему: из вршѧја, у чѧрдѧк.*

8. И код именица *o/ѡ-* основа neutg. јавља се старо преношење ако су саме именице имале прасловенски (") или (^): *дд злѧша, џ мѧсо, џ сѧно, ѡд ѡѧлу; — џ коло, џ море, џ ѡље, дд слова, ѡрѧко мора и сл. Даничић је претпостављао преношење дд олова (Срп. акц. 71) а Вуковић за Пиву и Дробњак наводи дд олова, дд језера (СДЗБ X 256). М. Поповић наводи за жум-*

⁴ Г. Ружичић, Акценатски систем плеваљског говора, СДЗБ III 173.

⁵ Јован Л. Вуковић, Акценат говора Пиве и Дробњака, СДЗБ X, 216.

⁶ Stjepan Ivšić, Današnji posavski govor, Rad 196, 158.

⁷ СДЗБ III, 173.

берачки поред *ù sũnce* и *ũ sũnce* (ZfslPh 362), а Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак *òð слова* (СДЗБ X 251) (ово последње је аналошко). Но и овде се јављају примери с непренесеним акцентом; тако се у Шапцу говори: *од злѡѡа, у мѡсу, до слѡва* и сл.

9. И у Даничића и у српскохрватским дијалектима прасловенско се преношење јавља и код оних именица *o/ĭo-* основа neutg. које немају на првome слогу прасловенски (") или (^), већ су касније (вероватно у српскохрватском) пришле акценатским типовима наведеним под II 8. Такви су Даничићеви примери: *зѡ срѡе, зѡ грѡ, нѡ зрно, нѡ леѡ, ѡз јуѡра, ѡз брѡ, нѡ дрѡ*. Стј. Ившић наводи⁸ за посавски славонски: *ũ blato, рѡ blatu, ѡ brašno, ѡ Źiti*, а Вуковић за Пиву и Дробњак: *нѡ маслу, нѡ уво* и сл. (СДЗБ X 251). Има случајева да се акценат са једне исте именице на један предлог преноси у виду (^) а на други у виду ("). Тако Гојко Ружичић наводи⁹ за плеваљски говор: *ѡð јуѡру*, али *ѡз јуѡра*. Рекао бих да је *ѡз јуѡра* прилошка синтагма настала према нпр. *ѡрѡð зору* или сл. — Но, разуме се да и овде у народним говорима (првенствено шумад.-војвођ.) има и примера с непренесеним акцентом; исп. сремско *на брѡу* и сл.¹⁰

10. Код именица fem. *i-* основе које имају на првome слогу прасловенски (") или (^) јавља се у српскохрватском језику прасловенско преношење акцента на проклитику. То су типови: *нѡћ, ѡдмѡћ, мѡсѡ, јѡсѡ, ðбѡсѡ: ѡðд нѡћ, ðð косѡи, бѡз соли; — нѡ мѡсѡ, зѡ рѡч, ðð глѡди; — нѡ зелѡн, ѡðд јѡсѡн; ѡ обијѡсѡ*. Исп. и очевидно аналошке случајеве: *нѡ ѡамѡѡ; — ðð жалосѡи, ðð радосѡи*. У жумберачком је и *ðð Źalosti* (М. Поповић, о. с. 362).

Од оваквих се примера највише чувају они који имају прилошки карактер: *ѡðд нѡћ, ðð глѡди, ѡðд јѡсѡн, нѡ ѡамѡѡ*. Иначе се јављају примери као: *без сѡли* и сл.

11. Извесни испитивачи наводе примере за прасловенско преношење код типа *зѡновѡсѡ*. Тако Стј. Ившић за посавски славонски потврђује: *рѡ заровѡд*¹⁰, а Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак: *нѡ Благовијѡсѡи, нѡ руковѡѡ*¹¹. Ово је аналошка појава, сем тога ипак дијалекатска, па стога не би требало помишљати да се прихвати у књижевном језику.

⁸ Rad 196, 158.

⁹ СДЗБ III 173.

¹⁰ Rad 196, 158.

¹¹ СДЗБ X 247.

12. У случајевима када то захтевају принципи новоштокавске акцентуације, тј. у случајевима када (") и (') не представљају прасловенске силазне акценте и кад аналогија није пореметила првобитне односе, јавља се новоштокавско преношење:

бѣз мајке, ѿред цркви, од глѣвѣ; — за сѣарца, на
Турке, у Карловице, од врабѣца, од Русѣ; — у сѣнѣ, из цѣр-
кви, бѣз лѣтѣ, са сѣлѣ, из колѣ, из ѿсѣмѣ;

више куће, за јабуку, на продају, без башиња; — њред смрти, њд смрти; — њд браћа, њ илаци, њ клинаци, иза сна, исњред браћа, кѡд селана, њ Бугарѡ, ѡд грађана; — на месѡ, њ блаѡ, њд селима, њ ребра; — за јагне, ѡд јагнеѡ, ѡд јареѡ, њ ђубреѡ, ѡд ђебеѡм, ѡд ѡрасеѡ, за времена.

Овде ваља навести и Решетарове дубровачке примере с преношењем акцената на везник *и*: *i brat*, *i mājka* (Bet. 210).

Вуковић у Пиви и Дробњаку бележи поред *за ја́рца* и *ѿд ја́рца* (СДЗБ X 202), поред *ѿд јањѣша* и *ѿред јање* и сл. (СДЗБ X 262), поред *на ѿлѣндишѣиу* и *у Чѣјничу* (СДЗБ X 258). Силазни акценти на проклитици аналошки су према именицама с прасловенским силазним акцентом.

Но, разуме се да и овде у народним говорима са четвороакцентском системом (првенствено североисточним) има и примера с непренесеним акцентом, исп. у Срему: у *кѹјни*, у *шкѡли*; — у *бању*, за *ѡшу*, на *ђѹ*, меѡ *рѡшље* итд., одн. у Мачви: у *шкѡли*, у *кѹјни*, у *заѡдрузи*; — ко(ѡ) *ѡѡзбинѡ*, на *ѡѡшкарѡни* и сл.

13. У извесним говорима српскохрватским с двоакцентском системом, у којима постоје и ликови *сѣсѣра, гла̀ва*, старо се преношење акцента на проклитику јавља и у некојим акценатским типовима који немају стари силазни акценат на почетном слогу. Детаљније о овој појави в. код М. Решетара, *Die serbokroatische Betonung...*, 205—206 и М. Стевановића, *Систем акцентуације у пиперском говору* (СДЗБ X 67—184). То су, међу осталим, и ови акценатски типови:

а) тип *īyū*: *nā īyū*, кѡд крѣла, зѣ маљеве, ѡд гуњеве,
зѣ сѣричеве¹²;

б) тип коњ: за коње¹³;

¹² М. Стевановић, СДЗБ Х, 85.

¹³ O. C. 86.

- с) тип *крѝло*: *љ крѝло*;
 д) тип *сѝло*: *љ село*, *нѝ чело*, *љ љеро*¹⁴;
 е) типови *бѣрба* и *мѝјка*: *љрѣд бѣрбу*, *зѝ љлѝљу*, *зѝ мѝјку*, *нѝ кѝрѝе*, *љ цѝркву*¹⁵.

Врло је важна констатација М. Стевановића да је ова појава заступљена код именица с дугим самогласником у пом. sg., тј. с акц. (°), без обзира на његово порекло, док код именица с акц. (") који води порекло од предметатонијског акута овога преношења нема (типови *рѝљ*, *кѝћа*) (СДЗБ X 84—85, 122).

Ова је појава захватила дијалекте који немају књижевну акцентуацију; иако не иде у књижевни акценатски систем, она је за акценатску проблематику српскохрватског језика, узетог у целини, од изузетног значаја. Да би се она објаснила, потребно је објаснити појаву акцената типа *сѝштра*, *глѝва*. О томе постоје у науци неколика тумачења. Надам се да ћу ускоро имати прилике да говорим о тој појави.

14. Исто тако, овде треба навести и Решетарове примере из Прчања и Озринића у којима се акценат преноси на други слог двосложних предлога у чији је састав ушао и предлог *из*: *исрѣд зѝда*, *исрѣд грѝла* и сл., а такође и озринићке примере: *прѣд рѝса*, *прѣд зѝда*, *мѝзѝ стрѝну* (Bet. 206). Исп. слично и у Пиперима: *исѝдѣд носѝ*, *изѝ бора*, *међљ борове*; — *исѝд(ѣ) скуѝѝа*, *међљ (х)анове* и сл. (М. Стевановић, СДЗБ X 85)¹⁶.

15. Ваља поменути и случајеве кад именица постаје проклитика и самим тим носилац акцента. Решетар за Дубровник наводи *дѝм Лѝка* а од *дѝм Пѣро* voc. sg. *дѝм Пѣро*. За именицу *оѝѝнѝш*, *-ѝѝа* Решетар оправдано сматра да је настала од *оѝѝ нѝш* (Bet. 212).

16. Што се тиче друге групе питања, тј. да ли је данас уопште преношење акцента с именица на проклитику онако до-

¹⁴ о. с. 107.

¹⁵ о. с. 122.

¹⁶ Према обавештењима која пружају досадашњи испитивачи, у осталим говорима српскохрватским који немају књижевне акцентуације ако се преношење акцента на проклитику и јави, у питању је преношење прасловенских (°) и (") или су посредни аналошке појаве које смо навели напред. В. нпр. за призренско-тимочки А. Белића, *Дијалектии истѝочне и јужне Србије*, 278—282; за чакавски М. Храсте, *Чакавски дијалекатѝ осѝрѝва Хѝвѝра*, ЈФ XIV 17 и М. Храсте, *Чакавски дијалекатѝ осѝрѝва Бѝрача*, СДЗБ X 35—36 итд.

следно као у Даничића, већ смо истакли да се међу српскохрватским говорима са четвороакценатском системом издвајају две групе: у југозападној и западној преношење је жива појава, а у североисточној оно се постепено губи. Карактеристично је нпр. да се у дубровачком говору јављају преношења којих у шумад.-војвођ. дијалекту готово и нема (*и браји* и сл.). Потребна објашњења и примери дати су напред. Биће веома корисно ако будући испитивачи српскохрватских говора посвете још већу пажњу овом несумњиво важном питању српскохрватске акцентуације. И то, разуме се, испитивачи свих српскохрватских говора. Тек када се ово питање детаљно проучи у свим нашим дијалектима, моћи ће се прецизно утврдити доиста оправдане књижевне норме, па и тада, разуме се, у границама које допушта језичка еволуција.

III. Преношење акцената на проклитику са заменица и сличне појаве у вези са заменицама

17. Као што смо већ казали, мање је пажње у досадашњој литератури обрађено преношењу акцента на проклитику с осталих врста речи. Међутим, и ту има проблема о којима нам ваља овде говорити. Узмимо, најпре, заменице.

18. О ситуацији у *gen.* — *acc.* и *dat.* — *loc.* личних заменица *ја*, *ти*, *себе* детаљно сам говорио у раду *Једно акценатско питање* (ЈФ XXIII 227—233). Сада нећу понављати објашњења, већ ћу само приказати ситуацију у говорима.

Појава која се може изразити у формули *мене : мени = кдд мене : ђ мени* до сада је тачно утврђена у Пиви и Дробњаку¹⁷, мостарском говору¹⁸ и у Горњој Крајини¹⁹. У Жумберку²⁰ је преношење у виду (^а). и у *gen.* — *acc.* и у *dat.* — *loc.*

Ситуација која се може изразити формулом *мене (мене) : мени = кдд мене : о мени*, потврђена је у плеваљском²¹, поцерском²²,

¹⁷ Ј. Вуковић, СДЗб X 265.

¹⁸ М. Milas, Rad 153, 66.

¹⁹ N. Simić, NVj VIII 18.

²⁰ Milko Popović, ZfslPh VI 362.

²¹ Г. Ружичић, СДЗб III 147.

²² М. С. Московљевић, *Акц. сист. њоц. говора*, 49.

тршићком²³, мачванском²⁴, сремском²⁵, посавском славонском²⁶, рапском²⁷ и сусачком²⁸ говору.

Као што сам већ рекао у ЈФ XXIII (231—232), и пиперско *исѣред мене*²⁹ и сл. и чакавско *ѣредѧ мене* оправдано је тумачити утицајем *instr.sg.*

19. У *instr. sg.* заменица *jā, ѿѿ, себе* преношење је старо и у књижевном језику и у дијалектима: *сѧ мнѧм*³⁰, *сѧ ѿѧѧм*, *сѧ собѧм*. Појава је општекрпскохрватска.

20. У штокавском дијалекту с енклитичких облика *ме, ѿе, се* акценат се преноси на проклитику двојако. На једносложни предлог преноси се у виду ('): *зѧ ме*, и сл., а на двосложни тако што се на првом слогу јавља (˘) а на другом(˘): *ѣредѧ ме* и сл. У чакавском дијалекту однос је *zā me : prēdā me*³¹. „Двојак начин преношења акцента са заменице претпоставља двојак акценат у заменица: **mē* и **mḗ = mḗ*“³².

21. Решетар за Дубровник наводи као врло карактеристично преношење: *fāla à tī*³³. Већ само новоштокавско преношење говори да је појава новијег датума. У говорима шумад.-војвођ. дијал. које сам испитивао овако се преношење сретало у вези са везником *и* и негацијом *ни*: *ѿ jā, ѿ ѿѿ, ѿ ѧн, ѿ мѿ, ѿ вѿ, — нѿ jā, нѿ ѿѿ, нѿ ѧн, нѿ мѿ, нѿ вѿ*.

22. Са плуралских облика личних заменица акценат се преноси у виду ('): *окѧ вѧс, сѧ вама* и сл. То је новоштокавско преношење. У Мачви сам забележио и преношење у виду (˘) с облика *gen.* — *асс. 1. и 2. лица pl.*: *ѿ нѧс, ѧко нѧс* и сл. То свакако треба схватити као појаву аналошку према *gen.-асс. sg.* истих лица.

²³ ЈФ XXIII 228.

²⁴ *ib.*

²⁵ *ib.*

²⁶ Stj. Ivšić, Rad 197, 34—35.

²⁷ М. Kušar, Rad 118, 34.

²⁸ HDZb I 115.

²⁹ М. Стевановић, СДЗб X 146.

³⁰ Т. Maretić, Gramatika², 157.

³¹ Maretić, о. с. 111; Rešetar, Vet. 207; Белић, Деклин. 184.

³² Белић, I. с.

³³ Vet. 210.

23. Кад заменице *овај*, *онај* имају акценат (") на првоме слогу, преношење на проклитику у мачванском говору је двојако: а) *òд овог* и сл. и б) *òд овог* и сл. У Подерини је *òд овогà* (Моск., о. с. 50).

24. За мачвански су говор карактеристична преношења *и́ака* и *и́ака сѝвар* и сл.; исп. и adv.: *и́ако* и *и́ако* и сл.

25. У дубровачким примерима *зà što*, *рò što*³⁴ оправдано се јавља старо преношење, исто и у *ò šta*. Таква је ситуација у пљеваљском³⁵. Уосталом за ликове *нѝ од кога*, *нѝ од чега* и сл. можемо рећи да су општерспскохрватски.

26. Има говора у којима заменице *ко*, *и́ио* добијају функцију проклитике обично у упитним и релативним реченицама. Тако Решетар за дубровачки наводи: *кò хо́е, што хо́е*³⁶. Слично је и са дубровачким *кò је, што је*, прчањским *што ђе*³⁷ и посавским славонским: *кò је, шта је*³⁸. Исп. и *и́иà је, и́иà би, и́иà ћеш* и сл. у Пиви и Дробњаку³⁹.

27. Оправдано је новоштокавско преношење у примерима *òд мòг, òд нашег* и сл. које је познато и у књижевном језику и у млађим новоштокавским говорима.

28. Вуковић за Пиву и Дробњак наводи да заменица *мој* у причању стапа акценат са вокативом именице *браћѝ*: *мој браћѝе да си ви́дијо чўда*⁴⁰.

IV. Преношење акцен́та на ѝроклити́ику с ѝприде́ва и сличне ѝојаве у вези с ѝприде́вима

29. Није чест случај да испитивачи појединих говора детаљно излажу како се акценат преноси са придева кад они имају доиста придевско значење. Знатно се више говори о ситуацији код адверба насталих од придева. Биће најбоље да најпре прегледамо стање код позитива, затим компаратива и, најзад, суперлатива.

³⁴ о. с. 207.

³⁵ Ружичић, СДЗБ III 173.

³⁶ Bet. 210.

³⁷ loc. cit.

³⁸ Ivšić, Rad 196, 161.

³⁹ Ј. Вуковић, СДЗБ X 376.

⁴⁰ о. с. 272.

30. Позитив. Решетар за Дубровник наводи ове придеве: *nà sūho mjesto, iz Novōga*⁴¹. У тим примерима оправдано је новоштокавско преношење. Оправдано је и прасловенско преношење у овим случајевима које за посавски славонски наводи Ивишић: *nà sūv, iz tūda, ū tūde, dō nedrāga, i sām, ū tāvno* (Rad 196, 159).

31. У прилозима и прилошким синтагмама сачињеним од префикса (проклитике) и позитива придева neutg. чувају се често врло стари односи. Ми ћемо класификовати дијалекатски материјал с обзиром на врсту преношења. На тај начин самом класификацијом даћемо и објашњења.

а) Старо, прасловенско преношење чува се у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *pō sūha, nā sāto, nā bŕzo, nā krīvo, isprijeke, pōprijeke, nā lijevo*; — *iznova, nāpōrāko*⁴²;

Вуковић — за Пиву и Дробњак: *ūbŕzo, nāgŭsīo, ūmŭvo, ūkrīvo, ūdčesīo, nā sŭvo, ūsīiŭja*⁴³; — *nāново, ūдново*⁴⁴, *nāйросīo*⁴⁵;

Ружичић — за пљеваљски: *nā sāmo, nā bŕzo, ū lijevo, nā iprijeke, nā krīvo, nā sŭvo*; — *ū десно, nā ново, ūз нова*⁴⁶.

Све су ове појаве несумњиво општекрпскохрватске, бар што се тиче досадашњих обавештења.

б) Аналошко је (прасловенском) преношење у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *ū krātko, nāzdōli, ūzgōri*; — *isprva, gāisto, nāsitno*⁴⁷;

Ивишић — за посавски славонски: *pō tuški*⁴⁸;

Вуковић — за Пиву и Дробњак: *nā дуго, nā меко*⁴⁹, *nāчисīo, нѣрадо*⁵⁰.

Ружичић — за пљеваљски: *ū краīко, ūд здраво, nā мрīво*⁵¹.

⁴¹ Bet. 208.

⁴² Bet. 208.

⁴³ СДЗб X 284.

⁴⁴ о. с. 278.

⁴⁵ о. с. 284.

⁴⁶ СДЗб III 174.

⁴⁷ Bet. 208.

⁴⁸ Rad 196, 159.

⁴⁹ СДЗб X 278.

⁵⁰ СДЗб X 284.

⁵¹ СДЗб III 174.

Можда су прилошке синтагме *на високо*, *на широко*⁵², *на дугачко*⁵³ настале према *у висину*, *у ширину*, *у дубину*; аналошке су у сваком случају.

У Решетарову дубровачком примеру *рѡ тѣпко*⁵⁴ у питању је прасловенско преношење⁵⁵ и накнадно српскохрватско дуљење пред сонантом.

с) Новоштокавско је српскохрватско преношење у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *дѡ тало*, *ѡ тало*, *зѣисто*, *зѣ дуго*, *ѡд ѣста*⁵⁶;

Вуковић — за Пиву и Дробњак: *зѣдугѡ*⁵⁷, *наздрави*, *неѣрави*, *ѣдѣиуно*, *немило*⁵⁸.

Велики број ових случајева већ се данас осећају као прави прилози па су зато у новоме Правопису и дати као једна реч.

32. Компаратив. N. Simić је у NVj VIII 19. истакао да се у Горњој Крајини акценат с компаратива преноси на проклитику у виду ("): *бѡлјѣ ѡд болјѣга*, *на виѣи кѣици*, *на брѣѣм кѡнјта* и сл. Он је сматрао да је Вуково *ѡдвѣиѣ* грешка и да се свуда, као и у Горњој Крајини, говори *ѡдвѣиѣ*, утолико пре што је и у Вука *сѣвѣиѣ*. Вуковић, међутим, наводи да се у Пиви и Дробњаку акценат с компаратива преноси у виду (') и да је то вероватно особина и других херцеговачких говора: *ѡд болјѣга*, *на вѣиѣ мјѣсто*, *на брѣѣм кѡњу* и сл.⁵⁹ Од прилога Вуковић наводи: *ѡдвѣиѣ*, *сѣвѣиѣ*, *навѣиѣ*, *наниѣѣ*, *наболе* и сл., али: *ѣдвѣиѣ*, *ѣдбрѣѣ*, *ѣдболе* и сл.⁶⁰ Вуковић је у својој студији исцрпно цитирао Решетара; могао је то и овде учинити јер би му и Решетар потврдио да се са компаратива придева акценат у Дубровнику преноси у виду ('): *на болјѣ мјѣсто*⁶¹. За прилоге Решетар наводи:

— примере са (") на префиксу: *на болјѣ*, *на горѣ* (Дубровник), *сѣвѣиѣ* (Дубровник, Прчањ);

⁵² У пљеваљском (СДЗБ III 174).

⁵³ У посавском славонском (Rad 196, 159).

⁵⁴ Bet. 208.

⁵⁵ В. о придеву *ѣанак* у А. Белића, Акц. студ. I 40.

⁵⁶ Bet. 208.

⁵⁷ СДЗБ X 278.

⁵⁸ о. с. 284.

⁵⁹ о. с. 295.

⁶⁰ СДЗБ X 295.

⁶¹ Bet. 208.

— примере са (') на проклитици, одн. са (") на прилогу: *na bđljě, na gđrě* (Прчањ, Озринићи), *na vñšě, na nñžě* (Озринићи) *sivñšě* (Дубровник), *suivñšě* (Озринићи), *đđvišě* (Дубровник)⁶².

Не може се са сигурношћу утврдити шта у овим примерима представља старину а шта иновацију.

33. Вуковић каже да се са суперлатива акценат не преноси на проклитику у Пиви и Дробњаку: *od nǎjboľeg đř-vejša* и сл.⁶³. Једино је *idnǎjboľij* и сл.⁶⁴.

34. Маретић за књижевни језик наводи поздраве: *dobro jutro, dobār večē, dobār dān*⁶⁵. Решетар за Дубровник наводи: *dobro jutro, dobra večer, dobra nōō*⁶⁶. Тако је и у Пиви и Дробњаку⁶⁷. Вуковић наводи и у *dobri čas* (*јошо*)⁶⁸, затим *đđhu tui na zld-juiro iivoje, zla srefo moja, zla godina* и сл.⁶⁹. Маретић каже⁷⁰ да се по Босни и по Славонији говори и *dobri čas*, а Ружичић за плеваљски бележи⁷¹ у *dobri čas* и *dobro ciiijse*. Све су то нове појаве где придев добија функцију проклитике.

35. Решетар у Дубровнику констатује преношење типа *све-йогà* Луке⁷². Вуковић каже да је у Пиви и Дробњаку придев *свеиш* у конструкцији с личним именом скоро увек неакцентован: *свеиш Лука*⁷³. Милија Станић, сарадник Инст. за сх.ј., обавештава ме да је у говору црногорског племена Ускока *свеиш Пејтар* и сл.

V. Преношење акценџа на йроклийику са бројева и сличне йојаве у вези са бројевима

36. Код бројева оправдано је старо преношење акцената на проклитику у случајевима:

из дубровачког говора: *řđ dvā, ĩza desēt, nǎ troje, zǎ řđ, zǎ řola*⁷⁴;

⁶² loc. cit.

⁶³ СДЗб X 296.

⁶⁴ loc. cit.

⁶⁵ Gramatika³ 111.

⁶⁶ Bet. 212.

⁶⁷ СДЗб X 297.

⁶⁸ loc. cit.

⁶⁹ о. с. 297—298.

⁷⁰ Gramatika³ 112.

⁷¹ СДЗб III 176.

⁷² Bet. 212.

⁷³ СДЗб X 298.

⁷⁴ Bet. 207.

из славонског посавског: *děset ā deset*⁷⁵;

из пљеваљског: *ид два, сѹ шрѣ, дд њѣш, дд седам, за осам, ња девѣш, нд десѣш, ид сѣб, ѹ сѣб, ид двоје, за двоје, ѹ шроје*⁷⁶;

из говора Пиве и Дробњака: *за њѣш, дд осам, ид сѣб*⁷⁷.

37. Аналошко је (прасловенском) преношење у примерима из посавског славонског: *рѡ petoro, нд drugo*⁷⁸.

38. Оправдано је новоштокавско преношење у примерима из Пиве и Дробњака: *за шрисѣа, ид двѣсѣа, дд њадѣ*⁷⁹.

39. Појава слична оној код именица, о којој је било речи у одељку II 13, постоји и код бројева. У Прчању и Озринићима Решетар је констатовао односе: *јѣдан — ид један, чѣшири — ид чѣшири*⁸⁰. Слично је и у Пиперима⁸¹.

40. У Пиви и Дробњаку у значењу „нико“, „никоји“ употребљава се *нѣједан*⁸².

41. Кад већ долази до преношења, правилно је новоштокавско преношење у *јѣдан њѣш; јѣдарѣд* је по свој прилици аналошко према *јѣдан њѣш; у дваѣѣш, шриѣѣш* „пут“ је, изгубивши именичко значење, изгубио и дужину вокала⁸³.

У Пиви и Дробњаку бројеви 1—10, 20, 30 и *сѣо* могу постати проклитике, па се говори: *два браѣа, њѣш њѣра, девѣш браѣа, десѣш динѣра, сѣб кѣла* и сл.⁸⁴. Слично је и у Дубровнику⁸⁵ и у пљеваљском⁸⁶. То је новија дијалекатска појава.

VI. Преношење акценѣа на ѣрокмѣиѣу са глагола

42. Предлози са простим глаголом готово редовно постају префикси сложених глагола. На тај начин говорити о преношењу акценѣа с глагола на предлог - префикс значи у ствари гово-

⁷⁵ Rad 196, 159.

⁷⁶ СДЗб III 174.

⁷⁷ Ј. Вуковић, СДЗб X 300.

⁷⁸ Ivšić, Rad 196, 159.

⁷⁹ СДЗб X 300.

⁸⁰ Bet. 207.

⁸¹ М. Стевановић, СДЗб X 147—148.

⁸² СДЗб X 302.

⁸³ Maretić, Gramatika² 112.

⁸⁴ Ј. Вуковић, СДЗб X 300.

⁸⁵ Rešetar, Bet. 211.

⁸⁶ Гојко Ружичић, СДЗб III 176.

рити о акценту глагола. То не може бити предмет овога рада. То је уосталом разлог што су се и досадашњи испитивачи српскохрватских дијалеката ограничили на проучавање преношења акцента с глагола на негацију *не* и на везнике (*да, ња, ако* и сл.).

Видели смо да се с именица акценат на проклитику не преноси доследно у свим српскохрватским штокавским говорима са четвороакцентском системом. Указали смо на две зоне штокавских четвороакценатских говора: североисточну (у којој преношење није доследно) и југозападну и западну (у којој је преношење акцента на проклитику с именице доследније). Преношење акцента с глагола на негацију *не*, пре свега у презенту (*не носим, не њијам*), доследно је у свим штокавским говорима са четвороакценатском системом. Откуд ова разлика између именица и глагола? Да би се објаснила ова појава, треба, пре свега, узети у обзир чињеницу да се у свим овим говорима акценат доследно преноси с простога глагола и на префикс сложеног глагола (*односим, зајијам* и сл.). Ситуација код сложених глагола могла је утицати на ситуацију *не* + прости глагол већ и зато што је семантичка веза негације *не* са глаголом врло интимна. Другим речима, у свим штокавским говорима са четвороакценатском системом још су изванредно постојани односи *односим : не носим* одн. *зајијам : не њијам*. Негација *не*, према томе, понаша се као префикс (што је уосталом — *mutatis mutandis* — случај и у говорима са двоакценатском системом).

Мислим да је проблем преношења акцента на негацију *не* до сада најбоље обрадио Гојко Ружичић. Његова је класификација прегледна и штета је што он ни овде није плеваљски материјал упоредио са другим нашим говорима.

44. У вези са граес. Ружичић наводи ове појаве:

а) са облика граес. сложених глагола из групе *лйи* акценат се на негацију преноси у виду ('): *лйи* — *лйјем* — *не йролйјем*⁸⁷. Констатујући исту појаву у Дубровнику, Решетар каже да се са граес. простих ових глагола акценат на негацију преноси у виду ('): *лйјем* — *не лијјем*⁸⁸. Ившић за посавски славонски наводи *не ubije*⁸⁹;

⁸⁷ о. с. 174.

⁸⁸ Bet. 209.

⁸⁹ Rad 196, 159.

б) Ружичић за пљеваљски наводи преношење *нѣ ваљѣм* и сл.⁹⁰. Тако је у Дубровнику⁹¹, посавском славонском⁹², Мачви⁹³, Срему⁹⁴ и Шапцу⁹⁵;

с) у пљеваљском је *нѣ знѣм*⁹⁶ (правилно), а у Вука, у Дубровнику⁹⁷, посавском славонском⁹⁸ и Шапцу⁹⁹ *нѣ знѣм* (вероватно аналошки).

Сем свега овога, Решетар за Дубровник¹⁰⁰ а Ившић за посавски славонски¹⁰¹ наводе *нѣ рознѣт*.

У пљеваљском (СДЗБ III 174), а тако исто и у књижевном језику, код свих осталих глагола ново је преношење у *ргаес*. *нѣ носѣм*, *нѣ њѣѣм* и сл.

45. Ружичић каже да се у пљеваљском с облика имперфекта глагола *бѣѣи* и *хѣѣи* акценат преноси у виду ("): *нѣ бијаг*, *нѣ шѣг*¹⁰² и сл.

46. У пљеваљском говору акценат се са 2. и 3. лица аориста преноси на негацију код свих глагола који у том облику имају повучен акценат: *ѣрѣѣи-ѣрѣсе-ѣѣрѣсе* — *нѣ ѣѣрѣсе*, *ѣѣи-ѣѣече-ѣѣече* — *нѣ ѣѣече* и сл.¹⁰³. Решетар за Озриниће наводи *не дадох* — *нѣ даде*¹⁰⁴. То је општесрпскохрватска појава. Указујући на то да се у данашњем српскохрватском језику снажно изражава тенденција ка уопштавању силазног акцента у 2. и 3. sg. aor., М. Стевановић у расправи *О данашњем акценѣу аорисѣа* (НЈ НС V 250—263) каже и ово: „Са силазним акцентом на првом слогу аориских облика 2 и 3 л. једн. везано је такође и преношење тога акцента на одричну речцу *не* када ова дође непосредно

⁹⁰ СДЗБ III 174.

⁹¹ Rešetar, Bet. 209.

⁹² Ivšić, Rad 196, 159.

⁹³ ЗБМСФЛ II 149.

⁹⁴ loc. cit.

⁹⁵ Мој материјал.

⁹⁶ Гојко Ружичић, СДЗБ III 174.

⁹⁷ Rešetar, Bet. 209.

⁹⁸ Ivšić, Rad 196, 159.

⁹⁹ Мој материјал.

¹⁰⁰ Bet. 209.

¹⁰¹ Rad 196, 159.

¹⁰² СДЗБ III 174.

¹⁰³ о. с. 174—175.

¹⁰⁴ Bet. 209.

испред тих облика (*нѣ ѿвѣче ... нѣ ѿкуйовѣ* итд.), — без обзира да ли су ови облици и по пореклу имали прастари силазни акценат на првом слогу дотичних облика или су га добили аналогичном“ (262—263).

47. Са радног придева акценат се преноси на негацију у виду (") у пљеваљском код глагола *бѣи*, *дѣи* и код свих сложених глагола који у овом облику имају повучен старији акценат на префиксу: *вѣи-ѿдѣила-нѣ ѿвѣила ...* итд.¹⁰⁵. Облике *нѣ bio* — *нѣ бѣла* итд. наводи Решетар за Дубровник¹⁰⁶ а облик *нѣ bio* за Прчањ и Озриниће¹⁰⁷. Ившић за посавски славонски наводи *нѣ bio*¹⁰⁸; Ившић помиње и *нѣ igralo*, *нѣ dō*¹⁰⁹. У Шапцу је такође *нѣ dō* (ти Бѣг), *нѣ био*, *нѣ бѣла*.

48. Са трпног придева акценат се преноси у виду (") у пљеваљском говору „код свих глагола који у овом облику имају старо повлачење акцента на први слог, односно префикс: ... *нѣ задржѣн ...* и сл.“ (СДЗБ III 175).

49. Решетар је у Дубровнику констатовао оваква преношења акцента на везнике *да*, *кад*: *dà rečēš*, *dà dōdēš*, *kād vidīte*, *kād prīmīte*¹¹⁰. Преношења су историјски оправдана.

Буковић вели да се у Пиви и Дробњаку на везник *да* акценат преноси с глагола *хѣи*, *вѣи*, *јѣи* и *ѿи*: *dà oheš*, *dà vidīm*, *dà edēm* (sic!), *dà idēm* и сл.¹¹¹.

Ившић, међутим, за посавски славонски каже да се на везник *да* обично не преноси акценат с пуног презента: *īdēm dā vīdīm*, али да се, у случају кад непосредно после везника долази енклитика, на везнику јавља понекад (") а чешће ('): *rēkāl je dā će dōc* — *kāže dā će dōc*. Везник *да* испред једносложне енклитике може бити и без акцента, али испред више енклитика у новијим посавским славонским говорима обично има ('): *rēkō je*

¹⁰⁵ СДЗБ III 175.

¹⁰⁶ Bet. 210.

¹⁰⁷ ib.

¹⁰⁸ Rad 196, 159.

¹⁰⁹ Rad 196, 159.

¹¹⁰ Bet. 210.

¹¹¹ СДЗБ X 373.

*dà će ti dàt*¹¹². Слична је ситуација у посавском славонском и у вези с везницима *ја* и *ако*. — У исти ред појава иде и жумбепачко: *da bī, dà bi; ako bī, akò bi* (исп. и *tè ti ga — te tì ga*) (М. Поповић, о. с. 362).

VII. Остале појаве у енклизи

50. У енклизи се често чува стање старије од онога које је у осталим категоријама преовладало у неком говору.

Тако, најпре, у говорима који имају метатонијски акут и у којима на ултими $\sim > \wedge$, у енклизи остаје \sim (каставски, лошњишки, сусачки¹¹³ и неки славонски говори¹¹⁴). Па не само то: у енклизи у сусачком говору и изворни \wedge прелази у \sim ¹¹⁵.

Затим, у говорима који немају четвороакценатску систему али у којима се акценат помера са ултима, таквог померања нема у енклизи: *сесѣрѧ је, рѣкѧ је* и сл. (неки црногорски говори¹¹⁶, косовско-ресавски¹¹⁷, галипољски¹¹⁸, славонски посавски¹¹⁹). Овде ваља навести да се у говору села Церне (југоисточна Славонија) акценат (°) не преноси у енклизи ни у случајевима *великоѧ је* (али *вѣликоѧ, нѧ великоѧу*), *глѧвѧ је* (иначе *глѧва*) (° је Гопићев знак за интонацију коју приказује овако: \ ~)¹²⁰.

Најзад, у говорима у којима се на ултими скраћују неакцентоване дужине, у енклизи се та дужина чува: *од жѣнѣ — од жѣнѣ је*. Та је појава позната у разним говорима шумадијско-војвођанског дијалекта¹²¹. Па не само то. У енклизи се често

¹¹² Rad 196, 159.

¹¹³ HDZb I 94.

¹¹⁴ P. Ivić, Die serbokroatishen Dialekte 287.

¹¹⁵ HDZb I 87.

¹¹⁶ Die serbokroatishen Dialekte 205. М. Стевановић љубазно ме је обавестио да је тако у бјелопавлићком и васојевићком, али не и у пиперском. Најлепше се захваљујем на обавештењу.

¹¹⁷ P. Ivić, о. с. 227. М. Стевановић, ГЗСВС VI 59.

¹¹⁸ Die serbokroatishen Dialekte 271.

¹¹⁹ о. с. 291.

¹²⁰ о. с. 288.

¹²¹ Решетар, Вет. 30; I. Popović WSJ IV 106; II. Ивић, ЈФ XVIII 144—145; Б. М. Николаић, ЈФ XX 280—281; В. М. Nikolić, PKJ IV—V B 133—134.

дуљи и првобитно кратак вокал — разуме се под утицајем горњег односа: *сѣлѡ је* и сл. (ib).

Узрок је овим трима појавама исти: енклитика чини да се последњи слог речи не осећа и у интонационом смислу као последњи; зато се у таквом, „заштићеном“ последњем слогу и не дешавају појаве које су иначе захватиле ултиму. У овоме смислу могућно је говорити о своје врсте јединственој реченичној интонацији српскохрватској.

27. I 1962.

Берислав М. Николић

О ОБЛИЦИМА ПРЕЗЕНТА ГЛАГОЛА ДАХТАТИ, ДРХТАТИ И СЛ.

У овоме раду желео сам да скренем пажњу на ове ствари: 1) да укажем на недовољну заступљеност у нашим речницима облика *дахћем*, *дрхћим* и сл., који су у нашем савременом књижевном језику врло распрострањени; 2) да дам материјал из дела наших писаца на основу лексичке грађе Института за српскохрватски језик из којег ће се видети како стоји са облицима ових глагола у савременом српскохрватском језику; 3) да покушам лингвистички да објасним порекло и старину облика и да дам извесну допуну досадашњим тумачењима и 4) на основу свега изложенога да констатујем који се облици могу сматрати као нормативни, књижевни.

У нашим речницима стање је, што се тиче облика презента и сл. ових глагола, овакво. Броз и Ивековић: „*drhtati, drščem ...*“ и: „*drhtjeti, drhtim*“. Затим: „*drktati, drkcem, vidi drhtati*“ и: „*drktjeti, drktim*“. Вук у Српском рјечнику има: „*дрхћайи, дршћем, [дрктати] v. impf. (у Босни)... дршће од зиме; дршће као прут*“ и: „*дркћайи, дркћем, виде дрхћайи*“. Облике презента *дрхћим, дрхћим* и сл. према инфинитиву *дрхћайи* — Вук не наводи. Код Драгутина Костића у Није-него налазимо: „*дрхћайи [боље него] дркћайи не дрхћим, дркћим; дршћем б. н. дркћем; дршћу б. н. дркћу не дркћу и дркће; дршћући б. н. дркћући, не дркћећи, дркћући, дркћајући; дрхћао б. н. дркћао, не дркћмо; дрхћавши б. н. дркћавши, не дркћивши; дрхћаћу б. н. дркћаћу, не дркћићу*“. Ристић и Кангра: „*дрхћайи, дршћем zittern* и: „*дркћайи в. дрхћайи*“. Лујо Бакотић у Речнику српскохрватског књижевног језика наводи: „*дрхћайи-хћем (или дрхћим) импф. непрел. трести се од зиме, од страха или од грознице*“. Ј. Бенешкић у Хрватско-поль-

ском рјечнику има: „*dřhtati, dřščěm*...“ и: „*dřhtjeti-hiim*...“. Затим: *dřkati, dřkčěm*“ (са штампарском погрешком уместо *дркѣиѣи*). У Хрватско-српско-француском рјечнику Ј. Дауге - М. Деановић - Р. Мајхнер налазимо: „*dřhtati, dřščěm*...“. Корен *дркѣ-* је упућен на *дркѣи-*. Проф. Белић у Правопису српскохрватског књижевног језика изједначаје облике *дрићем* и *дрхѣиим* за презент од глагола *дрхѣиѣи*: „*дрхѣиѣи* (*дркѣиѣи*), *дрићем* = *дрхѣиим*, пр. сад. *дрићући* = *дрхѣиѣи*, з. н. *дрићи* = *дрхѣи*, имп. *дрићах* = *дрхѣиѣх*, 3. аор. *дрићѣ*, радн. *дрићѣла* = *дрхѣиѣла*“. Проф. Белић даље каже: „У неким речима *к* испред сугласника прелази у *х* које се напоредо са *к* и употребљава у књижевном језику. Од тих речи у *дрхѣиѣи* (*дрићем* и *дрхѣиим*)“. А. Белић у Правопису српскохрватског књижевног језика од 1923. године има: *дрхѣиѣи, дрићем, в. дркѣиѣи* XIII, 4; XIV, 7“ и: „*дркѣиѣи* = *дрхѣиѣи* (*дрићѣиѣи*); *дрићем, дркѣм* или *дрхѣиим* VI, 7“. У тачки XIII 4 каже: „Сугласник *х* пред неким *ћ* прелази у књиж. језику у *ш*: *дркѣиѣи* има и *дрхѣиѣи, дрићем* (поред *дркѣм*), *дашћем* (поред *дакѣм*), *баићем* (поред *бакѣм*). Од Биѣаћ у 2-ом пад. једнине имамо *Биићѣ*“. У тачки XIV 7 каже: „Има и других упрошћавања сугласника у нашем језику, али су она појединачна. Напр. *ноћѣ-нојѣ* (у ствари, овде бисмо имали два *ѣ* од којих је прво умекшано), прелаз *к* у *х* у *дрхѣиѣи* и сл. (о њему в. т. VI, 7), покрајинско *сунаѣѣ-сунаѣѣ* и сл.“. У тачки VI, 7: „У неким речима *к* испред сугласника прелази у *х* које се напоредо са *к* и употребљава у књижевном језику: *дркѣиѣи* и *дрхѣиѣи* (*дрићем* и *дрхѣиим*), *дркаѣи, дркѣиѣи* и *дрхаѣи, дрхѣиѣи, сјакѣиѣи се* и *сјакѣиѣи се, одмакнуѣи* и *одмакнуѣи* (чак и са губљењем *х* — *одмануѣи*), *ћакнуѣи* и *ћакнуѣи* (и *ћануѣи*), *иуѣкнуѣи* и *иуѣхнуѣи* и сл.“. Правопис српскохрватског књижевног језика (1960): „*дрхѣиѣи, дрићем* (т. *хуѣиѣиѣи*); императ. *дрићи*; прил. сад. *дрићући*“. Не налазимо облике *дрхѣиим, дрхѣиѣи* и сл., дакле, уопште, сем код глагола *дрхѣиѣиѣи* који се квалификује као покрајински ијекавски. Сербскохрватско рускиј словарь И. И. Толстоја има: „*дрхѣиѣи, дрићем, дрхѣиим, дрожаѣѣ, трепѣѣѣѣ*“ и: *дркѣиѣи, дркѣм* см. *дрхѣиѣи*“. Српскохрватско-руски речник Р. Григорјеве наводи: „*дрхѣиѣи, дрићем, дрхѣиим* дрожаѣѣ, трепѣѣѣѣ“.

У Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу дају се следећа обавештења о овоме глаголу (слова *!* и

h, којима се у Рјечнику означава *lj* у *nj*, дајем транскрибована *lj* и *nj*): „*dr̥hīati*, *dr̥ščēm*, impf. tremere, tresti se, osobito u čeljadetu i o ljudskom tijelu. — Akc. kaki je u praes. taki je u ger. praes. *dr̥ščūci* i u impf. *dr̥huāh*; u ostalijem je oblicima onaki kaki je u inf. — U oblicima, u kojima od *t* biva *ć*, *h* се мијенја на *š*; али је то потврђено истом од прошлога вијека (naj stariji su primjeri u Bjelostjenčevu rječniku: *dr̥ščēm*; *dr̥ščūci*...). U starije se doba *h* nije мијенјало, i tako je ostalo i u naše vrijeme kod čakavaca ... s toga što jedan dio naroda ne izgovara *h*, već od XVIII вијека код неколико писача (Divkovića, Ančića, Posilovića, Radnića) nalazi se *dr̥tati*, *dr̥čem*; али пошто су неки писали гдје-гдје *h* премда га нијесу изговарали (као Divković, Banovac, Kačić i други), што се код овјех налази *h* пред *ć*, то показује само да је у некјем мјестима nestalo *h*, prije nego se promijenilo na *š*... Kod некјех писача (naj prije u Mikaljinu rječniku, zatijem, u Makulata, Dellabelle, Banovca, J. Filipovića, Peštalica) a i гдје-гдје код народа ... гријешком је у inf. i у прошлијем временима *ć* из praes. zamijenilo *t*. Vrlo је ријетко i у praes. основа *dr̥hta-* као i у inf.“. Даље РЈА даје преглед старих речника: „... u Mikaljinu: *dr̥htati* i *dr̥hćati*; u Belinu: *dr̥htati* i *dr̥hćati*, *dr̥hčem*... u Bjelostjenčevu: *dr̥ščēm*, *dr̥htati* i *dr̥hčem*...; u Jambrešičevu: *dr̥hčem*...; u Voltidijjinu: *dr̥htati* (гријешком) *dr̥hčem*; u Stuličevu: *dr̥hćati*, (гријешком) *dr̥hćam* i *dr̥hīati* i *dr̥hīati se*...“. Корен *dr̥kī-* упућен је на корен *dr̥hī-*. Презент *dr̥hīim*... наводи се код инфинитива *dr̥hījeiti*: „*dr̥htjeti*, *dr̥htim*, impf. vidi *dr̥htati*, od čega se razlikuje samo nastavkom. — Kao kod *dr̥htjeti*, *k* може zamijeniti *h*. U naše vrijeme u Crnoj Gori“.

М. С. Палевић у Потсетнику из српскохрватског језика и правописа с правописним и језичким саветником има: „није *dr̥kīai̯ti* него *dr̥hīai̯ti*, *dr̥hīim* и *dr̥hīem*, *dr̥hīi*! и *dr̥hīi*!, *dr̥hīeiti* и *dr̥hīeiti*, *dr̥hīao*“. Палевић је у Политици од 25. II 1962. године написао поводом глагола *dr̥kīai̯ti* следеће:

„У облицима глагола *dr̥hīai̯ti* има двострукости ... па треба нагласити да од *dr̥hīai̯ti* у садашњем времену имамо два лика: *dr̥hīim*, *dr̥hīim*, они *dr̥hīe* и *dr̥hīem*, *dr̥hīem*, они *dr̥hīe*. Први је облик као у глагола *īr̥chīai̯ti-īr̥chīm*, *kr̥ichīai̯ti-kr̥ichīm*, *hūīai̯ti-hūīim* и сл., а други је као у глагола *mej̯ai̯ti-meīm*, *svīīai̯ti-svīīe*, *zaj̯mīai̯ti-zaj̯mīem* и сл. Додуше, нови Правопис прописује само *dr̥hīem*,

дрићеш, они *дрићу*, *дрићи!*, *дрићимо!*, *дрићући*. Међутим, одиста је не мање распрострањен и књижеван и облик *дрхѣим*, *дрхѣи!*, *дрхѣећи*, па му не треба затварати врата. И тај је облик врло обичан у језику старијих и новијих писаца наших. Дакле: *дрхѣим* и *дрићем*, *дрхѣи!* и *дрићи!*, *дрхѣећи* и *дрићући*. Може се рећи да је у источним и јужним областима обичније (и лепше) *дрхѣим* итд., у западнијим *дрићем* итд. Оставимо их, дакле, напореда, па ће употреба одлучити. — Откуда та двојност, двострукоост? — У једном се правцу развија облик *дрхѣим* као у наведених глагола, у другом пак према *займић-је-м*, што даје *займићем*, па према њему и *шећем*, *скићем*, *дрићем* и сл., али и: *шећам*, *скићам*, *дрхѣим*... С друге стране имамо: *хићам*, *јићам*, *моићам* и сл. и само тако“.

Преглед речника и приручника даје нам за право да констатујемо да облици презента *дрхѣим*, *дрхѣиши* и сл. (према инфинитиву *дрхѣиши*) нису довољно заступљени у њима.

У речничкој грађи Института за српскохрватски језик налазимо примере, пре свега, и од основе *дркѣи-*, а затим, и од основе *дрхѣи-*.

І. Примери са облицима од основе *дркѣи-*.

1. Облици од инфинитивне основе

Осетљивост игле видићемо, ако јој приближимо парче гвозђа, при чему почеће *дркѣиши* (Е. Јосимовић, Практична геометрија ... у Београду 1862, 8). Прстима је *дркѣи* о ситно (Ј. Ј. Змај, Певанија I, у Новом Саду 1882, 467). Усне су му [Карађорђу] *дркѣале* (Л. Арсенијевић Баталака, Историја српског устанка II (1899), 940). *Дркѣао* је и зебао (Ј. М. Јовановић, Балзак, Чича Горијо, Београд, 1901, стр. 75). Сав предјел ... од њега ... *дркѣаше* (И. Стојановић, Наравоучителне басне, 22). *Дркѣало* му је срце (Каталинић — Јеретов, Приче 1911, 18). Сирота рапкиња *дркѣала* је (Ђ. Јакшић, Дела, књ. 5, 167).

2. Облици од презентске основе.

Учини ми се да земља пода-мном *дркѣ* (Ј. Ст. Виловски, Из живота ... у Земуну 1863, 164). Требало би да у њих улазе само *дркѣући* (М. Љубибратић, Коран, Београд 1895, 4).

Дркѣи се приљубила уз њега (Ј. Панчић, Дело XII 1896, 454). Тада ћеш најлакше приметити да ли *дркѣ* на ногама (Витез, 1898, 18). *Дркѣ* као питије (Ј. К. Лазаревић, Приповетке, св. I, Београд—Загреб 1898, 176). Узе Анго перо и хартију, *Дркѣ* руке писати не може (В. С. Караџић, Пјесме IV, 217). *Дркѣ* мома (Б. Радичевић, Песме, X издање, у Н. Саду 1900, 114). Онај *дркѣ* од страха (Р. М. Домановић, Краљевић Марко по други пут међу Србима, Београд 1901, 8). Пред иконом *дркѣ* пламичак (Ј. К. Лазаревић, Приповетке, св. I, Београд—Загреб 1898, 80). Блед целату, не *дркѣ* (В. Живковић, Песме, Београд 1907, 164). *Дркѣ* кошуља на њему (Ј. Комарчић, Записник једног покојника, Београд, 1908, 177). У овоме одговору *дркѣи* ... спрдња (Ч. Мијатовић, Деспот Ђурађ Бранковић ... II књ., 18). Поред мене свећа *дркѣ* (Ј. Ј. Змај, Спаљена песма). Ил' можда *дркѣ* рука (Ђ. Јакшић, Дела, књ. I, стр. 167). Снаша Марија *дркѣ* (Ј. Веселиновић, Целокупна дела, I, Српски писци, Београд, стр. 82). Видех како на њој *дркѣ* кошуља (Ј. Веселиновић, Целокупна дела, I, Српски писци, Београд, стр. 214). *Дркѣ* од старости (Ј. М. Веселиновић, Сlike из сеоскога живота, св. III, Београд 1926, 152). Пред непогодом *дркѣ* к'о прут (Б. Ђопић, Изабране приповијетке, Београд 1946, стр. 69).

II. Примери са облицима од основе *дрхѣи*.

1. Облици од инфинитивне основе

а) *дрхѣје*-. Таквих примера не налазимо у грађи.

б) *дрхѣа*-.

Почеху му ноге од страха *дрхѣи* (Ф. Главинић). Срце у њих све *дрхѣи* (П. Вулетић). Људи од великога страха *дрхѣи* како по један прут (А. Качић). Отијући он крстити Исуса Христа *дрхѣи* вас цића почтенија његова (Коризм.). Породи се у појати, тер из мала хти *дрхѣи* (Ј. Каваџин). Она се престраши, почме на сем телу *дрхѣи* (Нар. прип.).

Примере за облике од инфинитивне основе *дрхѣа*- узео сам из речника ЈАЗУ.

2. Облици од презентске основе.

а) *дриће*-.

Све *дриће* од љутине (М. Ђ. Глишић, Приповетке, књ. I, Београд 1879, 98). Он је осетио како јој рука *дриће* (Вила, I, 329). Не *дрићиће* ако се не вратим (М. Беговић, Изабране пјесме, Загреб, 1925, 18). Свјетилка *дриће* на столу (А. Шеноа, Приповијести IV, 7). Даљина *дриће* (Ј. Ј. Змај, Сабрана дела, XV, Београд, 1937, 313). Пред првим *дриће* Рим (Б. Ђ. Нушић, Сабрана дела, књ. XVIII, 197).

б) Облици од презентске основе *дрхће*-.

Трепавице непрестано *дрхћу* (Е. Кумичић, Госпођа Сабина, Загреб 1883, 38). Мејра *дрхће* као шиба на води (Ј. Е. Томић, Змај од Босне, приповијест, Загреб, 72). *Дрхћем* и плачем, гушим се (Д. Васић, Црвене магле, Београд, 1922, 24).

в) Облици од презентске основе *дрхћи*-.

Дрхћи и клоца зубима (И. Ђипико, Пауци, Београд 1900, 59). Тешко је зраку, па *дрхћи* од ратног клика (Босанска вила, 1898, 194). Осети њено тело ... како *дрхти* у чврстом загрљају (С. Винавер, Приче које су изгубиле равнотежу, Београд, 1913, 43). Пламен воштанице *дрхћи* (И. Ђипико, Злочин, С. Књ. Гл. 25, 1910, 484). Зато сад и *дрхћим* над ... дететом (Ж. О. Дачић, Да нам буде боље, Београд, 1914, 48). *Дрхћи* у његовим ... рукама (Д. Васић, Црвене магле, Београд 1922, 26). Пролазим пијацама ... кад све *ври* и *дрхћи* од живота (М. Вукасовић, Кроз живот, Београд, 1925, 3). Главу животиње ваља чврсто држати ... докле год *мишићи дрхће* (Санитетско законодавство II, 1926, 184). На мојим *дрхћећим* грудима издахнуо је (Д. Васиљев, Изабране песме, 1932, 14). *Дрхћи* она над сваким динаром (Д. Јовановић, У мутној води, комедија, Београд, 1941, 8). *Дрхћећим* словима почео је да пише (Нин, 15. IV 1962, 22). *Дрхћи* живот у њима (Н. Симић, Закони и огњев, Загреб 1947, 197). Изгледало је да цела кућа *дрхћи* (Наша књижевност II, 1946, 426). *Дрхћи* земља у боју (В. Черкез, На ливадама, пјесме, Сарајево 1948, 41). Она *дрхћи*, непрекидно и злослутно *дрхћи* два дана (Нин, 21. I 1962, 5).

Готово сви речници од глагола *дахћати* наводе презент *дашћем*, *дашћеш* итд. Вук: „*дахћати*, *дахћем* *vide дахћати*“ и: „*дахћати*, *дашћем* [*дахћати*] ...“ Правопис проф. Белића: „*дах-*

ѣаѣи, *дахѣм*, з. н. *дахѣи* (*дахѣаѣи*)“ и: „*дахѣаѣи*, *дахѣм*, з. н. *дахѣи*“. Д. Костић у *Није-него*: „*дахѣаѣи-дахѣм* б. н. *дахѣм-дахѣаѣи-дахѣуѣи* и *дахѣуѣи*, не: *дахѣајуѣи*“. Бакотић: „*дахѣаѣи-дахѣм* ...“ Бенеших: „*dāhtati, dāščēm* ...“ Толстој: „*дахѣаѣи, дахѣм* ...“ Р. Григорјева: „*дахѣаѣи, дахѣм* ...“. Нови правопис (1960): „*дахѣаѣи* не него *дахѣаѣи*“ и: „*дахѣаѣи, дахѣм* (т. хуктати)“.

РЈА: „*dāhtati, dāščēm*, impf. anhelare... onaj dio naroda koji ne zna za glas *h*, izgovara *datati*, ili, pretvoriv *h* u *k*, *daktati* koje vidi ... te je u naše vrijeme običnije u praes. *daščēm*, u impf. *dašči*, u ger. praes. *daščuci*, nego *dahčēm, dahci, dahčuci*“ и: „*dāhtjeti, dāhtīm*, impf. vidi *dahtati* s kojim ima isto značenje i postanje. -je- u infinitivu i u oblicima što od njega postaju odgovara starinskome -ě-, te bi mješte njega bilo u istočnom dijalektu -e-, a u zapadnom -i-“.

У грађи Института за српскохрватски језик налазимо, међутим, већи број примера облика презента и других облика који се граде од презентске основе *дах-*.

Једнако *дахѣ* и гледа је широким погледом (Б. Станковић, Из старог јеванђеља, Београд 1899, 22). Све се откравило и ослободило и само *дахѣ* од смеха (Б. Станковић, Стари дани, приповетке и слике, Београд, 1902, 84). Боровик *дахѣ* за нечим силним (И. Ћипико, За крухом, у Н. Саду 1904, 201). Ватра се разјарила, да све *дахѣ* (Здравље, лекарске поуке о здрављу и болести... год. I, 1906, 125). А гладна се пашчад извалила под кршеве и подзиде поред пута, исплазила језике... па *дахѣ* (Звезда, 1912, св. XVI, стр. 980). Мукло *дахѣуѣи* мијесили су шећер и тијесто (И. Андрић, Пут Алије Ђерзелеза, II изд., Београд 1922, 37). Топлина само *дахѣ* (Б. Машић, Директор Прокић, Загреб 1926, 183). Земља *дахѣ* свежином (Р. Јанковић, Дани и године, Београд 1926, 167). Дошли су у касарну јадни, изломљени, *дахѣуѣи* као пси (М. Јовановић, Књижевни север, 1927, 187). На бр'јегу валови *дахѣ* (В. Назор, Нове пјесме, Загреб, 1930, 52). Он [влак] стоји, *дахѣ* (Аугуст Цесарец, Тонкина једина љубав, Загреб, 1931, 33). *Дахѣ* зељов под амбаром (Д. Радић, Живи наковањ, Београд, 1937, 85). Он се и без ње дигао ...

тешко *дахћући* (С. Колар, Или јесмо или нисмо, новеле, Загреб, 1933, 18). Валови *дахћу* (Д. Радић, Тако ми, планинци!, Београд 1939, 176). У то тешко *дахћући* дође (И. Ђипико, Целокупна дела, књ. IV, Српски писци, Београд, 243). Железница ... само *дахће* и фрчи (Р. Облачић, Из живота у селу и граду, Књига за децу III разреда основне школе, Београд, 141). *Дахће* и зажарено се прелијева огњиште (Н. Симић, Иза завјеса, приповијетке, Загреб 1946, 40). Пумпа је престала да *дахће* (Нин, 15. IV 1962, 22). Нека локомотива преморена *дахће* (Б. Ђосић, Покошено поље, роман, Београд 1947, 58). И црна вода надлази! ... И *дахће* (Ч. Миндеровић, Песме, Београд 1947, 103). Ти тада *дахћеш* живо (Ј. Ђоновић, Горски токови, пјесме, Београд 1947, 22). Кад се човек брани, *дахће* тешко и пада на колена (И. Цанкар, Мартин Качур - На кланцу, преводилац Ђ. Радовић, Београд 1948, 243).

Налазимо, наравно, и облике са основом *дашћ-*.

Широко отвореним кљуновима нагло *дашће* (А. Ковачевић, Посљедњи Ненадић, 1913, 157). Застријеше себи прегачицама очи, па све нешто *дашћу* (Емин Цар, Нове борбе, Београд 1926, 161). Пси халапљиво лочу воду и лијежу у хлад, *дашћући* као парни строј (А. Наметак, Добри Бошњани, цртице, Загреб 1937, 13). *Дашће* малаксало, уморним кркором и снужденим очима гледа господара (М. Божић, Неисплакани, Загреб, 1955, 11). Како игуман? — запита *дашћући* и гледајући га (С. Ђоровић, Целокупна дела (књ. VI), Српски писци, 496). *Дашће* само ... уморила се (Хрватско коло, научно-књижевни и умјетнички зборник, књ. 15, 49). Овдје ћемо починути - рече *дашћући* (С. Ђоровић, Целокупна дела (књ. 1), Српски писци, Београд, 25). А кад му се душа замори, *дашће* после као ... пиле (И. Вукићевић, Целокупна дела, књ. II, стр. 166). Ако се гдјегод и превалимо, не смета! рекла би *дашћући* као ангир (Д. Шимуновић, Посмртне новеле, Загреб, 67).

Према наведеним потврдама види се да код глагола *дрхћати* алтернирају два широко заступљена облика презента - *дрићем* и *дрхћим*, док је *дрхћем* слабије заступљено. Варијанта са -к- (*дркћати*-*дркћем*) представља, историјски узевши, старије

стање, и у њој треба видети корен *дрг-*, који потврђују и други словенски језици¹; могућно је да се понегде ова варијанта јавља и захваљујући наslaњању на дијалекатске замене *x* са *k*. У сваком случају, ту варијанту већ треба сматрати архаизираном, што потврђују и наведени примери из грађе (примери са основом *дркш-* везани су више за II половину и крај XIX века, док се облици који у основи имају *дркш-* јављају у делима писаца са почетка и из прве половине XX века).

Код глагола *дахѣиши* проблем је унеколико другојачији него код *дрхѣиши*, јер ту у презенту алтернирају облици *дахѣм* и *дашѣм*, који су широко заступљени у делима писаца, док *дахѣиш* не срећемо у грађи из дела писаца.

Морало би се пре свега размотрити питање промене *-xñ->-xñ-*, до којег долази код оба поменута глагола. Промена несумњиво има фонетски карактер, и могло би се рећи да је широко спроведена у нашим говорима, иако је њу услед малог броја лексема које обухвата тешко пратити, па су подаци о њој у фонетским приручницима и другим радовима из те области доста оскудни; појава истог фонетског карактера широко је заступљена у ијекавским говорима у облицима глагола *xñeiti*, где се *xñeiti* развија у *xñeiti* и даље у *xñeiti* и сл. Међутим, данас промена нема аутоматски карактер, и језичко осећање не опире се обновљеним облицима типа *дахñем*.

Последица ове промене била је знатно удаљавање презентске основе ових глагола од инфинитивне, услед чега је могла настати природна тежња да се поново успостави веза са инфинитивном основом. Истичем овај моменат обличког удаљавања као значајан моменат за стварање облика *дрхѣим*.

Обличка удаљеност основа — ма како јак покретач била — не би објаснила потпуно морфолошки развој глагола *дрхѣиѣи*,

¹ O etimologiji овога глагола Рјечник ЈАЗУ даје нешто података код речи *дрѣхати* (*дрѣхати*) где каже: „*dr̥hat* (*dr̥hāt*)... nejasna postanja: korijen je *drh* kao i kod glagola *drhtati*, ali ga u ostalijem slovenskijem jezicima (osim slovenskoga) nema, nego mješte njega *drg* s istim značenjem (isporedi rus. *дрогнуѣтъ*, *дрожѣѣтъ*, češ. *drhati*, polj. *drgać*, *drgnąć*, *drżeć*) te se ne da pomisliti da bi naše *h* postalo od praslavenskoga *g*. Kod starijega oblika nejasan je i nastavak *at*; kod mlađega se može shvatiti da je osnova *drht* ista što i kod glagola *drhtati*“.

нарочито не би објаснила правац даљег развоја, начин елиминисања те удаљености основа. Глаголи V Белићеве врсте од врло старих времена све до данас показују велику узајамност са VI врстом (*шеџам, шећем* и сл.), и прелазак у VI врсту био би најближи пут да се избегне деформација основе изазвана јотовањем и његовим последицама (кад би цела појава била условљена само морфолошким разлозима). Међутим, ми немамо „*дрхџам*“ него *дрхџим* — а објашњење ће томе требати потражити у семантичким приликама. На утицај семантичког момента скренуо је пажњу Берислав М. Николић у својем чланку „*Букџаџи — букџеџи*“, у којем каже:

„У Правопису проф. Белића нпр. од глагола *дрхџаџи* презент гласи *дрхџџем* и *дрхџџим*. (Исп. и дијалекатско *шџџаџи-шџџим* и сл. у црмничком говору код Б. Милетића у СДЗБ IX, стр. 469). Карактеристично је, дакле, да се ова појава јавља код глагола са инфинитивом на *-џаџи*. Биће да је посреди утицај глагола типа *џиџџаџи-џиџџим* (где је *џиџџаџи* од ранијега **piskēti* којем правилно одговара презент па *-им*). Вероватно су се најпре ономатопејски глаголи повели за глаголима као *џиџџаџи-џиџџим*, *врџиџаџи-врџиџим* и сл. (који су такође ономатопејски). Тако је добивено *букџаџи* : *букџим* (у питању је, дакле, чисто ономатопејско значење). А затим је аналогизмом дошло и *дрхџаџи-дрхџим* и сл. Разуме се да је у различитим говорима ова појава могла захватити различите глаголе овога типа. Али је јасно да је глагол *букџаџи*, слично глаголу *дрхџаџи*, доживео промену о којој је реч на највећем делу наше језичке територије“².

Да размотримо нешто ближе те семантичке околности, тј. тип и утицај ономатопејског значења. Ономатопејски глаголи несвршеног вида имају углавном два морфолошка уобличења: V Белићева врста, у којој је нарочито изразита категорија са суфиксним *џ* (*звекџаџи-звекџем* и сл.) — и VIII врста, где су доста бројни (у том значењу) глаголи са основном на *-џи* < **-sk-* (*врџиџаџи, џиџиџаџи* и сл.).

² Берислав М. Николић: „Букџати-букџети“, НЈ, књ. X, св. 7—10, 1960, стр. 273—278.

Поред семантичког момента, додиром, између ових глагола створио се и извешан морфолошки „мост“ првом палатализацијом и дисимилацијом (*-скѣи* > *-шчѣи* > *-шчѣи* > *-шѣи*) — тј. подударане у облицима инфинитивне основе не само у суфиксу *-ѣи* него и у сугласнику који му претходи (*ш*), па и у томе што се сугласник јавља у сугласничкој групи, тј. у томе што томе *ш* непосредно претходи други сугласник. Отуда у неким говорима масовно прелажење глагола на *-кѣи*, *-ѣи* и сл. у VIII врсту. За источну Херцеговину Д. Вушовић наводи *дрѣхѣи*: *дрѣхѣи*-*дрѣхѣм*, *брѣхѣи*: *брѣхѣи*-*брѣхѣм*, *дѣхѣи*: *дѣхѣи*-*дѣхѣм*, *бѣхѣи*: *бѣхѣи*-*бѣхѣм*. За Црмнички говор Б. Милетић каже: „Неки глаголи (првенствено са *-кѣ-*, *-хѣ-* и *-ѣ-* у основи) имају обично у презенту наставак *им*: *бѣхѣмо се...* *брѣхѣи* ... *дѣхѣи* ... *дѣхѣмо* ... *дрѣхѣи* ... *кликѣи* ... *ша[ѣ]хѣи* ... *шрѣхѣи* ...“.

У овом обиму ово остаје дијалекатска појава; али примери *дрѣхѣи*, затим *букѣи* на који је скренуо пажњу Б. М. Николић (а има их и још тако да већ чине читаву мању категорију: *цѣи*, *шрѣи*) — далеко су прешли ове дијалекатске оквири и стабилизовали се у књижевном језику као обличка међукатегорија или поткатегорија. Примери ове међукатегорије као да се могу регрутовати из обе врсте; уосталом ономатопејски глаголи су стално жива, динамична, облички лабилна категорија, која се стално обнавља — тако да је често тешко установити праоблик и тешко разликовати континуирани развојни пут једног старијег облика од наново мотивисаних формација, у великој мери независних од раније засведочених облика.

Овде треба обратити пажњу и на једну разлику у природи ономатопејског значења код глагола V врсте — с једне стране — и код глагола VIII врсте с друге стране. Изгледа да је карактеристика ономатопејских глагола VIII врсте стални ток глаголске радње, њена континуираност, неискиданост, равномерност (уп. *шухѣи*, *шухѣи*, *врѣи*, *шрѣи*, *шухѣи* и сл.). Напротив, рекло би се да је карактеристика ономатопејских глагола на *-ѣи* V врсте учесталост радње, њена испрекиданост, неравномерност, понекад и деминутивна нијанса (уп. *звѣхѣи*, *кликѣи*, *сикѣи* и сл.), могућност растављања радње на елементе (чиме је омогућено видско алтернирање тре-

нутних глагола: *звекнуџи*, *кликнуџи*, *сикнуџи* итд.). Неће бити случајна чињеница да се глаголи који на широј територији прилазе VIII врсти (*букџаџи*, *дрхџаџи*, *џреџџаџи*, *џеџџаџи*) у погледу континуираности радње подударају са основном масом ономатопејских глагола те врсте, тј. значе неискидану, равномерно радњу, која се за нормално језичко осећање не раставља на посебне елементе. Карактеристична је у овом правцу семантичка диференцијација облика глагола *џреџџаџи* : *џреџџаџи-џреџџи* за континуирану радњу и *џреџџаџи-џреџем* (очима) за неравномерну радњу, која се састоји из више јасно одвојених тренутних радњи.

По свој прилици овај семантички моменат био је од утицаја на различите путеве елиминисања обличке удаљености презентске основе од инфинитивне код глагола *дрхџаџи* и *дахџаџи*. Глагол *дрхџаџи* могао је уместо *дриџем* развити *дрхџим* јер је по значењу близак ономатопејским глаголима VIII врсте; међутим, значење глагола *дахџаџи* није се развило у том правцу, него је остало онакво какво је типично за V врсту (испрекидана радња). Зато је и начин елиминисања обличке удаљености основа код овог глагола био друкчији: обнављање основе без промене морфолошког типа. Свакако је за ово обнављање била од значаја и веза са речју *дах*, па и тежња да се очува што јаснија ономатопејска природа овога глагола, коју елеменат -х- најјасније показује.

Закључци у погледу нормативне вредности облика ових глагола могли би се свести на ово:

а) Поред облика *дриџем* и *дашџем* треба признати као потпуно равноправне *дрхџим* и *дахџем*, јер су исто толико (ако не и више) заступљени у књижевном језику (неће за данашњу употребу бити тачна напомена у РЈА да су облици *дахџем*, *дахџеш* ... мање обични него *дашџем*, *дашџеш*).

б) Инфинитивни облици типа *дрхџеџи*, уколико се јављају, секундарни су и настају као последица презента *дрхџим* (према односу *џламџеџи-џламџим*). Међутим, они остају слабо или нису никако засведочени (у РЈА је глагол *дрхџеџи* потврђен само облицима од презентске основе).

в) Инсистирање у речницима (међу осталима и у новом правопису) на везивању презента *дрхџим* за инфинитив *дрхџеџи*

вештачко је и исфорсирано. Треба, напротив, признати однос *дрхѣи-дрхѣим* (поред *дрићем*) иако се он коси са некадашњим односима глаголских основа, тим пре што тип *дрхѣим* није никако ограничен на ијекавску територију (како би излазило из третирања у РЈА и у правописном речнику) и што се овакав однос не јавља само код глагола *дрхѣи*.

г) Облик *дрићем* изгледа да није довољно заступљен да би му се признала равноправност у књижевном језику. Варијанта са *к* у основи (*дркѣи*) застарела је за данашње наше књижевно језичко осећање.

Април 1962.

Драгољуб Д. Јерemiћ

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. У Каиру алжирски лидер дао је први интервју од како је на слободи који је објављен у египатском листу „Ал акбар“ (Борба, 7. IV 1962, 3).

Погрешно је што односна реченица (која овде представља накнадну одредбу већ одређеног појма) није одвојена зарезом. Није срећно изабрано ни место енклитике „је“. Погрешно је и „од како“ (в. тачку 14 ђ ових поука), па и „Ал акбар“. Правилније написана, реченица би гласила: У Каиру је алжирски лидер дао први интервју откако је на слободи, који је објављен у египатском листу „Ал ахбар“. Међутим, ни овако реченица није стилски најсрећнија: исувише је много података натрпано у једну реченицу (да је то први интервју, да је дат у Каиру, да је објављен у листу „Ал ахбар“), па је боље било то казати двома реченицама.

2. *Срели су се француски високи комесар у Алжиру, Кристијан Фуше и председник Извршне власти Абдерахман Фарес* (Вечерње новости, 14. IV 1962, 1).

Из ове реченице се лепо може видети колики је значај зареза за јасно саопштење мисли у реченици. Због тога што је у овој реченици стављен зарез испред речи *Кристијан*, а у истом положају испред *Абдерахман* није стављен — није јасно да је Кристијан Фуше француски високи комесар у Алжиру, већ се, из ове реченице, може схватити да су се среле три личности: 1. француски високи комесар у Алжиру, 2. Кристијан Фуше и 3. председник Извршне власти Абдерахман Фарес. Да којим случајем не знамо да је баш Кристијан Фуше француски високи комесар у Алжиру, из горње реченице то, свакако, не бисмо сазнали. У горњој реченици није, дакле, требало ставити зарез испред речи *Кристијан*, јер би се тек тада јасно видело да је реч о једној истој личности,

која се зове Кристијан Фуше и која је француски високи комесар у Алжиру.

3. *Изложба је побудила . . . интересовање не само код грађана Крушевца, већ ју посећују . . . и љубитељи слика са села* (Политика, 10. III 1962, 5). *Мајкл је дошао до закључка да га је жена најусујила зато што је занемаривао* (Спорт и свет, 10. IV 1962, 31).

За акузатив јединине личне заменице за 3. лице женскога рода (*она*) постоје три облика: *њу*, *ју*, *је*. Облик *ју* употребљава се испред *је* од глагола *јесам*, дакле само у случајевима у којима само *је* није довољно да отклони двосмисленост реченице. Рећи ће се: „Он *ју је* видео“, радије него: „Он *је* видео“, јер ово друго не мора значити да је *њу* видео, већ неодређено (Он је видео: дрвеће, слику, пејзаж и сл.). Такву ситуацију која изискује употребу облика *ју* имамо у другом примеру, где је требало написати: „ . . . зато што *ју је* занемаривао“. Када из самог смисла реченице не може доћи до ове двосмислености, тј. кад се у реченици не употребљава облик 3. лица јединине глагола *јесам* — *је*, може се употребити само енклитички облик акузатива јединине личне заменице за 3. лице женског рода *је*. Тако ће се рећи: „Он *је* води за руку“ и сл., па је и прву реченицу требало написати: „Изложба је побудила . . . интересовање не само код грађана Крушевца, већ *је* посећују веома често и љубитељи слика са села“, пошто је овде јасно да се *је* односи на именицу женског рода *изложба*.

4. *Они траже најстрожију казну* (Вечерње новости, 14. IV 1962, 5).

Већина једносложних придева с дугим самогласником у основи гради компаратив додавањем наставка *-ји* на основу позитива (*блед-ји* > *блѣђи*, *благ-ји* > *блѣжји*, *црн-ји* > *црњи* и сл.). Истим наставком и на исти начин гради се компаратив и придева *дуг*, *сврђг* и *шћх*, иако они имају кратак самогласник у основи. Њихови компаративи гласе: *дужји*, *сврђгји* и *шћхји* < *дуг-ји*, *сврђг-ји*, *шћх-ји*. Написати *најстрожији* иста је грешка као кад би се од *шћх* написало *најшћхјији*, или кад би се од *дуг* написао суперлатив *најдужјији*. Суперлатив, зна се, гради се додавањем префикса *нај-* облику компаратива, па ће од *строг* бити суперлатив *најстрожи*, *-а*, *-е*, а не: *најстрожији*. Према тома: „Они траже *најстрожу* казну“.

5. *Куда идеш, избеглицо?* (Спорт и свет, 10. IV 1962, 15).

Двосложне именице на *-ица* у вокативу једнине имају наставак *-о* (*ййица — ййицо, жица — жицо, злица — злицо, Мица — Мицо*), а вишесложне *-е* (*другарица — другарице, играчица — играчице, йријатељица — йријатељице, комшиница — комшинице, колегиница — колегинице, ййичица — ййичице, изјелица — изјелице*), па тако од именице *избеглица* вокатив неће бити *избеглицо* него *избеглице*. Требало је, дакле, написати: „Куда идеш, избеглице“?

6. *И два човека видео сам као две уйваре . . . обасјане слабим одсјајом* (Спорт и свет, 17. IV 1962, 17).

Од именице *сјај*, а ово исто важи и за *одсјај*, инструментал једнине гласи *сјајем*, јер све именице мушкога рода чија се основа завршава на један од меких сугласника (меки су: *ј, љ, њ, ћ, ђ*) имају у инструменталу једнине наставак *-ем* (*крајем, краљем, коњем* и сл.), па ће тако и од *(од)сјај* инструментал бити *(од)сјајем* а не: *(од)сјајом*. Истина, неке именице мушкога рода код којих се у слогу испред наставка налази самогласник *е* имају у инструменталу наставак *-ом*, иако се основа завршава на меки сугласник — да би се у два узастопна слога избегло понављање једног истог самогласника (*кејом* а не *кејем, кељом* а не *кељем* и сл.). Код именице *сјај* немамо у слогу пред наставком самогласник *е*, па због тога инструментал једнине ове именице гласи правилно *сјајем*. Значи: „ . . . обасјане . . . одсјајем“.

7. *У малој свески . . . није йройушйена ниједна йојединосй* (Вечерње новости, 13. III 1962, 20).

У дативу и локативу једнине именица женског рода III врсте код којих се основа завршава на један од задњонепчаних сугласника *ти* задњонепчани сугласници (*к, г, х*) испред наставка *и* мењају се у *ц, з, с* (*рука-руци, нога-нози, снаха-снаси*). Та се промена, истина, не врши у неким категоријама где постоје неки специфични разлози да се она избегне (у властитим именима, у речима где би настала знатна разлика од основног облика или где би настао скуп сугласника незгодан за изговор и сл.). Али у случају именице *свеска* нема јачих сметњи за вршење те промене, па датив и локатив једнине гласе у књижевном језику само *свесци*. Према томе, требало је написати: „У малој свесци . . . није пропуштена ниједна појединост“.

8. *Золошки врт у Берлину обогашен је* (Спорт и свет, 17. IV 1962, 7).

Предметак зоо- у сложеницама са значењем: *животиња*, *животињски* пише се са два о, па је зато требало написати: „Зоолошки врт . . . обогашен је“.

9. *Пијемо се, ишћо је друго и могао учинишћи ако су сви шонални центри изгубили своју важносћ, или шочније, ако су сви задобили једнаку важносћ?* (Данас, ревија за културу, уметност и друштвена питања, 11. IV 1962, 22).

У садашњем правопису прихваћено је *шачан* исто као што је на целој српскохрватској језичкој територији прихваћено *шачка* (уместо досадашњег: на истоку — *шачка*, на западу — *шочка*). У складу са садашњим правописом, требало је написати: „ . . . што је друго и могао учинити ако су сви тонални центри изгубили своју важност, или *шачније*, ако су сви задобили једнаку важност“.

10. *На жељезничкој станици Сава колосеци . . . дрва и угаль йод водом* (Вечерње новости, 14. IV 1962, 9 — у поднаслову). *Нису мање смеле и најредне идеје о реконструкцији жељезничког чвора* (Политика, 22. IV 1962, 15).

У екавском је *железница*, *железнички*, а у ијекавском *жеље-ница*, *жеље-нички*. Пошто је текст у оба случаја писан екавским наречјем требало је написати: на *железничкој* станици, *железничког* чвора.

11. *Професор књижевносћи Техничке школе за йрехранбену индустрију у Врбасу, има необичну йасију* (Дуга, 25. III 1962, 3). *Сћан је био слика и йрилика: . . . мешавина комфоризма и агресиивносћи* (Вечерње новости, 18. IV 1962, 31).

Испред уснених сугласника *б*, *ћ* сугласник *н* се по новом правопису мења у *м* (сем у додиру двају делова сложеница), па се пише *йрехрамбена* (индустрија), *сћамбена* (а не *сћанбена* задруга), *одбрамбени* (а не *одбранбени*) и сл. Требало је написати: „Професор књижевности Техничке школе за *йрехрамбену* индустрију . . .“. И испред зубно-уснених сугласника (*в*, *ф*) понекад долази до те промене, иако она није доследно спроведена (*симфонија* уместо *синфонија*, али *конфекција* и сл.). У новом правопису је дат облик *комфор* (а не *конфор*), што треба да вреди и за изведенице од те речи (*комфорни*, *комфоризам*), а то није спроведено у другом наведеном примеру.

12. *Ево очевидца догађаја . . . Тако . . . изгледа прича коју су доживели . . . очевидци* (Вечерње новости, 13. III 1962, 8).

Облици *очевидца*, *очевидци* двоструко су погрешни: прво — *д* испред *ц* прелази у *ш* (в. тачку 13. ових поука), и друго — изузев на граници два дела сложенице сугласници *ш*, *д* губе се ако је непосредно иза њих нека африката (*ц*, *ћ*, *ђ*, *ч*, *џ*). Требало је, према томе, написати: „Ево *очевица* догађаја . . . Тако . . . изгледа прича коју су доживели . . . *очевици*“.

13. *Удар је извршила „она . . . група . . . која је пре шест месеци сировела оцелјење од УАР“* (Вечерње новости, 28. III 1962, 1). *Хоће ли човек њосити надчовек* (у наслову) (Вечерње новости, 11. IV 1962, 14). *Демократиizam уметности је . . . проблем айсорбиционих моћи* (Данас, ревија за културу, уметност и друштвена питања, 11. IV 1962, 5). *Играч се већ освестио, када су ренџенолошки снимци њошвердили . . . дијагнозу* (Вечерње новости, 14. IV 1962, 20). *Да се обуставе досадашње „Моравине“ њредџремијере* (Вечерње новости, 18. IV 1962, 6). *Кроз мало њрејсобље . . . улази се у њросџорију* (Спорт и свет, 17. IV 1962, 11).

У нашем језику врши се гласовни процес једначења сугласника по звучности. Безвучни сугласник (безвучни су *й*, *ш*, *к*, *с*, *ш*, *ћ*, *ч*, *џ*, *ф*, *х*) испред звучног (*б*, *д*, *г*, *з*, *ж*, *ђ*, *џ*) мења се у одговарајући звучни парњак, као и обрнуто: звучни сугласник испред безвучног мења се у одговарајући безвучни парњак. Од овог правила у писму се одступа у случајевима када се звучни сугласник *д* нађе у ма ком положају испред безвучних сугласника *с* и *ш*, у неким властитим именима (углавном страног порекла) и у сложеним речима „у којима би се променом сугласника на крају првог дела изгубила веза са његовим значењем“ (Правопис, стр. 64). Ниједног од тих разлога нема у наведеним примерима — сем у речи *џредсобље*, где је у наведеном примеру грешка супротног смисла. Требало је, због тога, написати: *ошџељење*, *нашчовек* (правописни речник каже: *нашч* — а не *надч*), *проблем айсорџиционих моћи*, *ренџенолошки снимци*, *Моравине џреџџремијере*, *џредсобље*.

14. Срастање делова разних израза од више речи у једну сложену реч сталан је процес у језику. Основни је услов за ово срастање промена значења израза, тј. одвајање значења израза од значења које имају његови делови као засебне речи. Пре-

растање израза у сложеницу развија се поступно, тако да често ни стручњаку није лако одредити је ли тај процес одмакао толико да је оправдано спојено писање таквих речи. Отуда је спојено или растављено писање (односно прелазни случај — спајање речи цртицом) у великој мери условљено обичајем, конвенцијом, усвојеном нормом. У садашњем правопису је спојено и растављено писање речи детаљно обрађено, а највећи број примера у којима би могло доћи до недоумице и колебања у овом погледу и засебно је показан у правописном речнику. Ако се и поред тога врло често (може се сасвим рећи: неоправдано често) срећу у штампи огрешења о правописну норму, то мора значити невођење рачуна о правопису, недовољну бригу о правилности језика и писања. То ће јасно показати примери које наводим.

а) Он *сйвара* . . . своје ремекдело (Данас, 28. III 1962, 10).
У међувремену су *нейознајта* лица с њега *йоскидала радиоајарай*,
аијену, *украсе* (Политика, 16. IV 1962, 5).

Да ли ће се нека сложена именица писати заједно или као полусложеница (са цртицом између делова) зависи најчешће од акцента: један од услова да се саставни делови спојено пишу јесте да усвоје један заједнички акценат. Тај услов није испуњен у наведеним примерима, па је требало написати: *ремек-дело*, *радио-ајарай* — како је и прописано у правопису.

б) *Урбанисти* синоћ *расйрављали* о *йроласку Ауйойуша* кроз *град* (Вечерње новости, 9. XI 1961, 7). *Суијра* ће . . . *йочейи* суђење . . . *шоферу ауйойтрансијорйног йредузећа* (Политика, 10. IV 1962, 7). У *насијавку* суђења . . . *шоферу ауйойтрансијорйног йредузећа* . . . *данас је саслушано 14 сведока* (Политика, 13. IV 1962, 8).

Овде постоји и један посебан разлог да се први део сложених речи (*аујо-*) одвоји цртицом од другог дела — тј. да би се разликовало *аујо-* кад значи *сам*, *само* (као у сложеницама *аујойшумачење*, *аујойбиографија*, *аујойсугестија*) — од *аујо-* кад је скраћено од „*аујоймобил*“. У Правопису је на стр. 187. изричито речено: „*аујо-* (у сложеницама кад значи *само*, пише се састављено . . . а кад је скраћено од *аујоймобил*, пише се с кратком цртицом, нпр. *аујо-гаража*; ипак се и у оваквим случајевима пише заједно кад је само један акценат, и то пренесен на први део сложенице, нпр. *аујойддром*)“. Из тог разлога је у право-

пису предвиђено *ауџо-јуџ*, а тај разлог у пуној мери вреди и за *ауџо-џрансијорџни* — па је те речи у наведеним примерима требало написати као полусложенице.

с) *Научно-исџраживачки рад Инџиџиџиџа џреба да доџри-несе џроучавању саобраћаја* (Политика, 17. III 1962, 8). *Добива џрљаво жуџо-сиву боју* (Спорт и свет, 17. IV 1962, 26).

У основи сложеног придева у првом примеру је синтагма *научно исџраживање*, па за њега вреди одредба „када су придеви састављени од два дела од којих један одређује други, они су праве сложенице и пишу се састављено“ (Правопис, стр. 75), што значи да је требало написати *научноисџраживачки*. За придеве који значе боје усвојено је правило да се спојено пишу кад значе нијансу или прелаз између две боје, а са цртицом кад је реч о предмету чији су делови различито обојени, тј. о вишебојном предмету: *жуџосив, свейлојлав*, али *црвено-бела* застава. У горњем примеру долазило је чак у обзир припајање одредбе „џрљаво“: *џрљавожуџосиву боју*.

д) *Приџовейке Иве Андрића су џо оџиџе усвојеном миџљењу ремек-дела* (Спорт и свет, 17. IV 1962, 23). *Сниџио једну суџер-модерну верзију . . . романа* (Нин, 15. IV 1962, последња страна). *Поздрављам . . . вицеадмирала Шимамуру, вицеадмирала Фуџија, конџира-адмирала Наву, конџира-адмирала Јамаџиџу* (Исто, 22).

Речце *оџиџе-* (или *оџе-*), *суџер-* и *конџира-* употребљавају се у служби префикса, тј. као специфичне одредбе у првом делу сложеница, и пишу се састављено са другим делом сложене речи. Посебно у последњем примеру нема никакве основе да се *вицеадмирал* пише састављено, а *конџираадмирал* са цртицом, јер су *вице-* и *конџира-* по смислу истородни префикси.

е) *Елена . . . је била . . . усџвари мајка његове деце* (Дуга, 25. III 1962, 42). *Сећам се најџимер да је Берџсон џврдио . . . Музика, најџимер, није код нас у џвоју* (Данас, 11. IV 1962, 9). *Да џочну . . . све исџочейка* (Нин, 15. IV 1962, последња страна). *Такореџи не зна за своју мајку* (Спорт и свет, 17. IV 1962, 9). *Такореџи незванично* (наслов сталне рубрике у Вечерњим новостима). *Како ће убудуђе изгледаџи наши обеди* (Спорт и свет, 17. IV 1962, 31). *Ова двоџица, бесумње, смејали су ми се* (Исто, 25). *У коју средњу школу најесен?* (Борба 19. IV 1962, 7).

Према садашњем правопису треба писати: у *сйвари*, на *йримеф*, из *йочейка*, *йако рећи*, у *будуће*, без сумње, на *јесен*. Спојено писање је траг ранијег правописног обичаја.

f) *Никад није видео ни једну . . . уйакмицу* (Политикин забавник, 7. IV 1962, 6). *Од како је на слободи* (Борба, 7. IV 1962, 3). *Тако од йриликe изгледа йрича* (Вечерње новости, 13. III 1962, 8).

Овде су грешке супротног правца: требало је написати: *ниједну, ойкако, оййриликe*.

15. *Пред додељивање Нин-ове награде за најбољи . . . роман . . . ко ће добити Нин-ову „Награду крийикe“? . . . Прихватило је йонуду Нин-а* (Нин, 31. XII 1961, 8). *Снимио . . . верзију Лакло-овог романа* (Нин, 15. IV 1962, последња страна). *После чланка . . . о београдском и загребачком арго-у . . . објављујемо . . . и једно мишљење из Сарајева* (Политика, 22. IV 1962, 17).

Скраћеница за име часописа Недељне информативне новине — *Нин* — спада у ону врсту скраћеница које су „у облику нових променљивих речи са својим родом, бројем, акцентом и падежним наставцима — ушле . . . у речник нашег језика и чешће су у употреби него сложени изрази од којих су скраћивањем постале“ (Правопис, стр. 129). Цртицу између основе и наставка треба писати само ако се скраћеница пише цела великим словима: служи рок у *СОШ-у*, па је требало написати *Нинове*, *Нинову*, *Нина* (ако се скраћеница напише великим словима: *НИН-а* и сл.). И у друга два примера сувишна је цртица испред падежног наставка, и требало је написати *Лаклоовог*, *аргоу*; цртица се у сличним случајевима пише само кад се у ћириличком тексту туђе име напише изворно: *Byron-ом* и сл.

Д. Ј.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; њеи свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплатна износи 600 дин.; цена поједином броју је 120 дин. Претплату слаи Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I, на текући рачун број 101 - 14 - 2 - 947. Рукописе слаи Уредивачком одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I. — Рукописи се не враћају.

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII, св. 7—10.

БЕОГРАД, 1962.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика	201—208
2. Голуб Добрашиновић: Неке језичко-стилске одлике Матавуљеве прозе	209—232
3. А. Пецо: Акценат именица женског рода типа <i>вдда</i> , <i>кдза</i> . .	233—245
4. Др Д. Барјактаревић: Слово ј у Србији пре Вука .	246—251
5. Олга Банковић-Тодоровић: Белешке о језику и стилу Јакова Игњатовића у роману „Васа Решпект“ . . .	252—269
6. Берислав М. Николић: Акценат изведених именица у српскохрватском језику	270—279
7. Језичке поуке	280—286
8. Регистар	287

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XII

БЕОГРАД, 1962.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Наши језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; њих свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Рукописе слајти Уређивачком одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Института за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I.

Рукописи се не враћају.

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Штампарија Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.

САДРЖАЈ

XII књиге Нашег језика

	Страна
Олга Банковић-Тодоровић: Белешке о језику и стилу Јакова Игњатовића у роману „Васа Респект“	252—269.
Др Д. Барјактаревић: Слово ј у Србији пре Вука	246—251
Славко Вукомановић: У Речки или у Речкој?	47— 49.
Даринка Гортан-Премк: Падеж објекта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику	130—148.
И. Грицкат: О једној особености прилога и прилошких син- тагми у српскохрватском језику	78— 89.
Владимир Гудков: Бранислав Грујић и Никола Шубин: Речник руско-српскохрватски и српскохрватско-руски	50— 56.
Голуб Добрашиновић: Неке језичко-стилске одлике Матавуљеве прозе	209—232.
Душанка Игњатовић: Још о компаративу и компарацији	124—129.
Драгољуб Д. Јеремић: О облицима презента глагола <i>дѣхѣиши, дѣхѣиши</i> и сл.	179—191.
Б. Милановић: Деклинација поименичених придева	105—123.
Берислав М. Николић: Акценатски вид проклизе и ен- клизе у српскохрватском језику	156—178.
Акценат изведених именица у српскохрватском књижевном језику	270—279.
Миливој Павловић: Рекције и функције	90— 93.
Михаило Павловић: Нека запажања о преводима у нашој дневној и недељној штампи	94—104.
А. Пецо: Акценат именица женскога рода типа <i>глава, вила</i>	12— 24.
Акценат именица женског рода типа <i>вѣда, кѣза</i>	233—245
Олга Ристић: <i>Гаснуѣи (гаснуѣи се): гасиѣи (гасиѣи се)</i>	35— 40.
М. Станић: О акценту вокатива неких именица	149—155.

М. Стевановић: Рекција глагола и облици њихове допуне	1— 11.
Ремећења језичких система и језичке норме	65— 77.
Придевска служба трпног придева од глагола који немају тог облика	201—208.
Егон Фекете: О семантичкој диференцијацији облика <i>за-</i> <i>гризен</i> и <i>загрижен</i>	41— 46.
Биљана Шљивић-Шимшић: О неким искуствима из рада са француским студентима	25— 34.
Језичке поуке	57—63, 192—199, 280—286.
Регистар	287—318.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XII

Нова серија

Св. 7—10.

ПРИДЕВСКА СЛУЖБА ТРПНОГ ПРИДЕВА ОД ГЛАГОЛА КОЈИ НЕМАЈУ ТОГ ОБЛИКА

Овај наслов, противречан сам по себи, ипак није и бесмислен. Ми у нашем језику одиста срећемо придева који ни обликом својим, ни по постанку, свакако нису ништа друго до трпни придеви глагола који немају и не могу имати овога облика. За глагол *дипломирайи*, рецимо, теоријски не би било сасвим исправно тврдити да не може имати трпног придева јер је ово ипак прелазан глагол; говори се: *Дипломирао је љава*, или *хемију* или *географију*, или *други који љредмеј*. А и поред тога се пасивним обликом реченице не може казати да је тим глаголом означена радња извршена на своме објекту; не може се казати да су право, или хемија или географија ... дипломирани. Исто тако извршење те радње не може се, наравно, обликом трпног придева приписати ни њеном извршиоцу. Још никада нисмо прочитали или чули да је овај или онај дипломиран. Значи да тај глагол није могуће употребљавати у пасивним реченицама, да, другим речима, он нема трпног придева. А свима нам је добро познато да се сваки час говори: *дипломирани љравник*, *дипломирани хемичар*, *дипломирани географ*, *математичар*, и само тако. Мало је необично, али не и необјашњиво, откуда облик трпног придева уз име извршиоца радње. Необично, кажемо, зато што се иначе тим обликом приписује особина стварном објекту, коју овај добива у резултату какве радње што је на њему обавља неки спољни вршилац. А случај с глаголом *дипломирайи* није усамљен. Исто се тако и од глагола *свршиши* трпним придевом приписује особина и извршиоцу радње, мада у овоме случају и предмету на коме је радња извршена; за посао или испит или било шта друго каже се и: посао је *свршен* и *свршен љосао*, и *испийи* је *свршен* и *свршен испийи*. И то је сасвим разумљиво. Али није необјашњиво ни откуда: *свршени љравник*, *свршени хемичар*, *свршени географ* итд.

Ова два наведена случаја су једним делом потпуно идентична, а с друге су стране доста различна. Идентични су, мислимо, јер се и у једном и у другом облику трпног глаголског придева особина приписује извршиоцу радње, а различни су по томе што се први облик трпног придева првог глагола, како смо већ рекли, у српско-хрватском језику не употребљава и не може употребити у глаголској служби, а облик трпног придева другог глагола се, и то смо констатовали, употребљава не само у придевској служби већ и у пасивним реченицама, као глаголски трпни придев, па је његова употреба и у функцији правог придева схватљивија, мада су и у овоме случају потребна нека разјашњења овога питања.

Познато је и из раније да се у служби правих придева употребљава и глаголски придев радни. И то је питање, управо на овоме месту, доста јасно расправљено. Прво му је А. Белић посветио своју расправу *О њроменљивосћи радног (њрошлог) глаголског њридева*¹. А на ово се питање и потписани два пута после тога навраћао². И несумњиво је утврђено да се особина добивена у резултату вршења процеса у субјекту независног од његове воље томе субјекту приписује обликом радног глаголског придева, да се, друкчије речено, придеви који нису ништа друго до облици радног глаголског придева свршених медијалних глагола³ употребљавају као прави придеви и у атрибутској и у предикатској реченичној функцији. У наведеној расправи о рефлексивним глаголима ја сам на низу примера узетих из само једног писца (П. Кочића) показао да се ни од свих медијалних глагола за придевску службу не употребљава облик радног, већ врло често и облик трпног придева (Наш језик VII, 1940, стр. 200—203). Али сам и тамо констатовао, и овде ћу поновити, да глаголи у свим тамо наведеним примерима, мада у њима медијалног глаголског рода, — могу бити и прелазни, па је утолико схватљивије да су стања њихових субјеката изазвана неким спољним факторима, да су ти субјекти стварни објекти, а да њихови предикати нису били искључиво

¹ Наш језик књ. II (1934), стр. 36—39.

² *Рефлексивни глаголи и њроменљивосћ глаголског њридева*. — Наш језик књ. VII (1940), стр. 196—205. *Још нешто о њридевској функцији радног глаголског њридева*. — Наш језик, књ. IX (1959), н. с. стр. 86—92.

³ Већ у првој од ових расправа је констатовано, а затим је објашњено откуда имамо у нашем језику и придеве: *вreo, клучао, зрео и неваљао* који нису постали од радног придева свршених, већ од тога облика несвршених глагола.

медијалног него више пасивног карактера. Такав њихов карактер свакако је осећао писац, па је зато особину добивену у резултату извршења дотичних процеса и означио обликом трпног придева. Доиста је лако схватити да се Влајко (ово је име субјекта једне тамо цитиране реченице) није одушевио и запрепастио сам од себе, него га је нешто довело у стање одушевљености и запрепашћености, и зато су та његова стања означена облицима трпних придева. А када је писац рекао: *С Мргудиних зажарених* образа нестале *узавреле* румени (и ово је један од тамо наведених примера) — по његовом је осећању нешто зажарило Мргудине образе; образи су значи, замишљени као стварни објекат, и зато је за означавање њихове особине писац употребио облик трпног, а не радног придева, док га је његово језичко осећање с правом навело да у истој реченици каже — *узаврела* румен, јер је тај глагол овде схваћен као апсолутно непрелазан и апсолутно медијалан глагол.

У неким другим случајевима где се може претпоставити и медијалан и пасиван карактер глагола за означавање особине у резултату таквим глаголима означених процеса — може бити употребљен и облик радног и облик трпног глаголског придева, као у примерима: *смрзла* земља и *смрзнуџа* земља, *дчврснуо* и *дчврснуџи*, *џуџијали* и *џуџијани*, *рђзгранџли* и *рђзгранџиџи*. Исп. детаљнија објашњења у НЈ VII 1940, стр. 203—205, а посебно оно што се тамо говори о *уџијалом* жељезу Ђ. Даничића и *рђзграналој* трговини М. Шапчанина. Иако смо и тамо рекли, а и овде поновили, да ће, у овој служби, писац или говорник употребити облик радног или облик трпног придева према томе да ли више осећа медијалност или пасивност односног глагола, ипак облик трпног придева свакако преовлађује. И то је разумљиво, јер је тешко замислити било какав процес који би био независан од неких услова, или околности чак у којима настаје, а околности и услови, уколико су видни, проузроковачи су процеса, дакле њихови изазивачи. И при таквом схватању односа субјекту процеса остаје улога стварног објекта.

Тамо где имамо глаголске радње а не стања, ни особине добивене у резултату извршења дотичних радњи, неће се казивати обликом радног већ обликом трпног придева, макар то биле и особине извршилаца тих радњи. И зато се говори: *свршени љравник*, *свршени филозоф*, *свршени агроном* итд. И то најзад није неразумљиво јер особине које се казују придевима не означавају једно-

стране већ различне односе, казују тј. оно што се било како тиче субјекта. А у овоме посебном случају, и у случају с придевом *дијломирани*, као и у другим сличним случајевима, уколико таквих има, — радње дотичних глагола као и особине које се добивају у резултату извршења тих радњи, тичу се и субјеката а не само објеката.

С обзиром на ово што рекосмо није неразумљиво што се придевски употребљавају облици трпног глаголског придева несумњиво медијалних глагола у примерима као што су:

Све се диже према свечаном *изведреном* небу (П. Кочић, Целокупна дела I, стр. 109). — То све ... прија уздрхталој *раздраганој* души као мека мјесечева свјетлост (исто, 145). — Једри гласови ... пуни *йробуђене* животне снаге и свежине весело дршћу (исто, 149). — То му се видело по његовим *укоченим* очима и *раширеним* ноздрвама (Б. Станковић, Приповетке, 79). — Увијени у дугим постављеним колијама, *йогрбљени* иду полако (исто, 30). — Задах још *угријане* земље удари дива у лице (В. Назор, Одабрана дјела, 82). — И причини се горостасу да му та *усјавана* земља ... проговара гробне неке ријечи (исто, 82). — *Ужарене* оплате на точковима пиште и цврље (И. Горан Ковачић, Дани гњева, 117). — Мучно потече *уиљеним* грлом (исто, 118). — Гледало је великим *зайрејашћеним* очима (исто, 126). — Плакао би често под *сиуишћеним* небом (исто, 136). — Под шумором белих облака се грудaju *разиграни* ветрови (исто, 136). — Прелазили су ... *усукани* коњи намалтерисани житким блатом (А. Вучо, Мртве јавке, 134). — Очи и лице [су му били] од две врсте *усијаног* метала (исто, 5). — Пажња [им се] држи на нити *ошћањеног* стршљења (исто, 136). — Као да се све то догађало на некој *угашеној* планети (исто, 139). — Гурале [су] шалове испод глава *онесвешћених* војника (исто, 144). — Може се у крв претворити као *намршћен* дан у олујан рујан (М. Божић, Курлани, 56). — Али је читаву ноћ кисао као *уљуђени* квас (исто, 63). — Овако ново чудо ... му се лијепило о *разрогачено* око (исто, 124). — Просијавала [је] јака *замагљена* сунчева свјетлост (исто, 141).

Ни за кога неће бити спорно да у наведеним реченицама синтагме: *изведрено* небо, *раздрагана* душа, *йробуђена* животна

снага, *укочене* очи и *раширене* ноздрве, они *погрбљени*, *угријана* земља, *усијавана* земља, *ужарене* оплате, *уйаљено* грло, *загрејане* (запрепашћене) очи, *сипушћено* небо, *разигране* груди, *усукани* коњи, *усијани* метал, *ошањено* стрпљење, *угашена* планета, *онесвешћени* војници, *намришћени* дан, *узљућени* квас, *разрогачено* око, и *замагљена* сунчева свјетлост, — нису ништа друго већ: небо које *се изведрило*, душа која *се раздрагала*, животна снага која *се пробудила*, очи које *су се укочиле* и ноздрве које *су се рашириле*, они који *су се погрбили*, земља која *се угријала*, земља која *се усијавала*, оплате које *су се ужуриле*, грло које *се уйалило*, небо које *се сипушило*, груди које *су се разиграле*, коњи који *су се усукали* (тј. смршали), метал који *се усијао*, стрпљење које *се ошањило* (већ је на измаку), планета која *се угасила*, војници који *су се онесвешћили*, дан који *се намришио*, квас који *је узљуио*, око које *се разрогачило* и сунчева светлост која *се замагмила*. Сви су ови глаголи — што се сада, када су употребљени у личним глаголским облицима, јасно види — по роду медијални. А медијални глаголи, као највећим делом непрелазни (овде наведени бар сви су такви), тј. сви ти глаголи који су непрелазни немају и не могу имати облика трпног глаголског придева. Али, морамо додати, ови глаголи немају тог облика у његовој основној, глаголској служби. Међутим, како видимо, тај облик и од медијалних глагола доста се широко употребљава у српскохрватском језику у служби придева. Ове две чињенице су, дакле, противуречне једна другој, али, ми смо трамо, само на први поглед. Иако су наведени глаголи неоспорно медијални, јер означавају стања, односно расположења субјеката која су настала као резултат процеса извршених у одговарајућим субјектима, ипак су те процесе бар у највише случајева изазвали некакви спољни фактори, и то говори о извесној нијанси пасивног карактера основних глагола, говори, тј., о чињеницама да је нешто (ветар, рецимо) небо изведрило, нешто (свакако Сунце) земљу загрејало, нешто опет груди разиграло, неки спољни фактор и око чак разрогачио итд.

И када се ово има на уму онда и придевска употреба облика трпног придева у оваквим случајевима постаје сасвим разумљива. Можемо претпоставити да се раније, мислим у даљој прошлости, још и више осећао пасивни карактер глагола у случајевима какве имамо у последњим примерима. Зато има доказа и у самим обли-

цима основе већине ових глагола; већина њих наиме припада *и/и* основама, а ове су основе, тј. глаголи с њима како је познато, значили: *чинили шло онаквим каквим га карактерише ирџи ирџев доиичног глагола*. Али ми и у нашим примерима, а и иначе у српскохрватском језику, имамо доста случајева придевски употребљених трпних придева медијалних глагола и других основа. Такви су придеви у синтагмама из наших примера: *раздрагана душа, угријана земља, успавана земља, разиграни ветрови, усукани коњи и усијани метал*. А ако се и може рећи да је нешто *раздрагало* душу, нешто *угријало* земљу, нешто, управо неко *усијао* метал, — очевидно земљу нико није успавао, нити ветрове разиграо, ни коње усукано; у та стања су доспели сами субјекти чији су атрибути: *успавани, разиграни и усукани*. И то је сигуран доказ да се и облицима трпних придева од апсолутно медијалних глагола, тј. чисто медијалних, без икакве друге нијансе глаголског рода, може казивати особина као правим придевима. Ми ово, дакле, можемо тврдити и на основу већ показаних случајева и не наводећи даље примере за то.

Али иако се у тих апсолутно медијалних глагола не може осетити ни најтананија нијанса пасивности, ипак се може схватити откуда у служби означавања особине облик трпног глаголског придева који они, као медијално-непрелазни, и не могу имати, а не облик радног придева, који имају сви глаголи. Довољно је знати да је категорија облика трпног придева с придевским функцијама и својствима врло распрострањена јер у њој могу бити употребљени трпни придеви свих, апсолутно свих прелазних глагола, па и оних који обликом својим иду у њих ако стварно и нису прелазни. Сви овде наведени и бројни њима слични медијални глаголи у другим везама и у облику без повратне речце *се* прелазни су (исп. *успавати* дете, рецимо, *разиграј* коње, *усукај* канап). И они као такви имају наравно облик трпног придева и у глаголској и у придевској служби. А овај облик и повратних глагола никада уза се нема повратне речце *се*. С друге стране, како смо горе на то подсетили, субјекту се може приписивати особина добивена и у резултату радње коју је он извршио на неком објекту ван себе, па је јасно зашто се облик трпног придева медијалних глагола с повратном речцом *се*, ако ови према себи имају исти облик прелазних глагола, без те речце — употребљава за казивање осо-

бине добивене у резултату процеса што се означава дотичним медијалним глаголом.

Од медијалних неповратних глагола — а у томе се од њих не разликују ни медијално-повратни, који према себи немају прелазних глагола — облик трпног придева по правилу се не може употребити у служби правог придева, и то је сасвим разумљиво јер ови глаголи и немају тога облика. У потврду за ово упућујемо на читав низ примера с придевизираним радним придевом медијалних глагола без повратне речце *се* из само једног писца, које смо навели на стр. 200 Нашег језика (књ. VII од 1940). Ипак срећемо, ретко додуше, и случајеве придевске употребе облика трпног придева неповратних медијалних глагола, иако они никако немају тога облика. Један од таквих налазимо у примеру *војници рањавих сјојала, ошечених ногу* (А. Вучо, Мртве јавке), у коме се не може претпоставити ни најсуптилнија нијанса пасивности глагола према коме је направљен облик трпног придева, нити се глагол *ошћећи* игде може осетитити као прелазан, већ је он најнесумњивије искључиво медијалног глаголског рода. И овакво попридевљивање облика трпног придева од глагола који уопште немају тог облика може се објашњавати једино утицајем системе, тј. аналогизмом. Али иако се таква аналогизација може допустити, не треба мислити да је у оваквој употреби могућ искључиво облик трпног придева истог овог глагола. Напоредо с њим, и чешће од њега, употребљава се у тој функцији облик радног придева глагола *ошћећи*. Ако не и обичније у сад наведеном примеру ни по чему не би било мање обично рећи — *војници рањавих сјојала и ошћећих ногу*. Срећемо у употреби код нас и *неексцлодирану* (само овако) бомбу и *цркнуће* коње, рецимо, у овоме последњем случају с умереним значењем у коме *цркнућ* ређе значи буквално што и *цркли*, а чешће: *ишећерано заишећен, измршавео, или одвећ ишећерен*. Ово диференцирање значења у овоме и сл. случајевима, уколико их има, допушта употребу облика трпног придева глагола *црћи* коме свакако морамо претпоставити облик *цркли*, када се он употребљава да означи коње који су цркли, тј. крепали, односно угинули, мада је и у овоме значењу у неким нашим срединама употреба придева *цркнућ* сасвим уобичајена.

На основу изложенога могу се извести следећи закључци :

1) Трпни придев свих прелазних глагола употребљава се у функцији правих придева за означавање особине предмета на коме је дотична радња вршена или извршена — добивене у резултату тога вршења, односно извршења.

2) У неким се случајевима с примерима придевизираних трпних придева, као што су *дипломирани*, *свршени* и сл., тим придевима могу детерминисати и субјекти који су дотичне радње извршили, чак и кад се тај облик не јавља у правој, глаголској служби (случај са првим од овде наведених примера).

3) Облик трпног придева у овој функцији, врло продуктиван и иначе, употребљава се и од медијално-повратних глагола — уколико је и у најмањој мери у њих осетна нијанса пасивности и свакад када ти глаголи имају према себи прелазан глагол у облику без речце *се*.

4) Остали медијални глаголи по правилу не могу имати облик трпног придева ни у придевској служби, већ се особина добивена као резултат процеса који се казује тим глаголима означава обликом њиховог радног придева.

5) Погледај се аналогijом према неупоредиво бројнијој категорији придевизираниог трпног придева, место обичног радног, у придевској служби употребљава облик трпног придева и апсолутно медијалних, према којима у нашем језику немамо одговарајућих прелазних глагола, дакле — и без обзира на то што ти глаголи никако немају нити могу имати облика трпног придева у глаголској служби.

Сасвим је разумљиво, најзад, што се у неким случајевима у зависности од тога да ли се мисли на самониклост процеса или на његову проузрокованост од неког спољњег фактора — у служби правог придева употребљава или облик радног или облик трпног глаголског придева.

Потребно је, осим овога и у вези с њим, нагласити, макар да је то познато, да непрелазни активни глаголи ни свршеног ни несвршеног вида немају облика трпног придева ни у правој, а дакако ни у придевској служби. А радни се придев ни медијалних несвршених глагола, изузев у четири одвећ позната случаја с придевима: *вreo*, *зreo*, *кључао*, и *неваљао*, не може употребљавати придевски.

М. Сивановић

НЕКЕ ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКЕ ОДЛИКЕ МАТАВУЉЕВЕ ПРОЗЕ

Од „филолошког Солона“ Јована Живановића до данас сви опјењивачи Матавуљеве прозе налазили су у њој узоран језик и стил. Ова признања су утолико више за похвалу што он потиче из краја који се не може похвалити лексичком чистотом језика, а не ријетко ни правилношћу облика. Сам Матавуљ каже да је „рођен у мјесту гдје влада западни говор, у коме кипте сами талијанизми“ (IV, 77)¹. На говор његовог завичаја била су од утицаја три чиниоца: чакавштина, која је некад суверено владала у овим крајевима, затим вишњевјековна млетачка владавина и, најзад, миграције из динарско-континенталног залеђа: ускоци су на тај начин потискивали старосједјелачку чакавштину подлијежући при том и сами икавштини². Стога се у Шибици „у исти мах чује талијански језик, српски западни и југозападни говор и чиста чакавштина“, како писац истиче у једној причи³.

И поред чињенице да је Матавуљ важио у учитељској школи (у Арбанасима крај Задра) као необичан познавалац „живога народнога језика, народног духа и обичаја“ (IV, 14), његови рани списи, у односу на данашњи књижевни језик, крцати су непр-

¹ *Биљешке једног њисца*. Сабрана дела Сима Матавуља. Просвета. Београд, 1952—1956. Како ћу се у току даљег излагања често позивати на ово издање, то ћу у самом тексту, између заграда, означавати римским бројем књигу *Сабраних дела*, арапским стране. Ово издање има осам књига, и то: I. *Ускок*; II. *Бакоња фра Брне*; III. *Десет година у Мавријанији и Пријовейке* [из Црне Горе и Боке Которске]; IV. *Биљешке једног њисца*; V. *Пријовейке* [из Далмације]; VI. *Пријовейке* [из Београда]; VII. *Драме, њујойиси и разни сјиси* и VIII. *Писма*.

² „Додуше, и ми ришћани (православни) у Шибици и по околини говоримо икавски — каже Матавуљ у *Бијелом фрајру из Дубровника* — али сам [као дијете — Г. Д.] увјерен био да је то у старини било наметнуто од насиља кршћанскога!“ (VII, 342).

³ *Коније Иле Х и Илија Вулинов*. [Прва редакција приче *Пошљедњи вићезови*]. — Коло, 1889, бр. 10, стр. 150.

вилностима. Прионуле су му „загребачке кованице и германизми из хрватских уџбеника“ — објашњава он ту појаву. „Ми смо говорили далматински (мисли ваљда на језик далматинског залеђа — Загоре), дакле прилично српски — додаје затим Матавуљ — али чим перо у руку да нешто саставимо, одмах су се наметали угледи из уџбеника“ (IV, 77). Било да је то у питању или су посриједи дијалекатске одлике његовога краја, тек будући реномирани стилиста био је веома неспретан у својим првим радовима: у њима партиципски деклинира глаголске прилоге (*бијућим се војскама*); узима краћи, старији датив множине (*дусим*) или, као и његови суграђани, употребљава предлог *за* и *без* с инфинитивом (*за моћи се смијати*; *без удијелити му*); неке именице IV врсте мијења по I врсти (*масица*), да и не истичемо синтаксичке рогобатности као што су: *не поводећ се нег за незасићном похлејом*; *ако нећу него поновити* и сл. Пут од оваквих текстова до прозе узорне и беспрекорне у језичком погледу био је, схватљиво, и дуг и напоран, али стално у знаку позитивне еволуције.

Поред Матавуљевих субјективних настојања, од великог утицаја на богаћење пишчевог језичког израза биле су његове животне и територијалне мене. У Крупџи, под Велебитом, стекао је — како сам каже — „познавање брђанске фразеологије и обиље синонима“ (IV, 77). Сем народног говора, у поменутом манастиру упознао је и доста црквених израза и ријечи, које ће доцније употребљавати у својим „умотворима“⁴.

Не мање му је с језичке стране користила и Бока, која је и за Вука у погледу фразеологије представљала откровење. Лексичко обиље тога краја привукло је и Матавуљеву пажњу. Марљиво је билежио „необичније ријечи и изреке из уста простог народа по пазарима и сијелима“⁵, што му је „све доцније ваљало у причама из

⁴ Својим знањем језика, обичаја и других особина разних крајева Далмације — истиче Матавуљ у *Биљешкама* — био је од користи руском етнографу Павлу Аполоновичу Ровинском (IV, 71), а такође Валтазару Богишићу у уредивању *Опшћег имовинског законика за Књажевину Црну Гору* (изабрао га је за то „госпар Балдо“ као „зналца живог језика“ — IV, 269). — Додајмо овом приликом да су године проведене у манастиру оставиле трага у Матавуљевим текстовима (бракосочетаније, благоутробије, воспоминаније, дражајши, јежедневно, качество, мјатеж, опстојатељство, објатије, печалити, посвајаченије, прикљученије, приказаније, разглаголствије, свиданије, скука, смјатеније, совјест и чадо — то су неке од ријечи ове врсте у Матавуљевим списима).

⁵ „Тако је Матавуљ и после радио па и сад ради, и то су једине његове прибелешке“ — истиче и биограф Матавуљев Љубомир Јовановић (Цело, књ. XIX, 486).

тијех крајева, гдје треба да се истакне живи народни говор“ (IV, 78). Овдје је у исто вријеме почео систематски да изучава језик. Послије *Светиог писма*, у Вуковом и Даничићевом преводу, које му је отворило очи да се прави књижевни језик нигдје као такав не говори него да је састављен „од онога што је најбоље у свијема крајевима, од ријечи које су опћенитије и које су ближе староме језику“ (IV, 78), — Матавуљ је проучио граматичке списе Ђура Даничића, Стојана Новаковића и Јована Бошковића. „Након дуге спреме и пошто научих готово наизуст Св. писмо — закључује он ово занимљиво излагање — могао сам разбирати пусте талијанизме, који су прави троскот у приморском говору. Као што сам био фанатичан гимнастичар, тако постадох језички пуриста“ (IV, 78). Задржао сам се више на овоме питању зато што је боравак у Херцег-Новом од великог, да не кажем од пресудног, значаја за језичко усавршавање С. Матавуља. У овом малом приморском граду, настањеном брђанским, углавном херцеговачким живљем настали су први и снажни импулси у његовом интересовању за ово необично важно средство књижевног стварања.

И доцније на Цетињу, прије свега у кафанама „Локанди“ или „Гоњој пјаци“, међу извршним козерима црногорским — а та се особина цијени у овом крају безмало као и јунаштво —, Матавуљ ће такође имати прилике да употпуни свој лексички и фразеолошки фонд. Сам признаје да је од цетињског „буфона“ Стева Видковића примио „силне пословице, необичније црногорске ријечи и изреке, старинска племенска предања, шале, пошалице, поруге, итд.“, које је доцније „разасуо у приче из црногорског живота“ (IV, 96—97). Многе Матавуљеве ријечи и изрази, свјежи и недо-вољно искоришћени у нашем књижевном језику, поријеклом су из ових крајева. Штавише, ни онда кад је то било потребно, у говору лица из његовог заичаја на примјер, писац се неће ослободити лексике и облика овога подручја⁶. А црногорске ријечи *занаго*, *нечесов* и *жље*, особито везник *е*, налазимо и у каснијим његовим текстовима. Процес Матавуљевог језичког формирања углавном је и довршен на Цетињу. До преласка у Србију он је тако рећи сасвим уобличио лексичко-синтаксичку физиономију свога дјела. У Београду пак, скоро у току двије деценије, неће

⁶ Уп. Ante Šupuk: *Mataavljev jezik u šibenskim pripovijetkama*. — *Zadarska revija*, 1961, бр. 1.

успјети да ефикасно овлада савременијим градским изразом српске престонице. У београдским причама остаће он „извањад“, граматички пристојан, додуше, али без оне језичке сочности, без оне лаке и сигурне реченице из црногорских и приморских приповиједака⁷.

Као, видјели смо, и у Херцег-Новом, Матавуљ је и у Црној Гори наставио да приљежно проучава језик. У томе је, штавише, пошао још даље: почео је да објављује и неке језичке чланке. Знамо, наиме, да је читајући V свеску *Rječnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* биљежио примјере у којима је употребљен глагол *чинити*. Пошто је ове исписе допунио својим непосредним опаскама, објавио је то под насловом *Тријебимо кукољ из њенице* (VII, 432—438). Идеја овога написа је — то усталом и наслов његов показује — у осуди талијанизма у нашем језику, конкретно неправилних спрегова с глаголом *чинити*. „Тријебимо талијанско „фаре“, то безобразно Талијанче, које је досадно и својој родбини, јер се свакога часа уплиће међу њу и управо царује међу њима! Па као да томе силедији није доста што по вољи таламари у своме мекушном народу, но се доскитало међу нас, те ето ниче где га нијесу сијали и сједи где му мјеста није! А да би се лакше угњездио, преодјео се, ето, у наше рухо“ — закључује Матавуљ (VII, 437). Аутор је на крају чланка обећао (али није и остварио) да ће и убудуће прикупљати талијанизме у народном говору и књижевности, и истрести их „по дну Народнога листа“.

У другом чланку *Враћајмо народне ријечи на своје мјесто* (VII, 441—444) Матавуљ је, полазећи од позива Јована Бошковића да се из језика истискују непотребне „туђице“, устао против тринаестак наводно „туђих и покваренијех ријечи“ укоријењених у црногорском говору (*барјакшар*, *бајшалан*, *бригадир*, *великосудија*, *зрб*, *десечар*, *десечарица*, *командир*, *официр*, *јравниелсињо*, *сио-ишинаш*, *убиситво* и *фрон*). Предлагао је — не увијек најсрећније — и замјену за наведене ријечи.

Трећи и најинтересантнији чланак ове врсте штампао је у Београду под насловом *Око млека*. У њему је, на основу лексичке грађе из Црне Горе углавном, дао објашњење извјесног броја

⁷ М. Савић прича да му је Матавуљ не једаред говорио да се „сасвим друкчије морају груписати речи и мисли при писању с јужним говором, а сасвим друкчије при писању с источним или западним говором“ (*О књижевном раду Симе Матавуља*. — Браство, Београд, 1925, књ. XIX, 273).

појмова у вези с млијеком и судовима што се око млијека употребљавају: шест ријечи којих нема у Вуковом рјечнику (*жешвица, завјес, рошан, шијешњак, цијели сир, цијела варевина*) и седам ријечи које код Вука имају друкчије значење него у Црној Гори и Далмацији (*буза, горужда, кућлача, замлаз, џовлака, урда*).

Ови су чланци значајни не толико по својој стварној вриједности, колико због тога што откривају пишчева интересовања, која су, очевидно, ишла даље од његових свакидашњих литерарних потреба и постала у неку руку његова пасија. „Знате — писаће Матавуљ 1897. г. Пери Ђорђевићу — како волим о оваквим [језичким — Г. Д.] стварима ћаскати“ (VIII, 425). И одиста, у спису *Десет година у Мавријанији* износи он занимљива лингвистичка резонувања с пријатељима са Цетиња Илијом Беаром и Божом Новаковићем. „Све човека стигне што иде за њим у потеру — говори Матавуљ Божу Новаковићу. — Чудан ли је наш језик! Стигло га, вели се, пиће; стигао га умор; стигле га клетве; стижу нас године и ко зна шта још! Јеси ли кадгод о томе размишљао, Жожо? И јеси ли кад истраживао зашто имамо често по две речи за исту ствар? Ето, дажд и киша. По Мавританији [Црној Гори], у Луговнику [Дубровнику], по нашим острвима каже се „дажд“, али по већини левкадских земаља говори се „киша“. „Дажд“ је реч старинска и лепа је — некако су пуна уста кад је изговориш. Али јој то не помаже, умреће. Зашто неке речи умиру? Ако помислиш „од старости“, онда се одмах сетиш њених вршњакиња, њих на тисуће, које су живе и здраве и младолике. Дакле, биће нешто друго, него да и речи имају своју судбину — разболе се па сврше! Можеш ли замислити што здравије по изгледу од „дажд“? Па онда настаје питање: зашто наследнице помрлих старица већином нити су им род, ни помози бог! Ето „дажд“ и „киша“ које немају никакве сличности! Шта ти мислиш о томе?...“ (III, 89—90).

На другом мјесту Матавуљ оштроумно размишља о историјској условљености етимологије ријечи *лукав* и *добар* у Црној Гори. У својеврсним приликама, у којима је живио овај ратнички народ, прва ријеч добила је позитивни смисао; друга пак, у складу с потребама самоопстанка, добила је значење храбар⁸. У необјав-

⁸ Дело, 1899, књ. XXII, 377.

љеном тексту наведеног алегоричног списка *Десет година у Мавританији* аутор објашњава значење ријечи *доминка* [биљарда]. „Каква је судбина неких речи! — узвикује писац том приликом. — Реч *доминка* означава у Мавританији „двор“⁹.

Све ово показује да се Матавуљ није само интересовао за правописну и лексичку страну језика: ишао је и даље — у његову „филозофију“, посматрао ријечи у њиховом историјском развоју, у њиховој зависности од околности итд.

О Матавуљевом занимању за језичка и друга питања говоре још неке чињенице: он се 1889. г. захваљује брату на збирци скупљених надимака¹⁰; а у заоставштини његовој остао је и један списак ријетких и чудних презимена¹¹; с Миланом Савићем дискутује о употреби везника *иошићо*, закључујући да се може користити само у темпоралном смислу¹², а 1892. г. обавјештава Јована Грчића да је усвојио „Будманов начин писања за адвербијалне речи (*смесџа*, *додуше*, *нажалост*, *можебић*, *богзна* итд. итд.)“ (VIII, 164) захтијевајући од њега да подно приче *Нови свијет у сџафом Розојеку* дода у вези с тим „парче напомене“ како не би помислио да су то „пишчеве или штампарске грешке“¹³. (У наставку препоручује Грчићу да и он у свом листу заведе састављено писање наведених и сличних прилошких ријечи, јер „напредном Стражилову доликовало би да и у том предњачи“). Познато је, најзад, на жалост само као факт без ближег одређивања става, да је Матавуљ узео учешћа у дискусији поводом предлога Љубомира Недића о правопису и интерпункцији поднесеног 8. априла 1894. г. на састанку Књижевничко-уметничке заједнице¹⁴. Ако је Ма-

⁹ Г. Добрапиновић: *Два нештампана одјелка из Матавуљевог сџама „Десет година у Мавританији“*. — Стварање, 1961, бр. 3, 295—301.

¹⁰ „Велика ти хвала (и то без шале) на ономе меморандуму, особито на збирци надимака пибеничких — истиче Матавуљ. — Мени ће то валати. Препоручујем ти најтоплије да ми купиш *надимке* свакојаке мушке и женске приморске и *влашке* (са станова и села, — ти си у прилици)“ (VIII, 60).

¹¹ Рукописни одсек Матице српске, М. 10914. Рукопис је туђ; само наслов *Презимена (рејџа и чудна)* и неки домети писани су Матавуљевом руком.

¹² По усменом саопштењу пок. Анице Савић-Ребац, ћерке најбољег Матавуљевог пријатеља Милана Савића. (У истом смислу писаће о томе касније и Тома Маретић у I књизи *Нашег језика*, 1933, св. 6, 166—168).

¹³ Не знајући да је Матавуљ усвојио Будманијев начин писања адвербијалних ријечи, Александар Писаревић је то приписао пишчевом непознавању правописа (Стражилово, 1893, бр. 20, 319).

¹⁴ Ред, Београд, 1894, бр. 40, [3].

тавуљ аутор једне биљешке у Малим новинама, на шта упућују извјесне индиције¹⁵, онда би се могло претпоставити да је одобравао Недићеве концепције о правопису.

Од посебног је значаја Матавуљев рад на скупљању лексичко-фолклорне грађе за Лексикографски одсек Академије наука. Од иницијатора овог Одсека, Стојана Новаковића, свог претпостављеног министра иначе, Матавуљ је добио шестомјесечно одсуство и 300 дин. у злату за овај посао (VIII, 414—415). У јесен 1896. г. пошао је у Далмацију. Ишао је ради овог у Книн и Голубић (VIII, 428), а намјеравао је да обиђе и Буковицу (VIII, 428), Сињску крајину, манастир Драговић (VIII, 425), Врлику (VIII, 429) и Каштела (VIII, 16). Обраћао се за помоћ и једном свом земљаку, учитељу Младену Шарићу¹⁶. О природи тог посла дознајемо најбоље из једног Матавуљевог писма Милану Савићу. „Ја радим — пише му он — многе ствари наизменице. Описујем Далмацију, купим речи, пословице, надимке и чудна презимена, исправљам оно што је Вук погрешно забележио по Далмацији и пишем велику приповетку за *Летопис*“ (VIII, 274). По свој прилици, тон овом раду давао је Пера Ђорђевић, потпредсједник Лексикографског одсека. С Љубомиром Стојановићем припремао је он у то вријеме државно издање Вуковог *Рјечника*. Стога је зацијело и тражио од Матавуља да биљежи „речи којих у Вука нема и оне које имају друго какво значење, и оне којима је Вук погрешно забележио значење“ (VIII, 125), на шта му је Матавуљ одговорио да све то одавно и с вољом ради.

Из њихове преписке видимо да је Матавуљ имао веома развијено лексичко осјећање. Његово објашњење ријечи *ириђиши*, на примјер, представља читаву малу расправу (VIII, 422). Он такође даје значење ријечи *иорачиши се* (VIII, 424), *рибарина* (VIII, 428), *ирићохати* (VIII, 422), *крижалина* (VIII, 429); обилежава акценте ријечи *иридржати*, *иовоњати*, *ирићеретиши* (VIII,

¹⁵ *Ойворена бележница* (Мале новине, Београд, 1894, бр. 327). Неке чињенице говоре да је поменути напис Матавуљев (његов договор с уредником Малих новина Пером Тодоровићем о вођењу рубрике *Мој рабаш*, потпис Ш[Шиме] и, најзад, објашњење уредништва да писац *Ойворене бележнице* не воли политику и нема за њу дара, да је угледан књижевник српски и у цијелом Српству познат родољуб наш). (В. о томе опширније: Г. Д.: *Матавуљ и Пера Тодоровић*. — Стварање, Цетиње, 1957, бр. 5, 423—425).

¹⁶ Писмо Младена Шарића, учитеља, од 1. XI 1897. (Музеј Срба у Хрватској).

427—428), *ѿрубља* (VIII, 430) итд. Колико је Ђорђевић цијенио Матавуља као лексикографа, показује чињеница да му се и у Београду обраћао поводом ријечи *ојориѿо*, *мрзовољац*, *Морињ*, *Ловрећ* (VIII, 431—432). У *Предговору* државног издања Вуковог *Рјечника* и јавно му се захвалио¹⁷.

Иако је Матавуљ писао Пери Ђорђевићу да ће му сву „купљачину (а има је већ пообилато) предати“ кад дође (VII, 428), иако и Љубомир Јовановић помиње „Матавуљеве језичке забиљешке у којима он има красну збирку за лексикографски одсек наше академије“¹⁸, о њој немамо никаквих поузданијих података. Нити је регистрована међу грађом Лексикографског одсека, нити је Матавуљ игдје доцније помиње. Остаје нам само да нагађамо: да ли је остала код Пере Ђорђевића, или је Матавуљ, можда у жељи да је употпуни, није ни предао Академији¹⁹.

Ваља на крају истаћи да се Матавуљ интересовао и за легенде и обичаје из источне Србије. Још прије одласка у Далмацију добио је из Кучева опис обичаја краљице. Послао му га је др Бура Кустудић. Љекарски опречно и занимљиво говори он о дјевојкама које том приликом падају у дубок занос.

Послије повратка из Далмације примио је Матавуљ од Ристе Стевановића, учитеља из Враћа, легенду о градњи стубалске цркве и о пећинама у долини ријеке Лепенице. Тешко је данас утврдити за шта је то Матавуљу било потребно. У његовом приповједачком дјелу нема трагова о искоришћавању ових података. Можда је и то прибирао за Академију. У сваком случају ни ови детаљи нису без значаја и вриједности: они показују да је фолкорно стваралаштво привлачило и овог веома трезвеног и образованог писца, и то још крајем деведесетих година прошлога вијека.

¹⁷ „За објашњење неких народних речи из Далмације и Црне Горе хвала припада гг. *Сими Мајавуљу*, књижевнику и *Љ. Јовановићу*, професору и члану Одбора за издавање Вукових списа“ — истичу редактори *Српског рјечника* (Вук Стеф. Караџић: *Српски рјечник* [...] Треће (државно) издање, исправљено и умножено. У Београду 1898, стр. XXVIII).

¹⁸ Љ. Јовановић: *Симо Мајавуљ*. — Дело, књ. XIX, 213.

¹⁹ По казивању дра Берислава Николића Матавуљева грађа уклопљена је у лексичку грађу за Академијин Речник.

* * *

И у прерађивању својих приповједачких радова — а ниједан наш писац није у томе био ревностан као он — Матавуљ је најчешће и највише ишао за стилско-језичким поправкама. Поред настојања да уједначи тон свога текста, што се огледало у одстрањивању екскламација, аугментатива и епитета, који дају изразу субјективно-интимне акценте (*јадна* Била итд.), Матавуљ одбацује вулгаризме, плеоназме, а особито не свима схватљиве локализме, архаизме и варваризме. Из неколико примјера видјећемо то с потребном увјерљивошћу. Тако он замјењује *благујте* са *вечерајте*; *слекнути* са *одмахнути*; *омзег* са *ватраљ*; *мандраћ* са *пристанић*; *ћерезубање* са *смијете*; *мука* са *кукурузно брашно*; *иозорићи се* са *понијети се*; *замучићи* са *замирити*; *иовједи* са *исприча*; *ћуки* са *повједи*; *облијеколићи* са *окупити*; *цревљар* са *обућар*; *лијес* са *мртац*; *ијрсии* са *свршити*; *кайац* са *кадар*; *чијец* са *штиоц*; *шудар* са *убрус*; *иелми* са *особито*; *дажд* са *киша*; *иикиво* са *ткање*; *с двора* са *споља*; *иудалина* са *устравица*; *свргао с иамеи* са *полудио*; *иоробљена* са *похарана*; *замрчак* са *сумрачак*; *брешииља* са *псује*; *вришина* са *теме*; *дим* са *кућа*; *исии* са *бука*; *крај* са *копно*; *одаија* са *слуга*; *ошокендао* са *пијан*; *иоднос* са *послужавник*; *ијвина* са *први пут*; *скојоси* са *снага*; *ијерајило* са *вјетар*; *иийица* са *даска*; *сйойаица* са *жена*; *комад* са *доста*; *мимо браћу* са *врло*; *наслак* са *лагано*; *нема до* са *има само*; *чујао* са *слушао* итд. Наравно, у духу свог чистунства узима ријеч наговештај мј. *алузија*; прегалаштво мј. *енергија*; стекоше се мј. *сконценћироваше се*; зреник мј. *хоризон*; потчасници мј. *иодофицири* и сл. (Интересантно је да умјесто ријечи *зайроси*, *здравица*, *мираз*, *смирај*, *сйаваћа соба*, *услов*, да не набрајамо даље, употребљава ријечи *прстенује*, *напитнија*, *прђија*, *запад*, *ложница*, *погодба*.)

Матавуљева лексичка пасија огледа се и у једној, не много упадљивој и запаженој појави. Он, наиме, у више махова, у тексту или подно њега, објашњава извјесне ријечи. Некад то чини да би њихов смисао приближио читаоцу као што је случај с ријечима: *Блаи* (VII, 125—126 — то је читава расправица), *иийенџа* — *шешир* (VII, 160), *крај* — *копно* (VII, 317), *филадельфија* (VI, 370), *ноштромо* (V, 596), израз *фришак* из *Мунџање* (V, 596), *сйранац* и *фуреш*²⁰, *видио* — *привидјело ми се* (VII, 135), *замирџији* (V,

²⁰ Правник, 1893, књ. III, св. 5, 303.

таквим ријечима, које би одиста требало активирати у књижевној употреби.

Ту појаву код Матавуља запазио је с похвалом и Александар Писаревић. У приказу на збирку *Из разнијех крајева* он указује да је Матавуљ употребио неке ријечи којима би у књижевном језику требало потиснути варваризме. Нпр. *кресавица* мј. шибица, *йой-йейица* мј. штикла, *дворница* мј. сала, *кровињара* мј. колиба, *йро-давница* мј. дућан, *йодневица* мј. подне, *сийојница* мј. штала, *сийа-кленица* мј. флаша, *йљоска* мј. чутура, *омасийиши* мј. обојити, *рукомија* мј. леген или лавор и *свечаник* мј. свечани дан²⁴.

Ово је, међутим, незнатан дио. Међу ријечима које ћу навести (а нема их код Вука или бар не у таквом значењу) има и таквих које би обогатиле или освјежиле наш књижевни израз. То су: а) и менице — *бадњар*, *бакочење*, *балуней*, *бановац*, *бањ*, *блуна*, *брайшиковић*, *брег*, *бубина*, *будионица*, *букара*, *буковик*, *бурага*, *бурин*, *видјелац*, *видјелица*, *виновник*, *вишак*, *вода*, *врљак*, *врхойочина*, *вршина*, *вуњач*, *гајейи*, *галиной*, *гега*, *гладан*, *глума*, *гомел*, *грдов*, *гркача*, *грудњак*, *грчица*, *гућа*, *давиција*, *дворница*, *дјевер*, *додиг*, *доља*, *дройињак*, *дулац*, *душанка*, *жабљак*, *жагра*, *жайа*, *жужица*, *журица*, *змијеса*, *заного*, *засјечак*, *заснова*, *зваће*, *зломииљенјак*, *зреник*, *иглењак*, *извањак*, *извјеј*, *изгомеј*, *изумисао*, *илиишијак*, *исйирижак*, *иће*, *јамац*, *камаишук*, *кайац*, *кайуишија*, *карабулина*, *кайфрига*, *кафанац*, *квартиуч*, *кихај*, *клак*, *клайчић*, *клејак*, *кољава*, *коморник*, *коница*, *корабљица*, *короман*, *коройиан*, *крај*, *крейоси*, *кресавица*, *криволей*, *крстойоклона*, *недеља*, *кружић*, *лајик*, *ласиавица*, *ласиџа*, *лаиинка*, *лебићада*, *ленија*, *личина*, *ложса*, *локарда*, *мамка*, *мандраћ*, *марангун*, *маијанија*, *машине*, *мена*, *можуљ*, *мргин*, *мркадина*, *музгавица*, *мукйиши*, *надмоћије*, *налоња*, *наишйинија*, *наслон*, *наснава*, *наиџајсје*, *наученик*, *небесница*, *невера*, *невидјелица*, *нејачица*, *нейодойишиина*, *новак*, *новей*, *обавија*, *обајаније*, *обличје*, *обрйиноси*, *овјереник*, *овсињак*, *одвојеник*, *одличје*, *оклај*, *окламаш*, *округ*, *ойаише*, *осйиразуша*, *ошег*, *ошйиарија*, *ошйија*, *йадеж*, *йалинкара*, *йалма*, *йанйиале*, *йанйиаче*, *йойричак*, *йарњача*, *йачавра*, *йикња*, *йирика*, *йлане*, *йлаишйина*, *йлеменишйак*, *йлишйице*, *йовија*, *йоданак*, *йоданци*, *йодглавач*, *йодјевојчар*, *йодлиси*, *йодсворице*, *йодсукњак*, *йозидак*, *йозорник*, *йомљелац*, *йойудбина*,

²⁴ Стражилово, 1893, бр. 20, 318—319.

ѿоробоћење, ѿоримљавина, ѿоручје, ѿоследак, ѿошанкоси, ѿодлеуша,
 ѿоходник, ѿошјед, ѿровишност, ѿредељак, ѿредоношче, ѿрезаура,
 ѿребри, ѿресло, ѿреширжнице, ѿреширжник, ѿржун, ѿриеч, ѿримница,
 ѿрисјенак, ѿришиз, ѿриширунак, ѿричаишало, ѿровлака, ѿрозир, ѿро-
 зорица, ѿромаха, ѿроњар, ѿудалина, ѿудбина, ѿула, ѿуй, радивоја,
 различје, разречје, расиљаћеница, рачац, рашчарање, розоек, рувијан,
 русје, сад, сежањ, складниши, слар, следстви, сирива, ситарогоња,
 сиеклица, сиељина, сиељени, сиијена, сиијница, сииоловач, сифра-
 вуљница, сувоша, суиружница, сухорица, шаволиз, шайић, шврдиња,
 шеза, шкиво, шойац, ширажба, шрак, шрай, шровина, шренић, шреска,
 шржница, шројнице, шуиуш, шакуле, шенеф, шверница, увјеи, увјера,
 угња, ударција, узешиња, узма, умијење, умолник, уйечашак, уйредак,
 уроша, ускок, усшравица, усуда, хумнина, хуша, церуле, циљан,
 цииилук, цјелица, цмарина, црвалика, чајин, часница, чачур, чврљак,
 чести, чистишбаша, чии, шесност, шикуља, шкрайа, шкргање, шкриња,
 шкрљак, шљеић, шшрамац, шуиљаја; б) придјеви — бедуаси,
 бескаран, бешезан, буйраси, виваси, вилашаси, влаиши, гаман,
 гобеласи, голоузаси, двобојан, добросишв, жвркнути, живолазан,
 жољав, жушимањаси, зайожен, збојиш, здворни, злоишиан, лисаи,
 личан, лулав, мацаи, мучаљив, наклон, небораван (стан), недозван,
 новишаи, обаћешан, образан, ознебушен, окони, ойчаран, оймен,
 ишгаси, ишнесен, ирешан, ирибран, иријесшран, ирихвайљив, иро-
 зорљив, иромућуран, разврашаси, разграиљен, раздарушан, размеран,
 расиас, ружељав, самосам, сијер, сносније, сразмјеран, сушшуран,
 сушшучан, шалишан, шмаси, убешан, умейни, хойнији, хумовиш,
 хуиљив, циианцио, чивишаси, шесшан, шшикаси; с) глаголи —
 баишалиши, бебуниши се, блануиши, брбаиши, брљукаиши, вусиши, гро-
 нуиши, забакшайи, забарашшумаиши, загајиши, загринишайи, зајосиши,
 закайаши, заклачиши, заколијећаши се, закрачунаиши, занијекаиши, за-
 оглавиши, заоколиши, заребриши, заредиши се, издираиши, издрелиши,
 изоглавиши, изнишиши, искрушиши, ићи на шамбур, јежуриши, клан-
 чайи се, клечайи, койорнуиши, косиши се, криваиши се, ласшвовайи,
 маи, мицаиши, намрдиши, найериши, найовидјеиши, настшавиши, огугла-
 ши, одалашиши, одасшайи, одсегнуиши, окаиши, омечайи, ойашшнуиши,
 ойечиннуиши, очайириши, ошклаишиши, ѿобуњевчиши, ѿовошайи, ѿожа-
 ловаиши, ѿојмиши се, ѿойлочаиши, ѿорубаиши, ѿойкушиши, ѿойшражи-
 ваиши, ѿревласишиши, ѿредијелиши, ѿрезалогајиши, ѿремучаиши, ѿрей-
 сиваиши се, ѿресловиши, ѿреснијеишиши се, ѿресумишиши, ѿречиши,

„йркелайи“, йрсињкайи се, разбрвији, рајији се, расколаји, расколуйији, рљудайи, робийи, срнуји, сирекнуји, сиркнуји, сирји, сугрануји се, сунуји, сушурайи се, шабачији, шрубешайи, узавайији, ујењайи, ујознаји се, ујрејасијији, ујажјији, ћукији, ценкаји, цейијији, цикаји, шайорији, шарабошайи, швикаји, ширкнуји; d) прилози и остале ријечи — берија, вјеровно, дајбуди, дандањи, домало, дочке, жалокањ, закле, замейно, занаяј-йрије, засойке, кајачки, кулачки, исийиљиво, мјеште, нагонце, надвор, нзор, наовишак, наушоч, невјеровно, нейомерно, ойрхо, ойрагу, йодругом, йојединачки, йочистио, йрекошйруице, разделом, шелии, у йокос, хморасио, итд.

Матавуљ је, по сопственом признању, био у своје вријеме фанатичан језички чистунац. То је било условљено двама чиниоцима. Прво, општим духом времена коме основни тон дају задаци и потребе грађанске класе. Тежња ка национално-економској независности и обједињавању нашла је одраза и израза у фаворизовању народног језика и језичкој унификацији. Буђење националне свијести морало се, дакле, неминовно одразити и на веома значајном, језичком подручју. Нимало није случајно што је један од првих задатака народњачког покрета у Далмацији био увођење народног језика у јавни живот а самим тим и борба против владајућег талијанског језика и његовог утицаја. Сасвим је, дакле, разумљива реакција у правцу понародњавања страних ријечи, која је у западним крајевима добијала каткад претјеране размјере. Стога је филологија у то вријеме била „у моди“. Матавуљ је, уз то, и субјективно дошао до убјеђења да се због несрећних историјских прилика инфилтрирало у наш говор много туђинског наноса, а да у нашем народу животаре гдјекоје ријечи које би требало извући из заборава. Због свега овог он ће увијек, у својим умјетничким текстовима бар, остати нетрпељив према варваризмима. Писаће, на примјер, *белега* мј. марка; *водомей* мј. фонтана; *звоздено огњиште* мј. штедњак, шпорет; *глума* мј. комад; *глумиште* мј. позориште; *грлена болесѝ* мј. дифтерија; *гудач* мј. виолиниста; *клобук* (или „печурка“) мј. шешир; *кошуљица* мј. коверат; *ѝлочаник* мј. тротоар; *ѝодглавач* мј. јастук; *ѝоѝециѝиште* мј. хиподром; *ѝравце* мј. директно; *ѝрвобѝѝни* (мозгови) мј. примитивни; *ѝримница* мј. капара; *самовласѝ* мј. аутономија; *сликоване* мј. илустроване;

шамник мј. тунел; *шачне* мј. егзактне (науке); *умље* мј. интелигенција; *шћић* од *кише* мј. кишобран, итд.

Матавуљ ипак, упркос овом пуританству, није био сапет ни догматичан. У њему је примјетнија творачка динамичност ствараоца, него статичност законодавца. Стога у његовим текстовима налазимо и кованице. За неке од њих можемо с доста разлога претпоставити да су настале под његовим пером. Нпр. *богойсовка*; *васићиник*; *громозвучно*; *голоробрасић*; *говоришја*; *домишљач*; *жељезник* (жељезнички пут); *каванар*; *кајушљија*; *кезидруг*; *корјеници* (кућићи); *косилоломљење*; *кошлокрџ*; *милелачићи*; *небесници* (свепи небесни); *ноћник* (који живи ноћу); *ошег* (вео); *йрвача*; *раздесићи* (супротно од удесити); *разувера*; *својеверка*; *слог* (стил); *срчаница* (срж); *йвор* (дјело); *сељакиња*; *йроновати* (владати); *угосићишељ* (код кога је неко у гостима); *ускогаћа*, *усуда* (пресуда); *чивишар* (зеленаш).

Одударни став његов према језичком „цепидлачењу“ ће огледа се само у овоме. У писму Милану Савићу изријеком и антагонистично помиње „филолошке пундравце“ (VIII, 197). Најзад, он се не држи увијек ни канонизованих граматичких норми, узима не ријетко (и не вазда с оправдањем) облике за које се ни у његово вријеме није могло вјеровати да ће бити прихваћени.

Ако му је наш савремени правопис дао за право што је речцу *иако* писао састављено (на томе му је Богдан Поповић замјерао у својим предавањима²⁵), — у извјесним ријечима Матавуљ се развишао с тенденцијом лексичког нормирања бар што се тиче средине у којој је живио. Он је претежно говорио *невјеровно* мј. невјероватно, *йриказати се* (или казати један другом имена) мј. представити се; *сџијена* (ређе дувар) мј. зид; *умјешни* (или вјештачки) мј. умјетнички; *шйаг* мј. цеп итд.

Од ф о н е т с к и х појава које запажамо у Матавуљевом тексту ваљало би истаћи уметање *ј* испред *е* у ријечи европски; губљење *в* у глаголу *обеселићи се*, а такође зубних сугласника *ш* и *д* испред суфикса -*сџво*, -*сџвен* (проклетство, сусјество, господство, итд.).

Од појава м о р ф о л о ш к е природе треба указати на палатализацију у дативу личних именица (*Зорци*) као и у множини

²⁵ Богдан Поповић: *Из теорије књижевности*. По предавањима Г. Богдана Поповића, редовног професора универзитета. Београд, 1910, на стр. 88.

придјева *безбрк* — *безбрки*. Ову особину писац је, вјероватно, преузео из приговорског говора.

Код Матавуља, као и у његовом завичајном говору, опажамо тенденцију скраћивања множине код неких именица. Нпр.: *длани*, *лакџи*, *случаји*, *шијази* и сл.

Деминутивни *врайшаоца*, *младићак*, *одморак*, *йрозорак*, *шаванац*, итд. представљају дијалекатску особину пишчевог краја. (Подсјетимо се да је ова појава развијена и код наших чакаваца.)

Извјесне именице женског рода Матавуљ употребљава у мушком роду (*ниш*, *йојав*, *раскош*, *сјен*, *чар*; *јакџи*, *масџионик*, *йреградак*) и обратно, неке именице мушког и средњег рода код њега су женског рода (*бедра*, *бездана*, *билеџа*, *жеџа*, *качкеџа*, *меза* мј. мезе итд.).

Поменимо најзад и облике: *зрње* (мј. зрневље); *дрвад* (мј. дрвета); *дрварија* (мј. дрвенарија); *ноздре* (мј. ноздрве); *овчевина* (мј. овчетина); *оргуља* (мј. оргуље); *осјећај* (у смислу психолошке категорије осјећања); *џкиво* (у значењу тканина, ткање).

Од осталих појава није сувишно да издвојимо следеће: *йомрчање* мјесеца (мј. помрачење); *йраџилица* (мј. пратиља); *бакрени* (мј. бакарни); *веља* (мј. велика); *временџа* (мј. времешна); *давни* (мј. давнашњи); *димова* (мј. димна); *жџиџи* (мј. житарски); *зимџи* (мј. зимски); *јесенски* (мј. јесењи); *јуџреџи* (пored облика јутарџи); *киџлив* (мј. кишан или кишовит); *кукурузово* (мј. кукурузно [брашно]); *кућевни* (мј. кућни); *меџаличка* (мј. метална); *мужева* (мј. мужевљева)²⁶; *оџџроџа* (мј. оџтрина); *йравослављачко* (мј. православно); *различан* (мј. различит); *саможивско* (мј. саможиво); *синовље* (лице); *сламени* (мј. сламни); *сџолски* (мј. столни); *сунчан* (мј. сунчев); *џежачко* (пored *џежџино*). Он употребљава и суперлативе *најгорџи* и *најџреџи*.

За глаголске ријечи од интереса је навести следеће: инфинитивне облике *наумљџи*, *обуџимљџи*, *йојављџи*; затим *бленуџи* (у значењу свршеног глагола); *џакмиџи се* (мј. такмичити се); презентски облик *вељу*; промјену глагола *заврџавџи*, *објџиџавџи*, *оглаџавџи* — *заврџује*, *објџиџује*, *оглаџује*, по IV умјесто по VI врсти; треће лице множине презента од глагола *давати* — *давају* (мј. дају); од почети — *йочму* (мј. почну — особина шибен-

²⁶ Уп. Б. Милановић: *О йосесивним йридеџима на -овљев -евљев*. Наш језик, НС XI, св. 3—4, 81—89.

ског говора); аорист *бје* (од глагола бити), *изидох* (од изићи), *обреше* (мј. обретоше од обрести); *сиа* (мј. стаде од стати); имперфект *бјаху* (мј. бијаху), *имаху* (мј. имађаху), *немаху* (мј. немађаху), *ћаше*, *ићаше* (од хтјети), *хоишијући* (мј. хотећи).

Занимљиви су и облици *напријед* (у смислу унапријед); *йолак* (пола) и *скрози*; именица *ошироконђа* у придјевском значењу; *несмислен* (бесмислен), а такође *мислен*; *мрчано* (лице); *ишразба*.

Од синтаксичких појава запажамо да Матавуљ употребљава речцу *ради* и у узрочном значењу; речцу *ишк* без предлога *до*; да у социјативном инструменталу изоставља, не ријетко, предлог *с* (*изразом* неповјерења, рече *изразом* разјареног булдога, венчати се *киме*, *намјером*, стиснутим *йесницама*, каквим је *йодсмијехом*, *свијећом* за њим итд.)²⁷.

У вези с глаголима занимљиво је истаћи још двије појаве, и то употребу повратне замјенице *се* уз глаголе *задрхћашћи се*, *закаснийши се*, *йојмийши се*, *силазийши се*, *сићи се*, *уздахнуийши се* и реакцију која није у духу данашњих граматичких норми: *завириваийши обућу* (мј. у обућу), *завидјеийши мајсторски ударац* (мј. на ударцу), *одјевен* [...] *хаљинама* (мј. у хаљине), *йрейјериваийши љубазности* (мј. у љубазности), *разговараийши људе* (мј. с људима — овдје је, додуше, дато „епско“ значење поменутог глагола), *судийши шта* (мј. о чему).

* * *

Матавуљ, наравно, није гледао на језик очима језикословца: у њему је прије свега видео један од веома значајних инструмената писане умјетности, који у рукама znalца пружа широке изражајне могућности. И, збиља, он се спретно користио језиком, дјелимично наклањујући њиме и одсуство психолошких анализа у своме тексту. Стога дијалог као веома економичан и ефикасан чинилац за психолошку, сталешку, професионалну и националну карактеризацију има посебан значај у Матавуљевој умјетничкој прози. Мајстор дијалога, он је с неколико ријечи веома погођено дао личност, оцртавши с успјехом њен психолошки кроки. Однорођеност далматинског чиновништва изврсно је изражена у судијиним ријечима: „Ја вама каже: Далмација има педешет иљад ајдук! Ту

²⁷ В.: А. Пецо: *Социјатив без йредлога с*. — Наш језик, НС VIII, св. 5—6, 175—183.

нима римедијо (лијека) него вишала, вишала и вишала“ (II, 112); примитивизам и промућурност сељачка огледају се у Букаревој реплици „Ја? Је ли? Ја, оче, да ми даш опанке, и кошуљу да ми даш, а новца ко вељу, колико ти видиш, колико замирирам“ (II, 78). Док из првог дијалога видимо језички отуђеног чиновника (и по изговору и по лексици), док из његових ријечи осјећамо подигнут тон, наређивачки и нетрпелив према народу, — дотле Букарев одговор одаје, што би рекао писац, нејакост мишљења (у овоме случају притворну) и развијени сељачки смисао за конкретност. Оваких примјера има доста у обимном Матавуљевом дјелу. Познато је, такође, колико Матавуљ даје до узречице као начина за индивидуализацију личности. У ријечима „ко, је л’ ја“ или „ја ко вељу“ са успјехом је оличена тобожња малоумност Букарева (*Бакоња фра Брне*); у интонацији „та-а-ко“ — душевна празнина старог фра Брне (исто дјело); у речци „ба“ — отуђеност дра Паола (*Др Паоло*); у безазленој псовци „триста му ништа“ доброћудност старог Пилипа Врлете (*Ускрс Пилипа Врлеће*); у мудријашким ријечима „треба имати мрвицу филозофије“ претенциозно самољубље шјора Маркета (*Мрвица филозофије*) итд. Све то, наравно, долази више до изражаја у контексту.

Оваких примјера има безброј у Матавуљевом дјелу („абокат“ из *Преображења*, један од многих неуких и недоуких паланачких надриадвоката говори „алабандала“; Чагљина, сељак искрај манастира, који настоји да изгледа „учен“ као фратри, завршава своје смушене и китњасте здравице са „алвундандара“ итд.).

Матавуљ се користи веома радо и пејоративима, који, одражавајући успјело народни дух, бацају уједно и свијетло на психолошко расположење личности (нпр. *губави Кењо*, *кривореја* Цонтрона [*Бакоња фра Брне*]) итд. Најзад, понарођеним изговором појединих ријечи или гласова — у томе усталом није ни први ни једини међу нашим писцима — Матавуљ врло ефектно карактерише сталешку припадност личности (*лейорай* тј. рапорт, *вра мј. фра*, светог дука и сл.).

Не ријетко, особито у *Бакоњи фра Брни*, Матавуљ приповиједа кроз утиске личности о којој је ријеч, слика стварност њеним појмовима. Тиме нам у исти мах објашњава и унутрашњи живот дотичне личности (случај с Бакоњом на путу из села у манастир, затим приче *Гоба Мара*, *Преображење* итд.).

О тананом и изоштреном језичком осјећању Матавуљевом свједочи још један податак. Кад му је, наиме, Вељко Радојевић послао свој први „белетристички рад“ на мишљење, Матавуљ му је између осталог одговорио: „У дијалозима ће сељаци говоре, избаци сваку сковану (књижевну) ријеч, као *изгледаш ми мјесто чиниш ми се*, итд.“ (VIII, 385).

Иако Матавуљева нарација није без извјесне епске спорости и на махове без непотребне језичке локализације, његов израз је по својој структури модернији од текстова многих наших њему савремених писаца. Ритмика му је бржа, реченица краћа, у многим ослобођена „народничења“ толико присутног код извјесних наших књижевника. Ипак, народни говор је оставио упечатљив траг и на Матавуљевом приповиједању. То се огледа не само у обилатој фразеологији, штавише и у оној провинцијалној, која је „на индексу“ чистунске стилистике. У његовој прози има доста уобичајених народских израза као што су: *а то, били дома, бићи ђроси* (од нечега), *болеси ђргла на се, висока за човека, вјером обрнуо* (или промијенио), *вољу за невољу, док су младићима, доћи до руку, за колико би ударио дланом о длан, за ђили (или ђињи) час, за ђријовијести, из свега мозга, изнесе ногу, изађе на јаву, имаћи ђија с ким, јад на Французе, јадна ђи сам!, једнако на ојазу, кад али, мучи се ђешкије мука, на гласу, на души (имати кога), на један мах, на ђочек, на ђрездан, на ђрејђг, на снагу сђали, не беше далеко кућом, немаде куд ни камо, не ђођрзати на суд, не ђуђиђати из ока (кога), не чиниђи се вјешђи, ни ђавоља, ни нанеси, није без неке, није већ могао живођом, није друге, није ђођребе, од ђе руке, она то толико, ођидоше у размеђи, ођђравиђи шалу, очи му се најђнише суза, очисђи сђоје (оде), ђо души, ђонесен за ким, ђреко зуба, ђромијени огњђиђем (или свиђђом), ђун блага божјег, ђуђ ђод ноге, ђуче сваком бруком, с руке, самосам, све на длаку, својега вијека, сврађиђи очи, ђађи се душе, у ђођоњу, ухвађио рачун, ђђанђијела, ђиђо но ријек* итд.

Ови примјери, ни изблиза потпуни, показују извор Матавуљеве нарације. У народу и у народном животу налазио је и мотиве и изражајна средства. Наравно, није он на томе остао: свој израз је култивисао богатом лектиром. Учио се, дакле, књижевној вештини и код народних приповједача и код познатих умјетника писане ријечи.

Матавуљ је, по моме мишљењу, задовољио оба захтјева која је Љубомир Недић тражио од „српског стила“²⁸; очувао је национални карактер у својој прози, а да при том није застранио у тзв. „народничење“, на чему ће и Марко Цар и Данило Живаљевић приговорити нашој сеоској приповијести²⁹.

Једном приликом Матавуљ је рекао да воли приповиједање просто, „без натезања и мудровања“ (VIII, 204—205). Тако управо и он сам прича, — не трчећи за ефектима, не кокетирајући с публиком. Рационалан дух, он се клони и емотивности. Његов текст је, према томе, сиромашан у троцима и осталим стилским средствима. И оно што их има, узето је углавном из народног говора. Такав је случај с метафорама: *гобеласи* (трбух), *замлијечии очима*, *исцредена* (у значењу мршава), *млазнуи* (светлост), *йукла йучина равнице*, *срчаник*, *йрбушна гобела* (стомак) итд. Из свакидашњег говора су вјероватно и на изглед књишка фигура *лиња зима*; еуфемистички изрази: *измјерии ребра* (избити, истући), *йоменуи мајку* (опсовати); устаљени облици: *лећи логом*, *го наг*, *чудом зачудии* итд. Насупрот оскудности осталих фигура једино су поређења обилније расута у Матавуљевом дјелу, али су и она народски клишетирана. Фигуре, у првом реду компарације, веома су значајне и карактеристичне за духовни профил једног писца. Оне откривају природу његових асоцијација, интензитет његове инвенције, једном ријечју у многим освјетљавају његов унутрашњи живот. Код Матавуља — поређења су махом уобичајени народски изрази, што с једне стране указује на пишчеву приврженост народном животу и стваралаштву, а с друге стране истиче скућеност у асоцирању, тј. оскудицу маште. У то ће нас са свом очигледношћу увјерити следећи примјери: *бијела као снијег*, *блеји као брав*, *блијед као крпа* (или као *сми*), *весео као да је из шамнице изашао*, *висок за човјека*, *враи* као у *мазге*, *гложеху се као жуи* *мрави*, *голо као йрс*, *дрхи* као *йиле у шапи* (или за *дрхи* као *йруи*, *цейи* као *йруи*), *жуи* као *восак*, *здрав као дрен*, *зуби као у вучице*, *још је као вук*, као *гром из ведра неба*, као *громом ошинуи*, као *гуске у маглу*, као *да из бадња говори*, као *овца на со*, као *йси из вежња*, као *укован* (стати), као *уље на ваиру*, као *вишез*

²⁸ Др Љубомир Недић: *Српски стил*. — Српски преглед, 1895, бр. 3, 7.

²⁹ Марко Цар: *Фразерство у језику*. — Коло, 1901, бр. 10, 610. Језичком локализму наших писаца замјерао је и Данило Живаљевић.

на *иришезу*, лак као *иѐро*, личи као *кайља* на *кайљу*, *мирна* као *овца*, млад као *кайља*, момак као *иријес*, надувен као *бачва*, нађинђерио се као *сваи*, оборене главе као *сидна невјеста*, (очи) *засјакше* као *жеравица* (или *живе* као у *звјерца*), *иаде* као *свијећа*, *иљусак* као из *кабла*, *ирав* као *свијећа* (или као *ишика*), *иуно* као *око*, *иуста* као *гроб*, *раван* као *длан*, *румен* као *јабука*, *скочи* као *иомаман*, *срце* здраво као у *јагњета*, *сух* као *чайља* (или као *уклева*), *црсен* као *рак*, *ићаше* је *расиђгнуи* као *вук*.

* * *

Матавуљ је понајвише писао на ијекавском наречју. То је сасвим и разумљиво. До пресељења у Србију он је углавном боравио међу ијекавцима. И прва прича из београдског живота (*Чудни разговори*) писана је овим наречјем. Тек 1891. г., у *Нововерцима*, хронолошки узето у другој причи из српске престонице, Матавуљ прелази на екавштину³⁰. Отада он ће се служити и једним и другим говором. Приче из крајева где влада екавштина писаће претежно тим наречјем. Некад се пак у томе опредјељивао према наречју читалачке публике, односно листа за који је писао: *Намијени*, *У Филадельфији*, *Догађај са иојом Цијуном*, *Предмет за иричу* и *Христос воскресе* (приче из београдске средине), такође и *Пой Агаион* (из унутрашњости Србије) публиковане су ијекавски, и обратно *Павина симфонија* (догађа се у Загребу) и *Жије* *Јосија Бујана* (из Хрватске) — штампане су екавски.

Матавуљ је унеколико форсирао ијекавштину у својим радovima. Тако се он доследно држао облика *неко*, *нешто*, *некамо*; *истијецаи*, *иоштијецаи*, *иријецаи*, *сјијецаи*, *ушјецаи*; *сјем* (поред облика *осем* и *осим*); *боговјетни* (треба: *боговетни*), *свијећа* (код Вука *света* у значењу „свијетла“). Такође пише *лијешаху*, *одлијејјесмо*, *иамјешоваи*, *руковијет*, *разумјео*, *завоњети*, *учињети* итд. Наведене примјере сретамо код Матавуља у више случајева, безмало као правило. Стога има разлога претпоставити да нијесу настали кривицом других.

Поред све своје „поткованости“, дакле, Матавуљ није био поуздан ијекавац. Из краја гдје преовлађује икавштина, из сре-

³⁰ Матавуљ је у преписци још 1890. год. употребио екавштину.

дине која је умногоме примила овај говор, — он, схватљиво, није могао ни посједовати сигурније осјећање за ијекавштину³¹. Ако није био начисто са рефлексима гласа Ћ иза сугласника *р*³², па је писао *брјегови*, *гријешка*, *гријехоша*, *йриврјед*, *йриједмеш*, *йријелом*, *йријенос*, *йријейис*, *йријесједник*, *увријед*, и сл. — тешко би се могли оправдати неким другим разлогом сем недовољном срођеношћу с овим наречјем следећи облици: *бдијење* (код Вука бденије), *болијесѝ* (то је, изгледа, бокељски облик)³³, *вијерни*, *вијесник*, *вијешѝац*, *двијема*, *дијева*, *залијев*, *зайовиједник*, *звијездан*, *извијешѝавају*, *йройовиједник*, *йросвијећени*, *свијесно*, или скраћивање слога (одлика западних говора!) у ријечима *замјениѝи*, *наговјесѝиѝи*, *неоцјењене*, *обавјесѝиѝи*, *йобједиѝи*, *разумјеватиѝ*, *увјек* итд. (уколико, наравно, — опет подвлачим — наведене примјере нема „на души“ неко други: преписивач, коректор, редактор или слагач).

Матавуљу можемо приговорити и са стилистичке стране: говор личности из крајева гдје влада екавштина даје он каткад у ијекавском наречју и, обратно, — у говор својих суграђана-икаваца уноси ијекавске облике.

* * *

Печат своје снажне књижевне индивидуалности Матавуљ је дао и својој лексици. Она је углавном из народа, али многе ријечи у његовом контексту добиле су нову, изразитију нијансу. По казивању Љубомира Јовановића, на жалост примјерима непоткријељеном, извјесне ријечи преузели су од Матавуља остали наши писци³⁴. Томе у прилог ишла би и једна опаска Вељка Радо-

³¹ На основу једног чланка Анте Шупука видимо да су и православне породице у Шибенику примиле икавско наречје, и да се њихов говор ипак разликује од штокавске икавштине католичког живља. Православни досељеници били су и даље под утицајем свога ијекавског залеђа — Буковице.

³² Петар Сладојевић: *О рефлексу крајњег Ћ иза р у књижевном језику јужнога говора*. — Наш језик, НС IX, св. 7—10, стр. 302—304.

³³ М. Репетар *Der štokavische Dialekt*. — Wien, 1907, 74 (на овој страни помиње пример *bđljest* за говор места Прчањ у Боки Которској и за говор Озринића); Данило Вушовић, *Диалекти источне Херцеговине*. — Српски дијалектолошки зборник, књ. III, 10.

³⁴ Љ. Јовановић: *Симо Матавуљ*, н. д., 486. По Павлу Лагарићу, Матавуљеве „лијепе, јаке, крупне и врло ријетке ријечи [...] унијеле су доста свјеже крви у новију српску литературу“ (Босанска вила, 1903, бр. 19—20, 354. — Ђуру Димовићу пак запала је за очи ријеч *кољава* (колера) из Матавуљеве приче *Пошљедњи вишезови* (Босанска вила, 1893, бр. 16, 246).

јевића. За израз *рукомија*, који је нашао у књизи Луке Грђића Бјелокошића *Из народа и о народу*, он примјеђује што, наравно, не мора бити тачно: „Ваља да ће му ово бити прионуло од Г. Матавуља“³⁵. Најзад, и речник „матавуљизама“ (1800 ријечи и израза), који је саставио др Војислав М. Јовановић, потврђује увјерљиво и на свој начин језичко-стилску особеност Матавуљевићу³⁶. Неколико његових омиљених ријечи и израза показује то са свом очигледношћу. Нпр. *вардања*, *већма*, *врху* (нпр. врху њих), *даћи маха* (ногама, језику, срцу), *до мало*, *дојасићи* (нпр. глас), *живолазан*, *заврћи* или *разврћи* (разговор, свађу, коло), *зажеји* (нпр. очи), *замлијечити очима*, *изврајити главу*, *издрелићи очи*, *измахнути ножем*, *мрнар*, *на измјену*, *најомићати* (у значењу подсјећати), *најосе*, *не би куд ни камо*, *није нагонице*, *ојрагу*, *јоврајлив*, *јојећи* (у смислу потрчати), *укочањити се*, *унијеји сјоје* (такође *изнијеји* или *очистити сјоје*), *чејукаћи* и сл. (Додајмо да Матавуљ, зацијело као и суграђани му а и као многи писци његовог времена, говори *ојћи*, *ојћина*, а не *ојићи*, *ојићина*.)

У очима својих савременика — онда, дакле, када гласови филолошке критике још нијесу замукли, — Матавуљ је важио као језички интересантан а стилски примјеран писац. Велики је број оних који су га обасипали похвалама у овом погледу. Један од поштовалаца Матавуљевог дјела био је и Јован Живановић. Овај, у своје вријеме угледан, мада у којечему превише догматичан филолог наш упозоравао је уреднике да не поправљају језик писаца, а особито да не дирају у текст Матавуљев³⁷. У својим језичким написима он се у три маха позива на облике које је запазио у Матавуљевим приповјеткама: на *јонијевиши* (умјесто понесавши); на вокатив *јасу* (од „пјас“) ³⁸; на ријечи *невјеровно* и *коњоглав* ³⁹, по ауторовом мишљењу, веома успјеле Матавуљеве

³⁵ Вељко Радојевић: *Л. Г. Бјелокошић, Из народа и у народу*. — Босанска вила, 1896, бр. 23/24, 374.

³⁶ Др. В. М. Јовановић: *Анонимна проза Симе Матавуља*. — Летопис Матице српске, 1954, св. 3, 203—207; *Матавуљ и Пашић*. — Дело, 1957, бр. 12, 908—910.

³⁷ Нова Зета, 1889, 150.

³⁸ Коло, 1889, бр. 10, 155.

³⁹ Око ове ријечи заподјела се полемика. Илија Слијепчевић је указао да се ријеч *коњоглав* говори у Банији. У исто вријеме позвао је Матавуља да каже како је дошао до ње (Бранково коло, 1906, бр. 49, 1567).

кованице и, најзад, на облик *обају*, за који, наводно, ни Ђуро Даничић није знао⁴⁰. У сличном тону биле су и оцјене књижевних критичара. Хвалећи језик Лазе Лазаревића, Антон Густав Матош констатује да „тек Сима Матавуљ *чишће пише*“⁴¹. Није онда нимало чудно што га је Пера Ђорђевић, као што смо видјели, ангажовао за рад на сабирању и објашњавању језичке грађе за Лексикографски одсек Српске академије наука, или што Спиридон Брусина, познати загребачки орнитолог, тражи изријеком да се његово дело *Птице хрватско-српске* . . . повјери С. Матавуљу на језичку редакцију⁴².

* * *

У цјелини узев, Матавуљево приповиједање дјелује и снажно и самоникло. Има, наравно, и код њега слабих мјеста, како у стилском тако и у граматичко-синтаксичком погледу. Нпр.: *да намера тога; виши ужас; жене досиа афектиране; дисала у њо-лећнем ваздуху; заоштри му се вид; зајейоси њажње; и не долажаху него шада; имао измино њуђих мисли; ја имам доказа исувише њвога невјерсјива; јер ћу да одлазим; машиана најаси; мрјва њишина уиџала је на мене њројивно него обично; на њомисао ојасносји; на уласку мрачне конобе (уз изразе на уласку; на излазу и сл. Матавуљ употребљава генитив), надање неког неисказаног блаженсјива; његове очи изражаваху духовијоси; од никакве; ојчаравала назочносји; ојчаран о новом живоју; разнесен мислима; Томка дође да однесе судове; у духу (значење: у мислима); у њре-нуцима који не расјолажу на нежносји; ујојребији њрилику* итд.; код њега, додуше на често, наилазимо и на прозаизме као што су: *бесмо сасјављени из врло различиих елемената; лавириниј формула; остварих идеал, фиксирао са вешјасјивом* и др. Није његов језик ни без омашки у падежима, нпр. *бјеху заједничке*

⁴⁰ Бранково коло, 1906, бр. 46, 1467.

⁴¹ Антон Густав Матош: Есеји и фељтони. Београд 1952, 22.

⁴² „Још пре неколико месеци — пише Милаш Ђ. Милићевић у свом дневнику 27. III 1891. г. — по нарочитој жељи г-на Брусине из Загреба дат је његов рукопис „Птице српске и хрватске“ г. Сими Матавуљу да га препише ћирилицом и поправи језик. Сима није ни кључио, а Брусина писмо за писмом. Вечерас дођоше С. Матавуљ, Душ. Стојиљковић и Живаљевић те удесисмо да Душан нађе ђака који ће ово преписати под његовим надзором, али да Академија плати за то 300 д.“

одлике његове, синова и унука; има њијейейи њрошлостии (мј. према прошлости); *на сваки корак* (мј. локатива); *седе на одру* (треба акузатив); *сио кнез за њредседничким сѣолом, слегну рамена* (мј. раменима); *увијен у црној кожи; удубљен у мислима* и т. сл.

Ово што је изнесено не крњи ипак Матавуљев стилски ре-
номе. То само показује да је писац, толико хваљен у овом погледу,
имао и слабих мјеста и тренутака. Уосталом, јача свјетлост ствара
и оштрије сјенке. У толико обимном дјелу као што је Матаву-
љево, код тако самосвојног писца као што је он, није то нимало
чудно. Није он уштогљени педант, већ бујни и речити припо-
вједач. Квалитети његови нијесу очевидно у граматичким пра-
вилностима које не иду увијек паралелно с језичком експресив-
ношћу, већ у свјежем и сочном изразу, у богатој фразеологији и
сигурној, пунокрвној реченици.

У еволуцији нашег књижевног израза он је лексички и син-
таксички отишао даље од наших „народњака“ (Стјепана Митрова
Љубише, Милована Глишића, Јанка Веселиновића и др.), не
успјевши, додуше, при том да потпуно овлада и савременим го-
вором варошког амбијента. То је сасвим и разумљиво. Матавуљ
се у језичком погледу формирао у крајевима у којима је доминирао
сеоски менталитет и епска традиција.

Голуб Добрашиновић

АКЦЕНАТ ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГ РОДА ТИПА ВОДА, КОЗА

Акценатске промјене за које знају именице ж.р. типа *глава*, *вила* (в. Н. Ј. н. с., књ. XII, св. 1—2, стр. 12—24) својствене су и именицама типа *вода*, *коза*, а разлика између ових двају акценатских типова огледа се само у квантитету акцента (*глава*: *вода*). Као и код акценатског типа *глава*, *вила*, тако и код именица о којима ће овдје бити ријечи, у говорима штокавског дијалекта, а добрим дијелом и у граматикама књижевног језика нашег, немамо увијек онакав акценат какав налазимо код Даничића. Даничић, наиме, за њихов акценат каже ово:

а) Све оне имају у вокативу једнине стари акценат основног слога: *води*, *козо*, *жѣно*, *гѣро*, *рѣсо*;

б) један број именица ове врсте има такав акценат и у акузативу једнине: *вајду*, *вѣду*, *гѣбу*, *гѣру*, *дѣску*, *дјѣцу*, *жѣљу*, *зѣмљу*, *зѣру*, *йгљу*, *йгру*, *јѣгму*, *кѣсу* (код Решетара, Betonung... стр. 86. погрешно је дато и *кѣзу* као Дан. примјер, а на стр. 89. Р. наводи *кѣзу* и *кѣзе*), *лѣзу*, *мѣгљу*, *мѣђу*, *њѣму*, *мѣшљу*, *рѣђу*, *рѣсу*, *смѣљу*, *сѣху*, *чѣху*;

с) све оне именице које у акузативу једнине мијењају природу акцента, то исто чине и у ном. множине, а поред њих силазни акценат у том облику имају још и: *бѣхе*, *змије*, *мѣхе*, *йѣвише*, *снѣхе*, *сѣзе*, *чѣле*, које иначе у акузативу једнине не мијењају акценат;

д) стари акценат почетног слога у дативу једнине имају само три именице: *води*, *дјѣци*, *зѣмљи*, а „остале је тешко чути у овом падежу“ (Српски акценти, стр. 6).

Како видимо, Даничић је и овдје, као и код именица типа *глава*, *вила*, био најнесигурнији у одређивању акцента датива

Т. Маретић, који је продужио рад на обради Рјечника послѣ Будманија (од *maslinski* до *pršutina*), мало се држао онога што је речено у Граматици његовог учитеља. Тако, рецимо, он за именицу *йчела* каже да има акценат као *муха*, тј. акценат се у једнини не мијења ни у једном облику осим вокатива, а за именицу *мѡйла* каже да мијења акценат само у вокативу и акузативу једнине и ном. множине. Од осталих именица које Будмани акценатски једначи са Дан. примјерима *вода*, *земља*, а које је обрадио Маретић, једино се за именице *међа* и *нога* дају облици датива са " акцентом: *мѡђи*, *нѡзи*.

Остали обрађивачи овога рјечника, који су наставили рад послѣ Маретића, са краткосилазним акцентом у дативу једнине наводе само: *смѡли*; код *роса* налазимо *рѡсу*, а код *суза*, ном. мн. *сѡзе* с напоменом да та именица на великом подручју штокавске територије има у свим облицима " акценат (према RJAZU, дакле, припада типу *кѡћа*).

Ја сам се мало више задржао на примјерима из RJAZU само зато да бих указао како ни код једног аутора на два различита мјеста не налазимо исто мишљење о акценту датива једнине ових именица. Јединственог мишљења о акценту овога облика не налазимо ни другдје. То ће се видјети из онога што слиједи.

А. Павић наводи само двије именице које у дативу мијењају природу акценту. То су *вода* и *дјеца*. За именице: *чоха*, *глоба*, *гора*, *коса*, *лоза*, *међа*, *рђа*, *роса*, *смола*, *соха*, *жеља* такву промјену констатује само у акуз. и вок. једнине и ном. множине. Код именица: *буха*, *муха*, *нога*, *йчела*, *снаха*, *суза*, *змија* за такву промјену знају само облици ном., акуз. и вокатива множине (А. Павић: Студије о хрватском акценту, Rad, књ. 59, стр. 12).

У граматици српскохрватског језика чији су аутори И. Брабец, М. Храсте и Ср. Живковић, са силазним акцентом у дативу једнине наводе се ови примјери: *дѡски*, *дѡци*, *вѡди*, *зѡмљи*. У поређењу са Даничићем ново је *дѡски*, али се ту и за наведене примјере каже да и они, због обличке једнакости датива и локатива, све више усвајају акценат локатива једнине. Отуда и у дативу: *вѡди*, *зѡмљи*, *дѡски*. Што се тиче акцента акузатива једнине и ном. мн., аутори ове граматике заступају мишљење по ком имамо однос: *вѡду* : *вѡде* (стр. 57).

У граматичи проф. Стевановића не наводи се ни један примјер за датив једнине са краткосилазним акцентом. За акузатив једнине са старим акцентом на почетном слогу дају се ове потврде: *вѣду, гѣру, дѣску, дѣцу, зѣмљу, зѣру, ѡглу, ѡгру, кѣсу, мѣђу, мѣйлу, рѣју, рѣсу, смѣлу, сѣху, чѣху*, а ту се даје и неколико потврда са силазним акцентом у ном. мн. (стр. 156).

У правопису А. Белића дати су скоро сви Даничићеве примјери са " акцентом у акузативу једнине и номинативу множине. Од Даничићевих примјера са таквим акцентом у дативу једнине наводе се само два примјера: *дѣци - дјѣци* и *зѣмљи*. За именицу *даска* дају се равноправни акценти: *дѣци - дѣси*, а код *нога* има *нѣзи (нѣзи)*. Од осталих именица овога типа не наводи се облик датива једнине, што значи да се акценат тога облика, по мишљењу аутора, не разликује од акцента номинатива једнине.

У новом правопису српскохрв. књижевног језика потпуно је слагање са Даничићем кад је у питању акценат акузатива једнине и номинатива множине (ако се изузме примјер *ѡчѣле* и *ѡчѣле* према Даничићевом *(ѡ)чѣле*). Акценат датива једнине именица овога типа знатно се разликује од Даничића. У Правопису, наиме, само са силазним акцентом налазимо тај облик од именице *дѣца*: *дјѣца: дѣци - дјѣци*, али има неколико других именица које у дативу могу имати и тај акценат и акценат ном. јед. То су: *вѣди* и *вѣди*, *зѣмљи* и *зѣмљи*, *мѣђи* и *мѣђи*, *рѣји* и *рѣји*, *сѣхи* и *сѣхи*, *чѣхи* и *чѣхи*. Од *даска* у дативу је само *дѣси*, а такав акценат има датив једнине и од именица: *буха, муха, снаха*.

II

Мада се потврде из дијалектолошких радова наводе заједно са оним које су добијене анкетом, овдје ћемо посебно указати на мишљење Решетара и Ружичића о акценту ових именица. Оба ова наша дијалектолога сматрају да све оне именице које у акузативу једнине имају силазни акценат, тај акценат имају и у дативу једнине (Betonung, 88; СДЗБ. III, 136). Другим ријечима, они обликују оно што је знатно раније констатовао Будмани у својој граматичи и на тај начин обједињују Даничићеве групе *b* и *d*. Али овдје треба примјетити и то да Решетар не даје довољно потврда за ово своје мишљење. Он, наиме, наводи из Дубров-

ника поред она три Даничићева примјера са "акцентом у дативу једине још само: *ндзи*, *лдзи* и *кџзи*, иако његова група с обухвата још именице: *гора*, *међа*, *роса*, *суза*, *зора*, *бедрa*, *оса*, *чела* — које Будмани једначи са Даничићевим примјерима типа *вода* и *земља*, — а за које Решетар каже да мијењају акценат само у акузативу једине и номинативу множине (али не и у дативу једине). Ружићић је ту досљеднији. Он поред Даничићевих и Решетаревих примјера (код Решетаревих примјера омашком је наведено *чџи* мј. *лдзи*) за овај акценатски тип наводи и: *зџри*, *гџри*, *мџили*, *џгли*, *мџли*, *кџси*, *рџси*, *снџи*, *смџли*, *мџи* — и самим тим потврђује да у пљеваљском говору не постоји потреба за давањем посебних акценатских типова које је Даничић навео под *b* и *d*. И проф. Ившић истиче да се „imenicama... kojima se akcenat mijenja u ak. sing. mijenja akcenat i u dat. sing.“ (Rad 197, стр. 23). Има потврда и из других говора (нпр. код Московљевића за поцерски, стр. 3), а то ће показати и примјери који се ниже наводе, да често акузатив и датив имају исти акценат, али то још не значи да такво стање налазимо у већини шток. говора и да то треба узети за норму књижевне акцентуације.

III

Одступања на која наилазимо у народним говорима у акцентуацији ових именица у односу на Даничићев акценат двојаке су природе, и то: а) повећава се број именица које у појединим облицима имају стари акценат основног слога и б) многи примјери који код Даничића имају силазни акценат данас знају и за акценат номинатива једине.

Све примјере којима располажемо навешћемо по облицима истичући и мјесто из кога имамо потврду за такав акценат¹.

а) Датив једине

Већ је речено да и код граматичара и код дијалектолога налазимо знатно више потврда за силазни акценат у овом облику

¹ Библиографију радова из којих наводим примјере в. у чланку о акценту именица *глава*, *вила* (Н. Ј. н. с., књ. XII, стр. 15); добрим дијелом сви примјери који се овдје дају добијени су од истих особа као и они у претходном чланку; ако се, пак, ради о новом објекту, навешће се пуно име мјеста одакле је тај објекат.

него што је то констатовао Даничић. Ми ћемо овдје навести све те примјере, као и оне који имају акценат номинатива јединине, како би се на основу тих потврда могао донијети реалнији суд о распрострањању тих акцената на штокавском подручју.

Краткосилазни акценат у дативу јединине имамо у овим примјерима:

вѣди (сви анкетирани осим С. К. гдје је *вѣди*); *вѣди* (Пива, Аран., Никш., Поцер.); *гѣри* (Пива, Аран., Никш., Пљ., Дрвар, одсада само Др., Уск.); *главњи* (у ном. *главња* Пива, Пљ.); *дѣски* (Поцер.); *дѣци-дѣци* (сви анкетирани); *зѣмљи* (Б. Л., Уж., Бгд., Пива, Аран., Никш., Пљ., Лопаре — одсада само Лоп., Сански Мост — одсада само С. М., Поцер., Др., Уск., Мачва); *зѣри* (Пива, Аран., Никш., Уск., Пљ., Лоп., Ваљ.); *жѣли* (Никш., Змиј., Лоп., Ваљ., И. Х., Уск.); *ѣли* (Пљ., Лоп., Ваљ., Б. Л., Др.); *ѣри* (Поцер.); *кѣси* (Б. Л., Уж., Бгд., Аран., Пљ., Лоп., Др., Уск.); *кѣзи* (Дбк.); *лѣзи* (Уж., Бгд., Аран., Лоп., Ваљ., Поцер., Дбк.); *мѣли* (Пљ., Лоп., Поцер., Др.); *мѣли* (Бгд., Пива, Аран., Никш. — ту има и *мѣла*, Пљ., Змиј., Лоп., Босанска Крупа — одсада само Б. К., Поцер., Уск.); *мѣи* (Пљ., Лоп.); *мѣи* (Милас за мостарски, данас је ту само *мѣи*); *нѣзи* (Поцер., Дбк., Пљ., Др.); *рѣси* (Пива, Аран., Никш., Пљ., Лоп., Уск.); *рѣи* (Никш., Ваљ., Поцер.); *смѣли* (Пљ.); *снѣхи* — са различитим фонетским варијантама (Пљ., Лоп., Ваљ., С. М., Б. К., Б. Л., Уск.; тако је и у посавском); *сѣхи* — са различитим фонетским варијантама (С. М., И. Х., Б. Л., Пљ., Аран.); *сѣзи* (Поцер.); *слѣзи* (Милас за мостарски, данас је тамо *слѣи* - *слѣзи*); *цѣсти* (Ц. Х., Милас за мостарски наводи у ном. *цѣста*, данас ова именица у том крају припада овом акценатском типу — Др.); *чѣхи* - *чѣи* (Пљ.)².

Потврде за акценат номинатива јединине у овом облику су:

вѣди (С. К.); *фѣди-вѣди* (Змиј., Лоп., Ваљ., Б. К., И. Х., Ц. Х., Уск.); *гѣри* (Змиј., Б. Л., Б. К., Лоп., Ваљ., С. М., Ц. Х.);

² Неке именице које код Дан. припадају овом акценатском типу у извјесном броју шток. говора имају у ном. јединине краткосилазни акценат и као такве припадају акценатском типу *кѣи*. Такве су: *сѣза* (Пљ., Никш., Ц. Х., И. Х., Б. К., Б. Л.); *жѣла* (Пљ.); *рѣи* (Пљ.); *дѣка* (Пљ., Никш.); *ѣри* (Пљ.); *сѣди* (Пљ.); *јѣма* (Никш.); *ѣла* (Никш.); *мѣла* (Никш.); *бува* (Никш.); *гѣба* (Никш.). Ивпшић наводи из посавског: *смѣла*, *сѣја*, *змија*, *мѣја*, *мѣва*; а из Славоније: *сѣза*, *жѣла*. Исп. овакве примјере из Озринића и Прчања код Решетара, *Betonung*, стр. 90—92.

гладби (Уск., Ц. Х., И. Х. Б. Л.); *гладѡћи* (Змиј., Б. К., И. Х., С. Х.); *земљи* (С. К., Змиј.); *зѡри* (С. М., Б. Л., Ц. Х., Др.); *жѡли* (С. М., Б. К., Др.); *ѡгли* (Змиј., С. М., Б. К., И. Х., Уск.); *ѡгри* (Б. Л., Ц. Х., И. Х., Уск.); *јѡгли* (Уск., Ц. Х.); *кѡси* (С. К., Змиј., С. М., Б. К.); *кѡ и* (Ц. Х., Б. Л., И. Х., Б. К., С. М., Др., Уск., Ваљ., С. К.); *лѡзи* (Б. Л., С. К., Змиј., С. М., Б. К., Др.); *мѡгли* (Ц. Х., Змиј., Ваљ., С. М., Б. К., Уск.); *мѡйли* (С. К., Уж., Ваљ., С. М.); *мѡји* (Ц. Х., Змиј., Ваљ., С. М., Уск., И. Х., Б. Л., Др.); *мѡхи - мѡви* (Др., Ц. Х., Б. Л., И. Х., С. М., Ваљ., Змиј., С. К.); *нѡзи* (Б. Л., Уск., Сарајево (Шурмин), Ваљ., Змиј., С. М.); *рѡси* (Змиј., Ваљ., Др., С. М., Б. К., Ц. Х., Б. Л.); *рѡји* (Ц. Х., И. Х., Б. Л., Змиј., Уск., Лоп., С. М., Б. К., Др.); *смѡли* (Ц. Х., И. Х., Б. Л., Змиј., Лоп., Ваљ., С. М., Б. К., Др., Уск.); *снѡхи-снѡи* (Змиј., И. Х., Др.); *сѡхи-сѡи* (Уж., Ваљ., Змиј., Лоп., Б. К., Уск.); *сѡхи-сѡи-сѡи* (Др., Уск., Милас за мостарски — данас је тамо само *сѡха*); *сѡли* (Уск., Ц. Х., И. Х., С. М., Ваљ., С. К.);

оба акцента могу се чути у примјерима:

води (Ваљ.); *земљи* (Ваљ., Дбк., Ц. Х., И. Х.); *зори* (Б. К.); *жѡли* (Ц. Х.); *ѡли* (Ц. Х.); *коси* (Ваљ., Ц. Х., И. Х.); *лози* (Ц. Х., И. Х., Ваљ.); *мѡйли* (Ц. Х., Др., Б. Л., И. Х.); *мѡји* (Б. К.); *нози* (Ц. Х., И. Х.); *роси* (И. Х.).

Кад упоредимо све ове примјере, долазимо до закључка да од именица: *вода*, *дјеца*, *земља*, *зора*, *жѡла*, *коса*, *лоза*, *мѡла* још увијек преовлађује у овом облику стари акценат почетног слога, а то се разликује од онога што налазимо у новом правопису нашег језика. Ако се за норму књижевне акцентуације узима распрострањеност појединих акцената, онда за књижевни акценат од горњих именица треба узети у дативу једине силазни акценат; за остале именице овога акценатског типа, осим: *фајда*, *даска*, *и ра коза*, *међа*, *рђа*, *смола*, *слѡга*, *цесѡа* које најчешће имају у овом облику акценат номинатива једине, могу се још увијек и у књижевном језику толерисати оба акцента, јер такво стање преовлађује у народним говорима штокавског дијалекта.

Мишљења аутора загребачке граматике да је синкретизам облика датива и локатива једине довео и до синкретизма акцента ових облика не мора бити једини подстрек за губљење старог акцента основног слога у дативу једине. Ми имамо и таквих случајева гдје акценат локатива једине уступа мјесто акценту

датива јединине — исп. примјере типа: *гра́ду-гра́ду* који данас у многим говорима имају само један акценат, и то онај датива јединине *-гра́ду*; због тога, ја не мислим да је у оваквим случајевима пресудну улогу имао синкретизам облика. Напротив, мора се претпоставити да управо због обличког синкретизма датива и локатива још увијек наилазимо на посебне акценте ових облика. Друкчије речено, може се претпоставити да се силазни акценат у дативу јединине још очувао у појединим примјерима управо због тога што постоји исти облик и за један други падеж и да се ту акценат јавља као семантичко-диференцијални знак (*вѣди : вѣди*). Што се, пак, тиче узрока који су довели до изједначења акцената у овим облицима, вјероватније је претпоставити да је ту до елиминисања акценатских опозиција у дативу и локативу, а и у другим облицима, довела општа тежња да се већи број падежних облика акценатски изједначи. И код именица овога типа, као и код оних типа *гла́ва*, *ви́ла*, облици који се рјеђе употребљавају, а својим примарним акцентом одступају од облика који су у свакодневној употреби, акценатски су се изједначили са тим облицима и на тај начин се елиминисала или свела на минимум акценатска разлика појединих облика у ријечи (остаје још вокатив јединине и множине са силазним акцентом).

Наравно, и овдје остају по страни прилошки и устаљени изрази уз предлоге, а то због тога што се облици у таквим изразима налазе ван система промјене и као такви не могу ни бити захваћени акценатским иновацијама којима су изложени ти исти облици у другим положајима у реченици.

б) Акузатив јединине

Даничић је навео више потврда за стари акценат на основном слогу за овај облик. У овоме се с Даничићем слажу и граматике савременог књижевног језика. У народним говорима, међутим, данас има и одступања. Поред Даничићева акцента и ту се јавља акценат номинатива јединине.

Искључиво Даничићев акценат у овом облику код свих анкетираних имамо у примјерима:

вѣду, гѣру, дјѣцу-дѣцу, зѣмљу, зѣру, жѣљу, кѣсу, лѣзу, мѣйлу, нѣгу.

Од других именица поред таквог акцента у појединим мјестима овај облик зна и за акценат номинатива јединине. Тако имамо:

фѡјду-вѡјду (Уж., Пива, Аран.); *фѡјду-вѡјду* (Ц. Х., И. Х., Ваљ., Бгд., Пљ., Змиј., Б. Л., Лоп., Уск., Б. К., Поцер.); *гѡбѡ* (Бгд., Аран.); *гѡбѡ* (Ц. Х., И. Х., С. К., Уж., Ваљ., Змиј., Лоп., С. М., Б. К., Поцер., Др., Уск.); *дѡску* (сви осим Уж. и Др.); *ѡглу* (сви осим Уж., Др., Уск.); *ѡгру* (С. К., Ваљ., Бгд., Аран., Змиј., Лоп., Поцер., Уск.); *ѡгру* (И. Х., Уж., Б. К., Др.); *јѡгму* (Бгд., Аран., Уск.); *јѡ му* (Уж., Ваљ., Змиј., Лоп., С. М., Б. Л., Поцер., Др.); *кѡзу* (Дбк.); *кѡзу* (сви остали); *мѡглу* (Срем, Мачва, Уж., Бгд., Аран., Пљ., Ваљ., С. М., Поцер., Др., Уск.); *мѡглу* (И. Х., Ваљ., Змиј., Лоп., Б. Л.); *мѡђу* (Уж., Бгд., Аран., Пљ., Змиј., Лоп., С. М., Б. К., Поцер., Дбк., Б. Л., Др., Уск.); *мѡђу* (И. Х., Ц. Х., Ваљ.); *мѡлу* (Поцер.); *ѡсу* (Дбк., Поцер.); *ѡсу* (Б. Л.); *рѡју* (Бгд., Пива, Аран., Змиј., С. М., Поцер., Уск., Мачва); *рѡју* (Ц. Х., И. Х., С. К., Уж., Ваљ., Пива, Лоп., Б. К., Др.); *рѡсу* (Уж., Ваљ., Бгд., Аран., Пива, Пљ., Срем, Мачва, Змиј., Лоп., Б. К., Дбк., И. Х., Др., Уск.); *рѡсу* (Б. Л.); *сѡдлу* (Уж., Бгд., Пљ.); *сѡдлу* (И. Х., Ц. Х., Ваљ., Змиј., Лоп., С. М., Б. К., Поцер., Др., Уск.); *сѡду* (Змиј.); *сѡду* (Др.); *сѡху* — са различитим фонетским варијантама (Ц. Х., И. Х., Уж., Бгд., Аран., Пљ., Змиј., Лоп., С. М., Б. К., Др., Уск.); *сѡху* (Ваљ.); *сѡзу* (Дбк., Др.; у номинативу је *сѡза*); *чѡху* — са различитим фонетским варијантама (Уж., Бгд., Аран., Пљ., Змиј., Ваљ., С. М.); *чѡху* (Б. К., Поцер., Б. Л., Др., Уск.); *чѡлу* (Дбк., И. Х., Б. Л.); *чѡлу* (Др., Уск.).

У истом мјесту јављају се оба акцента у примјерима: *ѡгру* (Ц. Х.); *јѡгму* (Ц. Х., И. Х.); *козу* (И. Х.); *мѡглу* (С. К., Ваљ., Ц. Х., И. Х.); *ѡсу* (Ц. Х., И. Х.); *ѡлу* (Ц. Х.)³.

На основу наведених примјера може се закључити да Дан. акценат поред већ наведених оних десет именица (*вѡду*, *гѡру*...) још увијек преовлађује на цитокавском терену и у примјерима: *дѡску*, *ѡгру*, *ѡглу*, *мѡлу*, *мѡђу*, *ѡсу*, *ѡху*, *ѡху*. Од именица: *фѡјда*, *јѡгма*, *сѡла*, *ѡза*, чешће се јавља у овом облику акценат номинатива јединине.

Прилошки и устаљени изрази уз предлоге и овдје чине изузетак, и тамо се још увијек чува примарни акценат овога облика.

³ Ившић наводи из посавског: *чѡлу* (Магића Мала) поред обичнијег (*ѡ*) *чѡлу*; а ту има и: *гѡбѡ*, *ѡлу*, *сѡѡѡѡ* (: *ѡ сѡѡѡѡ*), али и: *у сѡѡѡѡ*, *сѡдлу*, *сѡјѡ* и *сѡѡ*, *сѡјѡ* поред *сѡјѡ*, *ѡѡѡѡ* као и *гѡѡѡ*, *ѡѡ*, поред *ѡѡ* (Rad 197, стр. 23—24).

Примјери типа: *на воду*, *у гору*, *крџ маглу*, *на даску* још се чују не само у говорима гдје је преношење акцента на проклитику још увијек живо него и у оним говорима у којима је та појава данас скоро непозната; дакле и у тим говорима и сада постоји однос: *на воду*, *у гору*: *од браћа*, *из града*.

Као што је раније истакнуто, неки сматрају да све оне именице које у акузативу једнине мијењају акценат, то исто чине и у дативу једнине (Решетар, *Betonung*, 88; Ивчић, Посавски, 23; Ружичић, Пљевља, 3). Мада се ово правило не може уопштити за све говоре штокавског дијалекта, а још мање за књижевни језик, изнесени материјал нам говори да та два облика често знају за исти акценат. Истина, то одмах треба истаћи, подударност акцента акузатива и датива једнине није тако изразита као што је то случај са акцентом акузатива једнине и номинатива множине.

Акценатску подударност у акузативу и дативу једнине имамо у овим примјерима:

вџду: *вџди* (све осим С. К. гдје је *вџди*); *фџду*: *фџди* (Пива, Аран., Никш. Дбк., Поцер.); *гџру*: *гџри* (Пива, Аран., Пљ., Никш., Дбк.); *главњу*: *главњи* (Пива, Пљ.); *гљбу*: *гљби* (Дбк., Никш., иако ту има и *гљба*); *дџску*: *дџци* (Поцер., Никш., ту има и *дџска*) *џглу*: *џгли* (Пљ., Поцер., Лоп., Ваљ., Никш., Ц. Х., ту има и *џлу*); *џгру*: *џри* (Поцер.); *кџзу*: *кџзи* (Дбк.); *лџзу*: *лџзи* (Поцер., Ц. Х., али ту има и *лџзи*); *мџглу*: *мџгли* (Пљ., Поцер.); *мџју*: *мџји* (Пљ., Лоп., Б. К.); *мџилу*: *мџили* (Поцер.); *нџгу*: *нџзи* (Ц. Х., Поцер., Никш., Пљ., Дбк.); *рџју*: *рџји* (Никш., Поцер.); *смџлу*: *смџли* (Пљ.); *сџху*: *сџхи* (Пљ., Б. Л., С. М. Аран., Ц. Х., ту и *сџхи*); *сџзу*: *сџзи* (Поцер.); *чџху*: *чџхи* (Пљ.).

Исти овакав однос, али са акцентом номинатива једнине имамо у примјерима:

фџјду: *фџјди* (Ц. Х., Пљ., Лоп., Ваљ., Б. К., И. Х., Змиј., Б. Л., Уск.); *гљбу*: *гљби* (Ц. Х., И. Х., Змиј., Лоп., С. М., Б. К., Б. Л., Поцер.); *џгру*: *џгри* (Ц. Х., И. Х., Б. Л.); *кџзу*: *кџзи* (С. К., Б. Л., И. Х., Б. К., С. М., Лоп., Змиј., Пљ.); *мџлу*: *мџли* (Ц. Х., И. Х., Ваљ., С. М., Змиј., Лоп., Б. Л.); *џсу* - *џсу*: *џси* - *џси* (Ц. Х., И. Х.); *рџсу* - *рџси* (Б. Л., Ц. Х.); *рџју*: *рџји* (Ц. Х., И. Х., Б. Л., Змиј., Лоп., С. М., Б. К.); *смџлу*: *смџли* (Ц. Х., И. Х., Змиј., Лоп., Ваљ., С. М., Б. К.).

Поред ове акценатске подударности између акузатива и датива има, и не мало, случајева гдје се ти облици акценатски разликују; исп.:

вајду: *вајди* (Поцер.); *зѡру*: *зѡри* (С. М., Б. Л., Ц. Х., Др.); *гѡру*: *гѡри* (Змиј., Б. Л., Б. К., Лоп., Ваљ., С. М., Ц. Х.); *кѡсу*: *кѡси* (С. К., Змиј., С. М., Б. К.); *лѡзу*: *лѡзи* (Б. Л., С. К., Змиј., С. М., Б. К., Др.); *мѡйлу*: *мѡйли* (Б. Л., С. К., Уж., Ваљ., С. М.); *мѡху*: *мѡхи* (Змиј., Уск., Др., Б. Л., С. М.); *нѡгу*: *нѡзи* (Б. Л., Уск., Сарај., Ваљ., Змиј., С. М.); *жѡлу*: *жѡли* (С. М., Б. К., Др.); *мѡглу*: *мѡгли* (Б. К., С. М., Уск., Ваљ.).

То све говори да не бисмо могли већ сада усвојити за акценатску норму књижевног језика једнакост акузатива и датива једине. У оба ова облика данас се јасно испољава тенденција да се и њихов акценат изједначи са акцентом осталих облика. Овај процес, процес акценатске нивелације, у неким говорима је скоро завршен; у другим говорима, боље рећи у већини говора штокавског дијалекта са четвороакценатском системом, тај процес је у току и креће се ка потпуном елиминисању примарних акцената, акцената силазне природе, из читаве парадигме именица ове врсте. (Наравно, изузетак чине облици вокатива једине и множине).

с) Номинатив множине

Акценатску колебљивост налазимо и у овом облику. Само Даничићев акценат код свих анкетираних налазимо у примјерима:

вѡде, *гѡре*, *дѡске*, *зѡмље*, *зѡре*, *кѡсе*, *лѡзе*, *мѡйле*, *нѡге*, *мѡхе*, *чѡхе*.

Остале именице се колебају, па имамо:

бѡхе — са различитим фонетским варијантама (Ц. Х., С. К., Уж., Ваљ., Бгд., Пива, Аран., Змиј., С. М., Б. Л.); *бѡхе* (Пљ., Др.); *фѡјде* - *вајде* (Ваљ., Бгд., Пива, Аран., Пљ., Поцер.); *фѡјде*-*вајде* (Лоп., Змиј., Б. К., Б. Л., Уск.); *гѡбе* (Бгд.); *гѡбе* (Ц. Х., И. Х., Уж., Ваљ., Змиј., Уск., Б. Л., Б. К., С. М., Др.); *жѡље* (Уж., Ваљ., Бгд., Аран., Поцер., Уск.); *жѡље* (С. К., Змиј., С. М., Б. К., Др.); *змије* (Ваљ., Бгд., Пива, Аран., Б. К.); *змије* (Уж., Пљ., Змиј., С. М., Б. Л., Др.); *йгле* (сви осим Уж., Др., Уск.); *йгре* (С. К., Ваљ., Бгд., Аран., Змиј., Уск., Поцер.); *йгре* (Ц. Х., И. Х., Уж., Б. К., Б. Л.); *јагме* (Бгд., Аран., И. Х.); *јагме* (Уж., Ваљ., Змиј., Б. К., Уск.); *кѡзе* (сви осим Дбк.); *мѡгле* (С. К., Бгд., Аран., Змиј., Уск.,

С. М., Б. К., Др.); *магле* (Ваљ., Б. К., Б. Л.); *међе* (Уж., Ваљ., Бгд., Змиј., Уск., С. М., Б. К., Др.); *међе* (Ц. Х., Б. Л., Ваљ.); *мухе-муве* (С. К., Уж., Бгд., Пива, Аран., Ц. Х., И. Х., Б. Л.); *мухе-муве* (Пљ., Змиј., С. М., Б. К., Др.); *дсе* (Дбк., Б. Л., Ц. Х.); *рђе* (Уж., Ваљ., Аран., Змиј., Поцер., Уск.); *рђе* (Ц. Х., И. Х., Бгд., С. М., Б. К., Др.); *сидле* (Уж., Ваљ., Бгд., Аран.); *сидле* (И. Х., Змиј., С. М., Б. К., Б. Л., Поцер., Уск., Ц. Х., Др.); *сидхе* — са различитим фонетским варијантама (Ц. Х., И. Х., Уск.); *сиде* (Др.); *сдохе* — са различитим фонетским варијантама (Ц. Х., И. Х., Ваљ., Бгд., Аран., Б. К., Др., Уск.); *сдохе* (Уж., Змиј.); *чэле* (сви осим С. М., Др., Уск.);

Оба акцента могу се чути од: *бухе* (Б. К.); *фајде* (И. Х.); *глобе* (Аран., Поцер.); *жеље* (Ц. Х., И. Х.); *змије* (Ц. Х., И. Х.); *јагме* (Ц. Х.); *магле* (И. Х.); *међе* (Аран., И. Х.); *муве* (Ваљ.); *осе* (И. Х.), *рђе* (Пива).

Оне од ових именица које у акузативу јединице код свих анкетираних имају стари акценат основног слога, такав акценат имају и у овом облику. То су: *вода*, *гора*, *даска*, *земља*, *зора*, *коза*, *лоза*, *мејла*, *нога*. И од осталих именица ова два облика често имају исте акценте; уп.:

фајду : *фајде* (Пива, Аран.); *иглу* : *игле* (сви осим Др., Уж., Уск.); *међу* : *међе* (сви осим Ц. Х., И. Х., Ваљ.); *дсу* : *дсе* (Дбк.); *рђу* : *рђе* (Аран., Поцер., Уск., Змиј.); *сдоху* : *сдохе* (Ц. Х., И. Х., Аран., Б. К., Др., Уск.).

У оба ова облика имамо само акценат номинатива јединице у примјерима:

фајду : *фајде* (Ц. Х., И. Х., Змиј., Б. Л., Уск.); *гдбу* : *гдбе* (Ц. Х., И. Х., Уж., Ваљ., Змиј., Лоп., Б. К.); *иглу* : *игле* (Уж., Др., Уск.); *кдзу* : *кдзе* (сви осим Дбк.); *међу* : *међе* (Ц. Х., Ваљ.); *рђу* : *рђе* (Ц. Х., И. Х., Б. К., Др.).

IV

Изнесени материјал упућује на закључак да су датив и акузатив јединице, као и номинатив и акузатив множине, од именица овога типа првобитно имали акценат на основном слогу. На такав закључак упућује и то што данас на различитим тачкама штокавске територије са четвороакценатском системом још увијек налазимо

потврда за стари акценат почетног слога од многих именица овога типа (исп. примјере за датив на стр. 238, за акузатив на стр. 240—241).

Говори штокавског дијалекта са неразвијеном четвороакценатском системом мало нам могу помоћи при реконструкцији старијег стања, а то због тога што је акцентуација ових именица и у тим говорима претрпјела знатне измјене. Тако, рецимо, у Прчању Решетар констатује: *вѣда*, *чѣла*, *гѣра*, *лѣза* које и у дативу, акузативу једине и ном. мн. имају исти акценат. Именица, пак, *женѣ*, *козѣ*, *сестѣра* имају такође акценат номинатива и у осталим облицима (Betonung, 90). У пиперском говору налазимо не само: *ѣђи*, *ѣђу*, *зѣри*, *зѣру*, *кѣзи*, *кѣзу*, *жѣни*, *жѣну* — што би могло упућивати на старије стање, него и *зѣмља*, *вѣда*, *гѣра*, *жѣна*, *кѣза*, што је, свакако, новија особина (М. Стевановић, СДЗБ. X, 119; в. и Бошковић-Малецки: Ехатен... стр. 7). И В. Томановић у акцентуацији села Лепетана констатује да именице овога типа које код Дан. имају у акузативу стари акценат на основном слогу, такав акценат имају и у номинативу једине; отуда тамо имамо према *вѣду* и *вѣда*, а према *жѣљу* — *жѣљѣ* (Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 8, стр. 8). Ни чакавски говори не дају више материјала за расвјетљавање овога питања јер су и тамо извршена разна акценатска уједначавања.

И од именица овога акценатског типа, које означавају нешто живо, наилазимо на стари акценат основног слога у акузативу једине (супротно Маретићевом мишљењу које прихвата и Ј. Вуковић, СДЗБ. X, 277). Московљевић наводи из поцерског *ѣсу*. Такав акценат ова именица у акузативу има и у говору Дубровника у ком се још јавља и *кѣзу*. Последње двије са таквим акцентом у акузативу могу се чути и у говорима ијекавске Херцеговине, а у неким говорима Босанске крајине чује се и *снѣу*.

С обзиром на то да се у свим говорима из којих се наводе ове потврде акценатска изједначавања данас врше у корист акцената номинатива једине, има основа да се претпостави да је стари акценат основног слога и код ових именица био некада распрострањенији и да се код њих нешто раније у том облику извршило акценатско једначење са номинативом једине.

А. Пецо

СЛОВО Ј У СРБИЈИ ПРЕ ВУКА

У манастиру Студеници налазе се три писма која датирају из првог српског устанка. Једно од њих написао је капетан Радич Петровић, командант пазарске нахије, у Камењанима (близу Ушћа на Ибру) 1806. г. и упућено је манастиру Студеници; друго је написао Карађорђе у Тополи 1807. године, а упућено је, исто тако, манастиру Студеници; а треће је, пак, као тапију, издао Правитељствујушчи совјет сербски студеничком калуђеру Мелентију Симеоновићу, 27. априла 1808. г. у Београду. Испод текста с десне стране потписан је Правитељствујушчи совјет, а испред тога је у црвени восак утиснут печат Совјета. Иначе, писмо је написано на лепој хартији и има четрнаест (14) редака, а његов текст гласи:

„Даје се на знање свакоме да јесте калуђер Мелентије купио у Београду кућу надобош под № 59 у књ. I за 600 гроша, тј. словом... гроша; и положио све новце у касу народну. На кое даесе њему ово писмо, да свак знаде, дае отац Мелентије оте куће прави домаћин и дае може по својој вољи држати, и продати, и да се нитко нема у поменућу кућу мешати разве његови наследници, и кому он при смрти остави у тестаменти.

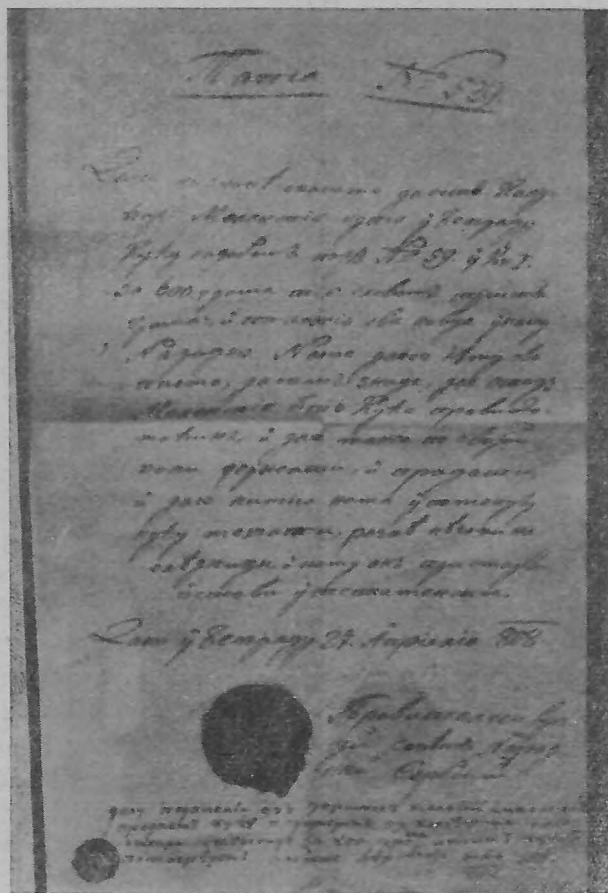
Дано у Београду 27 Априлија 808.

(М. П.) Правитељствујушчи совјет народни сербски“.

Калуђер Мелентије, приликом препродаје ове куће, дописао је испод горњег текста још четири ретка чија је садржина: „долу подписати аз јеромонах Мелентиј Симеоновић продајем кућу под нумером 59 калуђерима манастира Студенице за 800 гроша, и моим печатом потверђујем за бољше верованије маја 31-ог 808.“ (Види приложени снимак).

Ова писма значајна су не само као историјски документи из времена када се стварала Србија борбом српског народа за осло-

бођење од вишевековног непријатеља, него и због тога што пружају слику писма и језика оног времена. Од посебног је значаја „тапија“ због тога што садржи један ортографски момент који допуњава досадашња гледања на Вукову реформу писма. Конкретно се тиче проблема који је напред истакнут.

У деветом ретку овог писма озго у речи „својој“ налазимо слово *j*, што значи да је пре Вукове реформе језика и ортографије код Срба употребљаван овај знак¹.

¹ Види о томе и М. Кићовића, Слово *j* пре Вука. Наш језик, н. с., књ. I, св. 5—6, 210—212.

Да би се ово питање могло што боље објаснити, потребно га је посматрати у оквиру других ортографских промена код Вука због тога што извесни моменти доприносе правилнијем закључивању и о појави ортографског знака у ћирици код Срба.

Познато је да Вукова Писменица из 1814. г. садржи углавном оно што је Мркаљ предлагао и Вук каже: „Не могу друге азбуке употребити него Меркаилове, јербо за сербски језик, лагша и чистија не може бити“ (Вук, Писменица, 1814. г., стр. 9). Иако, Вук тако каже, ипак ће касније он одступити од Мркаљева предлога јер место Мркаљева *иѣ* за *ћ* већ отпочетка пише ово слово, а осим тога *ј* већ у Писменици бележи уобичајеним знаком *ѣ*, а вокално *р* са „пропратним *е*“ (*ер*).

Питање ортографије посматрано кроз Вуков предлог у Писменици, у основи, не иде даље од Мркаљева предлога, или боље речено: све је засновано на Мркаљеву нацрту. Но, и поред таквог стања, значајно је то што питање реформе нашега дотадашњег писма добива нову физиономију у граматички које дотада наш језик није имао. Охрабрен похвалом своје Писменице од Добровског, Вук је осетио да његове позиције нису баш слабе и то га је, без сумње, подстакло да остане доследан у својим поставкама и да реформу писма изведе до краја.

Прво издање Рјечника 1818. г. показује да је Вук много мислио о променама у писму и резултат напора у том правцу несумњиво представља реформа дата у целини у Предговору Рјечника где је Вук употребио *ђ*, *љ*, *њ*, *ј* и *џ* (Вук, Рјечник, Предговор првом издању XXXVI). То је била права револуција, а нарочито због *ј* „узетог из латиничког писма“, мада је Вук дао образложење о свом раду у том погледу. Посебно о знаку *ј* он каже: „Тако је исто потребно *ј* условенском езику [мислећи ваљда на славјаносербски], н. п. кад се пише у имен. *сѣруя*, *Трој*, *судѣ* у вин. *сѣрую*, *Трою*, *судѣ* требало би и дат. писати *сѣруји*, *Троји*, *судѣји*, а не *сѣруи*, *Трои*, *судѣи*“ (Вук, Рјечник, I изд., Предговор XXXVI).

Како су реаговали носиоци културног живота у Војводини на Вукове новине, познато је. За нас је овом приликом занимљиво, и значајно, како је Вук дошао на идеју за све ове новине.

Пре свега, познато је да је Вук готово свуда имао обрасце које је или потпуно прихватао или их је у извесној мери дотерао дајући им одређену вредност. Укратко, Вук је у потпуности при-

хватио Мркаљев предлог о избацивању свега што је непотребно из ондашњег писма. Исто тако прихватио је знаке за *ђ*, *ћ*, *џ*. О првом знаку каже се да га је примио од Л. Мушицког, али не треба заборавити неке старије моменте који су могли послужити као полазна тачка и стилизацијом дати знак *ђ*. Конкретно, крајем XVIII века у Македонији Ђурчин Кокале у свом дневнику употребљава сличан знак за глас *ђ* (в. А. Белић, Галички дијалекат, прилози, снимци, а о том дневнику говори и др Александар Матковски). Да ли је овај знак био познат Л. Мушицком или није, тешко је рећи, али нека варијанта његова, без сумње, послужила му је за израду оног што је предложио Вуку, тј. *ђ*. Знак за *ћ* не представља, у ствари, ништа ново, јер је то стари, мало стилизованији, знак који је и Доситеј веома популарисао употребљавајући га не само за *ћ* него и за *ђ*. Исто тако знак за *џ* не представља ништа ново (в. Ф. Миклошић, *Vergleichende Grammatik der sl. Sprachen*, 297). Вукова заслуга је у томе што је уведећи га у живот старом или позајмљеном знаку дао одређену гласовну вредност. Сем тога Вукову инвентивност у овом послу показују знаци *љ*, *њ* где је извршио спајање полугласника са *л*, *н*.

Сви ти нови моменти, ипак, нису много узбуђивали ни цркву ни књижевне кругове у односу на појаву латиничког *j* међу ћириличким знацима. Латиничко *j* представљало је праву и велику новост која је, по схватању Вукових противника, угрожавала национална и верска обележја и припадност те се подигла права бура против Вука и његова рада и на њега се сручила читава бујица разних невоља. Несрећа Вукова била је и у томе што није увек говорио чиме се, одакле и када послужио или помогао у раду. Додуше, не може му се за то много замерати, јер у његово време то и није увек било најважније. Али, оставимо то. За нас је битно да утврдимо откуда латиничко *j* код Вука, тј. да ли га је он могао негде раније видети у употреби код Срба, да га касније прихвати и да као своје.

Из бурног времена првог српског устанка немамо докумената који би нам могли помоћи да осветлимо питање употребе *j* у Србији — први пут. Једини извор из тог времена је Вуково дело „Правилствујушчи совет сербскии (за времена Карађорђева или отимање ондашњијех великаша око власти)“ (Беч 1860. г.). Из овог дела може се видети неколико момената који помажу објашњењу

овог питања, али мора се напоменути да је Вуково причање каткад несређено јер прескаче године, па се враћа или оставља празнине, те то каткад отежава праћење по којег момента и доношење закључка.

Пошто ова „*Таија*“ потиче од Совјета, а будући да Вук говори о том времену и личностима из њега, разумљиво је да се највише може веровати оном што Вук у њему износи, утолико пре што сâм каже да је 1808. г. био у Београду. Према томе, дакле, да би се објаснило откуда латиничко *j* у документу који је Совјет издао, треба поћи баш од састава Совјета, односно од секретара и писара у њему.

По Вукову причању 1807. г. секретар Совјета био је Божо Грујовић, родом из Руме. Као правник живео је у Русији од 1804. г. одакле је дошао у Србију и променио своје име — Теодор Филиповић — у Божо Грујовић (Вук, Правитељствујушчи совјет, 2). За време секретарства Б. Грујовића у Совјету је био писар Јеремија Гагић, „трговац из Земуна“ (Вук, Прав. совјет, 7). Гагић је у звању писара Совјета 1807. г. ишао с Петром Чардаклијом и другим депутатима у Каравлашку државним пословима. Пошто је Грујовић исте године умро (1807), секретари Совјета постали су Јеремија Гагић и Иван Југовић, родом из Сомбора, за кога Вук каже да је карловачки професор и да се раније звао Јован Савић (Вук, Прав. совјет, 9). Према Вукову казивању писари Совјета 1808. г. били су Иван Југовић и Михаило Грујовић, родом из Руме (Вук, Прав. совјет, 17). Будући да је Југовић претходне године био секретар Совјета, биће да је на тој дужности био и 1808. г., а Грујовић је био у звању писара, тј. с мањим дужностима и одговорностима. Осврт на секретара Совјета и писаре његове значајан је због тога што открива ближе везе са латиничким писмом. Како се види, секретари Совјета до 1809. г. били су Срби из Аустро-Угарске (Рума, Земун, Сомбор). Ако се, упоредо с овим, узме у обзир и став Јована Рајића према латиничком знаку *j*, јер га и код њега има у рукописима, може се претпоставити да су секретари и писари Совјета, родом из крајева под Аустро-Угарском, могли имати исти став као и Рајић. Како је 1808. г. секретар Совјета био И. Југовић, а писар Мих. Грујовић, што се види, како Вук износи, по Карађорђеву писму од 8. јуна 1808. г. упућеном Петру Добрићу, треба утврдити који би од њих могао бити писац овог

писма — тапије. Постоји неколико момената којима се, по моме мишљењу, ово може објаснити:

а) Стилизација писма показује да је аутор његов добро владао ондашњим књижевним језиком, мада то није било лако због његове природе. То упућује на Југовића као ученог човека, „карловачког професора“, који је познавао све особине писма и језика, те тај моменат иде у прилог претпоставци да је „тапију“ он написао, а не Мих. Грујовић.

б) Однос Вуков према људима у Совјету води закључку да је он највише поштовања и симпатија имао према Југовићу. Био је с њим често. Чак су неко време заједно и становали. Самим тим Вук је код њега могао видети употребу латиничког *ј*, а касније, када се нашао на путу реформаторског рада, прихватио је то.

с) Како се види из Вукова причања, нико од писара у Совјету није имао утицаја на совјетнике као Југовић; био је близак и Карађорђу и све је држао у својим рукама. Сви писари, дакле, били су мањег ранга и мало је вероватноће да су обављали такве послове где се стављао печат Совјета.

С обзиром на изнесене моменте, може се рећи да је Вук и за употребу латиничког *ј* имао неки узор, а битно је и то што клица тога лежи у Совјету, што се види из ове „тапије“. Да је Вук указао на извор или на човека који му је дао идеју за употребу латиничког *ј*, вероватно би отклонио многе незгоде како личне тако и друге природе што је продужавало борбу за језик и ортографију. Конкретно, ни Стратимировић ни његови помагачи не би имали смелости да прогласе Совјет антисрпским и антиправославним телом, а сем тог: Вук би учинио велику услугу јединству Срба и Хрвата истичући да баш Совјет предњачи у томе. И доиста слово *ј* је у свом документу први у Србији употребио Правитељствујушчи совјет, односно његов секретар, учени Србин Иван Југовић.

Др Д. Барјактаревић

БЕЛЕШКЕ О ЈЕЗИКУ И СТИЛУ ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА У РОМАНУ „ВАСА РЕШПЕКТ“

У нашој науци истиче се потреба испитивања језика наших писаца. Мали је број писаца чији је језик свестрано и детаљно испитан и описан. У још неиспитане спада и језик Јакова Игњатовића, првог српског реалистичког романисијера, иначе пореклом из Сент Андреје, периферне оазе наше језичке територије. Његово врло велико књижевно дело, стварано делимично још у време рада Вука Караџића на формирању српскохрватскога књижевнога језика, заслужује пажњу са језичке стране. Напомене књижевних критичара о изражавању и стилу Јакова Игњатовића недовољне су без свестранијег и темељнијег испитивања језика овога писца са фонетске, морфолошке, синтаксичке и стилске стране.

Овде је размотрен језик Јакова Игњатовића само у роману „Васа Решпект“. Језик тог романа посматран је у односу на језик Доситеја Обрадовића, Змаја и савремених војвођанских говора.

Као што је познато, роман „Васа Решпект“ објављен је први пут 1875. г. у „Отаџбини“ Владана Ђорђевића. Материјал је црпен из тог издања, пошто се може сматрати да је он ту онакав каквим га је писац дао. Поједине скраћенице означавају: О.1 = Отаџбина, књ. 1; О.2 = Отаџбина, књ. 2; О.3 = Отаџбина, књ. 3. Свеске нису обележене, јер пагинација у једној књизи иде од прве до последње свеске.

1. Фонетика

Од гласовних појава у језику Игњатовићевог романа „Васа Решпект“ треба истаћи најпре проблем *jajša*, затим стање у вези са *x*, после тога разне појаве првенствено у вези са редукцијом и сажимањем и најзад стање у сугласничким групама.

Што се тиче вредности гласа *ѣ* глаголи VII Белићеве врсте чији се инфинитив свршава на *-ѣи* имају у инфинитиву и радном придеву претежно *-и*; само се код мањег броја глагола јавља и *-е*. Карактеристичан је случај да се на истој страни налази и пример са *-и* и пример са *-е*: Од куда би помало *живеѣи* могао — Баш и што би могао *живиѣи* (О. 3, 368). Примери су из пишчевог приповедања, а не из говора лица.

Код ових глагола јавља се *-и*: *видиѣи* (О. 2 360; 3, 182), *видио* (О. 2, 201), *видила* (О. 3, 186, 363), *ѣровидио* (О. 3, 366); *желѣла* (О. 2, 33); *живиѣи* (О. 3, 182), *живио* (О. 2, 486; 3, 182, 185, 363), *ѣреживио* (О. 3, 357); *излеѣила* (О. 2, 31); *седила* (О. 2, 7); *сѣидиѣи* (О. 2, 4), (у говору личности), *сѣидила* (О. 2, 12), *сѣидила се* (О. 2, 13), *ѣрѣио* (О. 1, 524).

Насупрот томе: *видео* (О. 3, 17); *волела* (О. 3, 186); *живеѣи* (О. 2, 25, 28, 35), *живео* (О. 1, 515).

Код Вука је *мрѣиѣи*, *-зѣм*. Тако је и код Игњатовића: *мрѣио* (О. 1, 518; 2, 201), *мрѣили* (О. 2, 5). Овоме насупрот према Вуковом *кѣриѣи*, *-рѣм* налазимо код Игњатовића *корео* (О. 1, 519).

Овакво измешано стање у роману Јаше Игњатовића можемо упоредити са језиком Доситеја Обрадовића и савременим дијалектским стањем у Војводини.

У језику Доситеја¹ код глагола на *-ѣи* налазимо облике са *-и*-. Испитивач Доситејева језика не наводи примере са *-е*-, мада то чини код другог типа глагола (смѣјати се). И у Банату јављају се облици са *-и*², или је чак однос *-ѣи*: *-им* непознат³. У Срему је *и* *-иѣи* чешће него *и* *-ѣи*⁴. Ова појава је морфолошке природе⁵.

Од глагола типа *смѣјѣи се* код Игњатовића је нађен пример: *смејали се* (О. 3, 363). Код Доситеја има примера и са *и* и са *е*, нешто више са *и*⁶. У Банату је ту само *и*⁷. У Срему је на истоку *е*, на западу *и*⁸.

¹ М. Сучевић, Језик у делима Доситеја Обрадовића, Извештај српске прав. велике гимназије Ср. карловачке за школ. годину 1913/14 (5—60) 11.

² П. Ивић, О говорима Баната, Јужнословенски филолог XVIII, 147.

³ Б. Милетић, Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановић VII, 18.

⁴ Б. Николић, О говору Срема, Јужнословенски филолог XX, 276.

⁵ Б. Николић, о. с. 276.

⁶ М. Сучевић, о. с. 11. и 12.

⁷ П. Ивић, о. с. 147; Б. Милетић, о. с. 18.

⁸ Б. Николић, о. с. 276.

Префикс *йри-* код неких глагола гласи *йре-*: *йрејавиши* (О. 3, 188), *йрејави* (О. 1, 523), *йрејави се* (О. 3, 180), *йрејаву* (О. 3, 189); *йрейоведа* (О. 2, 355; 3, 20), *исйрейоведао* (О. 3, 189); *йрейасану* (О. 2, 355); *йрейишомљен* (О. 2, 17); *йресшане* (О. 2, 21) [= пристати]; *йрешије* (О. 2, 190). Глагол *йрийравиши*, -вим, гласи код Игњатовића: *йрейрави* (О. 2, 30), *йрейрави се* (О. 2, 25, 485), *йрейрављено* (О. 2, 37); исп. и трајни глагол *йрейравља* (О. 2, 482); и у *йрейравности* (О. 3, 28).

Реч *йрийека* јавља се у облику са *йре-* „*ишоло ал без йрейеке*“ (О. 1, 512) [Вук, Рј.: *припека*].

Поред ових примера има ређе и правилних облика са етимолошким *йри-*: *йријави се* (О. 3, 29); *йрийоведаши* (О. 3, 21, 24) итд.

У језику Доситеја првобитно *йри-* даје *йре-* у доста примера, који се већином поклапају са примерима нађеним у овом делу Јаше Игњатовића. Сучевић наводи свега три примера за *йри-* место *йре*¹⁰. Савремена сремска ситуација¹¹ највише се поклапа са стањем у роману „Васа Решпект“.

Сугласник *х* се не чува доследно. Код исте речи налазимо двојачке облике, чак на једној страни: у три *сахайа*, по *сайа*, прође и *сахайи* (О. 2, 36); *хегеде* (О. 2, 25) и *егеде* (О. 2, 27).

Нађени су ови облици са *х*: *мах* (О. 3, 184), *йазуха* (О. 3, 184), *сахайа* (О. 2, 36; 3, 189), *сахайи* (О. 2, 33, 185; 2, 186 х 2), *сиромах* (О. 1, 516), *сйраха* (О. 3, 183), *ушеха* (О. 1, 517), *храброси* (О. 3, 183, 185), *хусар* (О. 1, 516, 518), *лейих* (О. 3, 183), *невиних* (О. 3, 183), *их* (О. 1, 519), *каквих* (О. 3, 183), *хусарска* (О. 3, 181), *хладно* (О. 1, 516), *храни* (О. 3, 357), *махне* (О. 2, 28, 192), *нихов* (О. 2, 9), *нихових* (О. 2, 160).

Облици без *х*: у *йај ма* (О. 3, 359), *наметљиви йросилаца* (О. 2, 189), *наранию* (О. 1, 515), у *йрбу* (О. 3, 189), *уздане* (О. 3, 361), *йиовом* (О. 2, 39) (сви примери су из пишчевог језика).

У два примера *х* је замењено са *в*: *руво* (О. 2, 14) и (иначе распрострањено) *буздован* (О. 1, 521).

Код глагола *ухвайиши* налазимо облике са *хв*, *в*, и *ф*: *ухвайе* (О. 3, 183), *ухвайили* (О. 3, 179), *увайиши* (О. 1, 515), „*файају*“

⁹ Б. Милетић, о. с. 18. и П. Ивић, о. с. 147.

¹⁰ М. Сучевић, о. с. 12.

¹¹ Б. Николић, о. с. 276.

госте (О. 1, 513) (последњи пример из говора личности). Исп. једном и *ухфайићи* (О. 3, 178),

Група *хв* прелази у *ф* у речима са кореном *хвал-*: Официри одлазе тамо, па *фале* домаћицу (О. 3, 185). Најпре га *џофали* да је добар војник (О. 2, 483), Ађутант једнако га *фали* обрштару (О. 2, 355). Исп. једном и *хфала* Богу (О. 3, 179) (пример из говора личности).

Глас *ф* (старије одн. етимолошко *хв*) у речима *кафа* и *ка-фана* скоро увек је замењен са *в*: *кава* х 2 (О. 2, 32), *каву* х 2 (О. 2, 32), *кавана* (О. 2, 32), *каване* (О. 2, 32) итд. али и *кафана*, *кафану* (О. 3, 178).

У Банату *х* се по Милетићу¹² и по Ивићу¹³ губи. У Срему је иста ситуација¹⁴. Стању у погледу *х* у роману „Васа Решпект“ највише одговара констатација М. Сучевића за језик Доситеја Обрадовића: „Не може се поставити никакво правило ни у писању конс. *х*. Тај се глас често налази, али нестално и неконзеквентно¹⁵“.

Врло је честа редукција последњег вокала код свеза: *ал* (О. 2, 6, 13, 14, 17), *ил* (О. 2, 16, 24), *нег* (О. 3, 17), *нић* (О. 1, 516; 2, 19), *нишић* (О. 1, 511, 522, 523).

Налазимо облик *свећује се* (О. 2, 198) [Вук, Рј. има и *савје-ћовати* и *свјетћовати*].

Разне редукције вокала констатоване су у Срему¹⁶.

У погледу сажимања јавља се у говору личности облик радног придева *дошо* (О. 2, 4) где *ао* > *о*. Овај пример је усамљен и употребљен је у обрту *добро дошо*. Доситејев језик не познаје сажимање ове групе¹⁷. Али испитивач Доситејева језика истиче да се ова црта налази у народном говору. Контракција је констатована у Срему¹⁸.

Сугласничка група *мн-* јавља се најчешће у облику *мл-*, али се јавља и *мн-*; чак у истој реченици смењују се обао блика:

¹² Б. Милетић, о. с. 20.

¹³ П. Ивић, о. с. 149.

¹⁴ Б. Николић, о. с. 281.

¹⁵ М. Сучевић, о. с. 16.

¹⁶ Б. Николић, о. с. 277.

¹⁷ М. Сучевић, о. с. 13.

¹⁸ Б. Николић, о. с. 278.

млого и *много* (О. 1, 519), *млого* (О. 2, 1, 25, 26; 3, 24, 362) према *много* (О. 2, 28; 3, 21, 368).

У језику Доситеја Обрадовића¹⁹ скоро увек је група *мн-* замењена групом *мл-*. Има знатно мањи број примера са *мн-*.

Налазимо старију групу *-жљ-* у односу на *-зљ-*: *ражљуићи* (О. 1, 517, 522, 523), *ражљуишо (се)* (О. 1, 516).

Имамо групу *-ић-* и *-ињ-* у: *среића* (О. 2, 185), *йролейића* (О. 2, 39), [па онда и: *среићан* (О. 1, 515)], *несреићан* (О. 1, 515).

Експлозивни глас *й* на почетку речи у групи *ић* губи се: *ићице* (О. 2, 8).

Где гласи и *де* и *где*: *де* се види (О. 2, 355), *де* је Матилда седила (О. 2, 361), *де* само срце . . . решава (О. 2, 355) итд.; али и не знаду *где* је (О. 2, 361). Исто и у заменици *декоји* (О. 2, 355) и *гдекоји* (О. 3, 186), *гдекојих* (О. 3, 362).

Овде се може навести и губљење *ић* одн. *д* пред неким сугласницима и сугласничким групама, што донекле спада у правописни манир, али на неким местима сведочи и о изговору: *богасићво* (О. 2, 26; 3, 363), *госиосићво* (О. 2, 36, 38), *госиоске* (О. 2, 2), али *уиуићсићво* (О. 3, 358); *йреседава* (О. 2, 34; 3, 186), *йосмешлићво* (О. 2, 36), у *йреходнићи* (О. 3, 360), *оде х 2* [= овде] (О. 2, 3), *наишоваићи* (О. 2, 30).

II. Морфологија

У промени именица пример *новцом* (О. 2, 186), иако је усамљен, показује да је познато војвођанско²⁰ ширење наставака тврдих основа на меке у Игњатовићевом језику дошло до изражаја у инстр. једн. Али има и правилних облика: *ланицем* (О. 2, 482), *ударцем* (О. 2, 196).

Питање је шта се може рећи за именичке облике инстр. и лок. мн. без *-и-*: *о коња* (О. 2, 186), *зубма* (О. 2, 484), *људма* (О. 2, 28), *речма* (О. 2, 7). За ове облике Т. Маретић²¹ каже да „*ispada katkad -i-*“. М. Сучевић²², говорећи о језику Доситеја Обрадовића, овакве облике наводи и у фонетици за примере редукције и у морфологији као примере за наставак *-ма* у дат.

¹⁹ М. Сучевић, о. с. 15.

²⁰ П. Ивић, о. с. 150. и 151. и Б. Николић, о. с. 238.

²¹ Т. Маретић, *Gramatika i stilistika*, Zagreb 1931, 126.

²² М. Сучевић, о. с. 10. и 29.

инстр. и лок. мн. Белић²³ такође констатује: „У дијалектима нашим такође има наст. ма много више него у књижевном језику“.

Поред претежног броја правилних књижевних облика дат., инстр. и лок. мн., код именица налазимо и неколико примера инстр. и лок. мн. са старијим наставком *-и*. Према многобројним примерима као: други шкрипи зубима (О. 3, 361), на јавним местима (О. 2, 30) имамо: *и*ред враиш (О. 1, 509), за леђи (О. 1, 509), на враиш (О. 2, 11), на леђи (О. 2, 14), на јавни месџи (О. 1, 511), и код једног топонима у Карловци (О. 1, 510).

Треба нагласити да од наведених примера један је множински топоним, а две именице су *pluralia tantum*. Ови архаични облици налазе се у Банату²⁴, Бачкој²⁵ и Срему²⁶. Такође у језику Доситеја Обрадовића заступљен је овај наставак код сва три рода²⁷. И у првим песмама Ј. Ј. Змаја има архаичних именичких облика²⁸.

Од именице *кѡраклѡј* ген. мн. гласи *коракљаја* и *коракљаји* (О. 3, 183). Б. Милетић²⁹ наводи и у ген. мн. код именица које означавају меру и количину. Код именица женског рода на *-а* налазимо и ген. мн. на *-а*: *бораба* (О. 3, 362).

Именица женског рода на сугласник *маиш* (О. 2, 27, 28, 29, 30), у ген. једн. има облик *маишере* (О. 3, 18), дат. једн. *маишери* (О. 2, 27), ак. једн. *маишер* (О. 2, 28). Сасвим као у данашњем књижевном језику.

Именица *ишесѡамениш* у једном је случају мушког у другом женског рода: тај *ишесѡаменаиш* (О. 3, 370), у његовој тој *ишесѡамениш* (О. 3, 182).

У употреби су именице постале од придева за значење „жена уопште“ и „мушкарац“: *женска* (О. 2, 34), *женској* (О. 3, 360), *женску* (О. 3, 360), *женске* (ном. мн.) (О. 3, 186), *ио женским* (О. 3, 18); *с мушкима* (О. 3, 17).

²³ А. Белић: Историја српскохрватског језика, Речи са деklinацијом, 1962, 70.

²⁴ Б. Милетић и П. Ивић, о. с. 23. и 149.

²⁵ И. Поповић, Гласник Српске академије наука, књ. I, св. 3, 484.

²⁶ Б. Николић, о. с. 282—283.

²⁷ М. Сучевић, о. с. 22, 25. и 26.

²⁸ М. Павловић, Језик у првим песмама Змаја Ј. Ј., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. III, 174.

²⁹ Б. Милетић, о. с. 20.

Показне и упитне придевске заменице имају тројаке облике
 а) *шакова* (О. 2, 486; 3, 177), *шакову* (О. 2, 11, 39), *шакове* x 2 (О. 2, 11), *шаково* (О. 2, 11, 14, 199; 3, 177 x 2), *какова* (О. 2, 1), *какову* (О. 2, 30); б) *шаки* (О. 2, 5), *шаку* (О. 2, 2), *каког* (О. 2, 197);
 с) *шаког* (О. 2, 198), *какво* x 2 (О. 2, 15).

Заменица *сав* у средњем роду гласи у ном.-ак. једн. само *сво*: *сво* имање (О. 2, 12, 196, 483; 3, 182), *сво* наслеђе (О. 2, 196), *сво* неваљалство (О. 1, 519), *сво* њено стање, *сво* племенито осећање (О. 3, 177); и у парадигми у једном примеру имамо *о*: фабрику *свог* оружја (О. 3, 24) (у говору личности). У ген. мн. ове заменице јавља се дуалски облик: *од свију* страна (О. 3, 24) (у говору личности), *код свију* (О. 2, 11).

У једном случају јавља се код придева архаични облик лок. мн.: на *јавни* мести (О. 1, 511); исти придев има и књижевни облик: на *јавним* местима (О. 2, 30).

Налазимо партиципе у придевској служби, вероватно под руским утицајем: Па је после тако натакнуту и *мучећу* се нађу (О. 3, 189), Патер директор седи на дивану, поглед му *шмечкивајући* (О. 2, 36), Решпект сузе лије и тронуло је *свеоколосиојеће* (О. 3, 191).

У неким примерима употребљен је неодређени придевски вид, а очекивали бисмо одређени: Да је свој *йриродан* дар употребила (О. 2, 12); Тај његов *душеван* „подвиг“ решпектовали су (О. 3, 362).

Глаголи *знайи*, *имайи* и *дайи* имају презент: *знаде* (О. 3, 30), *знаду* (О. 2, 26, 31, 38, 199, 354; 3, 189), *имаде* (О. 2, 185, 197), *имаду* (О. 3, 366), *даду* (О. 3, 359); али и *има* (два пута) (О. 2, 197). За ова три глагола и Сучевић³⁰ наводи облике по овој врсти у Доситејевом језику.

У трећем лицу множине у језику Јакова Игњатовића може се наћи извештан, мањи број примера са наставком *-ду*: *успједу* (О. 3, 359); питање је да ли се овде могу уврстити и примери: *йознаду* (О. 2, 35); *не смеду* (О. 3, 363); *ујознаду* (О. 1, 513). Треба обратити пажњу на констатацију И. Поповића за говоре Бачке: „наставак *-ду* је у овом говору око четири пута ређи него правилни облик“³¹. За облике 3. лица множине презента на *-ду* у језику Доситеја Обрадовића М. Сучевић каже: „У Доситеја има таквих примера подоста, али ни приближно онолико, колико их има у

³⁰ М. Сучевић, о. с. 38.

³¹ И. Поповић, о. с. св. 3, 485.

данашњем живом народном говору у нашим крајевима³². У Батату³³ и Срему³⁴ овај је наставак проширен на све глаголе, а код неких је и уопштен.

Од глагола *отићи* 3. лице множине презента гласи: *отииду* (О. 2, 29). [Вук, Рј.: *отићи* . . . *отидѐм* (*одѐм*)].

Од глагола *йрдрѐти*, *йрдрѐм*, *йрдрѐ*, *йрдрѐла* (Вук, Рј.) у говору личности радни придев гласи: *йродрео* (О. 3, 24).

У Вуковом речнику је *цвѣтии*, -ѣм, *vide* цвѣтати; у Игњатовићевом језику радни придев гласи по седмој врсти: *цвѣииле* (О. 2, 201), а инфинитив по првој: *цваси* (О. 1, 510).

У Вуковом речнику је *шѣлѣи*, -лѣм, у језику Игњатовићевом *шилѣи* (О. 3, 21), *шилѣо* (О. 2, 15), *шилѣ* (О. 2, 28; 3, 20), али и *шалѣ* (О. 2, 26).

Према Вуковом *йромѣнии*, *йрѣмѣм* код Игњатовића у перфекту: *йроменула* (О. 2, 188; 3, 17). У Бачкој овај глагол гласи исто тако *йромѣнуи*³⁵.

Од *мѣйнуи*, *мѣйнѣм* (Вук, Рј.) радни придев једном гласи: *мѣйнули* (О. 2, 12), други пут: *мѣиуо* (О. 2, 357), а од сложеног глагола: *йромѣила* (О. 3, 188). У језику Доситеја³⁶ редовно се код овог глагола губи *н*, изузев једног примера. У РЈА s.v. *mètnuti*, *mètēt* стоји: „mjesto metnuti govore Srbi po Srijemu i po južnoj Ugarskoj metuti“.

Глагол *шѣлѣи* има презент по V Белићевој врсти: *шѣлѣм* (О. 2, 15), *шѣлѣ* (О. 2, 26), *шѣлѣу* (О. 2, 8, 10); али и: *шѣла се* (О. 2, 12). Исто и у језику првих песама Ј. Ј. Змаја³⁷.

Код Игњатовића налазимо само облике: *бѣгају* (О. 2, 198), *бѣгала*, *бѣгајѣ* (О. 2, 192); код Вука и *бѣжѣи*, -ѣм и *бѣгаи*, -ѣм, али се други облик упућује на први.

Игњатовић употребљава само глагол *изићи* [Вук, Рј.: *изѣи*, *изѣѣм* упућује на *изићи*, *изѣѣм* *изѣдѣм*]: *изиѣ* (О. 2, 27, 40, 487 x 2), *изиђу* (О. 2, 190, 191).

Јављају се напоредо облици глагола *добиваи* и *добѣјаи*: *добивао* (О. 2, 30), *добивали* (О. 2, 29); *добѣјају* (О. 2, 30).

³² М. Сучевић, о. с. 38.

³³ П. Ивић, о. с. 152.

³⁴ Б. Николић, о. с. 284.

³⁵ И. Поповић, о. с. св. 3, 484.

³⁶ М. Сучевић, о. с. 15.

³⁷ М. Павловић, о. с. 169.

У Вуковом речнику према имперфективном глаголу: *јурѝшайѝи*, -шѝм, перфективни глагол је: *јурѝишиѝи*, *јурѝишѝм*. У језику Јакова Игњатовића налазимо само облике од глагола *јурѝишиѝи*, који према контексту може бити и свршеног и несвршеног вида: Био је врло куражан, па кад му ко то рече, а он *јурѝиши* на шегрте и ђаке ма их колико било (О. 1, 519); Решпект не ће направо с лица да *јурѝиши*, да га скоком не изигра, и коња му не заплаши (О. 2, 481); Решпект двапут *јурѝиши* са својим ескадроном на руске хусаре (О. 3, 359); Већ му је ескадрон сав проређен, његов командант да му нов ескадрон, ком је командант тешко рањен, па опет са овим *јурѝиши* (О. 3, 359); Три пут *јурѝиши*, одбија, и одбијен буде (О. 3, 359); Сад ће Решпектов ескадрон *јурѝишиѝи* на драгоне (О. 3, 181); И доиста дошли су, ал кад им покаже пиштољ и нож, и да ће сам на све *јурѝишиѝи*, не усуди се нико (О. 2, 193); и сложени свршени глагол: *јуројурѝишио* (О. 1, 511).

Треће лице једине презенте од глагола *волеѝи* гласи: *воле* (О. 2, 17, 201, 355, 358, 484; 3, 178, 363). Овакве облике за Банат наводе и Б. Милетић³⁸ и П. Ивић³⁹.

Према Вуковом глаголу *гледаѝи*, -дѝм (*глеѝѝм*) у језику Игњатовићевом презент гласи по VII врсти: *гледѝи* (О. 2, 12, 13, 26, 27, 197; 3, 17), *ѝогледѝм* (О. 3, 17), *ѝогледѝи* (О. 2, 13, 14, 357), *ѝогледѝе* (О. 3, 17); али и: *гледам* (О. 1, 524). Презент *гледѝм* налазимо и у језику првих песама Ј. Ј. Змаја⁴⁰.

Као код Вука *сѝајаѝи*, *сѝајѝѝм*, имамо у радном придеву: *сѝајало* (О. 2, 34; 3, 363) у значењу „пристајати, приличити“: Њему је то добро *сѝајало* (О. 3, 363); али и: *сѝојало* (О. 2, 34).

Глагол *набораѝи се* има и варијанту *наборѝи се* (по VIII врсти): дођу године и *наборѝи се* лице (О. 2, 27). Код Вука овога нема.

Игњатовић употребљава глагол *искаѝи се*: и *ишѝѝе се* код магистрата за „почасног“ виценотара (О. 2, 6) [=моли за допуштење]. (Вук, Рј. *искаѝи се*, *ишѝѝѝм се* . . . v. r. impf. um Erlaubniß bitten, sich erbitten, peto).

Презент глагола *биѝи* у једном случају гласи *будне* (О. 2, 487). За ове облике П. Ивић каже: „У народним говорима облик *будем* (и *бидем*) често добива проширење -и- (јавља се дакле,

³⁸ Б. Милетић, о. с. 29.

³⁹ П. Ивић, о. с. 152.

⁴⁰ М. Павловић, о. с. 174.

буднем, биднем) које се иначе шири код свих глагола I врсте који су у непрефиксираним облику перфективни⁴¹.

У трпном придеву чешће се јавља наставак *-и* код глагола где тај наставак алтернира са *-н*, него што је обично у савременом језику: *држаш* (О. 2, 33), *иријознаи* (О. 2, 26), *задаиу* (О. 2, 196), [уз „реч“ у придевском значењу] *казашо* (О. 2, 30), *незаши* (О. 2, 29), *гарнираи* (О. 3, 187).

Од глагола VII врсте *мазиши* глаголска именица гласи: *мазење* (О. 1, 518). Интересантна је глаголска именица: у *однијекању* (О. 2, 189) од глагола *однијекаши*, направљеног са ијекавским рефлексом *ѣ*. За овај глагол нема потврда ни у Вуковом Рјечнику ни у РЈА. У грађи Института за српскохрватски језик САНУ налази се још један пример овога глагола, али код истог писца, Ј. Игњатовића, само у другом његовом делу: најпре су *однијекали* (Чудан свет, 1869; стр. 101).

Глагола пореклом из страних језика има и на *-ираши* и на *-оваш*: *интересира* (О. 2, 3), *ишудираши* (О. 2, 28), *он лорџеиша* (О. 3, 363), *исџарира* (О. 3, 363), *идеализираши* (О. 2, 34); према: *фрајле комџименијују* (О. 2, 186), *Петар џланује* (О. 2, 186), *џрошесјује* (О. 2, 35), *решџекшовале* (О. 2, 8).

Трајни глаголи граде се и основинским наставком *-ива-* и *-ава-*: *џрејресиваши* (О. 2, 29), *извршиваши* (О. 2, 14), *ошресивао* (О. 2, 30), *добивао* (О. 2, 30), *џонуђавали* (О. 2, 8).

Према немачком *ohne daß*, Игњатовић употребљава *без да*: И тај дан почастео је офицере *без да* ови знаду рашта (О. 3, 189).

III. Синтакса

Жива је употреба предлога *к* с дативом циља уз глаголе кретања: Дође *к мени* (О. 2, 35), Он ће *к њима* у походе (О. 2, 30), Приклони мужа да Стеву *к себи* узме (О. 2, 191), Музика престаде, а Решпект приђе *к њим џрима козацима* (О. 2, 196).

За Банат Б. Милетић⁴² каже да је предлог *к* непознат; уместо финалног датива употребљава се *код* са генитивом.

Предлози *џрема*, *џрам*, *сирам* и *насирам* слажу се с генитивом у језику Јакова Игњатовића [Бук, Рј.: према (mit loc.) (cf. прам

⁴¹ П. Ивић, О виду глаголског облика *будем*, Наш језик књ. VI, н. с., 241.

⁴² Б. Милетић, о. с. 33.

прама) 1 (gegenüber, ex adverso, eregione) cf. наспрам, проћу, спроћу, спрам, спрама, спрема); наспрам (у Војв.) vide према (1): А кад будеш наспрам двора мога —.]: Сиромас Петар, већ је од детињства богаљ, *ћрема* друге деце као жалосна „прида“ држат (О. 2, 33), И ма где *ћрам* Црне Горе искрцао се (О. 3, 24) (у говору личности), Емилијино понашање истина није било лепо *сйрам* тих момака (О. 2, 29). Код Анице клице љубави проникле су још у детињству *на сйрам* Васе (О. 2, 12).

За предлог *ћрема* Маретић⁴³ у Граматици каже: „Некоји се predlozi слажу s po dva padeža; . . . s genitivom i lokativom prema“.

У књижевном језику предлог *ћрема* слаже се само с дативом и локативом⁴⁴. Али у Доситејевом језику налазимо да се *сйрама* (*сйрам*) слаже и са дативом и са генитивом: *сйрам* Семарџону, *сйрама* мене седне⁴⁵.

У инструменталу оруђа јавља се предлог *с(а)*: *са њим* је мисли се, она извињена (О. 2, 23), Бадава је Петар одговара да то не чини, да је то за Емилију рано, и да јој *с њиме* сујету улива (О. 2, 25).

За овакве примере има потврде на целој територији Војводине, у Банату⁴⁶, Срему⁴⁷ и Бачкој⁴⁸.

Забележена су два необичнија примера посесивног генитива место присвојног придева: Морала је Емилија *грофице* кућу оставити (О. 3, 31), са *Сйнцијона* речма (О. 2, 7).

Предлог *са* са генитивом у значењу узрока забележен је у примеру: *са своје кривице* пропалице увек тако раде (О. 3, 29). Али и нормативна граматика познаје ову категорију⁴⁹.

Веза у + акузатив за означавање границе у времену нађена је у примеру: Он је остао својој пријатељици веран и живели су чак у *дубоку сйароси* (О. 2, 8).

Имамо један необичан случај предлога *од* са генитивом (у посесивном значењу): Прави питу са сиром *од које* је она велика љубитељка (О. 3, 30).

⁴³ Маретић, Gramatika, Zagreb 1899, 488.

⁴⁴ М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, 1954, 379, 394.

⁴⁵ М. Сучевић, о. с. 54.

⁴⁶ Б. Милетић, о. с. 33.

⁴⁷ Б. Николић, о. с. 285.

⁴⁸ И. Поповић, о. с. св. 3, 485.

⁴⁹ М. Стевановић, о. с. 370.

Уз глагол кретања *сесити* допуна је у локативу, а не у акузативу: Оду у башту и седну на једном месити (О. 3, 17).

Игњатовић употребљава енклитички облик *си* у дативу личне заменице за свако лице *себе* (*се*): И још му дао поклон сребрн сахат, десет форината вредан, са сребрним ланцем заједно, а он ће *си* други купити (О. 2, 482); Приповедају ритмајстору о Решпекту и добро и зло, како који; он *си* зло бољма забележи (О. 2, 484); Али ипак неодвисан човек, јер каву *си* отпевао или боље рећи допевао (О. 2, 33); Била је што но кажу „персона“ а у толиком светском обртају стекла *си* и довољно рутине (О. 3, 190).

Треба истаћи неке примере глаголске рекције. а) Постати нечим, а не нешто — Већ је пре битке *јосишао кайешаном* (О. 3, 184); и бити нечим, али и бити нешто — Јер не може *бити* друго нег Србин, а не да му се *бити* Србином (О. 3, 22). б) следити и следовати некоме, а не некога — Аница му *следи* (О. 3, 180); Јави Стеви, да мора *њему следовати* (О. 2, 37). с) веровати нешто, а не нечему — Патер поштену реч Решпекту *верује* (О. 3, 190). д) сумњати о нечем, а не у нешто, одн. на нешто — *Ил је сумњала о мени* (О. 3, 18). е) бити одушевљен за нечим, а не нечим — Нисам тако *одушевљен био за њима* (О. 3, 17). ф) „нудити кога чим“ у положају где би требало да стоји „нудити коме нешто“ — *Нудим га службом* (О. 2, 7). г) отимати се за нечим, а не за нешто — Може се рећи *да су се баш за њом отимали* (О. 2, 26).

У језику Јакова Игњатовића налазимо облике краћег перфекта. У већини примера краћи перфекат није најприкладније употребљен; осећа се да би боље одговарао пуни перфекат у тим синтаксичким ситуацијама: У греху *огрезнула*, а не зајажена (О. 3, 177); Но Решпект радо се картао, то му много *шкодило* (О. 2, 359); Има Чику који за њу не брине, и то јој *шкодило* (О. 2, 38); Таква девојка као Емилија, а покрај ње такав демон као мати, *шкодило јој* (О. 2, 187); Деца се звала: Петар, Катарина, Емилија (О. 2, 24); А тај Васа Решпект, кога се многи *бојали*, није никог дирао, док ко у њега не дирне (О. 2, 194); Укоп је леп био, чика га *дао* о свом трошку сахранити (О. 2, 33); На штацији В. *било је* много рањеника и ту их *видали, лечили* (О. 3, 191); Стева је посетио и своје мале кавецике све редом, и испричао им шта се с њихме десило: — Доста му се *насмејали* (О. 2, 188).

У Игњатовићевом језику дешава се да глаголи који траже допуну стоје на крају реченице иза своје допуне у инфинитиву: И купи му ако баш и не нове, а оно опет такве хаљине, да их и уредан човек *носићи може* (О. 2, 30); Тај доручак . . . толико стаје, да би се тим новцом једна породица од десет душа *засићити могла* (О. 2, 186); Што је још досад због рана *походити није могао* (О. 3, 185); Тући и *затворити га не могу*, а човек је иначе од реда, а никако злочино дело *учинио није* (О. 2, 31); Каже им да му све *исплатити морају* (О. 2, 193); Постао је истина надрикњига, ал такав да му се *чудити мораш* (О. 3, 21).

Сасвим се противи савременом језичком осећању положај помоћног глагола и повратне заменице у перфекту иза радног придева: Катарина *била је* вредна, окретна (О. 2, 24); Свежина *оштила је* (О. 3, 30); Робијаш *морали су* грубе послове извршивати (О. 2, 14); Респект *ујознао се* са чепским солдатима (О. 3, 363).

Често се јавља конструкција са глаголом *дати* створена по угледу на немачки језик *дати нешто урадити*: Да себи *донети* посланице (О. 2, 187) што одговара потпуно немачком преводу *Er ließ sich die Süßigkeit bringen*; Респект *нађе* ми место, па *ми да донети* вечеру (О. 2, 196) (= *Er liess mir das Abendessen bringen*); Нећу *се дати* одмах *познати* (О. 3, 17) (= *Ich werde mich nicht gleich kennen lassen*); Господару је то несносно, *иа га да избаци* (О. 2, 188); Укоп је леп био, *чика га дао* о свом трошку *сахранити* (О. 2, 33); *Даду* из топа *уца*ти у знак да је роб побегao (О. 3, 28) итд.

У два примера код Игњатовића нашли смо употребљен аорист од трајних глагола: Дакле кад су га онда у *хелију* одвукли, једнако је протестовао, но *прејити* му силом, па је морао миран бити (О. 2, 188); Ту се *грдити*, и Катарина му да коју форинту да се уклони (О. 2, 188).

Приповедачки имперфекат имамо у примерима: Једно пре подне у магистрату *држаху* седницу (О. 2, 193); Ал се Васа онда још са Матилдом поносито *шеташе* (О. 2, 13); У том његовом заједању тако је дотерао те га се сви *бојашу* особито кад је са Дениколом у компанији (О. 2, 2). И то сведочи о апсолутном Игњатовићеву осећању значења овог облика.

Прилог времена садашњег у једном примеру има узрочно значење без слагања с подметом главног глагола: Паскевићу остаде крваво бојно поље, *не могући* за њима у планину (О. 3, 360).

Свеза *као што* у узрочним реченицама има значење *пошто*: Ова „машамода“ узме га на „кост“, поче га потпомагати, и *као што* је имала додира са већим кућама, буде извор његове среће (О. 2, 7); Отац, Стева, *као што* је већ био сасвим пропао, казато је како је својима био на терету, и како се њега сваки отресивао (О. 2, 30).

У једној реченици налазимо само *будући* место *будући* да у узрочној реченици: *Будући* су обадве криве биле, досуђено би, да се у записник стави укор изречен обадвема (О. 2, 1).

Свеза *ма* у значењу „или, било да“ налази се у примеру: *Ма* је крив *ма* није, мени је било жао (О. 2, 14).

IV. Стил

Говорити о Игњатовићевом стилу ни у ком случају не значи говорити у оном смислу у коме се данас говори о стилу савремених писаца. Игњатовић није добар стилист. То су сви његови књижевни критичари истицали. Он није дотеривао своја дела и језик у њима.

При посматрању Игњатовићевог стила запажамо у његовом приповедању нагло прелажење с предмета на предмет, или, боље рећи, брзо улажење у опис нових догађаја и предмета без објашњавања извесних чињеница. У неколико простих реченица он саопшти нужне чињенице и наставља излагање, сада већ опширније, које према потреби и нахођењу сужава или проширује. Он неке ствари просто претрчава, и често понешто уопшти. Његов језик и стил имају много особина небрижљивог разговорног језика. Писац који води рачуна о свом изражавању, вероватно не би тако писао, не би се подавао тој стихијности, која се код Игњатовића осећа на сваком кораку. То је општи и најјачи утисак о стилу Јакова Игњатовића. Посебно ћемо изнети извесне стилске и индивидуалне особине у језику романа „Васа Решпект“.

Игњатовићево приповедање често се одликује кратким напоредним реченицама израженим само предикатима. Пошто је субјекат исти за више реченица, Игњатовић га обично не понавља: *Деца се пробуде, јачу, моле* (О. 2, 23); *Млађи дворишу, шале се*

(О. 2, 186); *Решпектї ђиїи, сїоїадне га и сруши* (О. 2, 488); *Сви су у црнини, њлачу, јецају* (О. 2, 33); *Сви се рукују, клањају* (О. 2, 186). У другим случајевима, ако је негде у претходној реченици био споменут субјекат, он се после у низу реченица не понавља, не истиче, а реченице су изражене предикатима са по неким додатком: *Ујутру у осам сахати ту је гроф сам са фијакером. Уђе у собу, њоклони се, јави да је гоїшов* (О. 2, 191); *Ритмајстору падне у очи Решпектова краватїла, њоїравља је, дрма, каже* (О. 2, 484); *Ритмајстор најпре њреїи, иде горе доле, мисли се да л да затвори Решпекта, и опет њроба, њокушава, ѡениїа каплара* (О. 2, 486).

У изражавању Игњатовићевом налазимо елиптичне реченице. Оне су набацане, њима се истиче један тренутак, један јак емотивни доживљај. Те реченице немају предиката и делују као узвик. Најчешће су то номинативни искази⁵⁰: *Плач и ридање* (О. 2, 189); *Нужда највећа* (О. 2, 189); *Вриска и јавк*, једва их комшије одбране (О. 2, 190).

Карактеристичан је и тип реченица које се састоје само од предиката: *Уђу* (О. 2, 36); *Седну* (О. 2, 36); *Пусїи нас* (О. 2, 495); *Зачудим се* (О. 2, 187); *Узме кварїињ* (О. 2, 22).

Рекли смо да се Игњатовићево приповедање одликује напоредним реченицама. Такве његове реченице често, штавише, нису везане никаквим везницима. И у овим реченицама је понекад изостављен субјекат. Каткад су му напоредне реченице прекинуте понеком зависном реченицом, али то не прекида ток и утисак напоредног изношења чињеница и догађаја: *Подиже ларму, дођу од њолицје, њозаїварају чељад* (О. 2, 11); *Петїар добије врућицу, доктїори не могу да му њомогну, умре* (О. 2, 33); *Ухватїи је за руку, начини оїћачаско лице, заїиїи за маїтер, њоглади је њо лицу* (О. 2, 187); *Мало су се задоциїле, дођу кући, заїворена катїја, сїтану луйаїи, газда оїтвори, њочне их грдиїи* (О. 2, 189—190).

Као карактеристику Игњатовићевог стила треба истаћи кратке просте и ретко проширене реченице. Некад су читави одељци састављени из оваквих реченица. У другим случајевима оне пресецају причање састављено из сложенијих реченица. Такве реченице одају утисак неке задиханости у причању: *Гроф одмах*

⁵⁰ М. Стевановић, Реченице без развијених главних делова, Наш језик књ. IX, н. с., стр. 16.

одустане (О. 2, 197); *Решјекић оде њоражен* (О. 2, 197); *Решјекић и њо њроигра* (О. 2, 195); *Седница се зайочне* (О. 2, 193); *Маји је утешена* (О. 2, 190); *То је био Васа Решјекић. Сви се гости убезекнуше* (О. 2, 4); *Сад је Васа Решјекић у Будиму* (О. 2, 10); *Сад настави Емилијино злајно доба* (О. 2, 26); *Маји не њојуиша. Чика укине сваку њријомоћ. Мајери ни бриге* (О. 2, 27).

Посматрајући сложене реченице запажамо чешћу употребу извесних везника, појединих типова сложених реченица. То данас делује архаично, да не кажемо да одаје оскудност изражавања. Игњатовић везује низ реченица напоредним везником *иа*. У неким случајевима овај везник он комбинује са неким прилогом, најчешће с прилогом *онда*: Чуо је каква чуда праве с Васом, *иа* се махнуо тиранског поступања, *иа* је саветом Васу настављао (О. 2, 18); „Урлауб“ само три дана траје, *иа* мора натраг, *иа* онда ће опет с региментом у Пешту марширати у логор (О. 2, 5); Добио је десет форината „хандгелт“, *иа онда* га бацише у транспортхаус, одатле опет у регименски „депо“, *иа онда* учи се јахати, екзецирати (О. 2, 5).

Наилазимо у Игњатовићеву излагању целе низове простих проширених или напоредних реченица које почињу везником *иако*. Кад би се идентификовао тај везник могао би да има значење реченице *иако је њо било*. Он, свакако, везује реченицу у којој је употребљен, ако не непосредно са претходном реченицом, оно са претходним контекстом. Честа употреба везника *иако* може се сматрати природном одликом неразвијеног Игњатовићевог стила: *Тако* почупале се две женске, и једна оној другој витицу из главе ишчупала (О. 2, 1); *Тако* чика Игња постаде све већма заједљив (О. 2, 2); *Тако* пролазе дани и месеци чика Игњи (О. 2, 3); *Тако* је Васа више пута у Будим долазио (О. 2, 9); *Тако* је Васа све изгубио (О. 2, 15); *Тако* једног децембарског дана шећем се онуд (О. 2, 15); *Тако* је то трајало петнаест година (О. 2, 21).

Ређање већег броја субјеката са атрибутом или без њега често се среће у стилу Игњатовићевом: *Игранке, балови, свейковине, шале*, то је био њихов посао, а код куће се све наопако промеће (О. 2, 9).

Уочавају се у набрајању, без понављања субјекта, субјекатске одредбе у облику који не одговара: Кућа му је у сред града, *на каш, мраморни басамаци, мраморни бунар у свакој кујни, красно обийа-*

лишише, лей салон, у једној соби слике од њрих јевројских сликара, у другој соби њројско цвеће, ња у њрећој ојей саме њице, канарине, њајагаји (О. 2, 8); Висока, красног сѡаса њлавојка, бело лице, азурске њлаве очи, злајина коса, умиљајше рмене усне, све је само препоручивало (О. 2, 12).

Кратко саопштавање извесних чињеница, као извесне споне између претходно реченог и онога што ће се даље излагати такође је карактеристично за стил Јаше Игњатовића: *После смрти чика Игњине Аница мора у службу. Чује, да је Васа у Будиму. Иде и она у Будим — у службу. Лако јој било наћи* (О. 2, 12); *Васа не ће да учи, комораји се једе. Један ојѡужи, денунцира Васу шамничару. Тај је обично ојѡуживао* (О. 2, 16).

Нарочито у описима војске, војничког живота и догађаја у у вези с њим, а и иначе, германизми и други варваризми су одвећ чести у језику Ј. Игњатовића. У туђој војсци природно најје било наших речи и израза и писац се издашно служи страним који су ипак били прилично разумљиви за нашу грађанску средину друге половине XIX века у којој се служила та војска. Ове стране речи и изрази су махом апострофирани, али није јасно да ли је то учинио писац или издавач („Отаѡбина“ Владана Ђорђевића). Ови варваризми су највише из немачког језика јер је пишчева Сент Андреја, као и цела Мађарска, била у Монархији и са званичним немачким језиком касарне. Аутор осим германизама употребљава и романизме, који су у језик његових јунака доспели највероватније опет преко немачког, или их је Игњатовић сам уносио, пошто се зна да је извесно време боравио у Француској. Навешћемо неколико примера са већим бројем варваризама, да бисмо тиме илустровали Игњатовићев стил и показали карактеристике његове лексике у томе правцу: Каже, како је стао, добио је десет форината „хандгелѡ“, па онда га баѡише у „ѡфрансѡриѡсхаус“, одатле опет у регименски „деѡ“, па онда учи се јахати, езерѡцирати (О. 2, 5); Не ће више никад постати у региментѡи вахѡмајсѡор (О. 2, 489); Живог изгледа „феш“, млад каплар, допадне се стрицу; задржи га као госта, каже му, да кад год дође на урлауб, да остане код њега у кварѡиру (О. 2, 9).

Не може се сасвим поуздано на основу језика једног дела неког писца створити дефинитиван закључак о односу његова језика у одређеном историјском пресеку према савременом књи-

жевном језику и дијалекатском стању. Али се, нема сумње, извесне тенденције могу уочити.

У језику Игњатовићева романа „Васа Респект“ нађен је извештан број црта које су познате под називом „војводинизми“: морфолошко *-и-* у инфинитивним облицима код глагола са глаголском основом на *-ћи-*, префикс *йре-* место изворног *йри-*, вокалске редукције, губљења сугласника у сугласничким групама, архаични падежни облици, припадност глагола већем броју основа и сл. Те војводинизме налазимо и код других војвођанских писаца. А овај донекле дијалекатски обојен језик војвођанских писаца одиграо је извесну улогу у формирању савременог књижевног језика. У томе погледу није био без извесне улоге ни језик значајног прозног дела Јакова Игњатовића, нити је без ње могао бити тако велики број романа у првим деценијама живота нашег савременог књижевног језика. Али се и из ових наших бележака може запазити недотераност језика у књижевном делу Јакова Игњатовића у коме пре свега пада у очи велики број страних речи и обрта, које се свакако косе са нормама вуковског књижевног језика. Реченица Игњатовићева је неуједначена, некоректне конгруенције, са многим инверзијама, формирана често по калупу страних језика, нарочито немачког и мађарског. Игњатовићев језик, осим осталог, прожет је и калупима администрације и државне управе.

Олга Банковић-Тодоровић

АКЦЕНАТ ИЗВЕДЕНИХ ИМЕНИЦА У СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

I

А. Лескиен (A. Leskien) и Т. Маретић обрађивали су акценат изведених именица у српскохрватском¹. То је несумњиво један од многобројних крупних послова које су обавила ова два знаменита слависта. Не бих желео — а ни могао — да умањујем значај тога посла тиме што ћу констатовати да има још приличан број несумњиво важних питања о којима треба говорити у вези с акцентом изведених именица.

Најпре, у вези с појединим суфиксима само је констатовано да именице њима изведене имају устаљен акценат, док је за друге опет само истакнуто да немају устаљеног акцента, већ или да чувају акценат основне речи или да се о њихову акценту не могу утврдити никаква правила. То је све тачно. Али не може се рећи да је у свакој прилици довољно јасно објашњено зашто је то тако.

Даље, иако су у већини случајева констатације о акценту изведених именица тачне, ипак има и таквих закључака који захтевају извесну корекцију.

После, у обради суфикса понекад се етимологизирало више него што је потребно у односу на данашње језичко осећање. Даљи развитак науке о творби речи, а посебно решења која су дали А. Белић² и М. Стевановић³, омогућа-

¹ A. Leskien, *Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen* I (1885), II (1893), III (1899). Т. Maretić, *Gramatika i stilistika*¹, 294—349 и *Gramatika i stilistika*², 256—312 (цитирам II изд.).

² Савремени српскохрватски књижевни језик. II део: Наука о грађењу речи, Бгд. 1949.

³ Граматика српскохрватског језика², Нови Сад 1954.

вају да се у много већој мери анализира савремено српскохрватско језичко осећање.

Најпосле, тачно је да је нарочито Маретић до извесне мере говорио и о страним суфиксима, али, с обзиром на грађу којом је располагао, ни издалека није обухватио све тако бројне интернационалне речи које данас постоје у нашем језику и које зато морају бити проучене и на овај начин с акценатске стране.

Мислим да су све ово довољно важни разлози који оправдавају намеру да се проговори која реч о акценту изведених именица.

За овај сам се рад, поред Лескинова, Маретићева, Белићева и Стевановићева материјала, служио још Вуковим Рјечником, Даничићевим Српским акцентима, Брозовим и Ивковићевим Рјечником, а за стране суфиксе студијом Станислава Стаховског (Stanisław Stachowski) *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim* (Kraków, 1961) и речима на слово *a* у Речнику САНУ. Сем тога служио сам се и Правописом МС МХ. Кад устреба, навешћу и свој материјал из шумадијско-војвођанског дијалекта.

II

Када се пажљиво прегледа и анализира акценат изведених именица, могу се дати ове основне констатације:

1) Именице изведене наставцима који су или непродуктивни или се употребљавају за јасно издиференцирана и одређена значења, имају знатно устаљенији акценат од именица изведених наставцима који су продуктивни и служе за обележавање најразличитијих значења.

2) Именице изведене продуктивним наставцима у већини случајева чувају акценат основне речи. Понекад им је акценат нејасан. Има, међутим случајева да се, кад продуктивни наставак обележава једно јасно одређено значење, и акценат стабилизује.

3) О страним суфиксима и интернационалним речима најбоље је посебно говорити. И материјал је специјалан, а, разуме се, и проблеми.

Истим ћу редом износити доказе овим констатацијама. Даваћу само неопходан минимум примера. Ако се понекад не може дати тзв. идеално решење, то не значи да не треба потражити какво мање „идеално“, али реално.

двосложна именица *шћйѿво* иде у овај ред. Акцентом се једино издвајају именице *сјечйѿва* (р1. — „справа за сечење“), *јесћйѿва*.

4) Наставак -*уг*. Маретић не говори о акценту именица изведених очевидно непродуктивним наставцима -*уг* (о. с. 308) и -*југ* (о. с. 293). Оне имају дужину суфиксовог вокала (-*ѿг*) и (ѿ) на почетном слогу: *бјѿлѿг*, *зѿлѿг* (Леск. II 595).

5) Наставак -*уга*. Именице изведене овим непродуктивним наставком имају (ѿ) на трећем слогу од краја: *бјѿлуга*, *зѿлуга*, *дсћйруга* *йѿѿѿлуга*. (Леск. II 595). Исти је акц. и код амплификатива: *калуга*, *йаѿлуга*, *чвѿруга*. — Маретић не говори о акц. (о. с. 293, 308).

6) Наставак -*ад*. Иако је врло продуктиван, он се употребљава искључиво за творбу збирних именица (у томе му је, значи, смислу ограничена функција). Двосложне ове именице имају доследно (ѿ) на првом слогу и дужину суфиксовог вокала: *бѿрад*, *вѿчад*, *гѿшчад*, *ждрѿбад*, *јагѿбад*, *јаѿрад*, *мѿмчад*, *йѿѿрад*, *йѿлѿад*, *сѿвад*, *шѿлѿад*, *чѿлѿад* и сл. Тросложне имају на првоме слогу (ѿ) или (ѿ): а) *бѿгарчад*, *наѿзимѿад*, *йѿдсћйрчад*; — б) *ѿрайчад*, *вѿрошчад*, *лаѿшнчад*, *йѿдсћйрчад*, *јунчад*. Исп. једино *йѿѿѿворчад*. У овоме смислу треба кориговати Лескинове (I 139) и Маретићеве (о. с. 258, 268) констатације о акценту ових именица.

7) Наставак -*да*. М. Стевановић тачно каже: „Наставак -*да* продуктиван је само као други део сложеног наставка -*урда*, којим се гради ограничен број именица с ... аугментативно-пејоративним ... значењем самих основних именица“ (Грам. 247). Такве именице имају дужину суфиксовог вокала -*ѿ-* и (ѿ) на слогу пред наставком: *главѿурда*, *нѿжсѿурда*, *рѿчѿурда*. Мислим да је и овде јасно одређено значење омогућило да именице уједначе свој акценат. — Маретић не говори о акц. (о. с. 293, 310).

8) Наставак -*еж*. М. Стевановић каже да је овај наставак у употреби „не одвећ распрострањено“ (Грам. 247). Ове именице готово доследно имају (ѿ) на слогу пред наставком и то и кад су изведене од глагола (*грабѿеж*, *дрѿмеж*, *лавеж*, *мѿшеж*, *муѿеж*, *свѿрабѿеж*, *сѿрамеж*), и кад су изведене од придева (*младеж*, *йлавеж*, *сћйнеж*, *сћѿреж*, *йѿрулеж*), и кад су изведене од именице (*йѿлеж*). Слично констатију и Лескин (I 213) и Маретић (о. с. 274).

9) Наставак -*ај*. Именице изведене од глагола имају дужину суфиксовог вокала (-*ѿј*) и (ѿ) на почетном слогу, без обзира на то од колико је слогова именица: (од несвршених глаг.:) *вѿшѿј*,

лѣжѣј, мјѣшѣј, нѣшѣј; (од свршених глаг.:) дѣгаѣј, зѣвежѣј, зѣлогѣј, кѣракѣј, нѣмешѣј, дѣбѣј, дѣмѣј, дѣрошѣј, дѣсеѣј, ѣздѣј, дѣгонѣј. У овој, дакле одређеној служби — творба именица од глагола — овај наст. условљава и јединствен акц. — Двосложни топоними међутим гласе: Бјѣлѣј, Блѣгѣј, Кѣсмѣј, Мѣглѣј. — У овоме смислу ваља специфицирати Лескинове констатације (о. с. I 77). Маретић не говори о акц. именица изведених суф. -ѣј (о. с. 259), -ѣј (о. с. 289) и -ѣј (о. с. 297).

10) Наставак -ѣје. Антропоними с тросложним ном. сг. имају (ʷ) на почетном слогу, а вишесложни (ʷ) на четвртом слогу од краја, што је у ствари исто: Вѣдоје, Вѣкоје, Дрѣгоје, Мѣлоје, Рѣдоје, Сѣдоје, Срѣдоје, Цвѣтоје: — Мѣливоје, Рѣдивоје. Ово је, дакле, сасвим одређена функција. У овоме смислу ваља специфицирати Лескинове констатације (о. с. I 78). Маретић не говори о акц. (о. с. 327).

11) Наставак -уј. Изразито је непродуктиван. Именице саграђене њиме имају дужину суфиксовог вокала и (ʷ) на претходном слогу: крѣгѣј, слѣвѣј. (Лескин, о. с. II 582). Маретић не говори о акц. (о. с. 308).

12) Наставак -ак. О њему ће бити речи у одељку о продуктивним наставцима. Када се, међутим, употреби за творбу „изведених именица с деминутивно-хипокористичним значењем именица у основи“ (Стевановић, Грам. 249), то јасно одређено значење пропраћено је и уједначеним, или готово уједначеним акцентом: (ʷ) на претпоследњем слогу: вѣшак, глѣсак, дѣшак, зрѣшак, лѣшак, ѣрѣшак, ѣрушак, сѣрушак, ѣрѣшак, цвѣшак, чѣшак, — анѣшак, брѣшак, брѣжѣшак, камѣшак, крајѣшак, ѣламѣшак, ѣрсѣшак, ѣрѣшак, чѣшак; — ѣшѣшак (Леск. I 152—155). Чак и оне именице које у Вука имају друкчији акц. слушао сам у шумади-војвођ. дијал. са (ʷ) бѣшак (Вук: бѣшак), дѣшак (Вук: дѣшак), сѣшак (В.: сѣшак). Исто су акцентоване и именице изведене од основних бројева које се употребљавају и саме „у служби бројева са значењем: приближно броју у основи“ (Стевановић, Грам. 250), дакле опет с јасно одређеним значењем за целу категорију: десѣшак, стѣшак: — двадесѣшак, дванаесѣшак, ѣтинаесѣшак, ѣдесѣшак. — Маретић није опазио ове тенденције (о. с. 260).

13) Наставак -ака. Белић за њега каже недвосмислено: „Врло је редак“ (о. с. 87). Именице њиме изведене имају доследно

— *кућиница* и сл. С овим се слажу и *исина* и *имина* (в. и Лескин I 99—106 и Маретић, 274, 282). Маретић (о. с. 282) наводи извесне Вукове речи са друкчијим акц.: *чаџина*, *чабанина*, *гђина*, *лакомчина*, *маџарчина* (*маџарчина*), *одломчина*, *ијанчина*, *иушчина*, *шљивчина*, *Влашина* и сл. У Шапцу би се казало: *лакомчина*, *маџарчина*, *ијанчина*, *шљивчина*.

25) Наставак *-оња*. Иако је до извесне мере продуктиван, употребљава се за сасвим одређена значења. Тросложне именице које се употребљавају за називе животиња, нарочито волова, имају двојак акц.: а) (") на првом слогу: *дугоња*, *мркоња*, *цеџиоња*; б) (') на првом слогу *белоња*, *галоња*, *зелоња*, *кусоња*, *медоња*, *рогоња*, *сивоња*. Овакву модификацију Лескиновог (I 116) и Маретићевог (о. с. 302) закључка о акценту ових именица оправдавају мачвански примери: а) *дивоња*, *гђоња*, *милоња*, *ресоња*, *шумоња*; б) *цеџиоња*, *медоња*, *милоња*, *гђоња*, *злајиоња*. — Именице с амплификативно-детерминативним значењем имају готово доследно (') на слогу трећем од краја: *балоња*, *бркоња*, *главоња*, *лејоња*, *млакоња*, *ћелоња*. Према Вуковом *дугоња* у Шапцу је *дугоња*.

26) Наставак *-ара*. Ове именице имају увек (') на трећем од краја (Леск. I 86; Маретић, 264, 291). То је зато што су им значења јасно одређена: а) (просторија:) *брашнара*, *брвнара*, *буvara*, *вунара*, *дрвара*, *жмјшара*, *књижара*, *овчара*, *ивчара*, *илашнара*, *свилара*, *солара*, *црејара*, *шмјенара*; б) (женска особа:) *врачара*, *картичара*, *редара*; с) (презирно:) *дундара*, *женскара*, — *бабушкара*, *људескара*; д) (разни предмети, животиње, биљке:) *глухара*, *сирнуњара*; *злашчара*, *музара*, *сабљара*; *желудара*, *људара*.

27) Наставак *-ура*. Значење често аугментативно, акц. (') доследно на трећем слогу од краја: *бдожура*, *главура*, *кајура*, *кодмура*, *лубура*, *чахура*, — *девојчура*, *ијанчура*. Маретић не говори о акц. ових именица (о. с. 270, 293, 310). Именица *жмура* (Леск. I 87) није аугментатив.

28) Наставак *-оша*. Апстрактне именице њиме саграђене имају доследно (') на претпоследњем слогу: *грехоша*, *дивдоша*, *добрдоша*, *красоша*, *лејдоша*, *иросоша*, *слејдоша*, *срамдоша*, *сврахдоша*, *суддоша*, *чисдоша*. Тросложни антропоними, топоними и називи за животиње имају доследно (") на почетном слогу, без обзира на род: *Вукоша*, *Крашоша*, *Родоша*; — *Ддброша*; — *баљоша*, *врањоша*,

йиуша, говѡруша, крекѣйиуша, йозѣмљуша, солдаѣйиуша, йорѡкуша; Козѡруша; — говедѡруша.

35) Двосложни хипокористици на вокал. Из Маретићевог материјала (о. с. 326—328) јасно излази да је за ове хипокористике карактеристичан (') на почетном слогу, без обзира на род: *йѡбро* (= *йѡбра*), *брайио* (= *брайиа*), *бѡља*, *Бѡжо* (= *Бѡжа*), *Анђа*, *Раде*, *Сйѡјко*; — *браца*, *Аѡ* (= *Аѡа*), *йѣча*, *Кѡчо* (= *Кѡча*), *злѡћо* (= *злѡћа*), *Мићо* (= *Мића*), *сѣја*, *Бѡја*, *бака*, *Тѡко* (= *Тѡка*), *сѣле*, *Крле*, *дѣшо* (= *дѣша*), *Тѡшо* (= *Тѡша*), *Сѡса*, *Пѣко* (= *Пѣка*), *байио* (= *байиа*). Знатно је мање примера с неким другим акц.: *Миѡрко*, *Раѣйко*; — *Аѡко*, *бађа*, *баја*, али је ова допуна Лескиновог закључка неопходна (cf. о. с. I 213). У народним говорима има и нешто друкчијих модификација, али то не може бити предмет овога рада.

Тиме су исцрпени докази за констатацију да именице изведене наставцима који су или непродуктивни или се употребљавају за јасно издиференцирана и одређена значења имају у великој мери устаљен акценат.

(Наставиће се)

Берислав М. Николић

JEZIČKE POUKE

1. *Pronađen ukradeni „Fiat 1100“* (Večernje. novosti, 23. IV 1962, 8).

Trpni pridev glagola I Beličeve vrste, tj. glagola koji imaju odnos osnova *e* (tresem): *suglasnik* (tresti), gradi se dodavanjem nastavka *-en*, *-ena*, *-eno* infinitivnoj (ili aoriskoj) osnovi. Kod glagola *(u)krasti* infinitivna je osnova *(u)krad-* i na nju se dodaju nastavci za trpni pridev koje smo gore naveli. Kod glagola ove vrste nema razloga da se vrši jotovanje krajnjeg suglasnika osnove pa je zbog toga nepravilno govoriti i pisati *ukraden*. Trebalo je napisati: „Pronađen ukradeni »Fijat 1100«“ (dakle i *Fijat* a ne *Fiat*, o čemu vidi opširnije tačku 7. ovih jezičkih pouka).

2. *U tim trenucima ophrvata bi me tuga* (Sport i svet, 31. VII 1962, 25).

Kao što je dobro poznato, glagol *rvati*, isto kao i pridev *rđav*, nemaju ispred sebe suglasnika *h*, jer on tu etimološki nije opravdan. Pisac teksta je, međutim, upotrebio pogrešan oblik *hrvati*, ispred kojeg je stavio predmetak *ob-*, posle čega je izvršio pravilno jednačenje suglasnika po zvučnosti (*obh-* > *oph-*). Pošto osnovni glagol pravilno glasi *rvati*, taj glagol s predmetkom *ob-* treba da glasi *obrvati*.

3. *Najveća proizvodnja čaura svilene bube očekuje se ove godine. Očekuje se vrlo dobra proizvodnja svilenih čaura. Određene su otkupne cene od preko 800 dinara za kilogram čaura* (Politika, 21. V 1962, 5).

Pravopisni rečnik kod reči *čaura* kaže: „*čaura* ne nego *čähura*“ i: „*čähura*, gen. mn. *čähürä*“. Vrlo je obično, istina, i *čaura*. Ovde treba dati prednost onome što je rečeno u Pravopisu, da bi se načelo o pisanju glasa *h* svuda tamo gde mu je po etimologiji mesto po mogućstvu što doslednije sprovelo. Slučajevi kao *marama*, umesto etimološki opravdanog *mahrama*, i sl. toliko su uobičajeni i teritorijalno

rasprostranjeni, da tu više ne može biti reči o vraćanju na pisanje sa *h*. Naš novi pravopis stoga i ne propisuje oblik *mahrama*, već izričito traži da se govori i piše *marama*.

4. *Festivalske zastave vioriče se nad Dubrovnikom* (Politika, 12. VII 1962, 10).

Između *i* i *o* u reči „vioriče“ treba pisati ili *h* (*vihoriče*) ili još običnije *j* (*vijoriče*).

5. *Odavno su podeljene [zemlje] felasima-bezzemljašima* (Duga, 29. IV 1962, 5).

Ako se u složenici, na sastavu prostih reči, nađe udvojen suglasnik, jedan se gubi: *iz-sitniti* > *issitniti* > *isitniti*; *raz-suti* > *rassuti* > *ra-suti*; *bez-žični* > *bežžični* > *bežični* i sl. U ovim se primerima prvo izvršio proces jednačenja suglasnika po zvučnosti (u prva dva primera) odnosno proces jednačenja suglasnika po mestu tvorbe (u trećem primeru), pa je posle toga došlo do gubljenja jednog od dva ista suglasnika u neposrednom dodiru. Tako se isto i *bezzemljaš* uprošćava u *bezemljaš* (ovde imamo direktno svođenje na jedan suglasnik). Novim pravopisom, doduše, predviđeni su izvesni slučajevi čuvanja udvojenih suglasnika, i to onda kada bi se reč uprošćavanjem suglasničkog para suviše okrnjila. Pravilno je: *nuzzarada*, *poddijalekat*, *četrdeset-trećina* i sl. Slučajevi kao *najjači*, *najjevtiniji*, tj. slučajevi čuvanja udvojenog *j* u oblicima superlativa prideva koji počinju tim suglasnikom, poznati su i iz ranijih pravopisnih propisa. Ali u ovoj reči nema razloga za pisanje udvojenog *z*. Znači, trebalo je napisati: „Odavno su podeljene [zemlje] felasima-bezemljašima“.

6. *Ben Bela ... na paradi u pograničnom tunižanskom gradiću Melegu* (Sport i svet, 1. V 1962, 11).

U srpskohrvatskom jeziku ime države od koga je sagrađen pridev iz našeg primera jeste *Tunis* a ne *Tuniz*. Ime stanovnika te zemlje je *Tunišanin* (< *Tunis-janin*; isp. *Vrbas*: *Vrbašanin*), a ne *Tunižanin*. Od reči *Pariz* gradi se reč *Parižanin* zbog toga što je na kraju osnove *z* (*Pariz-janin* > *Parižanin*). Glas koji nastaje prilikom jotovanja ili jednačenja po mestu tvorbe suglasnika *s* jeste *š*, a glas koji se javlja umesto *z* jeste *ž*. Bilo bi bolje, zatim, da je prisvojni pridev u našem primeru izveden od imena države *Tunis*, a ne od imena stanovnika te zemlje. Pravilno napisana rečenica trebalo bi da glasi: „Ben Bela... na paradi u pograničnom *tuniskom* gradiću Melegu“.

7. *Poručnik ostavi revolver i zatvori fijoku* (Sport i svet, 15. V 1962, 31). 20. *oktobar II-2, 4, 6, 8 — Zvezda Ria* (Politika, 13. V 1962, 24). U njoj je smešteno preduzeće „Fiat-film... Mušterije „Fiat-filma“ nisu samo filmska preduzeća (Politika, 10. VII 1962, 14).

Kada se, od dva samoglasnika u neposrednom dodiru, kao prvi javlja samoglasnik *i* a kao drugi, iza njega, samoglasnik *o* — ne treba umetati između njih suglasnik *j* (*radio, violina, pion, Rio*). U svim ostalim slučajevima gde se *i* nalazi na prvom mestu (znači, ispred vokala *e, a, u*) treba pisati *j* (*radija, Rija, Fijat, pijetet, vijuga*). Jasne su greške u gornjim primerima: trebalo je da bude napisano *fioka* umesto *fijoka*, *Rija* umesto *Ria*, *Fijat* umesto *Fiat*.

8. *Zakazano suđenje svirepim ubicama iz Kusadka... Počće suđenje domaćici iz Kusadka* (Politika, 17. VII 1962, 8).

U oba primera umesto *Kusadka* trebalo je napisati *Kusatka* (isp. *pripovetka* umesto *pripovedka* prema *pripovedati*). Ispred bezvučnog *k* zvučno *d* menja se i ovde u bezvučno *t*, iako je to geografski naziv (toponim).

9. *Primetila je da su vrata komfornog petosobnog stana otškrinuta* (Večernje novosti, 2. VIII 1962, 5).

Naš novi pravopis sproveo je dosledno princip da se glas *d* ne pretvara u *t* ako se nade ispred *s* ili *š*: *podstanar, podsvesno, odštampati, odškrinuti*. Trebalo je napisati: „Vrata komfornog petosobnog stana [su] odškrinuta“.

10. *Dugo mu je objašnjavao a usput — naravno — nudio gosta čašicom šljivovice* (Sport i svet, 31. VII 1962, 2).

Prema novom pravopisu treba pisati *uz put* kao priloški izraz, a ne *usput* kao složen prilog.

11. *Spočetka ih je bilo stotinak* (Večernje novosti, 10. VIII 1962, 15). *Ali da počnemo priču ispočetka* (Večernje novosti, 17. VIII 1962, 5).

S početka, iz početka, na početku, u početku treba pisati odvojeno, jer ni tu, kao ni u prethodnom slučaju (*uz put*), nema pomeranja značenja celog spoja, nema javljanja novog značenja, koje predstavlja uslov za sastavljeno pisanje.

12. „*Na-ma*“ otvara robnu kuću... „*Na-ma*“ je jedan od malobrojnih interesenata za preuzimanje drugog krila zgrade... Zainteresovali smo se za planove „*Na-me*“... Biće lepše, modernije i bolje opremljena od sadašnje „*Na-me*“... Glatko ipak sve neće teći — ograduju se u „*Na-mi*“ (Večernje novosti, 16. VII 1962, 8).

U rečniku, datom uz Pravopis, stoji: „*Náma* (skrać. za trgovačko preduzeće Narodni magazin; izgovara se kao gotova reč i menja se: gen. *Námě*, dat. *Námi* itd.)“. Prema tome, nema nikakve potrebe da se crticom odvajaju delovi ove skraćenice.

13. *Sporazum 17.-og avgusta* (Večernje novosti, 8. VIII 1962, 4).

Kada hoćemo arapskim brojem da označimo neki zavisni padež rednog broja, možemo to učiniti ili stavljanjem tačke iza te arapske cifre ili vezivanjem (pomoću crtice) arapskog broja i poslednjih slova nastavka koji se čuje u zavisnom padežu. Dakle, ili: „Sporazum 17. avgusta“, ili: „Sporazum 17-og avgusta“. Nije trebalo staviti i tačku i crticu sa nastavkom.

14. *Mnogo što-šta se govorilo o sinovima i majkama između kojih postoji odnos sličan našem* (Sport i svet, 31. VII 1962, 25). *Mnogo što-šta drugo s čime se stranac sreće u Španiji, — ilustruje renome koji u toj zemlji uživa generalisimus* (Nin, 27. V 1962, 3).

U Pravopisu je jasno naznačeno da se *štošta* piše kao jedna reč i da se menja po padežima: „*štòšta*, gen. *štočèga* i *štòčeg*, dat. *štočèmu* i *štòčem*, instr. *štòčim* i *štočìme*“.

15. *Kiše su prestale i po gdege je provirivalo sunce* (Politika, 3. V 1962, 3).

U sastavu s rečcama odn. predmecima: *i, ni, ne, naj, po, pre* (odveć, preterano) prilozi se pišu kao jedna reč: *igde, ikad, nigde, nikad, nesumnjivo, nezgodno, najviše, pogdege, pokatkad, pogdekad, pomalo, počesto, podalje, podockan, premalo, prebrzo* i sl. Znači: „Pogdege je provirivalo sunce“.

16. *Mi koji danas posmatramo ovo pozorišno zbivanje morali bismo na njega gledati a priori sa simpatijama* (Nin, 6. V 1962, 9).

Reč *apriori*, mada vodi poreklo od latinskoga *a priori*, u našem se jeziku piše sastavljeno a izgovara *aprióri* (prilog sa značenjem: unapred, pre iskustva; nezavisno od iskustva; suprotno *aposterióri*, od latinskog *a posteriori*).

17. *Sveća . . . diskretno osvetljava ukusne čirake od kovanog gvožđa, verne kopije nadenih primeraka iz Srednjeg veka* (Politika, 12. VII 1962, 7). *Kao da je predač u svojoj neimarskoj mašti nosio magični kovčeg sa vizijama našeg Srednjeg veka* (Politika, 22. VII 1962, 17).

Izrazi *stari vek, srednji vek, novi vek* pišu se po novom pravopisu malim slovima, u oba svoja dela.

18. *Sam Fokner je, u jednom intervju-u... jasno rekao* (Književne novine, 13. VII 1962, 1).

Nema nikakvog posebnog razloga da se nastavci u promeni imenice *intervju* vezuju za osnovu crticom. Trebalo je napisati: „... u jednom *intervjui*“, dakle sastavljeno nastavak sa osnovom.

19. *Deo ovih količina [oko 4 miliona tona uglja] izvozi se i u Severnu Italiju* (Večernje novosti, 10. VIII 1962, 3).

Kada pridev uz imenicu — toponim nije postao stalan njen atribut, treba ga pisati malim slovom. Pošto *severna Italija* nije ustaljen geografski pojam, već označava *severnu* (Italiju) za razliku od *južne*; *istočne* ili *zapadne* — treba pisati pridev malim slovima: *severna Italija*.

U svakom konkretnom slučaju treba tačno odrediti da li pridev i imenica čine zajedno naziv određenog geografskog odn. političkog pojma ili ne. Ako jeste — prvi se deo piše obavezno velikim slovom: *Zapadna Nemačka*, *Južna Morava*, *Južna Amerika* itd. *Severna Italija* predstavlja deo Italije, ali nije strogo određeni geografski, politički ili istorijski pojam (onako kao što je to slučaj sa *Zapadnom Nemačkom*, *Južnom Amerikom* i sl.). Zbog toga je trebalo napisati: „... izvozi se i u *severnu Italiju*“.

20. *Dodite sad vi, akademiku. Sada je na vas red* (Politika, 20. V 1962, 6).

U Pravopisnom rečniku pod odrednicom *akademik* stoji: „*akademik*, vok.-če, mn. *ci* (član Akademije)“; *akademice* je jedini pravilan oblik vokativa. Oblik *akademiku* je oblik dativa-lokativa imenice *akademik* a u gornjem primeru jasno je da je reč o vokativu.

Isključivo nastavak *u* u vokativu jednine imenica muškog roda imaju one imenice čija se osnova završava na meki prednjonepčani suglasnik (*zmaju*, *konju*, *kralju*, *mladiću* i sl.). Nastavak *u*, pored nastavka *e*, imaju imenice čija se osnova završava na suglasnik *r* (*novinaru* i *novinare*, *pastiru* i *pastire* i sl.). Sem ovih imenica čija se osnova završava na meki suglasnik (*j*, *lj*, *nj*, *ć*, *đ*) ili na suglasnik *r*, nastavak *u*, i to isključivo taj nastavak, imaju i one imenice kod kojih je potrebno da se izbegne glasovna promena koju za sobom povlači samoglasnik *e*, pošto bi one, tom promenom, ili dobile oblik sa nekim drugim značenjem ili bi postale sasvim nerazumljive. Iz tih razloga od imenica *mačak*, *patak*, *žitak* i sl. vokativi glase *mačku*, *patku*, *žitku* (a ne *mače*, *pače*, *žiče* < *mačče*, *patče*, *žitče*). Imenica

akademik ne podleže nijednom od ovih slučajeva upotrebe nastavka *u* u vokativu jednine, ima osnovu na tvrdi, zadnjonepčani suglasnik *k* (isto kao i *radnik*, *vojnik*) i ima u vokativu jednine normalno završetak *-e*. Posle izmene suglasnika *k* ispred *-e* u *č* u njoj se ne stvara nikakva deformacija oblika.

Često se u govoru, pa i u pisanju, sreće upotreba nastavka *-u* kod izvesnih imenica kod kojih nikako, ni istorijski ni prema današnjim jezičkim normama, nema opravdanja za taj nastavak. Oblike vokativa *volu*, *tipu*, *vojniku*, *glupaku*, *intrigantu*, *okeanu* i sl., koje smo čuli i zabeležili, i to u govoru i pisanju obrazovanijih ljudi, treba izbegavati. U Ninu od 27. V 1962. na str. 20. piše neopravdano: „Zbogom, ser *Hamletu*“.

21. *Prošle godine je ubila svoju dvogodišnju kći Snežanu* (Politika, 17. VII 1962, 8).

Imenica *kći* ima sledeću promenu u jednini: *kći*, gen. *kćeri*, dat. *kćeri*, ak. *kćer*, vok. *kćeri*, instr. *kćeri* i *kćerju*, lok. *kćeri*. U nominativu se čuje i oblik *kćer*. U akuzativu je i pravilno i obično samo *kćer*. U gornjem primeru jasno je da imamo objekt na kojem je izvršeno ubistvo, pa je trebalo upotrebiti akuzativni oblik *kćer*.

22. „*Hirošima, ljubavi moja*“ (Politika, 28. IV 1962, 16). *Kada su pre jedno dve godine apelovali na filmska distributerska preduzeća da otkupe Reneov film „Hirošima, ljubavi moja“ njihovi predstavnici su odgovarali da bi to bila ludost* (Večernje novosti, 27. IV 1962, 16).

„*Hirošima, ljubavi moja*“ naslov je filma koji se prikazivao u Beogradu. U štampi, uglavnom, preovlađivao je oblik *Hirošima* za vokativ jednine u naslovu ovog filma. Gde, kao npr. u izlogu bioskopa „Zvezda“, koji je prikazivao ovaj film, mogli smo pročitati: „*Hirošimo, ljubavi moja*“.

Imenice ženskoga roda, kao i one imenice muškoga roda čiji je nastavak u nominativu jednine *a*, u vokativu jednine imaju nastavak *o* (*ženo*, *sudijo*). Višesložne imenice na *-ica*, kao *drugarica*, *prijateljica*, u vokativu jednine imaju nastavak *e* (*drugarice*, *prijateljice*). Odstupanja od ovoga ima samo kod poimeničenih prideva koji u vokativu kao, uostalom, i u drugim padežima, imaju završetak donet iz pridevske promene. Npr. *Francuska*, dat. *Francuskoj* i sl. Kod njih je vokativ jednak nominativu (Zbogom, *Francuska*; *Raška*, zavičaju moj). Ostala geografska imena podležu opštim zakonima deklinacije te u vokativu jednine imaju nastavak *o*, kao većina imenica ove vrste (*Moskva* —

vok. *Moskvo*, *Varšava* — vok. *Varšavo*, *Rusija* — vok. *Rusijo*, *Kikinda* — vok. *Kikindo*). Tako će i od *Hirošima* vokativ jednine glasiti *Hirošimo*: „*Hirošimo*, ljubavi moja“.

23. *Zašto u Petrovcu na Mlavi ima dosta asmatičara* (Sport i svet, 11. IX 1962, 9).

Fonetski je zakon našeg jezika da se zubni-praskavi suglasnici *t* i *d* gube kada se nađu u položaju između strujnih suglasnika *s*, *z* i suglasnika *k*, *m*, *n*. Tako imamo *usmen* < *ustmen* (prema *usta*), *naprska*, umesto *naprstka* (prema *naprstak*) i sl. Ovaj se glasovni zakon, međutim, ne proteže na strane reči kao *pijanistkinja*, *telefonistkinja*, *azbestni*, *protestni*, koje valja pisati samo u tome obliku. Pošto je reč *astma* stranog porekla treba je pisati ovako, bez redukcije eksplozivnog *t*, a tako treba pisati i izvedenice od te reči: *astmatičar* i sl.

24. *Pao je sa visine od četiri metara i teško se povredio* (Večernje novosti, 21. IX 1962, 8).

Uz brojeve *jedan*, *dva*, *tri* i *četiri* imenica stoji u obliku genitiva jednine, a uz brojeve od *pet* pa naviše (osim, razume se, složenih brojeva: *dvadeset dva*, *dvadeset tri*, *dvadeset četiri* i sl.) — u obliku genitiva množine. Tako će se reći ili napisati: „*Tiče se četiri žene*“ ali: „*Tiče se pet žena*“; „*Video sam tri čoveka*“ ali: „*Vidim pet ljudi*“; „*Pao je sa visine od četiri metra*“, ali: „*Pao je sa visine od pet metara*“ itd.

25. *Trebalo je dati lik jednog nesrećnog mladića koji je ... krenuo stramputicom* (Večernje novosti, 24. IX 1962, 6).

U složenim rečima, kada se *n* nalazi na kraju prvog dela složenice a nađe se ispred usnenog suglasnika kojim počinje sledeći deo, jednačenje suglasnika *n* u *m* nije u izgovoru potpuno, pa treba pisati: *jedanput*, *stranputica* (a ne: *stramputica*), *crvenperka*, *vanbračni*, *vanpartijski* itd. Stoga bi ispravna rečenica bila: „*Trebalo je dati lik jednog nesrećnog mladića koji je ... krenuo stranputicom*“.

26. *Možda je to bilo zato što sam njega videla... živog, a ne na crnobeloj fotografiji* (Sport i svet, 15. V 1962, 31).

U duhu je pravopisnih pravila da samo u slučajevima kada dva prideva sa značenjem boje označavaju jednu, jedinstvenu nijansu boje, oni treba da se pišu zajedno: *tamnozelen*, *mrkožut*, *svetloplav*, *zagasitocrven* i sl. U ostalim slučajevima, tj. ako dva takva prideva znače da se dve boje javljaju naporedo, neizmešane, te prideve valja pisati odvojeno, sa crticom: *crno-beo*, *crveno-žut*, *plavo-zelen* itd. *Trebalo je napisati*: „... na *crno-beloj* fotografiji“.

D. J.

РЕГИСТАР

ХII књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акц. = акценат, акценатски; аор. = аорист; вар. = варијанта; варв. = варваризам; везн. = везник; вок. = вокатив; ген. = генитив; гл. = глагол, глаголки; грађ. = грађење; дат. = датив; дијал. = дијалекат, дијалекатски; дуб. = дублет; ек. = екавски; енгл. = енглески; енкл. = енклитика; етим. = етимологија; заст. = застарело; знач. = значење; изр. = израз; ијек. = ијекавски; им. = именица; имперф. = имперфекат; INSTR. = инструментал; ист. = историјски; ков. = кованица; комп. = компаратив; мн. = множина; морф. = морфологија; нар. = народни; наст. = наставак; некњ. = некњижевно; нем. = немачки; непр. = неправилно; непрел. = непрелазни; непром. = непроменљиво; обл. = облик; погр. = погрешно; покр. = покрајински; пол. = полски; пост. = постанак; прав. = правилно; право. = правопис; прев. = превод; предл. = предлог; прел. = прелазни; преф. = префикс; прид. = придев; прил. = прилог; прокл. = проклитика; пром. = промена; р. = род; рекц. = рекција; рус. = руски, русизам; свр. = свршени; суф. = суфикс; тал. = талијански, талијанизам; транскр. = транскрипција; тр. = трпни; тур. = турцизам; уп. = употреба; фонет. = фонетика, фонетски; фр. = француски; функц. = функција; чеш. = чешки.

А

а, акц. 107, фонет. 110
агитациони, морф. 127
аграрни, морф. 127
Адамов, акц. и знач. 120
административни, морф. 127
azbestni, фонет. прав. и право. 286
akademik, обл. 284, 285
аккомпанемент, рус. знач. 53
ako bi, акц. 177
алатуша, акц. 278
Ал акбар (не: Ал акбар), право. 192
алузија, уп. 217
аматер, уп. и знач. 102
амбар, акц. 163
амбулантни, морф. 127

амбуља, акц. 276
Андропов, INSTR. 118
Анђа, акц. 279
анђелак, акц. 274
Анђуша, акц. 278
Анри Гијмен (Henri Guillemin) (не: Хенри Гијмен), транскр. 104
антивоени, рус. знач. 51
антисемитистички, непр. обл. 100
антифашистски, рус. знач. 51
апендицит, рус. 51
aposteriori (не: a posteriori), право. 283
апотекар, акц. 149, 150, 152, 154
apriori (не: a priori), право. 283
апсорпциони (не: апсорбциони) право. 196
арапчад, акц. 273
аргоу (не: арго-у), право. 199

Арсенев, пост. и пром. 116
 артифицијалан, артифицијелнији, уп.
 103
 арум, тур. 218
 аскер, тур. 218
 аспект, уп. 102
 astma, фонет. прав. и правоп. 286
 astmatičar (не: asmatičar), правоп. 286
 attentif à, фр. знач. 98
 ауто-, знач. 197
 аутобиографија (не: ауто-биографија),
 правоп. 57, 197
 ауто-гаража, правоп. 197
 аутодром, акц. 197
 аутомобил, правоп. 197
 ауто-пут (не: аутопут), правоп. 197, 198
 аутосугестија (не: ауто-сугестија), пра-
 воп. 57, 197
 ауто-транспортни (не: аутотранспортни),
 правоп. 197, 198
 аутогумачење (не: ауто-гумачење), пра-
 воп. 57, 197
 Ацко, акц. 279
 Ацо (= Аца), акц. 279

Б

бабетина, акц. 276
 бабускара, акц. 277
 baguette, фр. знач. 98
 бадњак, акц. 163
 бадњар, уп. 219
 Базел, прав. 104
 баја, акц. 279
 бака, акц. 279
 бакаруша, акц. 278
 бакочење, уп. 219
 бакрени, обл. 223
 бактати: бактим — бакћем, обл. пост.
 189, бакћем: бакћем, обл. фонет.
 180
 бакуља, акц. 276
 Бал, непр. транскр. 104
 Балашов, инстр. 117
 Балашовљев, инстр. 119
 балоња, акц. 277
 балунет, уп. 219
 баљота, акц. 277
 бановац, уп. 219
 бањ, уп. 219
 бања, акц. 165
 Бањска, пром. 111
 барјактар, акц. 149, 150, 152, 154, уп.
 212
 баруштина, акц. 276

баскетбол, рус. знач. 51
 баталити, уп. 220
 батине, акц. 165
 батли, морф. 129
 бато (= бата), акц. 279
 bâton, фр. знач. 98
 баћа, акц. 279
 баук, акц. 275
 баулић, тал. 218
 бахча, рус. знач. 53
 бачвар, акц. 163
 Бачка, обл. и пром. 47, 49, 111
 башенка, рус. знач. 55
 башка, рус. знач. 54
 Башка, обл. и пром. 47, 49, 113
 башня, рус. знач. 55
 байдарка, рус. знач. 52
 бдијење, ијек. непр. 229
 бебунити се, уп. 220
 бегати, -ам, бегају; бегала; бегате,
 дијал. 259
 бегунац, акц. 152, 154
 бедра, акц. 237, р. 223
 бедуаст, уп. 220
 бежан, акц. 276
 бежичан, морф. 126
 без, предл. уп. дијал. 210
 без да, варв. 261
 без сумње (не: бесумње), правоп. 198,
 199
 безалкохолни, морф. 126
 безбожан, знач. и морф. 127
 безбрк — безбрци, фонет. 223
 безбројан, знач. и морф. 127
 безваздушни, морф. 126
 безвољан, знач. и морф. 127
 безвучан, морф. 126
 безглав, морф. 126
 безглавији, знач. и морф. 126
 безгрешан, знач. и морф. 127
 бездана, р. 223
 бездушан, знач. и морф. 127
 bezemljaš (не: bezzemljaš), правоп. 281
 безидејан, знач. и морф. 127
 безизузетан, морф. 126, 129
 безимен, морф. 126
 безличан, знач. и морф. 127
 безмеран, знач. и морф. 127
 безобзиран, знач. и морф. 127
 безобразан, знач. и морф. 127
 безосећајан (безосећајнији), знач. и
 морф. 126, 127
 безразложан, знач. и морф. 127
 безрук, морф. 126
 безубан, морф. 126
 безуман, знач. и морф. 127
 bei, нем. 96

- белега, знач. и уп. 22
 белешка, фонет. 111
 белидба, акц. 272
 белиља, акц. 276
 белок, рус. знач. 51
 белоња, акц. 277
 берач, акц. 278
 берба, акц. 166
 берет, рус. знач. 51
 берија, уп. 221
 бескарактеран (бескарактернији), знач. и морф. 126
 бескаран, уп. 220
 бескичмен, морф. 126
 бесмисао, знач. 68
 бесмислен, знач. 68
 бесмисленост, знач. 68, 69
 бесмислица, знач. 68, 69
 бесплатан, морф. 126
 беспокојан, знач. и морф. 127
 беспосленост, знач. 69
 беспослица, знач. 69
 беспослом, непр. 69
 бесправан, знач. и морф. 127
 беспрекоран, знач. и морф. 127
 бестидан, знач. и морф. 127
 бетежан, уп. 220
 бећарина, акц. 276
 бијућим, дијал. пром. 210
 билета, р. 223
 Биљибин, инстр. 117
 бирач, акц. 278
 биринета, тал. 218
 бистрина, акц. 162
 бистроћа, акц. 278
 бити (будем), буднем, будне, морф. 260—261, бидем, биднем, дијал. 260—261, бијаг, акц. 175, бјаху, импф. обл. 224, бје, аор. обл. 224
 бити одушевљен за нечим, гл. рекц. 263
 бити Србин (Србином) 263
 бифштекс, рус. знач. 51
 Бихаћ : Бишћа, обл., фонет. 180
 Бјелај, акц. 274
 бјелуг, акц. 273
 бјелуга, акц. 273
 благ : блажи, грађ. 193
 Благај, акц. 274
 благо, (им.) знач. 105
 Благовијес(т), акц. 164
 благујте, уп. 217
 бланути, уп. 220
 блато, акц. 164, 165
 Блато, знач. 217
 блебегуша, акц. 278—279
 блед : блеђи, грађ. 193
 блеђан, морф. 126
 бледожут, морф. 126, 129
 бленути, гл. свр. 223
 блесан, акц. 276
 близу, знач. 80, 85, 86
 блузка, рус. знач. 51
 блуна, уп. 219
 бобыль, рус. знач. 53
 бог, акц. 162
 богаљ, акц. 275
 богаство, неправ. 256
 Богданов, акц. и знач. 120
 Богдановић, акц. 120
 богзна, право. 214
 богиша, акц. 278
 боговјетни, ијек. 228
 богопсовка, ков. 222
 бодач, акц. 278
 Божо (= Божа), акц. 279
 божура, акц. 277
 Боја, акц. 279
 бојак, акц. 274
 болештина, акц. 276
 болијест, ијек. непр. 229
 боља, акц. 279
 бољи, акц. 171
 Бондаров, инстр. 117
 бор, акц. 166
 борба, акц. 272, пром. 107, ген. мн. 257
 борица, акц. 275
 бос, морф. 124, 126
 Босанац, акц. 149, 150, 152, 153, 155
 ботинок, рус. знач. 52
 Бошков, акц. дубл. 120, вок. 119
 брада, акц. у пром. 13, 14, 18, 20—23
 брадетина, акц. 276
 брајан, акц. 276
 брањен < бранити, браним, гл. прид. 41
 брат, акц. 165, 167
 братиковић, уп. 219
 братић, акц. 153
 брато (= брата), акц. 279
 братъся за оружје, рус. изр. знач. 54
 браца, акц. 279
 брашно, акц. 164
 брашнара, акц. 277
 брбати, уп. 220
 брвнара, акц. 277
 брдељак, акц. 274
 брдина, акц. 276
 брдо, акц. 164
 брег, уп. 219
 Брегава, акц. 272
 брежуљак, акц. 274
 брекати : бректим — брекћем, обл. пост. 189
 брештиља, уп. 217

бржи, акц. 171
 брзина, акц. 161, 162
 бригадир, 212
 бријач, акц. 278
 брјегови, ијек. 229
 брकोња, акц. 277
 брљукати, уп. 220
 бродина, акц. 276
 бронхит, рус. 51
 Брчко, обл. и пром. 47, 111
 бубањ, акц. 162
 бубина, уп. 219
 бува, акц. 238
 бугара, акц. 277
 Бугари, акц. 165
 бугарчад, акц. 273
 Будим, акц. 162
 будионица, уп. 219
 будући, уп. и знач. 265
 буза, знач. 213
 буздован, фонет. 254
 бујин, акц. 276
 бујурум, тур. 218
 букара, уп. 219
 букван, акц. 276
 букмејкер, уп. 103
 буковик, уп. 219
 буктати : буктим, обл. пост. 188, 190
 бульон, рус. знач. 51
 бунар, акц. 163
 буника, акц. 275
 бунчела, тал. 218
 бурага, уп. 219
 бурад, акц. 273
 бурин, уп. 219
 бусен, акц. 163
 бутраст, уп. 220
 бутун, тур. 218
 буха, акц. у пром. 233, 235, 236, 243, 244
 буџетски, морф. 137
 Буџоп-ом, правоп. 199

В

вагоновожатый, рус. знач. 52
 вајда, акц. у пром. 233, 243
 вакат, тур. 218
 валер, уп. 103
 ван, прил. знач. 80, 83, 84
 vanbračni, правоп. 286
 vanpartijski, правоп. 286
 вапијући, морф. 128
 вардања, уп. 230
 варешки, рус. знач. 51
 вареника, акц. 275
 варенџа, акц. 275

вариво, акц. 272
 варошчад, акц. 273
 Varšava, вок. прав. 286
 васпитник, ков. 222
 ватраљ, акц. 275
 ватруштина, акц. 276
 вахтмајстор, варв. 268
 вегетаријанац, акц. 149, 150, 153, 155
 ведрина, акц. 162
 везидба, акц. 272
 везиља, акц. 276
 велик(и): већи, морф. и знач. 97, 126
 велики рат, непр. прев. 98
 великосудија 212
 великоћа, акц. 177
 Велков, пост. и пром. 116
 велосипед, рус. знач. 51
 веља, обл. 223
 вељу, обл. 223
 венусник, рус. знач. 51
 венути, гл. вид 35
 верификациони, морф. 127
 вермишель, рус. знач. 51
 веровање, непр. обл. 95
 вертолет, рус. знач. 51
 верује, гл. рекц. 263
 Веселинов, инстр. 117, 118
 веслач, акц. 278
 ветар, акц. 162
 већма, уп. 230
 вечерин, акц. 276
 ви, акц. 168
 вибрациони, морф. 127
 виваст, уп. 220
 видети, акц. 176
 видео, знач. 217
 видити, (видео, видила), дијал. обл. 253
 видјелац, уп. 219
 видјелица, уп. 219
 Видоје, акц. 274
 вијерни, ијек. непр. 229
 вијесник, ијек. непр. 229
 вијештац, ијек. непр. 229
 vijoriti, vihoriti (не: vioriti), правоп. 281
 vijuga, правоп. 282
 викач, акц. 278
 вила, акц. у пром. 12—15, 19—23,
 233, 237, 240
 вилашаст, уп. 220
 виновник, уп. 219
 Виноградов, пост. и пром. 116
 винушина, акц. 276
 violina, правоп. 282
 висина, акц. 161, 162, 171
 Високо, Високога, обл. и пром. 47, 48
 витез, акц. 163
 вिति-повила, акц. 176

вицеадмирал, право. 198
 вишак, уп. 219
 више (гладан, прљав и сл.), морф. 125
 вишебојан, морф. 126
 вишемесечан, морф. 126
 вишесложан, морф. 126
 виши, акц. 171
 вјеровно, уп. 221
 вјетар, акц. 163
 владајући, морф. 128
 власуља, акц. 276
 влачале, акц. 275
 Влашина, акц. 277
 влаштити, уп. 220
 во, вок. 285
 вода, уп. 107, 219, акц. у пром. 233—245
 водењака, акц. 275
 водећи, морф. 128
 водитељ, рус. знач. 51
 водни, морф. 127
 водомет, знач. и уп. 221
 возач, морф. 127, акц. 278
 возидба, акц. 272
 возни, морф. 127
 војник, акц. 149—152, 154, вок. 285
 Војнов, пост. и знач. 120
 војска, акц. у пром. 13—19, 23, 161
 волейбол, рус. знач. 51
 волеги, гл. рекц. и знач. 5—7, [волем], дијал. 260
 волина, акц. 276
 восак, акц. 162
 вот где собака зарыта, рус. изр. знач. 53
 воћњак, акц. 163
 вра (= фра), нар. уп. 225
 врабац, акц. 165
 вранота, акц. 277
 вратаоца, морф. дијал. 223
 вратина, акц. 276
 вратиша, акц. 278
 враћен < вратити, вратим, гл. прид. 41
 врача́ра, акц. 277
 врба, акц. у пром. 13, 15, 18—21
 Врбашки, пром. 120
 Врбовско, пром. 111
 вредноћа, акц. 278
 време, акц. 165
 временита, обл. 223
 врео, обл. и уп. 208
 вриштати — вриштим, обл. пост. 188, 189
 врљак, уп. 219
 Вронски 123
 Вронсков, пост. и пром. 121—123
 врх, предл. знач. 87
 врхоточина, уп. 219
 врху, уп. 230

вршај, акц. 163, 273
 вршак, акц. 274
 вршидба, акц. 272
 вршина, уп. 217, 219
 Вукадинов, пост. и пром. 116
 Вукан, акц. 276
 Вуков, пост. и пром. 116
 Вукоје, акц. 274
 Вукота, акц. 277
 вунара, акц. 277
 вуњач, уп. 219
 вусити, уп. 220
 вучад, акц. 273

Г

Гаврилов, пост. и пром. 116
 Гарибалдијев (Гарибалди), грађ. 122
 гајета, уп. 219
 галин, акц. 276
 галиот, уп. 219
 галоња, акц. 277
 гаман, уп. 220
 гарнирата, гл. прид. нескњ. 261
 гароња, акц. 277
 гаснути (гаснути се): гасити (гасити се), гл. р. и знач. 35—40
 Гацко, Гацка, обл. и пром. 47, 48, 113
 гвоздено огњиште, знач. и уп. 221
 где, прил. знач. 79, 81
 гега, уп. 219
 гигаље, акц. 275
 гинечеја, уп. 103
 глава, акц. у пром. 12—19, 21—23, 161, 165, 166, 167, 233, 237, 240
 главетина, акц. 276
 главнокомандујући, морф. 128
 главња, акц. у пром. 13, 14, 17—19, 21, 238, 239, 241, 242
 главоња, акц. 277
 главура, акц. 277
 главурда, акц. 273
 главурина, акц. 276
 глад, акц. 164
 гладан, уп. 219
 гласак, акц. 274
 глоба, акц. у пром. 233—235, 238, 239, 241—244
 глувоћа, акц. 278
 глума, уп. и знач. 219, 221
 глумиште, знач. и уп. 221
 глупак, непр. вок. 285
 глухара, акц. 277
 глухнути -глушити, гл. вид 36
 гуљива, акц. 165
 гнусоба, акц. 272

го, морф. 124, 126
 гобела [трбушна], уп. и нар. 227
 гобела́ст, уп. 220, 227
 говедар, акц. 150, 151
 говедаруша, акц. 279
 говор, акц. 162
 говоруша, акц. 279
 говорџија, ков. 222
 голаћ, акц. 278
 голопузаст, уп. 220
 голоребраст, ков. 222
 голуб, акц. 163
 Голубан, акц. 276
 голь на выдумки хитра, рус. изр. знач. 53
 гомељ, уп. 219
 го наг, нар. 227
 гонитель, акц. 278
 гора, акц. у пром. 233—238, 240—245
 горак, обл. 122
 горан, знач. 114
 горанин, знач. 114
 горанка, знач. 114
 горански, уп. и знач. 114
 Горанско, пром. 113, 114
 горе, прил. знач. 80, 82
 гориво, акц. 272
 Горки, пост. и пром. 123
 Горкијев, грађ. 122
 горкијевски, грађ. и пром. 122
 Горков, грађ. и пром. 122
 горковски, пост. 123
 Горький, рус. 123
 Горьков, рус. 123
 горьковский, рус. 123
 горњи, морф. 124
 горужда, знач. 213
 горући, морф. 128
 горчика, акц. 275
 горштак, знач. 114
 госпоске, фонет. непр. 256
 господство, фонет. неправ. 222, 256
 гост, акц. 162
 грабеж, акц. 273
 грабуља, акц. 276
 град, акц. 162
 градиво, акц. 272
 Градишка, Градишки (Градишци), обл.
 и пром. 47, 49, 113
 градљика, акц. 275
 грађанин, акц. 165
 грана, акц. у пром. 13—19, 21—23
 grand, фр. знач. 97
 грандиозный, рус. знач. 51
 грањама, акц. 23
 Грахово, обл. и пром. 47, 115
 грашина, акц. 277
 грб. 212

грдити, грдише, гл. обл. 264
 грдоба, акц. 272
 грдов, акц. 219
 грдуља, акц. 276
 гребенаља, акц. 276
 греда, акц. у пром. 13—19, 21
 грехота, акц. 277
 грецкий орех, рус. знач. 52
 гристи, гризем, гризен, акц. 46
 гријехота, ијек. 229
 гријешка, ијек. 229
 гркача, уп. 219
 гркнути — горчити, грчити, гл. вид 36
 грлена болест, знач. и уп. 221
 грлин, акц. 276
 грло, акц. 164, 166
 грмљава, акц. 272
 грмуша, акц. 278
 громозвучно, ков. 222
 грофица, ген. 262
 грахнути, уп. 220
 грохотљика, акц. 275
 Гроцка, Гроцкој, обл. и пром. 47, 49,
 111
 Грубиша, акц. 278
 грудњак, уп. 219
 грчица, уп. 219
 Грчка, пром. 111
 губав, уп. 225
 губаљ, акц. 275
 губком (губернский комитет), рус.
 знач. 54
 гудач, знач. и уп. 221, акц. 278
 гудачки, морф. 127
 гудин, акц. 276
 гудњава, акц. 272
 гуја, акц. у пром. 13—15, 19—21
 гуњ, акц. 165
 гурати : гурнути, гл. вид 35
 гућа, уп. 219
 Гучево, пост. и пром. 115, 116
 гушчад, акц. 273

Д

Дабиша, акц. 278
 давати — давају, пром. 223
 да видим, акц. 176
 давиџија, уп. 219
 давни, обл. 223
 da dodeš, акц. 176
 да едем, акц. 176
 дажд, уп. 213, 217
 да идем, акц. 176
 дајбуди, уп. 221

- дактати : даким — дакѣм, обл. пост. 189
- далекосежан, морф. 127
- Далматинац, акц. 149—155
- даљи, знач. 125
- Дамјанов, акц. и знач. 120
- данак, акц. 274
- данас, прил. непром. 69
- данашњи, морф. 124
- дандањи, уп. 221
- да оћеш, акц. 176
- da rečeš, акц. 176
- даска, акц. у пром. 233—236, 238, 239, 241—244
- дати, гл. рекц. 9, 10, акц. 176
- дати маха, уп. 230
- дати нешто урадити, германизам 264
- дахтати и сл., обл. 179—191
- дашак, акц. 274
- da bi, акц. 177
- dva, уп. 286
- два брата, акц. 173
- двадесетак, акц. 274
- dvadeset dva, уп. 286
- двадесет једногодишњи (не: двадесет-једногодишњи), правоп. 61
- двадесет петогодишњи (не: двадесет-петогодишњи), правоп. 61
- два-три, правоп. 57
- dvadeset tri, уп. 286
- dvadeset četiri, уп. 286
- двадесет четири ... песме (не: два-десет и четири песама), уп. 73
- дванаестак, акц. 274
- два Холанђанина (не: два Холанђана), уп. 73
- двапут, акц. 173
- двијема, ијек. непр. 229
- двобојан, уп. 220
- двојак, морф. 125
- двокрилан, морф. 125
- двомесечан, морф. 125
- дворница, уп. 219
- дворац Нормандије, непр. уп. 97
- дворба, акц. 272
- двосложан, морф. 125
- двосмислен (двосмисленији), морф. 127
- двостран, морф. 125
- двочлан, морф. 129
- двојородный (брат), двојородная сестра, рус. знач. и уп. 54
- двухэтажный, рус. знач. 52
- de, фр. 97
- дебаты, рус. знач. 51
- деведесет и четири ... филма (не: деведесет и четири ... филмова), уп. 73
- девет брата, акц. 173
- девојчура, акц. 277
- делибаша, тур. 218
- деликт, уп. 103
- дерач, акц. 278
- дерњава, акц. 272
- десет а десет, акц. 173
- десетак, акц. 274
- десет динара, акц. 173
- десечар, уп. 212
- десечарица, уп. 212
- десинатер, уп. 103
- дертли, морф. 129
- деца — дјеца, акц. у пром. 161, 233—236, 238—240
- депо (= депта), акц. 279
- ди Беле (du Bellay) (не: Ди Бела), транскр. 100, 101, 104
- Ди Бос (du Bos) (не: ди Бо), транскр. 104
- дивљака, акц. 275
- дивљан, акц. 276
- дивоња, акц. 277
- дивота, акц. 277
- дигнути, гл. вид 35
- дијева, ијек. непр. 229
- дим, уп. 217, обл. мн. 223
- дипломирати, гл. прел. 201, дипломирани, обл. и уп. 201, 204, 208
- дискусија, знач. 74, 76
- дистрибуциони, морф. 127
- дјевер, уп. 219
- длан, морф. мн. 223
- дно, предл. знач. 87
- до, прил. знач. 84, 224
- добар, етим. 213
- dobar veče, акц. 172
- dobar dan, акц. 172
- добаш, акц. 163
- dobra poć, акц. 172
- добро (им.), знач. 105
- dobro jutro, акц. 172
- добронамеран, морф. 127
- добростив, уп. 220
- добро стиже, акц. 172
- доброта, акц. 12, 277
- Доброта, акц. 277
- догађај, акц. 274
- додиг, уп. 219
- додуше, правоп. 214
- дојиља, акц. 276
- докончан, непр. обл. 95
- Долгоруков, иinstr. 117
- доле, прил. знач. 80, 82
- доља, уп. 219
- до мало, акц. 171
- домало (до мало), уп. 221, 230

доминка, знач. 214
 домишљањ, акц. 276
 домишљач, ков. 222
 доносим, акц. 174
 доњи, морф. 124
 допасти, гл. рекц. и знач. 2—4, уп. 230
 до пет, акц. 173
 до седам, акц. 173
 Достојевскијев, грађ. и пром. 121
 дођи, гл. рекц. 2
 дохват, акц. 162
 доцент, рус. знач. 51
 дочке, уп. 221
 Драга 116
 драган, акц. 276
 dragač, dragač, držeč, пољ. 187
 Драгиша, акц. 278
 Драгово, пост. и пром. 116
 Драгоје, акц. 274
 драмуша, акц. 278
 дрвад, обл. 223
 дрвара, акц. 277
 дрварија, обл. 223
 дрво, акц. 164
 дремеж, акц. 273
 Дреново, пост. и пром. 115
 дречећи, морф. 128
 дрейфитъ, рус. знач. 54
 држава, акц. 272
 држат, гл. прид. нескъ. 261
 држати, гл. рекц. 9, 10, држаху, уп. и знач. 264
 дрогнути, рус. 187
 дрожать, рус. 180
 дромбуља, акц. 276
 дропињак, уп. 219
 друг, акц. 151
 друга, акц. у пром. 14, 15, 20, 21
 другарица, вок. наст. прав. 194, 285
 дружба, акц. 272
 drhaci, чеш. 187
 дрхтати и сл., обл. 179—191
 дубина, акц. 161, 171
 дубрава, акц. 272
 Дубровско, пром. 114
 дувачки, морф. 127
 дуг : дужи, грађ. 193
 дугоња 277
 дугуљаст, морф. 127
 Дударев, наст. 118
 дудук, акц. 275
 дуел, уп. 102
 дужина, акц. 162
 дука (= духа), нар. уп. 225
 дулац, уп. 219
 Дунав, акц. 162
 дундара, акц. 277

дурати, тал. 218
 дусим, дијал. обл. 210
 душа, акц. у пром. 13—16, 18, 19, 21, 161
 душанка, уп. 219
 душеван, уп. 258

Ћ

ђаво, акц. 162
 ђогин, акц. 276
 Ђоко (= Ђока), акц. 279
 ђубре, акц. 165
 Ђурђево, пост. и пром. 115

Е

е, акц. 107
 евидентан, уп. 103
 еволуиранији, уп. непр. 103
 егзерцирати, варв. 268
 енигматски, уп. 103
 слоквентност, уп. 102
 енергија, уп. 217
 ентеријер, уп. и знач. 102
 ентузијазам, уп. 102

Ж

жабетина, акц. 276
 жабљак, уп. 219
 жабурина, акц. 276
 жагра, уп. 219
 жакет(ка), рус. знач. 51
 жалба, акц. 272
 жалокањ, уп. 221
 жалост, акц. 164
 Жан Полан (Jean Paulhan) (не: Жан Пулан), транскр. 104
 жапа, уп. 219
 жарач, акц. 278
 жвркнути, уп. 220
 ждребад, акц. 273
 жеђа, р. 223
 железница, ек. 195
 железнички, ек. 195
 желила, дијал. обл. 253
 желудара, акц. 277
 жеља, акц. у пром. 233—235, 238—240, 243—245
 жељезник (жељезнички пут), ков. 222
 жељезница, ијек. 195
 жељезнички, ијек. 195
 жена, акц. у пром. 48, 233, 245, пром. 106, вок. прав. 285

женидба, акц. 272
 женска, женској, женску; мн. женске,
 по женским 257
 женскара, акц. 277
 жерава, акц. 272
 жетвица, знач. 213
 живити (живио), дијал. обл. 253
 Живков, акц. и знач. 120, инстр. 117,
 118
 живолазан, уп. 220, 230
 житара, акц. 277
 žitak, вок. обл. 284
 житни, обл. 223
 жито, акц. 164
 жица, вок. 194
 жље, покр. 211
 жмура, акц. 277
 жољав, уп. 220
 жужица, уп. 219
 Жуковски, пром. 120
 журба, акц. 272
 журица, уп. 219
 journal habituel, фр. знач. 98
 жутосив (не: жуто-сив), правоп. 198
 жућкаст, морф. 127

3

за, предл. знач. 83, 96, уп. дијал. 210
 за војску, акц. 18
 за двоје, акц. 173
 за леђи, дијал. 257
 за инат (не: заинат), правоп. 62
 за осам, акц. 173
 за пет, акц. 173
 за по, акц. 172
 за пола, акц. 172
 за триста, акц. 173
 забактати, уп. 220
 забаратумати, уп. 220
 забележити, 129, тр. прид. 128
 забит, тур. 218
 забрињујући, морф. 128
 завидети, гл. рекц. и знач. 2
 завиривати, гл. рекц. 224
 зависан < зависити 61
 завистан > завист 61
 завитой, рус. знач. 54
 заводити знакомство, рус. изр. знач. 54
 завратити главу, уп. 230
 заврзан, акц. 276
 заврћи, уп. 230
 завршавати — завршује, пром. 223
 завршни, морф. 127
 завежљај, акц. 273
 завјес, знач. 213

загајити, уп. 220
 zagasitocrven, правоп. 286
 заговаривать зубы, рус. знач. 54
 загрижен, знач., уп. и акц. 40—46
 загрижено, прил. знач. 45, 46
 загриженост, знач. и акц. 45, 46
 загрижљив 45
 загрижљивац 45
 загрижљивост 45
 загризати, знач. 45
 загринтати, уп. 220
 загристи, загризем, загризен, знач., уп.
 и акц. 41—46
 задовољавајући, морф. 128, 129
 задруга, акц. 165
 задрхтати се, уп. 224
 задуго (за дуго), акц. 171
 зажа́рених, обл. и уп. 203
 зажети, уп. 230
 зазвонџети, ијек. 228
 заиграти, гл. рекц. и знач. 1
 заисто, акц. 170, 171
 зајосити, уп. 220
 закапати, уп. 220
 закаснити се, уп. 224
 закипати, рус. знач. 54
 заклачити, уп. 220
 закле, уп. 221
 заключать договор, рус. изр. знач. 54
 заколијежати се, уп. 220
 закрачунати, уп. 220
 залијев, ијек. непр. 229
 залогој, акц. 274
 замагљена, обл. и уп. 204
 замагљена (светлост) = (светлост) се
 замаглила 205
 замерити на грешци, за грешку, због
 грешке (не: замерити грешку), прав.
 уп. 72
 заметно, уп. 221
 замијеса, уп. 219
 замиритати, тал. и знач. 217, 218
 замјенити, ијек. непр. 229
 замлаз, знач. 213
 замлијечити очима, уп. и нар. 227, 230
 замолити, гл. рекц. 8
 заморьш, рус. знач. 53
 замрачак, уп. 217
 замучити, уп. 217
 заного, покр. 211
 занајприје, уп. 221
 занат, акц. 150
 занијекати, уп. 220
 заного, уп. 219
 заоглавити, уп. 220
 заоколити, уп. 220
 Zapadna Nemačka правоп. 284

запањујући, морф. 128
 запасти, гл. рекц. и знач. 2—4
 запитам, акц. 174
 заплитати — заплићем, обл. 181
 заповест, погр. прев. 100, акц. 164
 zarovid, акц. 164
 заповиједник, ијек. непр. 229
 заподина, знач. 218
 запођен, уп. 220
 запошљен (< запосл-јен), гл. прид.
 пост. 41
 запрепаштене, запрепаштеним, обл. и
 уп. 204, 205
 запроси, уп. 217
 заптија, тур. 218
 запушач, акц. 278
 запуштен 207
 заребрити, уп. 220
 заредити се, уп. 220
 засјечак, уп. 219
 заснова, уп. 219
 засопке, уп. 221
 затварач, акц. 278
 због, уп. 96
 збојит, уп. 220
 звати, гл. рекц. 9, 10
 зваће, им. уп. 219
 звезда — звијезда, акц. у пром. 21
 звекан, акц. 276
 звекнути, обл. 190
 звектати — звекћем, обл. пост. 188, 189
 звијездан, ијек. непр. 229
 зги (ни зги не дидно), рус. знач. 54
 здворни, уп. 220
 здравица, уп. 217
 здухач, знач. 218, акц. 278
 зекаљ, акц. 275
 зекан, акц. 276
 зекоња, акц. 277
 зелембаћ, акц. 278
 зелен, акц. 164
 зеленика, акц. 275
 зеленоплав, морф. 126
 зељут, акц. 273
 зељута, акц. 273
 земља, акц. у пром. 161, 233—240,
 243—245
 земљуштина, акц. 276
 Земун, акц. 162
 зеру, тур. 218
 зид, акц. 166
 зима, акц. у пром. 13—15, 18, 19, 161
 зимњи, обл. 223
 зла година, акц. 172
 зла срећо моја, акц. 172
 златара, акц. 277
 злато, акц. 163, 164

златоња, акц. 277
 злијеждама, акц. 23
 злица, вок. 194
 зло, (им.) знач. 105
 злоба, акц. 272
 зло-јутро твоје, акц. 172
 зломилшњик, уп. 219
 злопитан, уп. 220
 злоћо (=злоћа), акц. 278, 279
 змај, вок. 284
 змија, акц. у пром. 233, 235, 238, 243,
 244
 знам га у главу, акц. 18
 зоолошки (не: золошки), правоп. 195
 зора, акц. у пром. 161, 164, 233, 234,
 236—239, 240, 243—245
 Зорка, дат. 222
 зрачак, акц. 274
 зренник, уп. 219
 зрео, обл. и уп. 208
 Зрински, пром. 120
 зрно, акц. 164
 зрње, обл. 223
 зумба, дијал. обл. 256
 зубни, морф. 127

И

и, везн. 168
 иако, правоп. 222
 Иванов, акц. и знач. 120
 igde, прил. знач. и правоп. 79, 283
 игла, акц. у пром. 233, 234, 236—239,
 241—244
 иглењак, уп. 219
 игра, акц. у пром. 233, 234, 236, 238,
 239, 241—243
 играчица, вок. 194
 из, предл. 102, 166
 из града, акц. 242
 iz ročetka (не: izpočetka), правоп. 198,
 199, 282
 иза, предл. знач. 83
 иза девет, акц. 173
 iza deset, акц. 172
 избегица, вок. 194
 изван, предл. знач. 83, 84
 извањак, уп. 219
 изведрено (небо) = (небо) се изведрило
 204—205
 извежен, неправ. обл. 41
 извијештавају, ијек. непр. 229
 извјет, уп. 219
 изгледаш ми, уп. 226
 изгомет, уп. 219
 изгори, акц. 170

издирати, уп. 220
 издрељити, уп. 220, 230
 изићи, изидем, морф. 259, аор. обл. 224
 изјелица, вок. 194
 излетила, дијал. обл. 253
 измахнути ножем, уп. 230
 између, предл. знач. 83, 84
 измјерити ребра, знач. и нар. 227
 изнад, предл. знач. 83, 84
 изнитити, уп. 220
 изнова, акц. 170
 изоглавити, уп. 220
 изразом (место: с изразом), уп. 224
 изумисао, уп. 219
 икад, право. 283
 Илијин, инстр. 117
 илиштак, уп. 219
 илуминација, уп. 102
 Иљичков, инстр. 118
 имати, гл. рекц. 11, непр. обл. 95,
 импф. обл. 224
 имењака, акц. 275
 Имотски, пром. 114
 иницијација, уп. 103
 инспиришући, погр. уп. 99
 интелигенција, погр. знач. 97
 intervju, intervjuu (не: intervju-u),
 право. 284
 intrigant, вок. 285
 искати се, иште се, уп. и знач. 260
 искрушити, уп. 220
 испарирати, гл. обл. 261
 испињ, уп. 217
 испитљиво, уп. 221
 исповедница, погр. знач. 97
 испод, предл. знач. 83, 84, 89
 исподсунчаник, акц. 150, 153, 154
 испрва, акц. 170
 испред, предл. знач. 83
 испредена, уп. и нар., знач. 227
 испреповедао, дијал. обл. 254
 испријека, акц. 170
 истија, акц. 170
 истјепати, ијек. 228
 историја природе, погр. знач. 97
 истражак, уп. 219
 истрешен, неправ. обл. 41
 истурити, погр. уп. 100
 иће, им. уп. 219
 ићи, акц. 176
 ићи на тамбур, уп. 220
 ишчекивајући [-а, -о], непр. уп. 258

Ј

ј у Србији пре Вука, 246—251
 ја, акц. 167, 168
 јабука, акц. 165
 јагма, акц. у пром. 233, 234, 238, 239,
 241, 243, 244
 јагњад, акц. 273
 јагње, акц. 165
 јадна, уп. 217
 Јазак, акц. 162
 јамац, уп. 219
 јање, акц. 165
 јарад, акц. 273
 Јарак, акц. 162
 јарац, акц. 165
 јаре, акц. 165
 јасен, акц. 163
 јасика, акц. 275
 јаук, акц. 163
 јахаћи, морф. 128
 јахт, р. 223
 јачи, морф. 124
 је, енкл. 192, 193, је ... се, енкл. непр.
 уп. 95
 јеврејски, непр. уп. 98
 јегуља, акц. 276
 један, акц. 173
 један, уп. 286
 један пут, акц. 173
 једанпут, право. 286
 Један ударац штапом и књиге су напи-
 сане, непр. прев. 98
 једаред, акц. 173
 једнобојан (једнобојнији), морф. 127
 једногласан, морф. 125
 једнослован, морф. 125
 једностран (једностранјији), морф. 127
 једнострук, морф. 125
 једночлан, морф. 125
 јежурити, уп. 220
 језеро, акц. 163
 Језик и стил
 Јакова Игњатовића у роману „Васа
 Решпект“ 252—269
 Матавуљеве прозе 209—232
 јела, акц. у пром. 14, 15, 19, 20
 јелика, акц. 275
 јесам 193
 јесен, акц. 164
 јесенски, обл. 223
 јести, акц. 176
 јестива, акц. 273
 Јованов, грађ. 122
 ју, обл. 193
 Југов, пост. и пром. 116

Južna Amerika, правоп. 284
 Južna Morava, правоп. 284
 Јужноамериканец, акц. 151, 153—155
 јунак, акц. 151, 152, 154
 јуриш, акц. 163
 јуришити, уп. и знач. 260
 јурнути: јурити, гл. вид 35
 јутрењи, обл. 223
 јутро, акц. 164

К

к, предл. знач. и уп. 85, 261
 каванар, ков. 222
 kad vidite, акц. 176
 kad primite, акц. 176
 кадуља, акц. 276
 казато, гл. прид. нежн. 261
 казнени, морф. 127
 кајачки, уп. 221
 кајел, тур. 218
 какова, какову, заст. 258
 каљуга, акц. 273
 камацилук, уп. 219
 камен, акц. 162
 камичак, акц. 274
 камо, прил. знач. 79, 82
 канализациони, морф. 127
 саппе, фр. знач. 98
 кантар, акц. 162
 као што, уп. и знач. 265
 капац, уп. 217, 219
 капетан, акц. 150, 152, 154
 капетина, акц. 276
 капка (кепи), рус. знач. 51
 капуре, акц. 277
 капутлија, уп. 219, 222
 карабулина, уп. 219
 Карађорђево, пост. и пром. 116
 Карловци, акц. 165
 карта, акц. 166
 картара, акц. 277
 касачки, морф. 127
 катрига, уп. 219
 кафанар, уп. 219
 качкета, р. 223
 каштрадина, тал. 218
 квартир, варв. 268
 квартуч, уп. 219
 кезидруг, ков. 222
 Кидричево, пост. и пром. 116
 Kikinda, вок. прав. 286
 киме (место — с киме), уп. 224
 кихај, уп. 219
 киша 213

кишљив, обл. 223
 Кладушa, акц. 278
 клак, уп. 219
 кланчати се, уп. 220
 клапчић, уп. 219
 Клаудије (не: Клауд) 104
 клепац, уп. 219
 клечати, уп. 220
 кликнути, обл. 190
 кликтати/кликтиш, обл. 189
 климати — климнути, рекц. и функц. 92

клинац, акц. 165
 клипан, акц. 276
 клубук, знач. и уп. 221, акц. 275
 клупа, акц. у пром. 12, 13,, 15, 17—21
 клупко, фонет. 111
 кљушина, акц. 276
 кључао, обл. и уп. 208
 к мени, уп. предл. 261
 Кнежево, пост. и пром. 115
 Књаско, пром. 116
 к њима, уп. предл. 261
 ко, функц. прокл. 169
 ковач, акц. 278
 ковачки, морф. 127
 кога, акц. 169
 код, предл. уп. 74, 75, 86, 96
 коза, акц. у пром. 233, 234, 237—239, 241—245

Козаруша, акц. 279
 Кознишов, инстр. 118
 који, обл. 96, 100
 кола, акц. 165
 Коларов, пост. и пром. 116
 колач, акц. 154, 278
 колегиџа, вок. 194
 колекционар, уп. 102
 коло, акц. 163
 кољаска, рус. знач. 52
 кољава, уп. 219, 229
 Кољцов, пост. и пром. 116
 комад, уп. 217
 комадина, акц. 276
 командир 212
 комидба, акц. 272
 комисиони, морф. 127
 коморник, уп. 219
 компатибилян, уп. 103
 комплетан, уп. 102
 комплиментују, гл. обл. 261
 комфор (не: конфор), правоп. 195
 комформизам (не: конформизам), правоп. 195
 комфорни, правоп. 195
 комшиница, вок. 194
 конзерватор, погр. прев. 100

коница, уп. 219
 конкубина, уп. 103
 конкурсни, морф. 127
 conscience, фр. и енгл. 97
 контраадмирал (не: контра-адмирал),
 право. 198
 контрабандисти, уп. и знач. 103
 конфекција, прав. 195
 конфиниран, уп. 103
 коњ, акц. 165, вок. 284, коњма, обл.
 256
 Коњев, INSTR. 118
 коњина, акц. 276
 коњоглав, ков. 230
 Коњско, пром. 115
 копорнути, уп. 220
 корабљица, уп. 219
 коракљај (ген. мн. коракљаја, корак-
 љаји), акц. и обл. 257, 274
 корјеници (кућићи), ков. 222
 користан (не: корисан), обл. прав. 58
 короман, уп. 219
 коротан, уп. 219
 коса, акц. у пром. 161, 233—240, 243
 косац, акц. 149, 151, 153, 155
 косач, акц. 278
 косидба, акц. 272
 косити се, уп. 220
 Космај, акц. 274
 космонавт, рус. знач. 52
 космура, акц. 277
 Косово, обл. и пром. 47, 115, 116
 кост, акц. 164
 костоломљење, ков. 222
 котлокрп, ков. 222
 котлуша, акц. 278
 Кочо (= Коча), акц. 279
 кошуљица, знач. и уп. 221
 крагуј, акц. 274
 крај, уп. 217, 219, прав. обл. 194
 крајичак, акц. 274
 краљ, акц. 165, прав. обл. 194, 284
 Краљево, пост. и пром. 115
 красота, акц. 277
 Кратово, пост. и пром. 115
 Крбава, акц. 272
 крекетуша, акц. 279
 кренути, рекц. и функц. 92
 крепост, уп. 219
 кресавица, уп. 219
 кретац, акц. 278
 Крешево, пост. и пром. 115, 116
 кржуља, акц. 276
 криваља, акц. 275
 кривати се, уп. 220
 криволеп, уп. 219
 криворепа, уп. 225

крижалина, знач. 215
 Крилан, акц. 276
 крило, акц. 166
 кричати — кричим, обл. 181
 Крле, акц. 279
 кривињара, уп. 219
 кружић, уп. 219
 крстопоклона недеља, уп. 219
 крцан, акц. 276
 крчител, акц. 278
 kci, пром. 285
 куда, прил. знач. 80, 82
 Кузњецов, INSTR. 117
 кујна, акц. 165
 кукати, гл. рекц. и знач. 2
 кукњава, акц. 272
 кукурузово (брашно), обл. 223
 кула, акц. у пром. 14, 15, 19—21
 кулачки, уп. 221
 Куљев, вок. 117
 кума, вок. 13
 соур, фр. знач. 98
 купаћи, морф. 128
 Курагин, INSTR. 117
 кусаљ, акц. 275
 Кусадак, Кусатка (не: Кусадка),
 право. 282
 кусоња, акц. 277
 кусуља, акц. 276
 кутилача, знач. 213
 Кутузов, INSTR. 117
 кућа, акц. 165, 166, 235, 238
 кућевни, обл. 223
 кућерак, акц. 149
 кућерштина, акц. 276
 кућиштина, акц. 277

Л

лавеж, акц. 273
 лагати, гл. рекц. и знач. 5
 la Grande guerre, фр. знач. 98
 лажов, акц. 151
 Лазарев, пост. и пром. 116
 лајик, уп. 219
 лакат, акц. 162
 Лаклоов (не: Лакло-ов), право. 199
 лакомислен, морф. 127
 лакомчина, акц. 277
 лакоћа, акц. 278
 лакрдијаш, акц. 150, 154
 [лакати:] лаксти, морф. 223
 ластавица, уп. 219
 ластва, уп. 219
 ластовати, уп. 220
 латинка, уп. 219

латинско једро, знач. 218
 латинчад, акц. 273
 лебићада, уп. 219
 левака, акц. 275
 лед, акц. 162
 лежај, акц. 274
 Лекторат српскохрватског језика у
 Француској 24—34
 ленија, уп. 219
 Леонов, пост. и пром. 116
 лепоња, акц. 277
 лепорат (= рапорт), нар. уп. 225
 лепота — љепота, акц. 277
 лепушкаст, морф. 127
 лепши, морф. 124
 лето, акц. 164
 лећи, гл. рекц. и знач. 1
 лећи логом, нар. 227
 лијегати, гл. рекц. и знач. 1
 лијес, уп. 217
 [летјети:] лијетаху, ијек. 228
 лиња зима, уп. и нар. 227
 лирска уметност, знач. погр. 97
 лисат, уп. 220
 листак, акц. 274
 Литванци (не: Литуанци) 104
 лити, акц. 174
 личак, уп. 220
 личина, уп. 219
 лишће, акц. 165
 ловачки, морф. 127
 Поврећ, знач. 216
 ложа, уп. 219
 лоза, акц. у пром. 233—235, 237—240,
 242—245
 Лозан, акц. 276
 локарда, уп. 219
 лубура, акц. 277
 лудара, акц. 277
 лудов, акц. 151
 Лука, акц. 166
 лука, акц. у пром. 14, 15, 20—22
 лукав, етим. 213
 лула, акц. у пром. 241
 лулав, уп. 220
 лунник, рус. знач. 51
 лутајући, морф. 128

Љ

љепота, акц. 278
 љубазност, рекц. 224
 Љубиша, акц. 278
 људескара, акц. 277
 људма, обл. 256
 љускавац, непр. обл. 95
 љуштика, акц. 275

М

ма, уп. и знач. 265
 магла, акц. у пром. 233, 234, 237—239,
 241—244
 Маглај, акц. 274
 Маглов, пост. и знач. 120
 магарчина, акц. 277
 магагин, акц. 163
 магистрат, уп. и знач. 102
 маглуптина, акц. 276
 мазење, неправ. 261
 мајка, акц. 161, 165, 166, пром. 96, 107
 Мајур, акц. 163
 макнути, знач. 92
 Малешев, инстр. 117
 мали : мањи, морф. и знач. 126
 Малиновски, пром. 120
 Малинско, пром. 114
 Малиша, акц. 278
 маљ, акц. 165
 мамка, уп. 219
 мандраћ, уп. 217, 219
 манна, рус. знач. 53
 мањистра, тал. 218
 Марко, обл. 48
 Марков, грађ. 122, акц. и знач. 120
 Марконијев (Маркони), грађ. 122
 магата (не: магата), право. 280,
 281
 марангун, уп. 219
 масло, акц. 164
 маст, акц. 164, маста, непр. обл. 210
 мастак, рус. знач. 54
 мастан (не: масан), прав. обл. 58
 мастионик, р. 223
 матанија, уп. 219
 матерешина, акц. 276
 матутин, тал. 218
 маћи — помаћи, рекц. и функц. 92, уп.
 220
 маукава, акц. 272
 маук, акц. 275
 маукати, гл. 275
 махати — махнути, рекц. и функц. 92
 махнитуља, акц. 276
 мацан, акц. 276
 мацат, уп. 220
 мачетина, акц. 276
 [мачак]: маћку (не: маће), прав. обл.
 284
 машине, уп. 219
 ме, акц. 168
 мед, акц. 162
 медоња, акц. 277
 међа, акц. у пром. 233—239, 241—244

- међу, предл. знач. 80, 83
 меза (м. мезе), р. 223
 мекнути — мечити, гл. вид 36
 мел, рус. знач. 51
 мела, акц. у пром. 234, 241
 мелок, рус. знач. 55
 мена, уп. 219
 мене [: мени], акц. 167, 168
 мерач, акц. 278
 месец, акц. 162
 месо, акц. 163, 164
 место, акц. 165
 металичка, обл. 223
 метати — мећем, обл. 181, гл. рекц. 9, 10
 метеж, акц. 273
 метла, акц. у пром. 233, 235—240, 242—244
 метуо, гл. прид. дијал. 259
 мећава, акц. 272
 [механа:] механе (не: меане), правоп. 60
 мјешај, акц. 274
 мјеште, уп. 221
 ми, акц. 168
 Миладинов, акц. и знач. 120
 Миланков, инстр. 117
 милелачити, ков. 222
 Миливоје, акц. 274
 милиционер, акц. 149, 150, 152, 154
 Милованов, акц. и знач. 120
 Милоје, акц. 274
 милоња, акц. 277
 Милошев, акц. и знач. 120
 Милошево, пост. и пром. 115
 Милошевски, пром. 120
 Милука, акц. 275
 Миљанов, наст. 119
 мимо браћу, уп. 217
 мираз, уп. 217
 Мирко, акц. 279
 мислен, знач. 224
 Мићо (= Мића), акц. 279
 Михајлов, инстр. 118
 Михаиллов, пост. и пром. 116, 119
 Мица, вок. 194
 мицати — помицати, рекц. и функц. 92
 уп. 220
 Млава, акц. 272
 млада, (им.) 105—107
 младеж, акц. 273
 Младенов, акц. и знач. 116, пром. 116, 119
 младић, акц. 150, вок. 284
 млаћан, морф. 126, 124
 млазнути, уп. и нар. 9
 млакоња, акц. 277
 много, дијал. 256
 мнома, акц. 168
 моба, акц. у пром. 16—19, 23, 272
 можебити, правоп. 214
 можуљ, уп. 219
 мој, акц. у пром. 169
 Мојсов, инстр. 116, 117
 мокрица, рус. знач. 52
 молба, акц. 272
 молити, гл. рекц. 8
 момак, акц. 151.
 момчад, акц. 273
 Морава, акц. 272
 море 107
 Морињ, знач. 216
 морить, рус. знач. 53
 мороз по коже подирает (подирать), рус. изр. знач. 53
 многотиражка, рус. знач. 52
 Москва, вок. прав. 285—286
 мотам, обл. пост. 182
 мргин, уп. 219
 мрднути, знач. 92
 мрежале, акц. 275
 мрзети до повраћања, непр. прев. 98
 мрзити, -зим (мрзио, мрзили) 253
 мрзовољац, знач. 216
 мркадина, уп. 219
 мркаљ, акц. 275
 мркожућ, правоп. 286
 мркоња, акц. 277
 мркосив, морф. 126
 мркуша, акц. 278
 мрлутина, акц. 276
 мрнар, уп. 230
 мртав, морф. 124, 126
 мртвац, акц. 153
 мрчава, акц. 272
 Мрчано, знач. 224
 мува -муха, акц. у пром. 233, 235, 236, 238, 239, 243, 244
 мужев, -а, -о, обл. 223
 мужић, акц. 153
 музара, акц. 277
 музгавица, уп. 219
 музиља, акц. 276
 мука, уп. 217
 муктиш, уп. 219
 муња, акц. у пром. 14, 15, 19, 20, 22
 Мусоргскијев, грађ. и пром. 121, 122
 мутација, уп. 102
 мутеж, акц. 273
 мухарика, акц. 275
 мучаљив, уп. 220
 мучећу се, неправ. обл. и уп. 258
 мучитељ, акц. 278
 Мушицков (Мушицки), грађ. и пром. 120, 121

Н

на 96'

на боље (набоље), акц. 171, 172

на брзо, акц. 170

на великоћу, акц. 177

на високо, акц. 171

на више (навише), акц. 171, 172

на воду, акц. 242

на врати, дијал. 257

на горе, акц. 171, 172

на десет, акц. 173

на друго, акц. 173

на дугачко, акц. 171

на дуго, акц. 170

на жалост (не: нажалост), правоп. 62, 214

на изглед (не: наизглед), правоп. 62

на измјену, уп. 230

на јавни мести, дијал. 257, 258

на јесен (не: најесен), правоп. 199

на крају, акц. 163

на криво, акц. 170

на леђи, дијал. 257

на лето (не: налето), правоп. 62

на лијево, акц. 170

на меко, акц. 170

на мртво, акц. 170

на ниже (не: навиже), акц. 171, 172

на ново/из нова, акц. 170

на роџтку, правоп. 282

на пример (не: наприклад), правоп. 62, 198, 199

на пријeko, акц. 170

на само, акц. 170

на срећу (не: насрећу), правоп. 62

на суво, акц. 170

на троје, акц. 172

на широко, акц. 171

наборити се, набори се, морф. 260

наверх, рус. знач. 89

наверху, рус. знач. 89

навигациони, морф. 127

наврх, предл. знач. 89

наглув, морф. 126

наговјестити, ијек. непр. 229

нагонице, уп. 221

награда Рима, непр. уп. 98

наградни, морф. 127

нагризем, акц. 46

нагризен, акц. 46

нагусто, акц. 170

над, предл. знач. 80, 83

надвор, уп. 221

надмоћије, уп. 219

надомак, предл. знач. 86

надражавајући, непр. обл. 95

назад, прил. знач. 80, 83

назад, рус. знач. 89

наздравице, акц. 171

назимад, акц. 273

назор, уп. 221

највише, правоп. 283

најгорњи, обл. 223

најдужији, непр. 193

најјачи, правоп. 281

најјевтинији, правоп. 281

најпрви, обл. 223

најстрожи (не: најстрожији), -а, -с, прав. 193

најтишији, непр. 193

најцрнији, црни (не: најцрнији, црнији), прав. обл. 61, 62

накисео, морф. 126

наклон, уп. 220

накрив, морф. 126, 129

наложа, уп. 219

наметљиви[х] просилаца, фонет. 254

наметштај, акц. 274

намјером (место — с намјером), уп. 224

Нама, Name и сл. (не: Na-ма, Na-me и сл.), правоп. 70, 282, 283

намрдити, уп. 220

намрштени (дан) = (дан) се намрштио 204, 205

наново, акц. 170

наовитак, уп. 221

наопако, акц. 170

наперити, уп. 220

напитнија, уп. 219

напиться допьяна, рус. изр. знач. 54

наповидјети, уп. 220

напоље, прил. знач. 80, 89

напољу, вар. 89

напомињати, уп. и знач. 230

напосе, уп. 230

напред, прил. знач. 80, 82

напријед, знач. 224

напросто, акц. 170

naprstak — napska, фонет. 286

нарицати, гл. рекц. и знач. 2

нас, акц. 168

наситно, акц. 170

наслак, уп. 217

наслон, уп. 219

насмарку, рус. знач. 54

насмејали [су] се, уп. 263

наснава, знач. 218, 219

наспрам, уп. предл. 261, 262

наставити, уп. 220

Наставци, облички

-а 107, 110, 285

-ама 21, 23, 107

-ду 258

- е 48, 119
 -ев 122
 -ем/-ом 194, 108, 118, 120
 -еп, -епа, -епо 280
 -и 48, 107, 121, 122, 257
 -им 117—119
 -има 107
 -ји 193
 -ма 257
 -о 48, 122, 194
 -ога 122
 -ски, -ска, -ско 111, 113, 120—123, 127
 -тати 189
 насупрот, предл. знач. 86
 натраг, прил. знач. 80, 82
 натраже, уп. 219
 натчовек (не: надчовек), право. 196
 наћи, гл. рекц. 9
 наћи ћете (не: наћићете), право. 60
 наумљати, обл. 223
 Наумов, пост. и пром. 116
 науточ, уп. 221
 наученик, уп. 219
 научноистраживачки (не: научно-истраживачки), право. 198
 начисто, акц. 170
 нашег, акц. 169
 не, речца 68
 не бијаг, акц. 175
 не био, не била, акц. 176
 не ваљам, акц. 175
 не даде, не дадох, акц. 175
 не до, акц. 176
 не задржан, акц. 176
 не знам, акц. 175
 не играо, акц. 176
 не испече, акц. 175
 не истресе, акц. 175
 не лијем, акц. 174
 не могући, уп. и знач. 265
 не носим, акц. 174, 175
 не питам, акц. 174, 175
 не повила, акц. 176
 не повуче, акц. 176
 не рознат, акц. 175
 не покупова, акц. 176
 не пролијем, акц. 174
 не убије, акц. 174
 не шћар, акц. 175
 небесница, уп. 219
 небесници (свечи небесни), ков. 222
 небораван (стан), уп. 220
 небрат, знач. 68
 наваљао, обл. и уп. 208
 невера, уп. 219
 невесомость, рус. знач. 52
 невидјелица, уп. 219
 неvjеровно, уп. и знач. 221, 222, 230
 негде, прил. знач. 79, 81
 недозван, уп. 220
 недом, знач. 68
 неексплодирану 207
 незвати, гл. прид. нескъ. 261
 nezgodно, право. 283
 нејачица, уп. 219
 неколика филма (неколико филмова), прав. обл. 72
 неколике филмове (неколиких филмова), непр. обл. 72;
 Некрасовым, инстр. 117
 нема до [= има само], уп. 217
 немало, акц. 171
 немати, гл. уп. 134—148; немаху, импф. обл. 224
 неочињене, ијек. непр. 229
 неподопштина, уп. 219
 непојава, непр. 68
 непојављивање, прав. 68
 непомерно, уп. 221
 неправо, акц. 171
 Нерадин, акц. 276
 нерадо, акц. 170
 неразмршљив, непр. 95
 немислен, знач. 224
 несудијеник, акц. 150
 nesumnjivo, право. 283
 нећака, акц. 275
 неуспешан, погр. знач. 98
 нешце, фонет. 111
 нечесов, покр. 211
 нечовек, знач. 68
 ни, речца 168
 нигде, прил. знач. 79, 81, право. 283
 ниже, предл. знач. 87
 низам, тур. 218
 низдоли, акц. 170
 није нагонике, уп. 230
 ниједан (не: ни један), акц. 173, право. 199
 nikad, право. 283
 Николов, пост. и знач. 120
 Нин, р. и пром. 70, 71
 Нинов, право. 63, 199
 нит, р. 223
 нитков, акц. 151
 ништа, непр. обл. 95
 НОБ, р. и пром. 70, 71
 новак, уп. 219
 новет, уп. 219
 novi vek, право. 283
 [новинар:] novinaru : novinare, прав. обл. 284
 новипат, уп. 220

Нови, акц. 170
 Новопазарац, акц. 149, 150, 153, 155
 новцом, дијал. 256
 нога, акц. у пром. 161, 234—240, 242
 —244, нога — пози, фонет. 194
 ножетина, акц. 276
 ножурда, акц. 273
 ножурина, акц. 276
 ноздре, обл. 223
 нокат, акц. 162
 Нолит, р. и пром. 70, 71
 нос, акц. 166
 носач, акц. 278
 носиља, акц. 276
 носина, акц. 276
 ностромо, знач. 217
 ноћ, акц. 164
 ноћник (који живи ноћу), ков. 222
 ноћца — нојца, обл. фонет. 180
 ношај, акц. 274
 нудити, гл. рекц. 263
 puzgarada, правоп. 281

Њ

његов, -а, -о, непр. уп. 96
 њекамо, ијек. 228
 њеко, ијек. 228
 њешто, ијек. 228

О

о, предл. знач. 80
 о мало, акц. 171
 ОАС, р. и пром. 70
 обавијати, уп. 219
 обавјестити, ијек. непр. 229
 обајаније, уп. 219
 обају, обл. 230
 обаћетан, уп. 220
 обдуља, акц. 276
 обеселити се, фонет. 222
 обест, акц. 164
 обзиром да је, непр. 74, 76, 77
 обијест, акц. 164
 обичај, акц. 274
 објашњавати — објашњује, пром. 223
 облак, акц. 162
 облијеколити, уп. 217
 обличје, уп. 219
 оболео, функц. 129
 образан, уп. 220
 обрезац, акц. 278
 Обренов, акц. и знач. 120
 обреше, аор. обл. 224

obrvati, прав. 280
 обртност, уп. 219
 обсерватория, рус. знач. 51
 обузимљати, обл. 223
 овај, непр. упр. 99, акц. у пром. 169
 овај пут (не: овај пута), уп. 71
 овамо, прил. знач. 79, 81, 89
 овде, прил. знач. 79, 81, 89
 овјереник, уп. 219
 овога пута, прав. уп. 71
 овсињак, уп. 219
 овуда, прил. знач. 80, 82
 овуде, прил. знач. 80
 овца, акц. у пром. 14—19, 21—23
 овчара, акц. 277
 овчевина, обл. 223
 овчурина, акц. 276
 оглашавати — оглашује, пром. 223
 Огњанов, акц. и знач. 120
 огрезнула, уп. 263
 огрејати (огријати), гл. рекц. и знач.
 1—2
 огртач, акц. 278
 огуглати, уп. 220
 одаламити, уп. 220
 одастати, уп. 220
 одација, уп. 217
 од брата, акц. 242
 од које, уп. предл. и знач. 262
 од жене, акц. 177
 од иљаде, акц. 173
 од иста, акц. 171
 од осам, акц. 173
 од шале (не: одшале), правоп. 62
 одбранбен(и) (не: одбранбен(и)), прав.
 обл. 57, 195
 одвише, акц. 171, 172
 одвојеник, уп. 219
 одгонетљај, акц. 274
 оде [= овде], дијал. 256
 одеколон, рус. знач. 51
 одлијетјесмо, ијек. 228
 одличје, уп. 219
 одломчина, акц. 277
 одлучивати судбину, непр. уп. 72
 одмакнути — одмакнути — одманути,
 обл. фонет. 180
 однијекати, 261
 одовуд, прил. знач. 88
 одонуд, прил. знач. 88
 одсегнути, уп. 220
 (од)сјајем (не: (од)сјајом), прав. наст.
 194
 odškrinuti (не: otškrinuti) правоп. 282
 odštamptati, правоп. 282
 ожег, уп. 217

ознебушен, уп. 220
 окати, уп. 220
 океап, вок. 285
 окер, варв. и морф. 129
 оклај, уп. 219
 окламаш, уп. 219
 околостојеће, ков. 258
 окони, уп. 220
 окорео (окорелији), морф. 129
 окретаља, акц. 276
 округ, уп. 219
 олово, акц. 163
 омален, знач. 126
 омањи, морф. и знач. 126
 омастити, уп. 219
 омечати, уп. 220
 омлет, рус. знач. 51
 омршај, акц. 274
 он, акц. 168, непр. уп. 95
 онај, -а, -о непр. уп. 99, акц. 169, обл. 193
 онамо, прил. знач. 79, 81
 онде, прил. знач. 79, 81
 онесвешћени (војници) = (војници) су се онесвестили, 204, 205
 онуда, прил. знач. 80, 82
 опатрнути, уп. 220
 опашце, уп. 219
 опечинуту, уп. 220
 опорито, знач. 216
 опроштај, акц. 274
 опрхо, уп. 221
 опскуран, уп. и знач. 102
 опћи: општи, уп. 230
 опћина: општина, уп. 230
 опус, уп. 102
 oprhvati, непр. 280
 опчаран, уп. 220
 општепознат, морф. 126
 општеусвојен (не: опште усвојен); право. 198
 ораћи, морф. 128
 орач, акц. 150, 151
 оргуља, обл. 223
 орех, рус. знач. 52
 оријентациони, морф. 127
 орлов, акц. дубл. 120
 Орлов, пост. и пром. 116, акц. 120
 орлушина, акц. 276
 оса, акц. у пром. 237, 241, 242, 244, 245
 освежавајући, морф. 128
 осем, фонет. 228
 осећај, акц. 274
 осим, фонет. 228
 осјећај, знач. 223
 острагуша, уп. 219
 оструга, акц. 273

отањено (стриљење) = (стриљење) се отањило, 204, 205
 отац, акц. 153
 отег (вео), ков. уп. 219, 222
 отећи, гл. непрел. 207
 отимати се за нечим, гл. рекц. 263
 отићи, гл. рекц. и морф. 11, 259
 отказни, морф. 127
 откако (не: од како), право. 192, 199
 отмен, уп. 220
 отпеван, морф. 129
 отпевати, 129
 отприлике (не: од прилике), право. 199
 отрагу, уп. 221, 230
 отцепљење, прав. 196
 офицер, 212
 охладнети, охладнео (не: охладнити, охладнио), обл. прав. 58
 оцепљење, непр. 196
 очаприти, уп. 220
 очврснуо, обл. и уп. 203
 очврснут, обл. и уп. 203
 очевица (не: очевидца), прав. 196
 очевици (не: очевидци), прав. 196
 оцепаш, акц. 166
 ошклапити, уп. 220
 ошокендао, уп. 217
 оштарија, уп. 219
 оштија, уп. 219
 оштроконђа, знач. 224
 оштроћа, обл. 223

II

па, уп. 267
 па онда, уп. 267
 Павле, обл. 48
 Павлов, акц. и знач. 120
 павте, акц. 233
 падеж, уп. 219
 пажљив, знач. 98
 палинкара, уп. 219
 палма, уп. 219
 палика, акц. 275
 памет, акц. 164
 памјетовати, ијек. 228
 пантале, уп. 219
 пантаче, уп. 219
 пањуга, акц. 273
 параллельные брусья, рус. знач. 54
 парњача, уп. 219
 парун, знач. 218
 пас, акц. 166
 pastir, вок. 284
 пастирчад, акц. 273

- пасторчад, акц. 273
 пас, вок. 230
 патента, знач. 217
 patak, вок. 284
 пахуља, акц. 276
 пачавра, уп. 219
 паша, акц. 165
 Пашићево, пост. и пром. 116
 пашњак, акц. 163
 паштет, рус. знач. 51
 педесетак, акц. 274
 педесет и три студента (не: педесет и три студената), уп. 73
 педипсати, тал. 218
 Пеко (= Пека), акц. 279
 пепељуга, акц. 273
 перад, акц. 273
 пераћи, морф. 128
 Периша, акц. 278
 перкусија, уп. и знач. 103
 Рего, акц. 166
 перо, акц. 166
 Песков, наст. 118
 пескуља, акц. 276
 песник, непр. обл. 96, песницама (место — с песницама), уп. 224
 pet, уп. 286
 pet žena, уп. 286
 pet ljudi, уп. 286
 pet metara, уп. 286
 пета, акц. у пром. 13—22
 пет пара, акц. 173
 петнаестак, акц. 274
 петрифициран, уп. 103
 Петров, наст. 119
 Петровљеве, наст. 119
 пећи — испече, акц. 175
 Пећарски, пром. 120
 пециво, акц. 272
 „печурка“, знач. и уп. 221
 печачки, морф. 127
 пивара, акц. 277
 rijanistkinja, фонет. прав. и правоп. 286
 пијанчина, акц. 277
 пијанчура, акц. 277
 rijetet, правоп. 282
 пикња, уп. 219
 пилад, акц. 273
 пилеж, акц. 273
 пилотка, рус. знач. 51
 Пилсудски, пром. 120
 пинути : пити, гл. вид 35
 piop, правоп. 282
 пиргаст, уп. 220
 пирика, уп. 219
 писати, рскц. и функц. 91
 писаћи, морф. 128
 писмо, акц. 165
 питати, гл. рекц. 8, питам, обл. пост. 182
 piu bello, тал. 125
 пиштати — пиштим, обл. пост. 188, 189
 плавеж, акц. 273
 plavo-zelen, правоп. 286
 плавуља, акц. 276
 плакати, гл. рекц. и знач. 2
 пламен, акц. 163
 пламичак, акц. 274
 пламтети — пламтим, обл. 190
 пландиште, акц. 165
 плане, им. уп. 219
 планина, акц. 161, 162
 планирати, гл. обл. 261
 плата, акц. 166
 платић, рус. знач. 54
 платиша, акц. 278
 платнара, акц. 277
 платни, морф. 127
 плацдарм, рус. знач. 52
 плач, акц. 165
 плаштина, уп. 219
 племенштак, уп. 219
 плес, знач. 218
 плетиво, акц. 272
 плетилца, акц. 276
 пливачки, морф. 127
 плитице, им. уп. 219
 плюв, рус. знач. 51
 плочаник, знач. и уп. 221
 plus joli, фр. 125
 плус тога, непр. 74, 76
 плъвач, акц. 152
 плъоска, уп. 219
 по, предл. уп. 74, 75
 по два, акц. 172, 173
 по двјеста, акц. 173
 по двоје, акц. 173
 по томе (не: потоме), правоп. 60
 победитељ, акц. 278
 побједити, ијек. непр. 229
 побоље, акц. 171
 побрже, акц. 171
 побро (= побра), акц. 279
 побуњевчити, уп. 220
 повелик(и), знач. 126, морф. 126, 129
 повећи, знач. 126
 повија, уп. 219
 повисок, морф. 126
 повише, акц. 171
 повједи, уп. 217
 повлака, знач. 213
 повод, погр. знач. 97
 повоњати, акц. 215, уп. 220

- повратљив, уп. 230
 pogdegde (не: po gdegde), правоп. 283
 погрбљени = који су се погрбили, 204, 205
 погребни, морф. 127
 под, предл. знач. 80, 83
 под јесен (не: подјесен), правоп. 62
 podalje, правоп. 283
 поданак — поданци, уп. 219
 подглавач, уп. и знач. 219, 221
 roddijalekat, правоп. 281
 подебео, морф. 126
 подјевојчар, уп. 219
 подлеуша, уп. 220
 подлист, уп. 219
 Подмалинско, пром. 114
 подневица, уп. 219
 поднос, уп. 217
 подобрећ, рус. знач. 53
 подофицири, уп. 217
 podoskap, правоп. 283
 подругом, уп. 221
 podsvesno, правоп. 282
 подсворице, уп. 219
 подсмијехом (место — с подсмијехом), уп. 224
 podstanar, правоп. 282
 подсукњак, уп. 219
 подупирач, акц. 278
 пожаловати, уп. 220
 поженитися, рус. знач. 53
 познавати, гл. рекц. 9, 10
 позорник, уп. 219
 позориште Италијана, непр. уп. 98
 позорити се, уп. 217
 позидак, уп. 219
 поземљуша, акц. 279
 по здраво, акц. 170
 појмити се, уп. 220, 224
 појав, р. 223
 појављати, обл. 223
 појас, акц. 162
 по један, акц. 173
 појединачки, уп. 221
 rokatkad, правоп. 283
 поклон, акц. 162
 покрај, предл. знач. 89
 покривач, акц. 278
 покрити, погр. уп. 100
 Покровски, пром. 120
 полак, знач. 224
 полдник, рус. знач. 51
 полеђина, погр. прев. 100
 полијегати, гл. рекц. и знач. 1
 половой, рус. знач. 54
 полузрео, морф. 126
 полумрачан, морф. 126
 полумрачни, морф. 129
 полунаг, морф. 126
 поље, акц. 163
 помагати, гл. рекц. 5—7
 ротао, правоп. 283
 поменути мајку, знач. и нар. 227
 померити — померати, рекц. и функц. 92
 помљелац, уп. 219
 помоћ, акц. 164
 помоћи, гл. рекц. 5—7
 помоћи мачки да скочи на праву страну, непр. прев. 98
 помрачење, обл. 223
 помужен, неправ. обл. 41
 по мупки, акц. 170
 онајбољи, акц. 172
 понегде, прил. знач. 79
 понесен, уп. 220
 понизак, морф. 126
 понијевиши, обл. уп. 230
 понистра, тал. 218
 поново, акц. 170
 понуђавали, гл. обл. 261
 по петоро, акц. 173
 поппочати, уп. 220
 попов, наст. 119
 Попов, наст. у пром. 118, 119
 Попово, пост. и пром. 115, 116
 по први пута, непр. уп. 72
 попріјеко, акц. 170
 попрічак, уп. 219
 порјанка, рус. знач. 51
 (по)сата, обл. 254
 после тога, правоп. 60
 послушати, гл. рекц. 11
 посмешљиво, непр. 256
 постао капетаном, 263
 попудбина, уп. 219
 порабођење, уп. 220
 поримљавина, уп. 220
 поробљена, уп. 217
 породила, акц. 276
 портвајн, уп. 103
 порубати, уп. 220
 поручје, уп. 220
 последак, уп. 220
 по сто, акц. 173
 по танко, акц. 171
 потанкост, уп. 220
 потежи, морф. 126
 потећи, уп. и знач. 230
 потециште, знач. и уп. 221
 потјсцати, ијек. 228
 поткушити, уп. 220
 поточњак, акц. 274
 потпетица, уп. 219
 потпуно, акц. 171

- потраживати, уп. 220
 пофали [= похвали], фонет. 255
 похабана (не: поабана), правоп. 63
 походити није могао, 264
 походник, уп. 220
 почесто, акц. 170, правоп. 283
 почети — почму, пром. 223
 по четири, акц. 173
 почетни, морф. 127
 почисто, уп. 221
 пошјед, уп. 220
 пошто, уп. 214
 правителство, 212
 православљачко, обл. 223
 правце, знач. и уп. 221
 праља, акц. 276
 прем(а), вар. предл. знач. и уп. 86, 261, 262
 прасе, акц. 165
 пратилица, обл. 223
 Прахово, пост. и пром. 115
 прашак, акц. 274
 првача, ков. 222
 првина, уп. 217
 први пут, знач. и уп. 72
 првобитни (мозгови), знач. и уп. 221
 првобитност, уп. 220
 prebrzo, правоп. 283
 пребрт, уп. 220
 превелик, морф. 126, 129
 превисок, морф. 126
 превластити, уп. 220
 преградак, р. 223
 пред, предл. знач. 83, 88
 пред врати, дијал. 257
 пред мрак (не: предмрак), правоп. 62
 предељак, уп. 220
 предијелити, уп. 220
 предобар, морф. 126
 предоношче, уп. 220
 предпремијера, непр. 196
 предсобље (не: претсобље), прав. 196
 представник (не: претставник), правоп. 62, 63
 преживио, дијал. обл. 253
 презалогјити, уп. 220
 презура, уп. 220
 прсјавити, дијал. обл. 254
 прекидач, акц. 278
 прекривач, акц. 278
 преко, предл. знач. 86
 прекотрупице, уп. 221
 преља, акц. 276
 према, предл. знач. и уп. 85, 86, 261, 262
 premao, правоп. 283
 премучати, уп. 220
 преобраћење, погр. прев. 100
 препасати, дијал. обл. 254
 препека [= припека], дијал. обл. 254
 преписивати се, уп. 220
 препитомљен, дијал. обл. 254
 преповеда, дијал. обл. 254
 препородитељ, акц. 278
 преправи (се), направљено [= при-
 прави (се), приправљено], дијал.
 обл. 254
 направља [= приправља], дијал. обл.
 254
 направност [= приправност], дијал.
 обл. 254
 препрочитавање, погр. уп. 100
 препрочитавати, погр. уп. 100
 преседава, непр. 256
 пресло, уп. 220
 пресловити, уп. 220
 преслијетити се, уп. 220
 престане [= пристане], дијал. обл. 254
 пресумитити, уп. 220
 претекст, уп. 103
 претеретити, акц. 215
 претећи, морф. 128
 претијцати, ијек. 228
 претпремијера, прав. 196
 претресивати, гл. обл. 261
 претржице, уп. 220
 претржник, уп. 220
 претур, тал. 218
 Префикси:
 без- 68, 126
 i- 283
 нај- 283
 не- 283
 пи- 283
 ро- 283
 пре- 126, 254, 269, 283
 при- 254, 269
 преходници, непр. 256
 прехрамбен (не: прехранбен), прав.
 обл. 57, 195
 пречити, уп. 220
 прешан, уп. 220
 прешаје, дијал. обл. 254
 пржун, уп. 220
 при, 96
 при том (не: притом), правоп. 60
 прибран, уп. 220
 приврједа, ијек. 229
 пригласи, морф. 126
 придржати, акц. 215
 приеч, уп. 220
 призор, знач. 102
 пријави се, прав. обл. 254
 пријатељ, акц. 278

- prijateljica (prijateljice, вок. прав.), обл. 194, 285
 приједмет, ијек 229
 пријелом, ијек. 229
 пријенос, ијек. 229
 пријепис, ијек. 229
 пријесједник, ијек. уп. непр. 229
 пријестран, уп. 220
 пријетња, акц. дат. мн. 23
 приказати, гл. уп. 72
 приказати се, уп. и знач. 222
 прилењ, морф. 126
 прилунитися, рус. знач. 51
 прималја, акц. 276
 примерак, непр. обл. 96
 примница, знач. и уп. 220, 221
 pripovedati, 282
 pripovetka (не: pripovedka), прав. 282
 припозната, гл. прид. 261
 припрост, морф. 126
 присјенак, уп. 220
 притез, уп. 220
 притрунак, уп. 220
 прихватљив, уп. 220
 причатало, уп. 220
 приятель, рус. 278
 „пркелати“, уп. 221
 прлутина, акц. 276
 прљавожутосив (не: прљаво жуто-сив), правоп. 198
 прњаворчад, акц. 273
 пробирач, акц. 278
 пробуђена (животна снага) = (животна снага) се пробудила 204—205
 провидио, дијал. ос.т. 253
 провлака, уп. 220
 провоцирати, уп. и знач. 102
 прогонити, гл. рекц. 6
 продавница, уп. 219
 продаја, акц. 165
 продрео, неправ. гл. обл. 259
 прозир, уп. 220
 прозорица, уп. 220
 прозорљив, уп. 220
 пројуришио, уп. и знач. 260
 проклетство, фонет. 222
 пролетња, 256
 промаха, уп. 220
 променути, променула, дијал. 259
 прометла [прометнути], дијал. 259
 промућуран, уп. 220
 проњар, уп. 220
 пропагандни, морф. 127
 проповиједник, ијек. непр. 229
 прорачити се, знач. 215
 просац, акц. 153
 просвијећени, ијек. непр. 229
 просидба, акц. 272
 простирач, акц. 278
 простота, акц. 277
 protestni, фонет. прав. и правоп. 286
 протестује, гл. обл. 261
 протоколарни, морф. 127
 проћохати, знач. 215
 проћу, уп. предл. 262
 проуља, акц. 276
 прочитан; морф. 129
 прочитати, 129
 прстен, акц. 162
 прстенак, акц. 274
 прстенькати се, уп. 221
 прутак, акц. 274
 прутина, акц. 276
 прыжок через коня в длину, рус. знач. 54 -
 псина, акц. 277
 психоанализа (не: психо-анализа), правоп. 60
 психоаналитичар (не: психо-аналитичар), правоп. 60
 птица, вок. 194
 птичестина, акц. 276
 птичица, вок. 194
 птичурина, акц. 276
 пудалина, уп. 217, 220
 пудбина, уп. 220
 пула, уп. 220
 пуноћа, акц. 278
 пуп, уп. 220
 пут, акц. 165
 пута, обл. уп. 71
 путаљ, акц. 275
 пушачки, морф. 127
 пушкарница, акц. 165
 Пушкиным, рус. наст. 117
 пушчина, акц. 277
 (п)чела, акц. у пром. 233—237, 239, 241, 244, 245

Р

- Раде, акц. 279
 ради, знач. 96, 224
 радивоја, им. уп. 220
 Радивоје, акц. 274
 radio, radija, правоп. 282
 радио-апарат (не: радиоапарат), правоп. 197
 радиола, рус. знач. 51
 Радина, акц. 278
 Радипцевым, рус. наст. 117
 radnik, обл. 285
 Радоје, акц. 274

- радост, акц. 164
 Радота, акц. 277
 Радука, акц. 275
 Радуша, акц. 278
 ражљути, ражљутио (се), дијал. 256
 разбрвити, уп. 221
 развијорен < развијорити, развијорен
 < развихорити (не: развиорен, раз-
 виорити), прав. 60
 развратаст, уп. 220
 разврћи, уп. 230
 разгранали, разграналој, обл. и уп. 203
 разгранати, обл. и уп. 203
 разграпљен, уп. 220
 раздарушан, уп. 220
 разделом, уп. 221
 раздесити (супротно од удесити), ков.
 222
 раздрагана (душа) = (душа) се раз-
 драгала 204—205, 206
 разигране (груди) = (груди) су се ра-
 зиграле 205, 206
 разиграти, гл. прел. 206
 различан, обл. 223
 различје, уп. 220
 размеран, уп. 220
 разрече, уп. 220
 разрогачено (око) = (око) се разрога-
 чило 204, 205
 разувера, ков. 222
 разумјевати, ијек непр. 229
 разумјео, ијек. 228
 рајити се, уп. 221
 Рајков, акц. и знач. 120
 рандеву, рандевуа, рандевуу (не: ран-
 дсву, рандеву-а), право. 62
 ранији, знач. 125
 ранић навьлѣт, рус. знач. 54
 Рас, знач. 113
 расколоти, уп. 221
 расклимавати, рекц. и функц. 92
 расклимати, рекц. и функц. 92
 расколутити, уп. 221
 раскош, р. 223
 распас, уп. 220
 расплаћеница, уп. 220
 распоредити, погр. уп. 100
 рат, акц. 163, 166
 Ратко, акц. 279
 Ратково, пост. и пром. 116
 рачац, уп. 220
 Рачки, пром. 120
 рачуноиспитач, акц. 153
 рачунополагач, акц. 150, 154
 раширене (ноздрве) = (ноздрве) су се
 рашириле 204, 205
 Рашка, знач. и пром., акц. и фонет.
 47—49, 111—113, 285
 рашље, акц. 165
 Рашчанин, грађ. 113
 рашчански, грађ. 113
 рашчарање, уп. 220
 рвати (не: хрвати), право. 62, 280
 рђа, акц. у пром. 233—236, 238, 239,
 241, 242, 244, 245
 рђав, (не: хрђав), право. 62
 реакционный, рус. знач. 51
 реакция, рус. знач. 51
 ребро, акц. 165
 ревија, уп. и знач. 102
 револуционар, акц. 149, 152, 154
 револуционарац, акц. 149, 150, 153, 155
 режимски „депо“, варв. 268
 регимента, варв. 268
 редара, акц. 277
 редиља, акц. 276
 редуша, акц. 278
 режисёр, рус. знач. 51
 режиссура, рус. знач. 51
 рейтузы, рус. знач. 51
 река (ријека), акц. 18, 19
 rekao је да ће доћ, акц. 176
 ремек-дело (не: ремекдело), право.
 197
 рентгенолошки (не: рентгенолошки),
 право. 196
 репач, акц. 278
 реса, акц. у пром. 14, 15, 20, 22
 Ресава, акц. 272
 Ресавиц, акц. 150, 153, 154
 реферторију, тал. 218
 рехуља, акц. 276
 реч, акц. 164
 речено међу заградама, непр. прев. 98
 Речка, обл. у пром. 47—49
 речма, дијал. обл. 256
 решпектовале, гл. обл. 261
 рибарина, знач. 215
 риђ, акц. и морф. 124, 125
 риђан, акц. 276
 Риков, инстр. 117
 Rio, Rija (не: Ria), право. 282
 рисоња, акц. 277
 рљудати, уп. 221
 робити, уп. 221
 робни, морф. 127
 рогаљ, акц. 162
 ротач, акц. 278
 рогоња, акц. 277
 рођиља, акц. 276
 родитељ, акц. 278
 рођака, акц. 275
 рожд, рус. знач. 51

розопек, уп. 220
 ронилачки, морф. 127
 роса, акц. у пром. 233—239, 241, 242
 росуља, акц. 276
 ротан, знач. 213
 рпа, акц. 165, 241
 рувијан, уп. 220
 руд, руда, рудо, 115
 Рудо, пром. 115
 ружељав, уп. 220
 рука, акц. у пром. 13—16, 18, 19,
 21—23, 177, фон. 194
 руковџ, акц. 164
 руковијет, ијек. 228
 рукомија, уп. 219, 230
 Руси, акц. 165
 Rusija — Rusijo, вок. прав. 286
 русје, уп. 220
 рускословенски, рускославенски (не:
 руско-словенски, руско-славенски),
 право. 59
 Русов, инстр. 118
 ручетина, акц. 276
 ручурда, акц. 273

С

с(а), уп. предл. 102, 224, 262
 сабљара, акц. 277
 сабљетина, акц. 276
 Сабуров, инстр. 118
 саветовати — савјетовати, гл. рекц.
 5—7
 сад, уп. 220
 салап, акц. 163
 Салап, акц. 163
 салон, уп. и знач. 103
 сам, акц. 170
 самовласт, знач. и уп. 221
 саможивско, обл. 223
 самоодрицање (не: само-одрицање),
 право. 58
 самооплођење (не: само-оплођење),
 право. 58
 самоостваривање (не: само-оствари-
 вање), право. 58
 самосам, уп. 220
 самослав, рус. знач. 51
 самоубиство (не: самоубијство), прав.
 59
 сан, акц. 165
 САН, р. и пром. 70, 71
 санак, акц. 274
 сандали, рус. знач. 51

Санлис (Senlis) (не: Сенли), транскр.
 104
 сањати, знач. 93
 сардельки, рус. знач. 51
 сахат, обл. и пром. 254
 сахнути: сушити, гл. вид 35, 36
 свастика, уп. и знач. 103
 сватови, акц. 163
 сватовски, морф. 127
 сврабеж, акц. 273
 свргао с памети, уп. 217
 сведок, акц. 149, 151, 153—155
 сведодба, акц. 272
 свенародни, морф. 126
 свеопшти, морф. 126
 свеска, фонет. 111, свесци (не: свески),
 право. 194
 свест, погр. знач. 97
 свет (свијет), прид. уп. и знач. 228
 свети Лука, акц. 172
 свети Петар, акц. 172
 светитељ, акц. 278
 svetloplav, право. 198, 286
 свестран (свестранија), морф. 127
 светог Луке, акц. 172
 Светозарево, пост. и пром. 116
 светски, морф. 127
 свећа (свијећа), акц. у пром. 21, 22
 свеукупан, морф. 126
 свечаник, уп. 219
 свијесно, ијек. непр. 229
 свилара, акц. 277
 Свинарски, пром. 120
 свиња, акц. у пром. 14, 19—23
 свирала, акц. 275
 свирач, акц. 278
 свиснућ кошелџ, рус. изр. знач. 54
 свитати — свиће, обл. 181
 свитер, рус. знач. 51
 свој, -а, -е, непр. уп. 96
 својеверка, ков. 222
 својеврстан (не: својеврсан), обл. прав..
 58
 свршен(и), обл. и уп. 201, 203, 208
 свршити, гл. прел. 201
 свугде, прил. знач. 79, 81
 свуда, прил. знач. 79, 81
 с двора, уп. 217
 се, енкл. 168, 224
 себе, акц. 167, 168
 severna Italija (не: Severna Italija),
 право. 284
 17-og avgusta (не: 17.-og avgusta),
 право. 283
 седила, дијал. обл. 253
 сежањ, уп. 220

- сеја, акц. 279
селе, акц. 279
село, акц. 165, 166, 178
село, пром. 108
селякиња, ков. 222
селянин, акц. 165
Семјонов, вок. 119
сено, акц. 163
сестра, акц. 165, 166, 177
с'est ... que, фр., погр. прев. 100
сести (сјести), гл. рекц. и знач. 1
сзади, рус. знач. 89
сиваљ, акц. 275
сивоња, акц. 277
сијер, уп. 220
сиктати, обл. 189
сикнути, обл. 190
силазити се, уп. 224
симфонија (не: синфонија), правоп. 195
синий, рус. знач. 55
синовац, акц. 149, 151, 153, 155
синовље, обл. 223
синчић, акц. 153
Сипервјел (Supervielle) (не: Сипервје)
транскр. 104
ситнеж, акц. 273
ситуација, погр. знач. 97
сићи се, уп. 224
сјактити се — сјакхити се, обл. фонет.
180
сјем, ијек. 228
сјен, р. 223
сјечива, акц. 273
скважина, рус. знач. 52
скитам/скићем, обл. пост. 182
складиште, уп. 220
скобаљ, акц. 275
сконцентровати се, уп. 217
скопост, уп. 217
скрози, знач. 224
скут, акц. 166
слабији, морф. 124
славуј, акц. 274
сладнути — сладити, гл. вид 36
слаћан, морф. 126
слађи, знач. 125
сламени, обл. 223
слана, акц. у пром. 14, 15, 19, 20, 22
слар, им. уп. 220
слатко, (им.) пром. и знач. 109—111
следи му [= следи га] 263
следовати њему [= њега], уп. 263
следство, уп. 220
слекнути, уп. 217
слепота, акц. 277
слепоћа, акц. 278
сликован, знач. и уп. 221
слово, акц. 163, 164
слог (стил), ков. 222
слога, слози (слоги), акц. 238, 239
слуга, акц. у пром. 14, 15, 19—22
службу : у службу, акц. 241
служити, гл. рекц. 5
случаји, морф. 223
слушач, акц. 278
Смедерево, пост. и пром. 115
смеду, дијал. обл. 258
сместа, правоп. 214
сметати, гл. рекц. 5—7
смирај, уп. 217
смирен (смиренији), морф. 129
смирити, 129
смола, акц. у пром. 233—239, 241, 242, 244
смрзла, обл. и уп. 203
смрзнут (смрзнутји), морф. 129, 203
смрзнати, 129
смрт, акц. 165
снага, акц. у пром. 15, 18—20
снаја, фонет. 110
снаха — снаси, фонет. 194
снаха, акц. у пром. 233, 235—239, 241, 244, 245
сносније, уп. 220
со, акц. 164
с обзиром, прав. 77
собом, акц. 168
soit dit entre paranthèses, фр. знач. 98
соја, акц. 238
сок, знач. 218
соко, акц. 151
Соколов, инстр. 118
солара, акц. 277
солдатуша, акц. 279
сор, рус. знач. 53
Соса, акц. 279
сосиски, рус. знач. 51
соха, акц. у пром. 233—236, 238, 239, 241, 242, 244
Сош, р. и пром. 70, 71
СОШ, СОШ-у, правоп. 199
спаваћа соба, уп. 217
спаваћи, морф. 128
спаситељ, акц. 278
Спасоје, акц. 274
спашен (< спасти), спасен, гл. прид.
пост. 41
спектакл, знач. и уп. 102
s роџетка, правоп. 282
спрам, вар. предл. знач. 86
спрама, вар. предл. знач. и уп. 86, 261, 262
спреда, прил. знач. 80, 83
спрема, уп. предл. 262

- спроћу, уп. предл. 262
 спртва, уп. 220
 спуштено (небо) = (небо) се спустило
 204, 205
 сразмјеран, уп. 220
 срамеж, акц. 273
 срамота, акц. 162
 Србијанац, акц. 151, 152
 среда (сриједа), акц. 13, 14, 17, 18
 srednji vek (не: Srednji vek), правоп. 283
 Средоје, акц. 274
 срна, акц. у пром. 14, 15, 19, 21, 22
 срндаћ, акц. 278
 срнути, уп. 221
 срце, акц. 164
 срчаник, уп. и нар. 227
 срчаница (срж), ков. 222
 ста, аор. обл. 224
 ставити, гл. рекц. 9, 10, уп. 73
 стављати пред алтернативу (не: став-
 љати пред алтернативом), уп. 73
 стадион, рус. знач. 51
 стазу, акц. 241
 стајати, гл. рекц. и знач. 2, 4, морф. и
 знач. 260
 стајаћи, морф. 128
 стакленица, уп. 219
 стамбени (не: станбени), прав. обл. 57,
 195
 Станиша, акц. 278
 старац, акц. 165
 стареж, акц. 273
 stari vek (не: Stari vek), правоп. 283
 Старов, INSTR. 118
 старогоња, уп. 220
 створити, гл. рекц. 9, 10
 стеклица, уп. 220
 стељина, уп. 220
 стена — стијена, акц. у пром. 12—14,
 17—19, 21, 22, 161
 степени, уп. 220
 стидити (стидила се), дијал. обл. 253
 стијена, уп. 220, 222
 стјецати, ијек. 228
 сто педесет петогодишњи (не: стопеде-
 сетпетогодишњи), правоп. 61
 стожер, акц. 162
 Стојко, акц. 279
 стојница, уп. 219, 220
 сто кила, акц. 173
 столовач, уп. 220
 столски, обл. 223
 стопа, акц. 238
 стопањица, уп. 217
 стотинак, акц. 274
 стотинаш, 212
 справуљица, уп. 220
 страна, акц. у пром. 13—15, 17—19.
 21, 22, 161, 166
 странац, знач. 217
 stranputica (не: stramputica), правоп.
 286
 страшљика, акц. 275
 стрекнути, уп. 221
 стрела — стријела, акц. у пром. 14, 15,
 19—22
 стрелять глазами, рус. изр. знач. 53
 Стремов, INSTR. 117
 стрина, пром. 105—107
 стрип, акц. 165
 стрикнути, уп. 221
 стрѣика, акц. 275
 строг: строжи, грађ. 193
 стрти, уп. 221
 струји (не: струи), ист. правоп. 248
 струю, ист. правоп. 248
 струя, ист. правоп. 248
 струњара, акц. 277
 стручак, акц. 274
 сув, акц. 170
 сувад, акц. 273
 сувише, акц. 171, 172
 суво (сухо), (им.) знач. 107, 108
 сувота, уп. 220, акц. 277
 сугранути се, уп. 221
 судија, ист. правоп. 248, вок. прав. 285
 судити, гл. рекц. 5—7, 224
 суза, акц. у пром. 233—235, 237, 238,
 241, 242
 сумњати о нечем, гл. рекц. 263
 сунакце — сунахце, обл. фонет. 180
 сунчан, обл. 223
 сунути, уп. 221
 сунце, акц. 164, 165
 суп, рус. знач. 51
 супермодеран (не: супер-модеран),
 правоп. 198
 супротстављати (не: супростављати),
 правоп. 61
 супружница, уп. 220
 сусјество, фонет. 222
 су три, 173
 сутуран, уп. 220
 сутурати се, уп. 221
 сутучан, уп. 220
 Суфикси, у грађењу речи:
 -ава 272
 -ад 273
 -ај 273
 -ак 274
 -ака 274
 -ала 275
 -аљ, -аља 275
 -ан 276

убетан, уп. 220
 убиство (не: убијство), прав. 59, 212
 убрзо, акц. 170
 уватити [= ухватити], фонет. 245
 увијач, акц. 278
 увјек, ијек. неспр. 229
 увјера, уп. 220
 увјет, уп. 220
 уво, акц. 164
 уврх, предл. знач. 88
 угашна (планета) = (планета) се уга-
 сила 204, 205
 угња, уп. 220
 угоститељ (код кога је неко у гостима),
 ков. 222
 угријана (земља) = (земља) се угријала
 204—206
 удадба, акц. 272
 ударац, рекц. 224
 ударција, уп. 220
 удно, предл. знач. 89
 у добри час, акц. 172
 укарене (оплате) = (оплате) су се ужа-
 риле 204, 205
 уживо, акц. 170
 уз, предл. знач. 86
 уз пут, право. 282
 уз то (не: усто), право. 60, 61, 76
 уза, знач. 80
 узаватити, уп. 221
 узаврела, обл. и уп. 203
 уздахнути се, уп. 224
 уздисај, акц. 274
 узети, гл. рекц. 10
 узетиња, уп. 220
 узљућени (квас) = (квас) је узљутео
 204, 205
 узма, уп. 220
 уйти с головой в работу (в науку), рус.
 изр. знач. 53
 ујаков, грађ. 121
 ујењати, уп. 221
 ујна, пост. и пром. 105—107
 укач, акц. 278
 укочањити се, уп. 230
 укочене (очи) = (очи) су се укочиле
 204, 205
 ukraden (не: ukraden), неправ. обл. 41,
 280
 украј, предл. знач. 89
 укриво, акц. 170
 уметни, уп. 220
 умјестни, уп. и знач. 222
 умијење, уп. 220
 умирујући, морф. 128
 умље, знач. и уп. 222
 умолк, рус. знач. 54

умолник, уп. 220
 унијети (изнијети или очистити) стопе,
 уп. 230
 унук, акц. 275
 унука, акц. 275
 унутра, прил. знач. 80, 83
 унучад, акц. 273
 уобичајсни дневник, неспр. прев. 98
 упаљено (грло) = (грло) се упалило
 204, 205
 упознати се, уп. 221
 управљати, гл. рекц. и знач. 2
 упредак, уп. 220
 упрепастити, уп. 221
 упечатак, уп. 220
 управитељ, акц. 278
 урда, знач. 213
 урлауб, варв. 268
 урота, уп. 220
 усијали, обл. и уп. 203
 усијани (метал) = (метал) се усијао
 203—206
 ускогаћа, ков. 222
 ускок, уп. 220
 услов, уп. 217
 usmen, фонет. 286
 успавана (земља) = (земља) се успа-
 вала 204, 205
 успавати, гл. прел. 206
 успеду, дијал. обл. 258
 usrut, неспр. 282
 устајати, гл. рекц. и знач. 1
 устраица, уп. 220
 усуда, уп. ков. 220, 222
 усукани (коњи) = (коњи) су се усукали
 204, 205
 усукати, гл. прел. 206
 утажити, уп. 221
 утјепати, ијек. 228
 ухфатити [=ухватити], фонет. 255
 учинити, гл. рекц. 9, 10
 учинџети, ијек. 228
 учитељ, акц. 278
 учити, гл. рекц. 7, 8

Ф

фајда (вајда), акц. у пром. 234, 238,
 239, 241—244
 фали, фале [=хвали, хвале], фонет.
 255
 фатају [=хватају], фонет. 254
 Федотов, вок. 119
 феномен психологије, неспр. уп. 98
 фер, варв. и морф. 129
 феш, варв. 268

Чернишов, INSTR. 117
 чест, UP. 220
 четврталь, АКЦ. 275
 четири, АКЦ. 173
 четири грађанина (не: четири грађана),
 UP. 73
 četiri žene, UP. 286
 чинити, ГЛ. РЕКЦ. 9
 чистину, АКЦ. 12
 четири Индонезжанина (не: четири
 Индонезжана), UP. 73
 četiri metra (не: četiri metra), UP. 286
 četrdesettrecina, ПРАВОП. 281
 Чехов, ПОСТ. И ПРОМ. 116
 чехуља, АКЦ. 276
 чивитар (зеленаш), КОВ. 222
 чивитаст, UP. 220
 чинити, UP. 212
 чиниш ми се, UP. 226
 чистач, АКЦ. 278
 чистибаща, UP. 220
 чистота, АКЦ. 277
 чистоћа, АКЦ. 278
 чит, UP. 220
 читатељ, АКЦ. 278
 читати, РЕКЦ. И ФУНКЦ. 91
 чобанина, АКЦ. 277
 човек, АКЦ. 151
 чоха, АКЦ. У ПРОМ. 233—238, 241—243
 чтец, UP. 217
 чудом зачудити, НАР. 227
 чујао, UP. 217
 чуперак, АКЦ. 274
 чутуроиспилац, АКЦ. 150, 153, 155

Ц

цакуља, АКЦ. 276

Ш

шаљивчина, АКЦ. 277
 шапорити, UP. 221
 шапач, АКЦ. 278
 шаптим, ОБЛ. ПОСТ. 189
 шаработати, UP. 221
 шаран, АКЦ. 276
 шарин, АКЦ. 276
 шаров, АКЦ. 149, 151, 153—155

шаровары, РУС. ЗНАЧ. 51
 шаховски, МОРФ. 127
 шваља, АКЦ. 276
 швикати, UP. 221
 Шепилов, INSTR. НАСТ. 118
 шесност, ИМ. UP. 220
 шестан, UP. 220
 шетати, шећем, ГЛ. РЕКЦ., ОБЛ. И ЗНАЧ.
 1, 182, 188, 259, 264
 шикуља, UP. 220
 шими, ВАРВ. И МОРФ. 129
 шиљати, -љем, ДИЈАЛ. 259
 ширина, АКЦ. 162, 171
 шишкаст, UP. 220
 шишати, ОБЛ. 189
 „шиштрити“, ЗНАЧ. 218
 шкадјати, ТАЛ. 218
 шкапулати, ТАЛ. 218
 шкарпела, ТАЛ. 218
 шкодило, UP. 263
 школа, АКЦ. 165
 шкрапа, UP. 220
 шкргање, UP. 220
 шкриња, UP. 220
 шкриторије, ТАЛ. 218
 шкрљак, UP. 220
 шљепић, UP. 220
 Шљивово, ПОСТ. И ПРОМ. 116
 шмркати, НЕПР. ОБЛ. 95
 шок, ВАРВ. И МОРФ. 129
 шокирајући, UP. НЕПР. 103
 шокирати, UP. 102
 шпаг, UP. МОРФ. И ЗНАЧ. 222, 223
 шпиталь, ТАЛ. 218
 шта, АКЦ. 169
 штенара, АКЦ. 277
 штиво, АКЦ. 273
 штит од кише, ЗНАЧ. И UP. 222
 штица, UP. 217
 што, АКЦ. И ФУНКЦ. 169
 штола, ТАЛ. 218
 štošta (не: što-šta), ПРАВОП. 283
 штрамац, UP. 220
 штркнути, UP. 221
 штудирати, ГЛ. ОБЛ. 261
 шудар, UP. 217
 штукатур, РУС. ЗНАЧ. 51
 шумоња, АКЦ. 277
 шупљаја, UP. 220
 шуштати, ОБЛ. 189

О. Р. — З. Г. С.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; ње свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплатна износи 600 дин.; цена поједином броју је 120 дин. Претплату слајти Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I, на текући рачун број 101 - 14 - 2 - 947. Рукописе слајти Уређивачком одбору или дру Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I. — Рукописи се не враћају.
